АЙН РЕНД

АТЛАНТ РОЗПРАВИВ ПЛЕЧІ

ЧАСТИНА ПЕРША

НЕСУПЕРЕЧНІСТЬ

Айн Ренд

Атлант розправив плечі

Частина перша

Несуперечність

Передмова

Рішення видати книгу, яку Ви зараз тримаєте в руках, визріло на початку лютого 2014 року, коли революційні події на Майдані Незалежності сягнули свого апогею. Тоді я повірив, що ідеали українців, які віддали заради них свої життя, співзвучні з ідеалами героїв роману Айн Ренд «Атлант розправив плечі». Обговорення трилогії, яку авторка писала 12 років, триває досі, розпочало його американське суспільство ще в 1957-му. Цей твір прочитали три покоління американців. Роман став світовим бестселером і новим євангеліє вільних громадян своєї країни.

Здійснилося – культова книга з'явилася українською. Через майже 60 років після публікації в США, де її популярність десятиліттями набирала обертів. Нарешті «Атлант» дійшов до України, глибоко символічно, що саме сьогодні, лише тепер – і ця відсталість України від західного світу не настільки економічна, як ментальна.

Нас змалечку привчали до шаблону стабільності, поширеного у більшості пострадянських країн. Багатші на природні ресурси країни та країни з тоталітарним устроєм були для нас взірцем, еталоном, настановою. Але в Україні завжди знаходилися відважні – ті громадяни, які кидали виклик системі, і вона раз по раз давала збій... Бо Історію творять

особистості, сильні, рішучі у своєму прагненні досягти великих цілей. У нашій країні – чимало людей, які спроможні подбати про себе самотужки і не бажають йти на утримання до влади: «До біса вашу стабільність, ми здатні забезпечити самі себе». Такі люди і є творцями суспільної еволюції, завдяки їхнім зусиллям відбувається поступ. Роль Держави в цій ситуації – грамотно розробити правила гри і забезпечувати контроль їх виконання всіма учасниками. Американці через це пройшли, їм було зовсім не легко. Нам – ще доведеться українську мрію здійснити.

Ілюзії, в яких ми жили 25 років, розвіюються щодня і з шаленою швидкістю. Так, зміни в суспільстві відбуваються швидше, ніж у владних коридорах. Революціонери не захоплюють владу, а демонструють правлячій верхівці прогресивні моделі розвитку країни, які потрібно запровадити чиновникам. Сучасний технологічний світ нас жорстко змушує бути ефективнішими, якісніше працювати, більше виробляти, виходити на нові ринки і – конкурувати з сильними. В цій книзі теж йдеться про психологію стосунків між сильними і слабкими, конкуренцію з сильним опонентом і перемогу, до якої прямує головна героїня роману Даґні Таґґарт… Айн Ренд аргументовано доводить: Еґо особистості – потужна рушійна сила всіх змін в історії людства, от тільки ним ще треба вміти керувати.

Так, індивідуалізм й елітаризм в романі Ренд не є однозначними, прийнятними для всіх, та й не кожен зможе легко зчитувати їх у художньому творі. Проте, після вдумливого прочитання книжки легендарної письменниці, драматурга і філософа, ймовірно, хтось відчує у собі силу Атланта… Розправить плечі – і впевниться в існуванні непереможної сили, яка змінить людство і світ. Зміни, потрясіння та випробування неминуче станутьcя в житті кожного з нас, тож ми мусимо бути сильними, кожен зокрема і всі разом. Тоді перемога буде за нами.

Антон Мартинов,
директор видавництва «Наш Формат»

Розділ І
Мелодія

– Хто такий Джон Ґолт?

Сутеніло, й Едді Віллерс не міг роздивитись обличчя волоцюги. Запитання пролунало просто і беземоційно. Але жовті відблиски передзахідного сонця в кінці вулиці освітили очі, втуплені просто у Віллерса, насмішкуваті та спокійні, ніби запитання було адресоване до раптової внутрішньої гризоти Едді.

– Чому ти це запитав? – нашорошився Віллерс.

Волоцюга сперся об одвірок; уламки скла за ним віддзеркалювали металево-жовте небо.

– А чому це тебе цікавить? – спитав він.

– Не цікавить, – відрубав Едді Віллерс.

Він кваплово поліз у кишеню. Волоцюга перепинив Едді на вулиці та попросив десять центів, а щоб заповнити паузу, завів балачку, немов прагнув забути про цю мить і якнайшвидше перескочити в наступну. Проте жебраків на вулицях стало так багато, що не було сенсу вислуховувати пояснення, і Едді не мав охоти вникати у безнадію саме цього волоцюги.

– На, купи собі кави, – він простягнув гроші безликій тіні.

– Дякую, сер, – незворушно пролунав голос, тінь нахилилася, і на мить вигулькнуло засмагле, обвітрене, покреслене зморшками та цинічною покорою обличчя з розумними очима. Едді Віллерс пішов далі, міркуючи, чому саме о цій порі його завжди охоплював безпричинний страх. «Ні, – подумав він, – не страх, бо немає чого боятися». Це було нав'язливе, розсіяне побоювання, що не мало ні джерела, ні об'єкту. Він уже звик до нього, хоча й не міг пояснити; але жебрак говорив, ніби знав, що Едді це відчуває, наче саме це і слід відчувати, більше того – так, коли б він знав причину того остраху.

Едді Віллерс розправив плечі, намагаючись оговтатися. Подумав, що пора покласти цьому край, бо вже он увижатися почало. Чи відчував він це всі тридцять два роки свого життя? Спробував напружити пам'ять. Ні. Але пригадати, коли це

почалося, теж не міг. Відчуття виникало раптово, спорадично, а тепер іще й частіше, ніж досі. «Це сутінки, – подумав він. – Ненавиджу сутінки».

Хмари та стріли хмарочосів супроти них брунатнішали, мов старі олійні полотна, набуваючи кольору зникомого шедевра. Довгі смуги бруду тягнулися від дахівок по струнких закіптюжених стінах. Високо на вежі пішла тріщина у вигляді застиглої блискавки, що протинала десять поверхів. Зубчаста споруда розрізала небо над дахами; півшпиля досі відблискувало заходом сонця, що його сусальне золото вже давно стерлося з іншої половини. Сяйво було червоне і нерухоме, це вже був не палахкий вогонь, а радше пекучі жарини зі згарища, гасити яке вже немає жодного сенсу.

Ні, подумав Едді Віллерс, немає нічого тривожного в цьому місті. Воно таке ж, як і завше. Пішов далі, нагадуючи собі, що запізнюється в контору. Майбутнє завдання йому не подобалося, тому він мусив упоратися з ним якнайшвидше. Едді поквапився.

Повернув за ріг вулиці. У вузькому просторі між темними обрисами будівель, як у щілині дверей, побачив гігантський, підвішений до неба, календар.

Торік мер Нью-Йорка поставив його на даху будинку, щоб мешканці, задерши голови, могли визначити число так само легко, як і час, дивлячись на годинник міської ратуші. Білий прямокутник маячів над містом, показуючи дату метушливому юрмиську. В іржавому вечоровому світлі на прямокутнику значилося: 2 вересня.

Едді Віллерс відвернувся. Чоловікові ніколи не подобався цей календар, дратував незбагненно, непояснимо. Це почуття змішалося з його тривогою. Воно мало ту ж таки природу.

Раптом подумав, що існує якась фраза, цитата, яка б могла означити сенс цього календаря. Але пригадати її не міг. Едді йшов, намацуючи речення, що безформно зависло в голові. Він не міг ані увиразнити його, ані позбутися. Обернувся. Білий прямокутник нависав над дахами, показуючи незворушно-стале: 2 вересня.

На ґанку оздобленого піщаником будинку, нижче по вулиці, Едді зауважив овочевий візок із купою яскраво-золотистої моркви та зеленої цибулі. Помітив, як із відчиненого вікна майорить на вітрі чиста біла фіранка. Піймав поглядом вправно керований автобус, що завертав за ріг. Здивувався, бо ця

картинка несподівано його підбадьорила, а за мить виникло раптове незбагненне бажання створити прихисток для всіх цих речей, оборонити їх від зяючої порожнечі, що нависає згори.

Діставшись П'ятої авеню, Едді почав дивитися у вітрини магазинів. Там не було нічого потрібного чи такого, що просто хотілось би купити. Але, хай там як, йому подобалося розглядати речі, виготовлені людьми для людей. Його тішив вигляд успішної вулиці. Тут було зачинено лише чверть крамниць, які темніли порожніми вітринами.

Хтозна-чому в пам'яті раптом постав дуб. Едді несподівано згадав про нього та про свої дитячі літні канікули у будинку Таґґартів. Більшу частину свого дитинства він провів із їхніми дітьми, а тепер працював на них – так само, як його батько та дід працювали на батька та діда Таґґартів.

Дуб ріс у їхньому маєтку на затишній галявині пагорба над Гудзоном. Семирічний Едді Віллерс любив приходити і дивитися на дерево. Воно стояло тут сотні років, і малому здавалося, що стоятиме завжди. Могутнє коріння обхопило горб, як п'ястук, що вп'явся пальцями в ґрунт, і коли б якийсь гігант ухопився за крону, намагаючись викорчувати дерево, то згірок, а з ним і вся земля, лише похитнулися б, мов кулька на ниточці. Малий почувався захищено біля того дуба. Здавалося, що велетень був незмінний і нічим не загрожений. Для хлопчика це був найбільший символ сили.

Однієї ночі в дерево влучила блискавка. Едді побачив це зранку. Дуб лежав, зламаний навпіл, а Едді дивився в його стовбурище, немов у пащеку темного тунелю. Залишилася сама оболонка; дуб давно зогнив, й усередині не було нічого, крім сірого пороху, що розлітався від найлегшого подуву вітру. Жива сила зникла, а потеруха не здатна була втримати велета.

Багато років потому він почув, що дітей слід берегти від шоку, від споглядання смерті, відчуття болю чи страху. Та його таке не лякало. Але тоді, дивлячись у чорну діру стовбура, він був приголомшений. Це сприймалося, як величезна зрада, – ще жахливіша від нерозуміння того, що саме було зраджено. Зраджено було не його самого, не його довіру, – це було щось інше. Постоявши там певний час без жодного звуку, Едді повернувся в будинок. І за все життя ні з ким і словом не обмовився про ту подію.

Почувши скрегіт іржавого механізму, що змінював сигнал

світлофора, Едді Віллерс хитнув головою і застиг на краю бровки. Він розлютився на себе. Не було щонайменших підстав згадувати сьогодні той дуб. Це вже не мало для нього жодного значення, лише навіювало смуток: десь усередині вмить зродився біль і, стікаючи швидко, мов крапля дощу на вікні, залишав по собі ледь помітне вологе пасемце.

Не хотів затьмарювати дитячих спогадів. Він їх любив. Кожен день дитинства був сповнений спокійного, блискучого сонячного сяйва. Здавалося, кілька тих променів долинали до нього і досі. Не так променів, як ниточок від точкових прожекторів, що іноді освітлювали його роботу, самотнє житло, тихий послідовний поступ життя.

Едді згадався літній день, коли йому було десять років. Тоді, на лісовій галявині, дорога подруга його дитинства запропонувала поділитися планами на доросле життя. Її слова були штивні та ясні, мов сонце. Слухав здивовано і піднесено. Коли настала його черга, Едді, не замислюючись, відповів: «Будь-що правильне». І додав: «Я маю зробити щось велике… Тобто, ми з тобою». «Що саме?» – запитала вона. «Не знаю. Це ми і мусимо з'ясувати. Не тільки те, про що ти казала. Це має бути не лише бізнес і заробіток. Ми маємо перемагати у битвах чи рятувати людей із пожеж, чи долати гірські вершини». «Навіщо?» – здивувалася вона. Едді пояснив: «Минулої неділі священик сказав, що ми завжди маємо плекати в собі найкраще. Як думаєш, що в нас найкраще?» – «Не знаю…» – «То з'ясуймо». Вона промовчала, дивлячись кудись удалечінь вздовж залізничної колії.

Едді Віллерс усміхнувся. Двадцять два роки тому сказав: «Будь-що правильне». Відтоді жодного разу в цьому не засумнівався. Решта запитань пригасли. Він був надто зайнятий, щоб ставити їх. Але те, що слід усе робити правильно, досі вважав очевидним. Гадки не мав, як люди можуть хотіти чинити інакше. Та розумів, що вони все одно так чинять. Для Едді це було просто і водночас незбагненно. Просто, бо все в житті таки має робитися правильно, а незбагненно, бо насправді так не було. Він думав про це, завертаючи за ріг та підходячи до великої будівлі «Таґґарт Трансконтиненталь».

Це була найвища і найвеличніша споруда на вулиці. Дивлячись на неї, Віллерс завжди всміхався. На відміну від більшості сусідніх будинків, довгі ряди вікон були цілі. Висхідні

лінії розтинали небо без жодних обсипаних кутів чи пошарпаних країв. Її ніби оминали роки. «Вона завжди тут стоятиме», – думав Едді Віллерс.

Щоразу, заходячи в «Таґґарт Трансконтиненталь», він почувався легко і безпечно. Це було місце компетенції та сили. Підлога коридорів скидалася на мармурове дзеркало. Матові прямокутники електричних світильників випромінювали суцільне м’яке світло. За скляними перегородками сиділи рядами дівчата за друкарськими машинками. Удари клавіш нагадували перестук коліс потяга, що набирає швидкості. І, мов відлуння, час од часу слабке тремтіння піднімалося по стінах з-під будівлі. Там пролягали тунелі до великого термінала, де потяги починали свій шлях через континент і де той шлях закінчували, летячи туди і назад, із покоління в покоління. «Таґґарт Трансконтиненталь», – думав Едді Віллерс. «Від Океану до Океану» – гордий девіз його дитинства, священніший та осяйніший за біблійні заповіді. «Від Океану до Океану, назавжди…» – ніби благословляючи, подумки промовив Едді Віллерс, простуючи бездоганно чистими коридорами у серце будівлі, офіс Джеймса Таґґарта, президента «Таґґарт Трансконтиненталь».

Джеймс Таґґарт сидів за столом. Хоч із вигляду йому було під п’ятдесят, здавалося, що він стрибнув у цей вік ще підлітком, оминувши стадію молодості. У нього був невиразний рот і тонке волосся, що налипало на лисину. Постава свідчила про слабкодухе безвольне недбальство, дисонуючи з елегантністю ліній високого стрункого тіла, яке хоч і натякало на впевнену врівноваженість аристократа, проте належало незграбному одоробалу. Обличчя було бліде і м’яке. Очі – теж зблякли та приховані, з повільним поглядом, що, не затримуючись, ковзав по речах, безповоротно ображений на сам факт їхнього існування. Чоловік здавався впертим і виснаженим. Йому було тридцять дев’ять років.

Почувши, що відчиняються двері, роздратовано підняв голову.

– Не турбуй мене, не турбуй мене, не турбуй мене… – сказав Джеймс Таґґарт.

Едді Віллерс наблизився до столу.

– Джиме, це важливо, – спокійно мовив він.

– Добре, добре, що таке?

Віллерс поглянув на мапу на стіні кабінету. Кольори під склом вилиняли. Майнула думка: скільки президентів-Таґґартів протягом усіх цих років сиділи під нею? Трансконтинентальна залізниця Таґґартів, система червоних ліній, що обперезали вицвілу територію країни від Нью-Йорка до Сан-Франциско, нагадувала кровоносну систему. Наче кров колись влилась у головну артерію і під власним тиском розгалузилась у різних напрямках усією країною. Одна червона смуга проклала собі шлях із Шаєнна, Вайомінґ, униз до Ель Пасо, Техас, – колія «Ріо-Норте». Нещодавно додали нову гілку, червона смуга пішла південніше Ель Пасо; зауваживши її, Едді Віллерс квапливо опустив очі.

Звів погляд на Джеймса Таґґарта:

– Це щодо колії «Ріо-Норте», – він помітив, як Таґґартів погляд суне до краю стола. – У нас іще одна аварія.

– На залізниці щодня аварії. Через це обов’язково мене турбувати?

– Джиме, ти знаєш, про що я. «Ріо-Норте» – кінець. Ця колія зносилася. Геть.

– Ми покладемо нові рейки.

Едді Віллерс ніби й не почув:

– Колії – кінець. Немає сенсу пускати по ній потяги. Люди вже ними не користуються.

– У країні не існує жодної залізниці, що не мала б кількох збиткових гілок. Ми не виняток. Це загальнонаціональний стан… Тимчасовий загальнонаціональний стан.

Едді стояв і мовчки на нього дивився. Таґґарт не любив цієї Віллерсової звички: дивитися просто в очі. Великі блакитні очі Едді на квадратному обличчі пильно і здивовано визирали з-під білявої чуприни.

– Чого ти хочеш? – рубонув Таґґарт.

– Прийшов сказати про те, що ти мусиш знати.

– Про те, що в нас сталася ще одна аварія?

– Про те, що ми не можемо залишитися без колії «Ріо-Норте».

Джеймс Таґґарт рідко підводив голову; зазвичай він лише піднімав важкі повіки і дивився на людей з-під брили свого лисого черепа.

– А хто збирається втрачати цю колію? – спитав він. – Нікому й на думку не спадало її позбуватися. Мене обурили твої слова. Дуже.

– Але останні півроку ми не ходимо там за графіком. Ще не було жодного проїзду без дрібної чи великої аварії. Ми втрачаємо всіх вантажовідправників, одного за одним. Як довго це триватиме?

– Едді, ти песиміст. Тобі бракує віри. А це підриває мораль усередині організації.

– Хочеш сказати, що з «Ріо-Норте» нічого не зміниться?

– Я такого не казав. Щойно ми отримаємо нові рейки…

– Джиме, не буде ніяких нових рейок, – він стежив, як Таґґартові повіки повільно поповзли вгору. – Я щойно з офіса «Асоціації Сталі». Розмовляв із Орреном Бойлом.

– І що він сказав?

– Говорив півтори години, та не дав жодної чіткої відповіді.

– Нащо ти його турбував? Перше замовлення на рейки має надійти не раніше, ніж наступного місяця.

– А ще раніше була домовленість доставити їх три місяці тому.

– Непередбачувані обставини. Це поза межами контролю Оррена Бойла.

– А ще раніше вони мали бути півроку тому. Джиме, ми чекали рейки від «Асоціації Сталі» рік і місяць.

– Чого ти хочеш від мене? Я не можу керувати бізнесом Оррена Бойла.

– Хочу, щоб ти зрозумів, що ми не можемо чекати.

Таґґарт повільно, напівглузливо-напівобережно запитав:

– Що сказала моя сестра?

– Її не буде до завтра.

– То що ти все-таки хочеш від мене?

– Ти сам маєш вирішувати.

– Хоч що б ти казав далі, не варто згадувати одного – «Сталі Ріардена».

Едді зачекав, а потім стиха мовив:

– Добре, Джиме, я не згадуватиму.

– Оррен мій друг.

Віллерс мовчав.

– Мене обурює твоє ставлення. Оррен доправить рейки, щойно матиме змогу. А поки він такої можливості не має, ніхто не обвинувачуватиме нас.

– Джиме! Про що ти? Невже ти не розумієш, що колія «Ріо-Норте» руйнується незалежно від того, обвинуватить нас хтось

чи ні?

– Люди з цим змирились би, вони не мали б вибору, якби не «Фенікс-Дюранґо», – Таґґарт помітив, як напружився Едді. – Ніхто ніколи не скаржився на колію «Ріо-Норте», поки не з’явилася залізниця «Фенікс-Дюранґо».

– «Фенікс-Дюранґо» чудово функціонує.

– Тільки уяви собі, якесь «Фенікс-Дюранґо» змагається з «Таґґарт Трансконтиненталь»! Ще десять років тому це була якась локальна молочна колія.

– Тепер у неї більшість вантажоперевезень Арізони, Нью-Мехіко та Колорадо… – Таґґарт промовчав. – Джиме, ми не можемо втратити Колорадо. Це наша остання надія. Остання надія для всіх. Якщо ми не напружимося, то всі значні вантажовідправники штату перейдуть до «Фенікс-Дюранґо». Ми втратили нафтові поля Ваятта.

– І чому тільки й мови про ці нафтові поля?

– Бо Елліс Ваятт дуже обдарована людина, яка…

– До дідька лисого Елліса Ваятта!

«А хіба Ваяттові нафтові поля, – подумав раптом Едді, – не схожі на кровоносні судини на мапі? Хіба ці розкидані країною червоні смуги «Таґґарт Трансконтиненталь» – не подвиг, що здається сьогодні неймовірним?» Він уявив нафтові свердловини, з яких б’є чорний потік, а потім біжить країною чи не швидше, ніж його могли б доставити потяги «Фенікс-Дюранґо». Це родовище – давно покинуте, бо вважалося виснаженим, – було всього лише кам’яним клаптиком у горах Колорадо. Батько Елліса Ваятта до кінця свого життя вичавлював життєву силу із зачахлих нафтовищ. Аж раптом наче хтось уколов адреналін у серце гори, і воно почало качати чорну кров через каміння. «Звісно ж, це кров…» – міркував Едді Віллерс. Адже кров має годувати, підтримувати життя, що, зрештою, і робила «Нафта Ваятта». В регіоні, якого досі не помічали на мапі, вона повернула до життя порожні землі, дала нові міста, електростанції, заводи. «Нові заводи…» – подумав Едді. Нове багате родовище. В часи, коли доходи від вантажоперевезень зі старих нафтових компаній рік у рік знижувалися. Коли на всіх відомих нафтовищах зупинялися насоси свердловин. Новий промисловий штат на теренах, де ніхто не очікував нічого, крім великої рогатої худоби і буряку. І цього досягла одна людина, досягла за вісім років. Це було

схоже на історію зі шкільних підручників, яким він ніколи достоту не вірив. Історію про людей, які жили за часів молодості країни. Едді мріяв зустрітися з Еллісом Ваяттом. Про нього багато говорили, але мало хто його бачив. Він рідко приїздив у Нью-Йорк. Казали, що йому тридцять три роки. Що має буйну вдачу. І що він винайшов спосіб відроджувати вичерпані нафтові родовища – і робив це.

– Елліс Ваятт – жадібний покидьок, йому потрібні тільки гроші, – сказав Джеймс Таґґарт. – Як на мене, в житті є значно важливіші речі.

– Про що ти, Джиме? Який це має стосунок до…

– До того ж, він нас обдурив. Ми роками сумлінно служили тим нафтовим полям. За старого Ваятта мали один потяг із цистернами на тиждень.

– Джиме, але часи старого Ваятта минули. «Фенікс-Дюранґо» обслуговує зараз два потяги з цистернами на день, до того ж – за графіком.

– Якби він дав нам час зростати разом із ним…

– Він не може гаяти часу.

– А чого він очікує? Що ми покинемо решту вантажовідправників, пожертвуємо інтересами цілої країни і віддамо всі наші потяги йому?

– Навряд чи він щось очікує. Просто працює з «Фенікс-Дюранґо».

– Я вважаю, що він деструктивний недобросовісний пройдисвіт. А ще – безвідповідальний вискочень, якого сильно переоцінили.

Дивно було чути раптові емоції у безживному голосі Джеймса Таґґарта.

– Не певен, що його нафтові родовища – таке вже вигідне досягнення. Як на мене, він порушив економіку всієї країни. Ніхто не очікував, що Колорадо стане промисловим штатом. Хіба можна почуватися у безпеці чи щось планувати, коли все весь час змінюється?

– Боже мій, Джиме! Він…

– Так, я знаю, знаю, він заробляє гроші. Але не думаю, що це той стандарт, за яким можна вимірювати значення людини для суспільства. А щодо його нафти, то Ваятт приповз би до нас. Чекав би своєї черги разом із рештою клієнтів і не наважився б вимагати більшого, ніж свою справедливу частку перевезень,

якби не «Фенікс-Дюранґо». Ми безсилі проти такої руйнівної конкуренції. Ніхто не може нам дорікнути.

Груди стиснуло, в скронях застугоніло; Едді Віллерс подумав, що це наслідок перевтоми. Він вирішив сказати про все відверто, та й проблема була така очевидна; здавалося, ніщо не може завадити Таґґарту її усвідомити. Хіба що крім невдалого пояснення. Але у подібних дискусіях, хоч як Едді старався, йому ніколи нічого не вдавалося. Байдуже, що він казав, – вони завжди говорили про різне.

– Джиме, про що мова? Хіба має значення, чи хтось нам дорікатиме, якщо залізниця – розвалюється?

Джеймс Таґґарт скривився тонкою, холодною та задоволеною посмішкою.

– Едді, це так мило, – мовив він. – Оця твоя відданість «Таґґарт Трансконтиненталь»... Вважай, бо перетворишся на одного з отих феодальних кріпаків.

– Я, Джиме, такий і є.

– Але дозволь запитати, чи входить у коло твоїх обов’язків обговорювати зі мною ці проблеми?

– Ні, не входить.

– То чому ж ти нарешті не усвідомиш, що у нас цими питаннями опікуються певні департаменти? Чому не доповіси людям, які за це відповідають? Чому, врешті-решт, не поплачешся в камізельку моєї любої сестри?

– Послухай, Джиме… Можливо, це не має мене обходити. Але я не можу збагнути, що коїться. Не знаю, куди дивляться твої радники і чому не можуть тобі нічого пояснити. Тому вирішив спробувати зробити це сам.

– Я ціную нашу дитячу дружбу, Едді, але хіба це дає право заявлятись сюди без попередження і коли заманеться? Відповідай власній посаді… Хіба ти забув, що президент «Таґґарт Трансконтиненталь» – я?!

Спроба провалилася. Едді Віллерс дивився, як завжди: не ображено, а трохи здивовано:

– То ти збираєшся щось робити з колією «Ріо-Норте»?

– Я цього не казав. Я нічого такого не казав, – Таґґарт роздивлявся червону смугу на мапі південніше Ель Пасо. – Щойно запрацюють копальні «Сан-Себастьян», наша Мексиканська гілка швидко окупиться…

– Джиме, тільки не треба цих балачок.

Вражений безпрецедентним явищем – різким і гнівливим голосом Едді, – Таґґарт обернувся.

– У чім річ?

– Ти знаєш, у чому річ. Твоя сестра казала…

– До бісової матері мою сестру! – перебив Джеймс Таґґарт.

Едді Віллерс не поворухнувся. І не продовжив. Він стояв, дивлячись поперед себе. Але не бачив ані Джеймса Таґґарта, ані його кабінету. За мить він вклонився і вийшов.

У передпокої працівники Джеймса Таґґарта вимикали світло, збираючись розходитися по домівках. Але Поп Гарпер, старший конторник, досі сидів за столом, смикаючи за важелі напіврозібраної друкарської машинки. В усіх працівників компанії склалося стійке враження, що він народився саме у цьому кутку, саме за цим столом і ніколи не збирався його покидати. Гарпер був головним клерком іще в батька Джеймса Таґґарта.

Поп Гарпер звів очі на Едді Віллерса, який саме виходив від президента компанії. Це був повільний і мудрий погляд. Конторник ніби знав, що візит Едді у цю частину будівлі означав проблеми на залізниці, розумів, що відвідини були безрезультатні, і йому було до цього цілком байдуже. Це була цинічна байдужість, саме така, яку Едді Віллерс побачив у очах волоцюги на перехресті.

– Скажи, Едді, чи знаєш, де можна купити спідню вовняну сорочку? – запитав конторник. – Шукав по всьому місту, але так і не знайшов.

– Не знаю, – зупинившись, відповів Едді. – А чому ти в мене запитуєш?

– Я у всіх запитую. Може, хтось знає та й скаже.

Едді важко було дивитися на незворушне виснажене обличчя цього сивого чоловіка.

– Тут холодно, – пояснив Поп Гарпер, – а взимку буде ще холодніше.

– Що ти робиш? – поцікавився Едді, киваючи на деталі друкарської машинки.

– Клята машинка знову зламалася. Немає сенсу віддавати в ремонт, – минулого разу вони лагодили її три місяці. Сподіваюся, зможу сам її підправити. Ненадовго, мабуть.

Він гепнув кулаком по клавішах.

– Пора тобі на смітник, старенька. Дні твої пораховано.

Едді здригнувся. Це було речення, яке він намагався згадати. «Дні твої пораховано». Але він забув, у зв'язку з чим намагався його згадати.

– Це все намарно, Едді, – мовив Гарпер.

– Що намарно?

– Все намарно.

– Поп, у чому річ?

– Я не збираюся подавати заявку на нову друкарську машинку. Вони тепер бляшані. Коли відійдуть старі, – кінець друкарству... Сьогодні вранці в метро сталася пригода, – не спрацювали гальма... Йди додому, Едді, ввімкни радіо і послухай хорошу танцювальну музику. Забудь про все, хлопче. Твоя проблема в тому, що ти ніколи не мав хобі… Хтось знову вкрав електричну лампочку з коридору біля моєї квартири... А в мене болить у грудях. І я не зміг вранці випити пігулку від кашлю, бо аптека на нашій вулиці минулого тижня збанкрутувала… А минулого місяця збанкрутувала Західно-Техаська залізниця… Міст Квінсборо вчора закрили на тимчасовий ремонт. А який сенс? Хто такий Джон Ґолт?

* * *

Вона сиділа біля вікна у потязі, відкинувши голову і поклавши ногу на порожнє сидіння навпроти. Віконна рама тремтіла в такт рухові, а за шибкою висіла порожня темрява, яку час від часу яскравими смугами прошивали цятки світла.

Її нога, обтягнута блискучою панчохою і взута в модельну туфельку на високому підборі, була занадто елегантна і жіночна як на цей запилюжений вагон і здавалася у ньому недоречною. Дороге, але вже досить пошарпане, пальто з верблюжої вовни неоковирно теліпалося на стрункому нервовому тілі. Комір піднято аж до похилих крисів капелюшка. Каштанове волосся доходило майже до лінії плечей. Її обличчя складалося з кутів і граней: чітко окреслений чуттєвий рот, щільно стиснуті вуста. Руки тримала в кишенях пальта, поза була напружена, ніби її обурювала власна нерухомість і нежіночність, ніби вона не усвідомлювала власного тіла і того, що воно належало їй. Вона слухала музику. Симфонію тріумфу. Ноти підносилися, промовляли про злет, і самі були злетом, становили суть та форму підйому, втілювали кожну людську дію та думку, мотивом якої був поступ. Сонячний спалах звуку, що виривається з хованки на волю. Мелодія мала свободу виходу та

напругу мети, очищувала простір і не залишала нічого, крім радості від безперешкодного зусилля. Тільки слабке відлуння в звуках натякало на те, від чого втекла музика, але натякало легко і здивовано, бо не існувало потворності чи болю, їх ніколи не мало бути. Це була пісня про Неосяжне Визволення.

Вона думала, що бодай на декілька миттєвостей, поки триває музика, можна цілковито їй віддатися, знетямитись і зануритися у відчуття – це нормально. Забудь про гальма, це – воно.

Десь на закамарках свідомості, далеко за музикою, до неї долинув перестук коліс, що відбивали у рівному ритмі з акцентованим четвертим ударом, ніби наголошуючи на свідомому прагненні. Саме чуючи цей перестук, вона могла розслабитися. Слухала симфонію і думала: «Ось завдяки чому рухаються колеса, і це саме те, куди вони рухаються».

Вона ніколи досі не чула цієї симфонії, але знала, що написав її Річард Гейлі, – вловила несамовиту силу і величну напругу, впізнала стиль звучання. Це була чиста, складна мелодія – у часи, коли ніхто більше мелодій не писав. Вона сиділа, втупившись у стелю вагона, але не бачила її, бо забула, де перебуває. Вона не знала: чує повний симфонічний оркестр чи це лише тема; можливо, оркестровка лунала лише в її голові. Вона невиразно впізнавала попереднє відлуння цієї мелодії у всіх творах Річарда Гейлі, впродовж років тривалої боротьби, аж поки в середині життя він вилетів із сідла, ґвалтовно заскочений славою. «В цьому, – подумала вона, слухаючи симфонію, – і полягала мета його боротьби». Згадала натяки у його музиці, смак фраз, уривки мелодій, що начебто намацували тему, але не переростали в неї. Коли Річард Гейлі це написав, він… Вона випросталася. Коли Річард Гейлі це написав?

Цієї ж миті вона усвідомила, де перебуває, і вперше збагнула походження музики. За кілька кроків, у кінці вагона, молодий білявий кондуктор регулював кондиціонер. Він висвистував мелодію симфонії. Зметикувала, що юнак свистить уже тривалий час, і жодної іншої музики не було.

Не ймучи цьому віри, вона ще трохи послухала, перш ніж запитати:

– Перепрошую, а що це ти насвистуєш?

Хлопець обернувся. Зустрівшись із ним поглядом, побачила щиру і жваву усмішку, наче юнак відгукнувся на поклик друга. Їй сподобалось його обличчя, тверде і непохитне, в ньому не

було й натяку на ту невиразну, розслаблену безформність, яку вона звикла бачити в людських лицях.

– Це концерт Гейлі, – відповів усміхнено.

– Який саме?

– П’ятий.

Відчувши, що пауза затягується, вона промовила повагом і дуже обережно:

– Річард Гейлі написав лише чотири концерти.

Усмішка здиміла з юначої фізії, ніби його нагло всмоктало в реальність – так само, як кілька секунд тому втягнуло туди її саму. Ніби клацнула клямка, і від лиця залишилася застигла маска: без виразу, знеособлена, байдужа та вичахла.

– Атож, – промимрив. – Ваша правда. Я помилився.

– То що ж це було?

– Просто мелодія, яку я десь підхопив.

– Яка саме?

– Не знаю.

– А де ти її почув?

– Не пам’ятаю.

Вона безсило замовкла; юнак відвернувся, не виявляючи жодного інтересу.

– Тема і мені нагадала Гейлі, – озвалась вона. – Але я знаю кожну його ноту, – такого в нього нема.

Без жодної емоції на обличчі, лише з ледь відчутним натяком на цікавість, хлопець обернувся і запитав:

– Ви любите музику Річарда Гейлі?

– Так, – зізналася вона, – дуже люблю.

Ніби вагаючись, юнак на мить затримав погляд, але зрештою знову відвернувся. Працював він хвацько і фахово, але вже не висвистував.

Вона досі не могла дозволити собі заснути, хоча вже дві ночі поспіль не склепила очей: за дуже короткий термін мусила багато чого обміркувати. Мала прибути до Нью-Йорка вже вдосвіта. Їй потрібен був час, але хотіла, щоб поїзд їхав швидше. Та він і так був найшвидший у країні – «Комета Таґґарт».

Намагалася зосередитися, але музика – в повному обсязі акордів – не відпускала її свідомості, ніби незворотні кроки чогось невдержимого. Сердито похитавши головою, вона скинула капелюх і закурила.

«Я не спатиму, – подумала вона. – Цілком реально

протриматися до завтрашнього вечора».

Колеса вистукували акцентований ритм. Вона так до нього звикла, що вже й не усвідомлювала, натомість він перейшов у відчуття спокою всередині неї. Щойно погасила недопалок, зрозуміла, що їй потрібна ще одна цигарка, але вирішила перепочити хвилинку, може, кілька хвилин, перш ніж закурити нову.

Вона заснула, та згодом, рвучко прокинувшись, відчула: щось не так. Уже потім зрозуміла причину: колеса спинилися. Вагон закляк у блакитному сяйві нічних ліхтарів. Вона поглянула на годинник – цієї зупинки не мало бути. Визирнула у вікно. Потяг нерухомо стояв посеред безлюдного поля.

Почувши, як хтось вовтузиться на сидіннях з іншого боку проходу, запитала:

– Довго стоїмо?

Чоловічий голос байдуже відповів:

– Близько години.

Коли зірвалася на ноги і поквапилася до дверей, чоловік провів її зачудовано-сонним поглядом. Надворі віяв холодний вітер, а під порожнім небом простягалося пустельне поле. Вона почула, як шелестить у темряві бур'ян. Далеко попереду, біля локомотива, маячіли чоловічі постаті, а над ними в небі червоніла пляма семафора. Минаючи шереги нерухомих коліс, поспішила до них. Ніхто не звернув на неї уваги. Поїзна бригада і кількоро пасажирів скупчилися під червоним ліхтарем. Стояли мовчки і, здавалося, просто собі спокійно та байдужо чекали.

– Що сталося? – спитала вона.

Машиніст здивовано обернувся. Її запитання пролунало, як наказ, а не як звичайна собі цікавість пасажира. Вона стояла: руки в кишенях, комір пальта піднято, вітер тріпає по обличчю волосся.

– Червоне світло, міс, – сказав він, указуючи пальцем.

– І довго його ввімкнено?

– Годину.

– Це не головна колія?

– Не головна.

– Чому?

– Не знаю.

Озвався кондуктор:

– Навряд чи нас навмисне відправили на бічну колію, просто

стрілка збилася, а цей ось, схоже, взагалі не працює, – він підняв голову до семафора. – Навряд чи сигнал зміниться. Думаю, він таки зламаний.

– То що ж ви тут робите?

– Чекаємо, поки сигнал зміниться.

Поки її роздратування переходило в гнів, кондуктор усміхнувся:

– Минулого тижня через чиюсь помилку поїзд на «Атлантік Саузерн» дві години простояв на запасній колії.

– Це – «Комета Таґґарт», – заперечила вона. – «Комета» ніколи не спізнювалась.

– Єдина на всю країну, – погодився машиніст.

– Завжди щось буває вперше, – зауважив кондуктор.

– Міс, ви просто нічогісінько не знаєте про залізницю, – долучився до розмови один із пасажирів. – В цих краях немає ні вартісної сигнальної системи, ні жодного путнього диспетчера.

Проігнорувавши його, знову звернулася до машиніста.

– Якщо семафор не працює, що ви збираєтеся робити?

Йому не подобався командний тон цієї пасажирки, і він не міг второпати, чому він у неї такий природній. На вигляд це була молода дівчина, лише рот і очі видавали, що їй уже за тридцять. Прямий погляд темно-сірих очей бентежив; вони ніби протинали наскрізь, відкидаючи вбік усе несуттєве. Обличчя здавалося йому знайомим, але ніяк не міг пригадати, де його бачив.

– Міс, я не збираюся підставляти голову під обух, – сказав він.

– Він про те, – пояснив кондуктор, – що наша робота – чекати наказу.

– Ваша робота – забезпечити рух поїзда.

– Але ж не на червоне світло. Якщо семафор каже стояти – ми спиняємося.

– Червоне світло, міс, вказує на небезпеку, – докинув пасажир.

– Ми не можемо ризикувати, – погодився машиніст. – Хай би хто був винен за цю зупинку, але якщо поїзд зараз рушить, винними зроблять нас. Тому ми не поїдемо, поки не діждемося наказу.

– А як наказу не буде?

– Рано чи пізно хтось таки з’явиться.

– І скільки ви збираєтеся чекати?

Машиніст стинув плечима:

– Хто такий Джон Ґолт?

– Він про те, – знову втрутився кондуктор, – що не варто ставити недоцільних запитань.

Вона глянула на семафор, перевела погляд на рейки, що губилися у темній, глухій далечіні:

– Рушайте обережно до наступного семафора. Якщо він справний, прямуйте до головної колії та зупиніться на першій же станції.

– Невже? І хто це мені наказує?

– Я.

– І хто ж ви така?

Виникла коротенька пауза, мить подиву від неочікуваного запитання, під час якої машиніст, придивившись до неї, встиг лише видихнути: «Матінко Божа!»

Вона відповіла; не ображено, а як людина, яка рідко чує такі запитання:

– Даґні Таґґарт.

– Матері його ковінька… – пробурчав кондуктор, і враз усі замовкли.

А вона непохитно і владно продовжила:

– Прямуйте до головної колії та спиніться на першій же відчиненій станції.

– Слухаюсь, міс Таґґарт.

– Мусите надолужити згаяний час. На це у вас є решта ночі. Треба, щоб «Комета» прийшла за розкладом.

– Так, міс Таґґарт.

Вона вже намірилась іти, аж машиніст обережно запитав:

– Міс Таґґарт, чи в разі проблем візьмете на себе відповідальність?

– Візьму.

Проводячи її до вагона, кондуктор збентежено белькотів:

– Але ж… Міс Таґґарт, сидяче місце в загальному вагоні, як же так? Чому ви нас не попередили?

Вона невимушено всміхнулася:

– Не мала часу на формальності. Мій власний вагон приєднано до двадцять другого чиказького, але я вийшла у Клівленді, а чиказький повертався занадто пізно, тому не захотіла його чекати. Наступна була «Комета», і я сіла на неї. А

в спальних вагонах вільних місць не було.

Кондуктор похитав головою:

– Ваш брат навряд чи їхав би в загальному вагоні.

Вона засміялася:

– Ваша правда.

Люди біля паротяга проводили її поглядами. Там був і юний мастильник.

– Хто це? – запитав, указуючи на неї.

– Господиня «Таґґарт Трансконтиненталь», – шанобливо відповів машиніст. – Віце-президент компанії.

Коли потяг із поштовхом рушив, а паровозний гудок стих, розсіявшись над полями, вона сиділа біля вікна, курячи чергову цигарку, і думала: «Все розвалюється на шматки: тут і по всій країні. Можна очікувати будь-чого, будь-де і будь-коли». Але не відчувала роздратування чи тривоги. В неї не було на це часу.

Це буде лише одне з багатьох питань, яке слід уладнати. Вона знала, що начальник відділення фірми в Огайо – ні риба, ні м’ясо; що він просто друг Джеймса Таґґарта. Вона тільки тому досі не наполягла, щоб його виставили, бо не мала кого призначити на ту посаду. Хоч як це дивно, знайти хороших працівників стало дуже важко. «Але хай там як, – подумала вона, – його слід здихатися». І віддати посаду Оуену Келлоґу, молодому інженерові, який блискуче показав себе як помічник менеджера вокзалу «Таґґарт» у Нью-Йорку. Власне, сам тим вокзалом і керував (певний час вона спостерігала за його роботою). Мов затятий шукач діамантів, вона вистерігала зблиски обдарованості на безперспективних пустирищах. Келлоґ поки що замолодий для начальника відділення, і вона хотіла ще рік почекати, але часу вже не було. Повернувшись, мусить негайно з ним поговорити.

Ледь помітна з вікна смужка землі тепер бігла швидше, зливаючись у сірий потік. Крізь юрмища сухих розрахунків у голові вона зауважила, що її час на почуття вже вичерпано; настала непримиренна і бентежна пора вчинків.

* * *

Повітря розрізав свист, і Даґні Таґґарт випросталась у кріслі, – це «Комета» влетіла в тунель вокзалу «Таґґарт» під Нью-Йорком. Коли поїзд заїжджав під землю, її завжди проймали рішучість, надія і приховане хвилювання. Так, ніби звичне існування було лише невиразною, недоладно

розцяцькованою фотографією, яка кількома різкими рухами пензля перетворювалася на ескіз, що робив зображення ясним, важливим і вартісним.

За шибкою мчали стіни тунелю: голий бетон, оповитий павутинням кабелю та дротів, мережа колій, що губилася в чорних норах, звідки зеленими та червоними краплями блимали далекі семафори. Тут ніщо не розбавляло натури, тому залишалося тільки милуватися чистотою мети і раціональністю її творців. Даґні уявила будівлю компанії «Таґґарт», що, рвучись до неба, нависала зараз у неї над головою, і подумала: «Це коріння будинку, порожнисте коріння, що в'ється під землею, годуючи місто».

Коли потяг зупинився, і вона відчула під ногами бетон залізничної платформи, її охопило піднесення, легкість і бажання діяти.

Пришвидшила крок, ніби це могло надати форму її емоціям. А за кілька секунд усвідомила, що насвистує музику, тему «П'ятого концерту» Гейлі. Раптом відчула чийсь погляд і обернулася. Неподалік стояв молодий мастильник і пильно на неї дивився.

Вона сиділа на бильці просторого крісла обличчям до столу Джеймса Таґґарта, з-під розстібнутого пальта визирав пожмаканий дорожній костюм. Едді Віллерс, вряди-годи щось занотовуючи, примостився в протилежному кутку кімнати. Головним обов'язком спеціального помічника віце-президента було убезпечити Даґні від марно згаяного часу. Вона завжди просила його бути присутнім за подібних розмов, щоб згодом не виникало потреби щось додатково пояснювати. Джеймс Таґґарт сидів за столом, втягнувши голову в плечі.

– Лінія «Ріо-Норте» перевершила всі мої найгірші підозри, – сказала вона. – Від початку і до кінця – це звалище брухту. Але ми мусимо її врятувати.

– Безперечно, – мовив Джеймс Таґґарт.

– Частину рейок можна врятувати, але небагато і ненадовго. Ми прокладемо нову колію в горах, починаючи з Колорадо. За два місяці в нас будуть нові рейки.

– Але ж Оррен Бойл сказав, що…

– Я замовила рейки в «Сталі Ріардена».

З боку Едді Віллерса долинуло уривчасте зітхання, яке свідчило, що він мало не вдавився на радощах.

Джеймс Таґґарт відповів не одразу.

– Даґні, може, ти нарешті сядеш по-людському в крісло? – пробурчав вимогливо. – Ніхто не проводить так нарад.

– Я проводжу.

Вона чекала. Уникаючи її погляду, Джеймс уточнив:

– Ти сказала, що замовила рейки в Ріардена?

– Учора ввечері. Телефоном із Клівленда.

– Але рада тебе не уповноважувала. Ти навіть зі мною не порадилась.

Вона нахилилась над його столом, підняла з телефону слухавку і простягнула братові.

– Подзвони Ріардену і скасуй замовлення.

Джеймс Таґґарт відкинувся в кріслі.

– Я цього не казав, – відповів він злісно. – Йшлося не про це.

– Отже, ти згоден?

– Цього я теж не казав.

Вона обернулася.

– Едді, накажи підготувати контракт зі «Сталлю Ріардена». Джим його підпише, – вона витягла з кишені м'ятий клаптик паперу і передала Едді. – Тут усі цифри та умови.

Таґґарт пробурмотів:

– Але ж рада ще не …

– Рада тут ні до чого. Вони уповноважили тебе купити рейки більш як рік тому. А в кого їх купувати, вирішуєш ти.

– Сумніваюсь, що варто приймати таке рішення, не надавши раді можливості висловити власну думку. Не розумію, чого я маю брати цю відповідальність на себе.

– Відповідаю за це я.

– А як щодо витрат, які…

– Ріарден вимагає менше за «Асоціацію Сталі» Оррена Бойла.

– Що ж тоді робити з Бойлом?

– Я розірвала угоду. Ми мали право скасувати контракт іще півроку тому.

– Коли ти це зробила?

– Вчора.

– Але ж він не подзвонив, щоб я підтвердив...

– І не подзвонить.

Таґґарт сидів, втупившись у свій стіл. Даґні було цікаво, чому йому так не хочеться співпрацювати з Ріарденом, і чому ця нехіть набуває таких дивних і нерішучих рис. Компанія «Сталь

Ріардена» роками була основним постачальником для «Таґґарт Трансконтиненталь», – відтоді, як у Ріардена запалала перша піч, а їхній батько очолював залізницю. За десть років більшість їхніх рейок поставляла саме ця компанія. У країні було не надто багато фірм, які чітко дотримувалися домовленостей і зобов'язань. «Сталь Ріардена» була однією з них.

«Якби я збожеволіла, – подумала Даґні, – то вирішила б, що брат терпіти не міг працювати з Ріарденом саме через те, що він занадто ретельно дотримувався домовленостей».

Але вона відкинула цю думку, яка, вочевидь, виходила за межі здорового глузду.

– Це нечесно, – мовив Джеймс Таґґарт.

– Що нечесно?

– Що ми всі свої замовлення віддаємо Ріардену. Як на мене, варто дати шанс іще комусь. Ми не потрібні Ріардену – у нього і так великий бізнес. Ми маємо допомогти дрібнішим підприємствам. Інакше ми просто потураємо монополії.

– Джиме, не мели дурниць.

– Чому ми все і завжди маємо замовляти лише в Ріардена?

– Бо він завжди все виконує.

– Мені не подобається Генрі Ріарден.

– А мені подобається. Хоча яке це має значення? Нам потрібні рейки, і лише він може нам їх дати.

– Слід і людей брати до уваги, ти геть цього не враховуєш.

– Джиме, йдеться про порятунок залізниці.

– Авжеж-авжеж, звісно, але ти все одно аніскільки не зважаєш на людей.

– Так, не зважаю.

– Якщо ми дамо Ріардену таке величезне замовлення на сталеві рейки…

– Вони будуть не сталеві. Вони будуть із ріарден-металу.

Даґні завжди намагалася контролювати емоції, але цього разу не втрималася. Побачивши Таґґартів вираз обличчя, вона розреготалася.

Ріарден-металом був новий сплав, винайдений Ріарденом після десяти років експериментів. На ринку він з'явився нещодавно, але покупців та замовлень на нього не було.

Таґґарта спантеличив раптовий перехід від сміху до звичного, холодного і різкого тону Даґні:

– Облиш, Джиме. Я знаю все, що ти можеш сказати. Мовляв,

досі ніхто й ніколи його не використовував, ніхто не схвалює нового металу, ніхто в ньому не зацікавлений, ніхто його не хоче. І попри це, наші рейки таки буде виготовлено з ріарден-металу.

– Але… – промимрив Таґґарт. – Але його таки справді ніхто ніколи не використовував!

Задоволено спостерігав, як сестрі аж заціпило від люті. Йому подобалося спостерігати сплеск чужих почуттів. Вони скидалися на червоні ліхтарі вздовж темних закапелків чиєїсь особистості, оголюючи вразливі місця. Але як людину могли охопити аж такі емоції через, даруйте, металевий сплав? – для нього це було незбагненно; так, він справді зробив певне відкриття. Але скористатися ним поки що не міг.

– Найкращі фахівці в царині металургії, – продовжив він, – одностайно скептично ставляться до ріарден-металу. Вони стверджують…

– Облиш, Джиме.

– А на чию думку ти покладалася?

– Мене не цікавлять сторонні думки.

– То чим же ти керувалася?

– Міркуваннями.

– І чиї ж то міркування?

– Власні.

– З ким ти радилась щодо цього?

– Ні з ким.

– Так що ж ти, в біса, знаєш про ріарден-метал?

– Те, що це – найвидатніший здобуток нашого ринку.

– Чому?

– Бо він міцніший за сталь, дешевший за сталь, і рейки з нього довговічніші за будь-який знаний досі метал.

– Але як це довести?

– Джиме, в коледжі я вчилася на інженера. І коли я щось бачу, то розумію причину.

– І що ти бачила?

– Формулу Ріардена і тести, які він мені показав.

– Але якщо вони такі хороші, хтось би вже скористався металом, а цього не сталося, – він помітив, що сестра ось-ось знову вибухне, і квапливо продовжив. – Як ти можеш гарантувати його якість? Як можеш бути така впевнена? Як можеш вирішувати це одноосібно?

– Хтось же мусить це вирішувати, Джиме. Як думаєш, хто?

– Я не розумію, чому ми маємо бути перші. Я геть цього не розумію.

– Ти хочеш урятувати гілку «Ріо-Норте» чи ні? – він промовчав. – Якби залізниця могла собі це дозволити, я би здерла на ній кожну рейку і замінила б на ріарден-метал. Міняти потрібно всі колії. Вони довго не протримаються. Але ми не можемо собі цього дозволити. Спершу маємо виборсатися з ями. Ти хочеш цього чи ні?

– Ми й досі найкраща залізниця країни. В решти значно гірше становище.

– Хочеш, щоб ми лишилися в цій ямі?

– Я цього не казав! Чому ти завжди все спрощуєш? І якщо ти так переймаєшся грошима, я не розумію, нащо викидати їх на «Ріо-Норте», коли «Фенікс-Дюранґо» нахабно пограбував нас, переманивши всіх клієнтів. Навіщо витрачати гроші, коли ми геть беззахисні перед конкурентом, який знищить наші інвестиції?

– Бо «Фенікс-Дюранґо» – чудова компанія, але «Ріо-Норте» я збираюся зробити ще кращою. Якщо треба буде, я знищу «Фенікс», хоча навряд чи виникне така потреба, адже в Колорадо достатньо місця, щоб добряче могли заробити дві чи й три залізниці. І я б заклала всі колії, щоб прокласти гілки у кожен район навколо родовища Елліса Ваятта.

– Мене нудить від цього імені.

Таґґарту не сподобалось, як очі Даґні, завмерши на мить, ворухнулися і знову втупилися в нього.

– Я не бачу потреби діяти негайно, – ображено мовив він. – Та й, зрештою, що такого тривожного в теперішньому становищі «Таґґарт Трансконтиненталь»?

– Твоя політика, Джиме.

– Яка політика?

– По-перше, тринадцятимісячний експеримент із «Асоціацією Сталі», а по-друге, твоя мексиканська катастрофа.

– Рада схвалила контракт із «Асоціацією Сталі», – квапливо виправдовувався він, – а також проголосувала за будівництво лінії «Сан-Себастьян». Крім того, гадки не маю, чому ти називаєш її катастрофою.

– Тому що мексиканський уряд у будь-який момент готовий націоналізувати твою лінію.

– Брехня! – він готовий був от-от зірватися на крик. – Це ганебні плітки! Маючи надійні зв'язки в уряді, я…

– Джиме, не показуй свого страху, – презирливо мовила Даґні.

Він промовчав.

– Панікувати немає сенсу. Все, що ми можемо зробити, – це пом'якшити удар. Сорок мільйонів доларів – втрата, від якої ми не швидко оговтаємося. Але «Таґґарт Трансконтиненталь» подолав чимало чорних смуг. Я подбаю, щоб подужав і цю.

– Я відмовляюся, я категорично відмовляюся навіть обговорювати ймовірність націоналізації лінії «Сан-Себастьян»!

– Добре. Не обговорюй.

Даґні замовкла. І він сказав, ретельно добираючи слова:

– Не розумію, чому ти так прагнеш дати шанс Еллісу Ваятту, і водночас хочеш позбавити перспективи розвитку всю країну?

– Елліс Ваятт нікого не просить давати йому шанс. Я в бізнесі не на те, щоб обдаровувати когось можливостями. Я керую залізницею.

– Як на мене, це надзвичайно вузький погляд. Чому ми маємо допомагати одній людині замість цілої нації?

– Я не зацікавлена комусь допомагати. Я хочу заробляти гроші.

– Це негідно. Егоїстична жага збагачення – вчорашній день. Усі знають, що інтереси суспільства мають бути вищі за інтереси бізнесу, який…

– Джиме, скільки ще ти ухилятимешся від рішення?

– Якого рішення?

– Щодо замовлення на ріарден-метал.

Таґґарт не відповів. Він мовчки вивчав сестру. Струнке тіло, що готове було впасти від утоми, підтримувала рівна і чітка лінія плечей, а самі плечі опиралася винятково на силу волі, виплекану усвідомленням власної правди. Небагатьом подобалося її обличчя – воно було занадто холодне, очі – занадто пильні та суворі; ніщо не могло пом'якшити їхнього погляду. Стрункі, мов точені, ноги, що звисали з бильця крісла, дратували Таґґарта, бо аж ніяк не поєднувалися з її нежіночним образом.

Даґні Таґґарт вичікувала, тому він змушений був запитати:

– То ти замовила їх – ні сіло ні впало, – по телефону?

– Я вирішила ще півроку тому. Чекала, поки Генк Ріарден

запустить виробництво.

– Не називай його Генком. Це вульгарно.

– Його всі так називають. Не з'їжджай із теми.

– Чому ти подзвонила йому саме вчора?

– Бо не могла подзвонити раніше.

– Чому не почекала, поки повернешся в Нью-Йорк, і тут…

– Бо я побачила колію «Ріо-Норте».

– Що ж, я мушу все обміркувати, поставити питання на розгляд перед правлінням, проконсультуватися з найкращими…

– Немає часу.

– Ти позбавляєш мені можливості зосередитися, сформувати думку...

– Твоя думка мене не цікавить. Я не збираюся сперечатися з тобою, твоїм правлінням чи з твоїми професорами. У тебе є вибір, і ти зробиш його просто зараз. Скажи «так» або «ні».

– Це безглуздо, свавільно і деспотично…

– Так чи ні?

– Що з тобою? Ти все зводиш до «так» або «ні». В житті немає нічого однозначного.

– Крім рейок. Або ми їх купуємо, або ні.

Вона чекала. Таґґарт мовчав.

– То як? – спитала вона.

– Ти береш на себе відповідальність за це?

– Беру.

– Вперед, – кинув він і хапливо додав: – Але на власний ризик. Я не скасовуватиму твоєї угоди з Ріарденом, але й не захищатиму її на засіданні правління.

– Як знаєш.

Даґні зібралась іти. Таґґарт нахилився над столом, вочевидь, не бажаючи такого фіналу розмови.

– Ти ж розумієш, що це тривала процедура і самої лише розмови зі мною замало? – запитав він з надією. – Втілити це рішення не так уже й просто.

– Аякже, – мовила вона. – Надішлю тобі докладний звіт, який підготує Едді і який ти не читатимеш. Едді все зробить за тебе. Сьогодні я вирушаю у Філадельфію на зустріч із Ріарденом. Попереду в нас багато роботи.

І додала:

– Все просто, Джиме.

Даґні вже розвернулася до дверей, аж він знову заговорив, і,

здавалося, слова його геть недоречні.

– Тобі все сходить із рук, бо в тебе щаслива вдача. Інші так не можуть.

– Не можуть що?

– Всі люди як люди. Вони чуйні. Вони не можуть присвятити все своє життя металам і двигунам. Тобі пощастило – в тебе немає жодних почуттів. І ніколи не було.

Вона глянула на нього, і здивування в її темно-сірих очах поволі змінила незворушність, а потім виник невластивий і дивний для неї вираз утоми. До того ж відбивалося в них дещо значно більше, ніж могла вмістити в себе ця мить.

– Так, Джиме, – мовила стиха. – Я ніколи нічого не відчувала.

Едді Віллерс провів Даґні в її кабінет. Щоразу, коли вона поверталася, він відчував, як світ чіткішає, простішає і стає цілком стерпний; напади безпричинної непевності відступали. Він був єдиною людиною, яка вважала цілком природнім перебування Даґні – жінки – на посаді виконавчого віце-президента величезної залізниці. Десятирічною дівчинкою вона сказала йому, що колись керуватиме залізницею сама. І зараз цей – уже доконаний – факт дивував його аж ніяк не більше, ніж ота давня обіцянка на лісовій галявині.

Коли вони зайшли в кабінет, і Даґні сіла за стіл переглядати підготовлені для неї папери, він уже почувався, наче у власній машині, коли мотор заведено, а колеса готові рвонути вперед.

Коли збирався виходити, раптом згадав про ще одну справу:

– Оуен Келлоґ із відділу Терміналу просив призначити з тобою зустріч.

Даґні здивовано звела очі.

– Цікаво. Я саме збиралася його покликати. Скажи, нехай приходить. Він мені потрібен…

– Едді, – додала вона раптово, – але спершу попроси з'єднати мене з Аєрсом із компанії «Музичне видавництво Аєрса».

– З музичним видавництвом? – перепитав він.

– Так. Хочу дещо довідатися.

Коли ввічливо-нетерплячий голос містера Аєрса поцікавився, чим може прислужитися, вона запитала:

– Скажіть, чи написав Річард Гейлі новий концерт для фортепіано з оркестром, п'ятий?

– Міс Таґґарт, п'ятий концерт? Ні, звісно ж, не написав.

– Ви впевнені?

– Абсолютно, Міс Таґґарт. Він уже вісім років нічого не писав.

– То він іще живий?

– Авжеж. Хоча… Не можу стверджувати напевно, адже він цілком відійшов від публічного життя. Та якби він помер, ми б неодмінно про це дізналися.

– А якби він написав щось нове, ви б теж дізналися про це?

– Безперечно. До того ж, перші. Ми видавали всі його твори. Але він перестав писати.

– Ясно. Дуже вам дякую.

Коли Оуен Келлоґ увійшов у кабінет, Даґні втішилася, подивившись на нього. Було приємно, що вона правильно запам'ятала його зовнішність. Лицем він нагадував молодого мастильника в потязі, – обличчя людини, з якою вона готова була працювати.

– Сідайте, містере Келлоґ, – запросила, але він лишився стояти навпроти її столу.

– Міс Таґґарт, якось ви запитували, чи хочу я змінити своє службове становище, – мовив він. – Тому я прийшов просити про звільнення.

Вона чекала чого завгодно, лише не цього. За мить тихо запитала:

– Чому?

– З особистих причин.

– Вас не влаштовує ця робота?

– Ні.

– Запропонували кращі умови?

– Ні.

– На яку залізницю ви переходите?

– Я не збираюся працювати на залізниці, міс Таґґарт.

– Куди ж ви влаштовуєтеся?

– Поки що не вирішив.

Даґні Таґґарт дещо зніяковіло роздивлялася візитера. У виразі його обличчя не було анітрохи ворожості, він не відводив очей, відповідав просто: так, ніби не мав чого приховувати чи вдавати. Його обличчя було ввічливе та незворушне.

– То чому ж ви хочете звільнитися?

– З особистих причин.

– У вас проблеми зі здоров'ям?

– Ні.
– Переїжджаєте?
– Ні.
– Отримали спадок і можете не працювати?
– Ні.
– Ви збираєтеся взагалі працювати?
– Так.
– Але не хочете працювати в «Таґґарт Трансконтиненталь»?
– Не хочу.
– Отже, має бути якась причина такого рішення? Що сталося?
– Нічого не сталося, міс Таґґарт.
– Розкажіть усе, як є. Я повинна знати правду, бо маю на це право.
– Міс Таґґарт, ви повірите мені на слово?
– Так.
– Жодна людина, справа чи подія, пов'язані з моєю роботою тут, не стали причиною мого рішення.
– У вас немає конкретних скарг на «Таґґарт Трансконтинеталь»?
– Жодних.
– Можливо, почувши мою пропозицію, ви переглянете своє рішення.
– Вибачте, міс Таґґарт, я не можу.
– Чи дозволите мені все-таки озвучити пропозицію?
– Звісно, як забажаєте.
– Чи повірите, що я вирішила запропонувати вам певну посаду ще до того, як ви попросили про цю зустріч? Я хочу щоб ви знали.
– Я завжди вірю вам на слово, міс Таґґарт.
– Це посада керівника відділення в Огайо. Вона ваша, якщо хочете.
На обличчі Келлоґа не відбилося жодної реакції, ніби ці слова означали для нього не більше, ніж для дикуна, який ніколи не чув про залізницю.
– Я не хочу, міс Таґґарт, – відповів він.
За мить вона сказала напруженим голосом:
– Оуене, назвіть свої умови. Скажіть, скільки ви хочете заробляти. Ви потрібні мені. Я запропоную вам більше, ніж будь-яка інша залізниця.
– Я не збираюся працювати на залізницях.

– Я думала, вам подобається ця робота.

За всю розмову в нього вперше виник натяк на почуття: очі ледь розширилися і він тихо, але з якимось упертим притиском, відповів:

– Подобається.

– То скажіть, як мені вас втримати!? – Даґні сказала це так безпосередньо і щиро, що, схоже, таки достукалася до нього.

– Міс Таґґарт, мабуть, це не дуже чесно з мого боку – прийти до вас і сказати, що звільняюсь. Розумію, ви просили пояснити причину мого рішення, щоб мати змогу висунути зустрічну пропозицію. Тому моя присутність тут начебто свідчить про те, що я відкритий до співпраці. Насправді це не так. Я прийшов лише тому… Я просто хотів дотримати слова.

Ця невеличка пауза між словами, ніби раптовий спалах, дала їй зрозуміти, як багато значили для нього її інтерес та пропозиції. І що це рішення було нелегке.

– Невже немає нічого, що я можу вам запропонувати? – спитала Даґні.

– Нічого, міс Таґґарт. На жаль, нічого.

Він намірився іти. Вперше в житті Даґні відчула себе безпорадною і переможеною.

– Чому? – прошепотіла вона в простір.

Юнак зупинився, розправив плечі та всміхнувся, – він ніби ожив. Дивовижнішої усмішки вона ще ніколи не бачила. В ній була тиха радість, велике горе і безмежна гіркота. Він відповів:

– Хто такий Джон Ґолт?

Розділ II
Ланцюг

Все почалося з кількох вогнів. Коли потяг залізниці Таґґартів доїжджав до Філадельфії, в темряву наче хтось жбурнув жменю яскравих сліпучих вогників. На порожній рівнині вони мали дивний і недоречний вигляд – усупереч їхній інтенсивності. Пасажири дивилися на них мовчки і без інтересу.

Потім виник чорний контур будівлі, ледь помітний на тлі неба. Потім іще одна велика неосвітлена будівля, ближче до колії. Відблиски вогнів поїзда раз по раз проносилися по її темних шибках.

Зустрічний товарняк усе затулив, наповнивши купе шквалом різких звуків. У раптовому розриві між пласкими вагонами пасажири помітили далекі споруди в блідому червонястому сяйві, що пульсувало нерегулярними спазмами, ніби будівлі дихали.

Коли товарняк проскочив, люди побачили кутасті будинки, огорнуті кільцями пари. Промені потужних прожекторів нарізали ту пару плястерками, – порфірними, як і саме небо.

Потім виникло дещо схоже не на будівлю, а на оболонку зі скляних квадратиків шахівниці навколо опорних балок, кранів та жолобів, що оповивала все це щільним, сліпучим, помаранчевим полум'ям.

Пасажири не могли осягнути, яке складне це величезне місто, що, здавалося, жило самостійно, не видаючи жодних ознак присутності людини. Вони бачили вежі у вигляді покручених хмарочосів, завислі в повітрі мости та незбагненні рани в твердих стінах, із яких жахтить вогонь. У темряві поповзла шерега багряних циліндрів, – то палав розжарений метал.

Неподалік від колії випливла адміністративна будівля з великою неоновою вивіскою на даху; коли поїзд проїжджав повз, вона освітила його нутрощі. На вивісці було написано «Сталь Ріардена».

Один із пасажирів, професор економіки, звернувся до свого

супутника: «Яку роль має окрема особа в титанічних досягненнях нашої індустріальної доби?»

Інший, журналіст, занотував для своєї майбутньої статті: «Генк Ріарден належить до тієї породи людей, які чіпляють своє ім’я на все, що трапиться під руку. З цього ви самі можете скласти думку про характер Генка Ріардена».

Потяг і далі квапився в темряву, аж раптом позаду довгої будівлі в небо рвонув червоний подих полум’я. Пасажири його не зауважили; ще одне випарування від чергової порції сталі не належало до подій, вартих їхньої уваги.

Це був жар від першої плавки ріарден-металу, перше замовлення на нього.

Перший викид рідкого металу став справжнім світанком для людей, які стояли тоді біля горнила. Вузенький струмінь, що вирвався з нього, був сліпучо-білий, мов розпечене сонце. Чорні кільця пари закипіли вгорі облямівками лютого багрянцю. Фонтани іскор вирували у спазмах, ніби краплі крові з порваних артерій. Повітря рвалося на шматки, віддзеркалюючи бурхливе полум’я, якого там не було, червоні плями кружляли і маяли в повітрі, ніби їх не могла стримати рукотворна будівля; здавалося, вони от-от поглинуть колони, балки, мости кранів угорі. Але рідкий метал не виявляв жодних ознак насильства. Схожа на атлас, довга біла смуга сяяла доброзичливою усмішкою. Вона покірно текла з глиняного гирла між двох невеличких бортів, а потім падала з шестиметрової висоти у ковші, здатні витримати двісті тонн. Зірки рясно всівали потік, вистрибуючи з його спокійного плеса, мов невинні іскри бенгальських вогнів.

І лише підійшовши геть близько, можна було помітити, що білий атлас кипить. Час від часу бризки вилітали, падали на землю, а потім, вистигаючи, рідкий метал спалахував.

Двісті тонн твердішого за сталь металу, що ставав рідким за температури понад чотири тисячі градусів, здатні були зруйнувати будь-яку стіну будівлі та знищити всіх, хто працював біля потоку. Але кожен сантиметр його шляху, кожен кілограм тиску і навіть кількість молекул було прораховано завдяки свідомій волі і двадцятирічній праці.

Розгойдуючись у темряві ангару, червоні відблиски приховували обличчя чоловіка, який стояв у віддаленому закутку і споглядав, прихилившись до колони. Спалах на мить

освітив очі кольору блідо-блакитного льоду, пройшовся чорною металевою колоною та попелясто-білявими пасмами його волосся, потім – по паску його плаща і по кишенях, де чоловік тримав руки. Високий і сухорлявий, він завжди височів над людьми, що його оточували. Вилицюватим обличчям проходило ще кілька гострих ліній, які, здавалося, були в нього від народження. Через них він здавався старим у двадцять і молодим зараз, у сорок п’ять.

Відколи себе пам’ятав, його обличчя вважали потворним, бо воно було непохитне й суворе, а ще – невиразне. Точнісінько, як і зараз, коли він дивився на метал. Це був Генк Ріарден.

Метал піднявся до країв ковша і зухвало та щедро лився через край. Потім сліпучо-білі цівки брунатнішали, а ще за мить відвалювалися чорними металевими бурульками. Шлаки вкривалися товстими гнідими брижами, як земна кора. Де кора тоншала, кратери відкривались, і видно було білу рідину, що кипіла всередині.

В повітрі над головою Ріардена пропливла кабіна крана. Кранівник невимушено посунув важіль, і сталевий гак на ланцюзі опустився, зачепив ручки ковша і делікатно, мов цеберко з молоком, підняв. Дві тонни металу попливли у повітрі до шереги форм, щоб наповнити їх.

Генк Ріарден, заплющуючи очі, схилився на колону, що здригалася, повторюючи рухи крана. Справу зроблено, подумав він.

Один робітник побачив його і схвально всміхнувся, – як побратим і спільник на великому святі, який знав, чому ця білява, висока постать опинилася зараз тут. Ріарден усміхнувся навзаєм. Це було єдине привітання, яке він отримав. А потім він– сухоребрий і з невиразним обличчям – пішов у кабінет.

Генк Ріарден пізно покинув завод, і пішки пішов додому. Чомусь несподівано захотілося пройтись по безлюддю кілька кілометрів.

Він ішов, встромивши одну руку в кишеню і час від часу перебираючи пальцями браслет-ланцюжок із ріарден-металу. Він рухав пальцями, відчуваючи його текстуру. Десять років його життя пішло на те, щоб зробити цей браслет. «Десять років – тривалий термін…» – подумав він. Обабіч темної дороги вишикувалися дерева. Глянувши вгору, на тлі зоряного неба він побачив кілька сухих, зморщених, от-от готових обпасти,

листків.

У вікнах розкиданих по сільській місцевості будиночків горіло світло. Але ці вогники робили дорогу ще пустельнішою.

Він ніколи не почувався самотнім, хіба лише в моменти щастя. Вряди-годи озирався, щоб подивитися на червону заграву в небі над фабрикою. Ріарден не думав про ці десять років. Про них нагадувало лише безіменне, тихе та урочисте почуття. Воно складалося з багатьох чинників, які не надто хотілося перераховувати. Це були ночі над палючими печами у дослідницькій лабораторії заводу, пильнування у майстерні над аркушами паперу, які скреслював формулами, а потім люто шматував; це були дні, коли молоді вчені зібраної ним невеличкої команди, мов солдати, готові до безнадійної битви, вичерпавши всі запаси своєї винахідливості, але не волі, небагатослівні, й саме тому красномовні, казали йому: «Містере Ріарден, це неможливо зробити…»; трапези, перервані раптовими спалахами ідей, що їх конче мусив утілити, перевірити негайно, працювати над ними місяцями і… відкинути через чергову невдачу; фрагменти конференцій, контрактів, обов'язки керівника найкращої сталеливарні країни, – все це було зніяковіло вирване з пам'яті, немов потаємне кохання… і єдина думка, що розтяглася на всі ці десять років (хай би що він робив, хай би що бачив), думка, що виринала, коли він дивився на міські будинки, залізничні колії, світло у вікнах далеких фермерських хатинок, на ніж у руках кралі, яка розрізає фрукти під час бенкету, думка про металевий сплав, що здатен на більше, ніж спроможна сталь, який стане для неї тим, чим сама криця стала для заліза… напади самоїдства, коли він ховав надію, відкидав черговий зразок, не дозволяючи собі усвідомити, як він втомився, не даючи собі часу на почуття, пробиваючись крізь тортури думок, навіюючи, що це таки можна зробити, і йдучи далі, не маючи сили вірити, що все вийде… а потім день, коли все вийшло і стало ріарден-металом… це все кипіло в його душі білим жаром, плавилося і перемішувалося в тихе дивне відчуття, яке змушувало його всміхатися у темряву і дивуватись, чому щастя може так боліти.

Згодом він усвідомив, що уявляв своє минуле як дні, розкладені у вигляді карток, деякі з яких слід було переглянути. Не хотів їх дивитися: зневажав спогади як безглузде потурання власним забаганкам. Але потім зрозумів, що сьогодні спогади

прийшли до нього на честь цього шматка металу в кишені. І він дозволив собі їх прийняти.

Ріарден бачив себе на гребені скелі та відчував струмок поту від скроні до шиї. Йому – чотирнадцять, і це перший робочий день на залізній копальні у Міннесоті. Намагався навчитися дихати, ігноруючи пекучий біль у грудях і проклинаючи себе, адже пообіцяв був, що примусить себе не втомлюватися. Незабаром повернувся до роботи, постановивши, що біль – недостатня причина, щоб не працювати. Ще він побачив день, коли стояв біля вікна свого кабінету і дивився на копальні – відсьогодні вони належали йому, тридцятилітньому. І байдуже, що він робив між цими роками, так само як не мав значення біль. Він працював у копальнях, у ливарнях, на сталеливарних заводах півночі, йдучи до означеної мети. Пам'ятав також, що люди навколо, здавалося, ніколи не знали, що робити, натомість він знав завжди. Згадав також, як дивувався, чому так багато залізних копален закривається, як мали би закритися і ці, що він їх викупив. Дивився на кам'яний шельф вдалечині. В кінці дороги робітники встановлювали нову вивіску над воротами – «Руда Ріардена».

Побачив вечір, коли він сидів у своєму кабінеті, поклавши голову на стіл. Було пізно, і всі працівники вже розійшлися по домівках, тому він із чистим сумлінням міг відпочити на самоті. Він так втомився, ніби біг наввипередки з власним тілом, і вся втома попередніх років, яку він відмовлявся визнавати, враз на нього звалилася і каменем притиснула до столу. Він не хотів нічого, навіть рухатися. Він не мав сил нічого відчувати, навіть страждання; спалив у собі все, що здатне горіти; розсіяв стільки іскор, починаючи купу різних справ, а тепер не знав, чи може хтось зараз дати потрібну іскру йому, не здатному підвести голову. Він запитав у себе: хто змусив його рухатися, не даючи спинитися? А потім підвів голову. Повільно, докладаючи найбільших у своєму житті зусиль, підняв тіло, спираючись тремтячою долонею на стіл.

Більше ніколи в себе про це не запитував. Він побачив день, коли стояв на пагорбі, роздивляючись похмурий пейзаж, – брудний пустир із обшарпаними будівлями, що були колись сталеливарним заводом. Підприємство розорилось і зупинилося. Він купив його минулої ночі. Віяв сильний вітер і сіре світло пробивалося крізь хмари. В цьому сірому мареві

коричнево-червона іржа на величезних сталевих кранах нагадувала засохлу кров, а яскраві, соковиті, зелені бур'яни ненаситними канібалами проростали з-під куп розбитого скла, тягнучись по стінах будівель і вилазячи з вікон, мов із порожніх очниць. Біля дальніх воріт він помітив темні чоловічі постаті. Це були безробітні, що животіли в гнилих халупах квітучого колись містечка.

Стояли і мовчки дивилися на його блискучу машину, покинуту біля заводських воріт. Їм було цікаво знати, чи то й справді Генк Ріарден, про якого всі говорять, і чи фабрику таки знову відкриють. «Історичний цикл виробництва сталі в Пенсільванії очевидно добігає кінця» – наполягала газета, – «і експерти погоджуються, що «сталева» авантюра Генрі Ріардена – безнадійна. Скоро ви побачите приголомшливий кінець сенсаційного Генрі Ріардена». Це було десять років тому. Сьогодні він так само, як і тоді, відчував холодний вітер на своєму обличчі. Озирнувся. Над заводом палахкотіла пурпурова заграва, життєдайна, мов світанок. У житті виникали зупинки, станції, повз які пронісся його експрес. Він не міг сказати нічого певного про всі ті роки, вони розмилися і злилися від швидкого руху, мов пейзажі за вікном.

Хай там як, але всі пережиті муки і зусилля були того варті, якщо він дожив до цього дня – дня першої плавки ріарден-металу, першого замовлення на цей сплав, з якого буде вилито рейки для залізниці «Таґґарт Трансконтиненталь».

Торкнувся пальцями до браслета в кишені. Він зробив його з першої партії металу. Для своєї дружини. Гладячи його, він раптом зрозумів, що думає радше про якусь абстракцію, яку називає «своєю дружиною», ніж про жінку, з якою одружений.

Він відчув жаль – краще б він не робив того браслета, – а потім його накрило хвилею докорів сумління за цей сумнів. Труснув головою. Зараз не час для давніх сумнівів. Відчував, що зараз здатен пробачити будь-що і будь-кому, бо щастя – найкращий очищувач. Був переконаний, що сьогодні все живе бажає йому добра. Захотілося раптом зустріти когось, побачити першого-ліпшого незнайомця, стати відкрито й безборонно, і мовити: «Поглянь на мене». Люди, подумав Ріарден, так само, як і я, спраглі радості, – спраглі миті, вільної від сірого вантажу страждань, такого незбагненного і недоладного. Він ніколи не міг зрозуміти, чому люди мають бути нещасні.

Темна дорога непомітно привела до верхів'я пагорба. Він зупинився і озирнувся. Червона заграва тепер вузькою смужкою даленіла на заході. Над нею, у чорній прірві неба, маячів неоновий напис маленькими з такої відстані літерами, що складалися в словосполучення: «Сталь Ріардена». Він випростався, немов перед судом. Згадав решту написів, що у темряві цієї ночі світилися по всій країні: «Руда Ріардена», «Вугілля Ріардена», «Вапняк Ріардена». Подумав про минулі дні й про те, що непогано було б почепити над ними неонову вивіску: «Життя Ріардена».

Рвучко повернувшись, попростував уперед. Що ближче підходив до дому, то дужче уповільнювалися його кроки, а піднесення потроху маліло. Відчув понуру нехіть заходити у власний будинок, а він цього не хотів би відчувати. Ні, думав він, тільки не сьогодні; сьогодні вони зрозуміють. Але він не знав, він ніколи навіть не замислювався, що саме вони мали би зрозуміти.

У вікнах вітальні горіло світло. Будинок стояв на узгір'ї, що нависало над Ріарденом масивною білою тушею; дім здавався голим, його прикрашали кілька колон у напівколоніальному стилі; було очевидно, що цю голизну не варто було виставляти.

Зайшовши у вітальню, Ріарден не був певен, чи помітила його дружина. Вона сиділа біля каміна і розмовляла, плавно супроводжуючи порухом руки витончений плин слів. В її інтонації виникла маленька пауза, і Ріарден подумав, що вона помітила його. Але дружина не поглянула в його бік, а м'яко продовжила, тому він не знав напевно.

– Річ у тім, що культурну людину втомили непевні дива суто матеріального винахідництва, – казала жінка. – Вона просто відмовляється захоплюватися водогінними трубами.

Вона повернула голову, подивилася на Ріардена, що стояв у тіняві з іншого кінця довгої кімнати, і, мов дві лебедині шиї, граційно скинула руки до стелі.

– Коханий, – бадьоро почала вона, – хіба не занадто рано ти повернувся додому? Невже не треба було позамітати шлак або відполірувати фурми?

Всі обернулись до нього: його мати, брат Філіп та Пол Ларкін, їхній давній друг.

– Вибачте, – відповів він. – Я знаю, що запізнився.

– Нема чого вибачатися, – сказала мати. – Міг би й

передзвонити.

Він поглянув на неї, намагаючись щось пригадати.

– Ти обіцяв прийти на вечерю.

– О, справді, обіцяв. Даруйте. Але сьогодні ми виплавили… – він затнувся. Не розумів, чому не в змозі промовити ту єдину річ, яку прийшов сказати. Додав тільки: – Просто я… забув.

– Мамі саме про це і йдеться, – зауважив Філіп.

– Вгамуйтеся, дайте йому зорієнтуватися, він іще не зовсім тут, він досі на заводі, – грайливо прощебетала дружина. – Генрі, знімай пальто.

Пол Ларкін дивився на нього відданими очима побитого пса.

– Привіт, Поле, – сказав Ріарден. – Коли ти приїхав?

– О пів на шосту, нью-йоркським потягом. – Ларкін вдячно всміхався.

– Проблеми?

– А в кого їх зараз нема? – його усмішка розтанула, немов Ларкін натякав, що його репліка – суто філософська. – Ні, особливих проблем нема. Просто захотілося вас побачити.

Ріарденова дружина засміялася.

– Ти розчарував його, Поле, – вона обернулася до Ріардена. – В тебе комплекс меншовартості чи манія величі? Генрі, ти вважаєш, що нікому не може захотітися побачити тебе просто так, чи що ніхто не може обійтися без твоєї допомоги?

Він хотів був обурено заперечити, але дружина всміхалася так, ніби це був звичайний жарт, а він не мав хисту до балачок, де предметом розмови не була справжня суть питання. Тому він промовчав. Просто стояв і дивився на дружину, намагаючись зрозуміти щось, чого досі так і не осягнув.

Ліліан Ріарден усі вважали красунею. Висока граційна постать, якій ідеально пасували сукні з високою талією в стилі ампір; вишуканий профіль відповідав яскравим епізодичним типажам того ж часу – чисті, гордовиті лінії; хвилі її блискучого світло-каштанового волосся було укладено в класично-просту зачіску за канонами строгої імперської краси. Але коли вона поверталась анфас, люди відчували легкий шок розчарування.

Обличчя Ліліан не було гарне. Ґандж чаївся в очах – каламутно-блідих, ні сірих, ні карих, безживно порожніх та невиразних. Ріарден завжди дивувався, що, попри сміхотливу і начебто веселу вдачу, її обличчя ніколи не виражало радості.

– Ми вже давно знайомі, любий, – прокоментувала вона його

пильний погляд, – хоча ти, здається, не дуже в цьому впевнений.

– Генрі, ти хоч їв щось? – запитала мати. В її голосі лунав нетерплячий докір, ніби його голод був для неї персональною образою.

– Так… ні… я не голодний.

– Я скажу на кухні, щоб…

– Ні мамо, не зараз, це не має значення.

– З тобою вічні проблеми, – вона промовляла слова в повітря, дивлячись повз сина. – Хоч що роби для тебе, ти все одно не оціниш. Мені так і не вдалося навчити тебе нормально харчуватися.

– Генрі, ти забагато працюєш, – докинув Філіп, – це тебе до добра не доведе.

Ріарден засміявся:

– Мені подобається.

– Ти себе цим просто заспокоюєш. Це, знаєш, форма неврозу. Людина вганяє себе в роботу, щоб утекти від чогось. Тобі не завадить завести якесь хобі.

– Філ, на Бога! Вгамуйся! – не стримався Ріарден, відразу про це пошкодувавши.

Філіп завжди був хворобливий, хоча лікарі не знаходили жодного конкретного дефекту в його хирлявій, довготелесій постаті. Через його хронічну виснаженість люди вважали тридцятивосьмирічного Філа старшим за свого брата.

– Навчись розважатися, – повчав Філіп, – бо станеш нудним і нецікавим. Примітивним. Мусиш вилізти з особистої шкаралущі і подивитися на світ. Інакше справжнє життя пройде повз тебе.

Тамуючи лють, Ріарден переконував себе, що у Філіпа просто така манера піклуватися про нього. Казав собі, що несправедливо гніватися на ближніх. Всі вони намагалися виявити свою турботу, жаль тільки, що в такий неприємний спосіб.

– Філ, я сьогодні чудово провів час, – усміхнувся Гаррі, дивуючись, чому Філіп не цікавиться, як саме.

Він так хотів, щоб хтось із них про це спитав. Йому було важко зосередитися. В пам’яті палахкотів потік розжареного металу, переповнюючи свідомість і ні на що більше не залишаючи місця.

– Може, ти й вибачився, але я занадто добре тебе знаю, щоб повірити у щирість каяття, – це був материн голос; він

обернувся: мати дивилася на нього пораненим поглядом, демонструючи витривалу терплячість безоборонності.

– У нас вечеряла місіс Бічем, – з докором додала мати.

– Що?

– Місіс Бічем. Моя подруга, місіс Бічем.

– І що?

– Я розповідала тобі про неї багато разів, але ти ніколи не запам'ятовуєш, що я кажу. Місіс Бічем страшенно хотіла зустрітися з тобою, але мусила їхати відразу після вечері, бо вона неймовірно заклопотана людина. Місіс Бічем дуже хотіла тобі розказати, скільки корисного ми робимо в нашій парафіяльній школі, про те, як слюсарюють і які красиві дверні ручки самостійно виковують хлопчиська з бідних кварталів.

Йому довелося зібрати всю свою витримку, що відповісти спокійним тоном:

– Мамо, мені шкода, що я розчарував тебе.

– Ні, тобі не шкода. Якби постарався, міг би бути тут. Але ж хіба ти здатен постаратися задля когось, окрім себе? Ми і те, що ми робимо, тебе не цікавить. Чи ти вважаєш, що все компенсуєш оплаченими рахунками? Гроші! Це єдине, що ти знаєш. І даєш ти нам лише гроші. А чи давав ти нам колись трохи часу?

Чи означали ці слова, що вона скучила за ним, а отже, любить? І тоді криводушним було те важке каламутне почуття, що змусило його промовчати. Інакше голос видав би, що це почуття – відраза.

– Тобі байдуже, – її голос пролунав напівплювком-напівблаганням. – Сьогодні Ліліан хотіла обговорити з тобою дещо дуже важливе, та я їй казала, що немає сенсу чекати на тебе.

– Мамо, це неважливо! – сказала Ліліан. – Принаймні для Генрі.

Ріарден подивився на неї. Він стояв посеред кімнати, досі в пальті, ніби заблукавши в ірреальному світі, який ніяк не ставав його реальністю.

– Це геть неважливо, – бадьоро мовила Ліліан, і Генк не міг зрозуміти – примирливо чи зарозуміло лунав її голос, – це не бізнес. Це ж зовсім некомерційне.

– Що?

– Просто вечірка, яку я планую влаштувати.

– Вечірка?

– Ох, не дивись так перелякано, це станеться не завтра ввечері. Я знаю, ти дуже зайнятий, але це буде аж через три місяці; я хочу зібрати гостей із дуже значної, особливої нагоди. Пообіцяй мені, що будеш тут, а не в Міннесоті, Колорадо чи Каліфорнії.

Вона якось дивно на нього дивилася, промовляючи надто легковажно і водночас цілеспрямовано. Її посмішка посилювала атмосферу невинності і ніби натякала на якийсь прихований козир.

– Рівно за три місяці? – перепитав він. – Але ж ти розумієш, я не годен передбачити. Якась термінова справа завжди може змусити мене поїхати з міста.

– Аякже, знаю! Та хіба я не можу завчасно записатися на офіційну зустріч із тобою? Як залізничний високопосадовець, виробник автомобілів або лахмітник… себто, збирач брухту? Всі кажуть, ти ніколи не пропускаєш ділових зустрічей. Ти сам можеш вибрати зручну дату, – Ліліан дивилася на нього знизу вгору, трохи з-під лоба, її погляд набув жіночної грайливості; вона додала невимушено, але якось занадто обережно:

– Нехай це буде десяте грудня. Але, можливо, тобі зручніше дев'ятого чи одинадцятого?

– Мені все одно.

Вона мовила ніжно:

– Генрі, десятого грудня річниця нашого весілля.

Всі пильно вдивлялися в його обличчя; та замість провини, побачили на ньому лише легку, замислену усмішку. «Ліліан не планувала загнати мене в пастку, – думав Ріарден, – бо я легко міг уникнути її, відмовляючись визнавати провину за свою забудькуватість і відмовившись від вечірки». Але ж вона знала, що його почуття до неї – єдина зброя. Генк подумав, що, мабуть, вона хотіла опосередковано і без шкоди для власної гідності перевірити його почуття і зізнатися в своїх. Вечірки він ніколи не сприймав за свято, вони взагалі нічого для нього не важили. Ліліан же ставилася до них побожно. Для неї влаштувати вечірку – це була найбільша данина йому та їхньому шлюбу. Він мав поважати бажання дружини, навіть якщо їхні уявлення про світ зовсім не збігаються, навіть якщо йому аніскільки не потрібні оці її знаки уваги. Але ж вона кинула себе на його милість і мусить отримати бажане. Ріарден відкрито і щиро всміхнувся, визнаючи її перемогу:

– Добре, Ліліан, – сказав він тихо, – я обіцяю бути десятого грудня.

– Дякую, любий, – її посмішка була потайна і загадкова. Генрі навіть здалося, що його відповідь усіх розчарувала.

«Якщо вона довіряє мені, – подумав Ріарден, – якщо її почуття ще не померли, я просто зобов'язаний виправдати її довіру». Він мав це промовити; це сфокусувало б думки, а інших слів у нього сьогодні просто не було.

– Вибач, Ліліан, що я запізнився, але сьогодні на заводі ми виплавили першу партію ріарден-металу.

Запала тиша, яку порушив Філіп:

– Це просто чудово!

Решта промовчали.

Він засунув руку в кишеню, а коли знову відчув пальцями браслет, все решта відійшло на задній план. Ріарден почувався так само, як тоді, коли рідкий метал вирував перед ним.

– Ліліан, у мене для тебе подарунок.

Кладучи ланцюжок дружині на коліна, він не усвідомлював, що стоїть струнко, а жест його руки нагадує жест хрестоносця, що повернувся з трофеєм до коханої.

Ліліан напнула браслет на два пальці і піднесла до світла. Його ланки були важкі, грубої роботи, метал дивно вилискував зеленаво-синім відтінком.

– Шо це? – запитала вона.

– Перша річ із ріарден-металу першої плавки.

– Тобто, воно таке ж цінне, як і шматок залізничної рейки?

Ріарден приголомшено глянув на неї.

Вона побряжчала браслетом, що вигравав на світлі.

– Генрі, розкішна ідея! Неймовірно оригінально! Я стану сенсацією Нью-Йорка, носячи прикраси з того ж матеріалу, що і мостові балки, двигуни вантажівок, кухонні плити, друкарські машинки, та – про що ти розповідав учора, любий? – каструльки для супу?

– Боже, Генрі, але ж ти і марнославний! – вигукнув Філіп.

Ліліан розсміялась:

– Він сентиментальний. Як і всі чоловіки. Але, любий, я справді ціную твій жест. Не так подарунок, як намір.

– Якщо тебе цікавить моя думка, – почала мати, – то егоїстичнішого наміру й бути не може. Якби чоловік думав не лише про своє задоволення, то подарував би діамантовий

браслет. Але Генрі вважає, що новий різновид бляхи для всіх має бути ціннішим за діаманти тільки тому, що це він його винайшов. І так було з п'яти років – наймарнославніший на світі хлопчисько. Я вже тоді знала, що з нього виросте нестерпний егоїст.

– Ні, це мило, – заперечила Ліліан, – це дуже чарівно.

Вона опустила браслет на стіл, підвелася, поклала руки Ріарденові на плечі, стала навшпиньки і поцілувала його у щоку:

– Дякую, любий.

Він не поворухнувся, навіть не нахилився до неї. За хвильку розвернувся, зняв пальто і сів біля каміна трошки далі від решти. Не відчував нічого, крім неймовірної втоми.

Він не дослухався до розмови, лише звіддаля долинало, як Ліліан сперечається з матір'ю, захищаючи чоловіка.

– Я його знаю краще за тебе, – заперечувала мати. – Генкові Ріардену не потрібні ні люди, ні тварини, ні рослини, якщо вони, звісно, не пов'язані з його роботою. Це все, чим він переймається. Я все життя щосили намагалася прищепити йому смиренність, але мені це не вдалося.

Він пропонував матері необмежені можливості – вона могла жити, де захоче і як їй заманеться; йому було невтямки, чому матері запраглося жити з ними в одному будинку. Ріарден припускав, що певне значення для неї має його успіх, отже, це їх і пов'язувало, іншого зв'язку він не бачив; і якщо мати хотіла жити в домі свого успішного сина, він не міг їй в цьому відмовити.

– Не варто намагатися зробити з Генрі святого, мамо, – зауважив Філіп, – він не годиться на цю роль.

– Філіпе, ти помиляєшся! – не погодилася Ліліан, – ти дуже помиляєшся! Генрі має всі задатки святого. В цьому то й біда.

«Чого їм від мене треба? – думав Ріарден. – Чого вони хочуть?» Він ніколи нічого в них не просив. Це вони хотіли його втримати, вони висували претензії, що подавалися як вияв любові; але така любов обтяжувала його дужче за будь-яку ненависть. Він зневажав невиправдане співчуття, так само як незароблене багатство. Ці люди заповзялися любити його, геть не поцікавившись, за що він сам хотів, щоб його любили. Генк не розумів, якої реакції вони чекають від нього і чи їм узагалі залежить на його реакції.

«Але ж, мабуть, таки залежить, – думав він. – Навіщо тоді всі ці скарги, безкінечні обвинувачення в байдужості; навіщо атмосфера хронічної підозри, ніби вони прагнули відчути біль?» Він ніколи не хотів завдати їм болю, але завжди відчував їхній захисний вичікувальний докір. Їх ображало кожне його слово, і йшлося не про його слова чи вчинки, а… так-так, насправді їх ображав сам факт його існування. «Не вигадуй дурниць…» – наказав він собі, намагаючись розгадати цю загадку, дотримуючись найсуворіших і найбезжальніших критеріїв свого неухильного почуття справедливості. Ріарден не міг обвинувачувати їх, не зрозумівши. Але зрозуміти їх він теж не міг.

Чи подобались вони йому? Ні, подумав він; але їх потрібно полюбити, а це різні речі. Він прагнув цього в ім'я певного незнаного потенціалу, який він колись намагався розгледіти в кожній людині. Зараз Ріарден не відчував до них нічого, крім немилосердної байдужості. Не було навіть жалю втрати. Чи хтось із них потрібен йому в житті? Чи бракувало йому почуття, яке він прагнув відчути? Ні, думав він. А чи сумував коли-небудь за ним? Так. Але хіба що замолоду – не зараз.

Втома посилювалася. Ріарден зрозумів, що це його виснажує нудьга.

Але її слід приховувати; він мусить бути ґречний із цими людьми. Ріарден сидів у незручній позі, силкуючись здолати сон, і це вже почало завдавати фізичного болю. Очі заплющувалися, він уже трохи куняв, аж раптом чиїсь липкі пальці торкнулися до його руки. Пол Ларкін присунув крісло і схилився для особистої розмови.

– Генку, мені байдуже, що кажуть промисловці, але ріарден-метал – чудовий продукт, він принесе великі прибутки, як і все, що ти робиш.

– Так, – мовив Ріарден, – принесе.

– Я лише… Я лише боюсь, щоб ти не вскочив із ним у халепу.

– В яку ще халепу?

– Хтозна… Якось воно сьогодні все непевно… Є люди, які… Як би то сказати… Будь-що може статись…

– Що за халепа?

Ларкін сидів, згорбившись, і благально звівши догори свої ніжні очі. Невисока опецькувата постать завжди була якась незахищена і, здавалося, мов равлик, потребувала будиночка,

щоб заховатися туди за першого ж доторку. Його задумливі очі та зворушливо-безпорадний і нерішучий усміх вічного прохача замінили той панцир. Цей усміх обеззброював, так усміхатися міг хіба що хлопчисько, віддаючи себе на ласку незбагненного всесвіту. Йому було п'ятдесят три.

– Генку, у тебе не дуже хороший імідж, – сказав він. – Преса завжди погано пише про тебе.

– То й що?

– Генку, ти непопулярний.

– Замовники не нарікають на мене.

– Я не про це. Тобі треба найняти журналіста, щоб він вигідно подавав тебе публіці.

– Навіщо? Я продаю сталь.

– Але навіщо налаштовувати проти себе людей? Громадська думка, знаєш, – велика річ.

– Не думаю, що громадськість аж так проти мене налаштована. До того ж, немає значення, люблять мене чи ні.

– Газети проти тебе.

– У газетярів є вільний час, а в мене – немає.

– Генку, мені це не подобається. Це погано.

– Що?

– Те, що вони про тебе пишуть.

– А що вони про мене пишуть?

– Ти й сам знаєш. Що ти непоступливий, безжальний. Що нікого не підпускаєш до керівництва своїми заводами. І що твоя єдина мета – плавити сталь і заробляти гроші.

– Але це так і є.

– Ти не маєш так казати.

– Чому? Що ж я маю казати?

– Ой, ну, я не знаю… Але твої заводи…

– Але ж то мої заводи, правда?

– Так, але тобі не варто на цьому наголошувати… Ти ж знаєш, які зараз часи… Всі вважають, що ти поводишся асоціально.

– Мені начхати.

Пол Ларкін зітхнув.

– Поле, в чому річ? До чого ти ведеш?

– Ні до чого… Ні до чого конкретного. Просто часи зараз… дуже непередбачувані… Треба бути обережним…

Ріарден усміхнувся.

– Ти намагаєшся подбати про мене?

– Просто я твій друг, Генку. Твій друг. Ти ж знаєш, як я тобою захоплююся.

Пол Ларкін був невдаха. Все, що він робив, виходило ні добре, ні погане. Ні поразка, ні успіх. Він був підприємцем, але ніколи не міг надовго втриматися в якомусь бізнесі. Зараз він намагався дати собі раду зі скромним заводиком, що виробляв гірниче обладнання.

Роками він чіплявся до Ріардена у благоговійному захопленні, мов смола до підіска. Радився. Іноді, хоч і нечасто, позичав гроші. Просив небагато, і неодмінно повертав, хоч і не завжди вчасно. Схоже, до цих стосунків його спонукала потреба підживитися агресивною життєвою енергією, – так часто буває зі знесиленими, анемічними істотами.

Спостерігаючи за зусиллями Ларкіна, Ріарден мимоволі уявляв мураху, яка знемагає від ваги пір’їнки. «Те, що для нього важко, мені дається за виграшки», – думав Ріарден, час до часу обдаровуючи приятеля порадою чи тактовною терплячою увагою.

– Генку, я твій друг.

Ріарден запитально подивився на нього.

Ларкін відвів погляд, ніби мав дещо обміркувати, а потім обережно запитав:

– Як справи в твоєї людини у Вашингтоні?

– Сподіваюся, нормально.

– Тобі варто в цьому переконатися. Це важливо, – він глянув на Ріардена і наполегливо (так, ніби виконує важкий моральний обов’язок) повторив: – Це дуже важливо.

– Напевно.

– Власне, саме для цього я до тебе й приїхав.

– Є якась конкретна причина?

Подумавши, Ларкін вирішив, що його моральний обов’язок виконано.

– Ні, – відповів він.

Ріарденові не подобалася тема розмови. Він знав, що необхідно мати людину, яка на рівні законодавчих органів захищатиме його інтереси; такі люди були в усіх підприємців. Але він ніколи не надавав цьому особливого значення, бо ніяк не міг себе достоту переконати, що це справді потрібно.

Щоразу, коли він намагався замислитися, що якась людина

має лобіювати його інтереси у владі, його охоплювала напівнудьга-напівогида.

– На превеликий жаль, – він почав розмірковувати вголос, – до цієї роботи доводиться залучати вкрай нікчемних істот.

– Таке життя, – дивлячись кудись убік, прокоментував Ларкін.

– І, чорт забирай, я не розумію, чому. Можеш назвати мені причину? Що зі світом не так?

Ларкін сумно стинув плечима.

– Навіщо риторичні запитання? Який завглибшки океан? Яке заввишки небо? Хто такий Джон Ґолт?

Ріарден випростався в кріслі.

– Ні, – відкарбував він, – ні. Треба гнати від себе такі думки.

Підвівся. Щойно зайшлося про справу, втома минула. Він відчув бунтарське завзяття, потребу вперто і зухвало утвердити свій погляд на сенс буття, що його так гостро відчув сьогодні, повертаючись додому, і якому тепер загрожує якесь казна-що.

Відчувши прилив енергії, він заходив по кімнаті. Поглянув на родичів.

«Розгублені, нещасні діти, – подумав він. – Усі, навіть мати». А він дурний, що обурювався з їхньої недорікуватості; це наслідок безпорадності, а не злих намірів. Саме він має докласти зусиль, щоб навчитися їх розуміти, адже здатен так щедро поділитися своєю безмежною і радісною силою, що вони її неспроможні відчути.

Поглянув на протилежний бік кімнати. Мати з Філіпом жваво про щось розмовляли, хоча Генк зауважив, що вони не так жваві, як знервовані. Філіп сидів у низькому кріслі – живіт уперед, на згорбленій спині виперли лопатки; він ніби намагався покарати всіх навколо своєю жалюгідною і незручною позою.

– Філ, що сталося? – Ріарден підійшов ближче. – В тебе страшенно втомлений вигляд.

– У мене був важкий день, – буркнув Філіп.

– Не тільки ти тяжко працюєш, – зауважила мати. – В інших теж є проблеми, навіть якщо вони не на мільйон доларів і не супертрансконтинентальні, як твої.

– Навпаки, це добре. Я завжди вважав, що Філові варто чимсь цікавитися.

– Добре? Тобто, тобі подобається, що твій брат кайлує і

шкодить здоров'ю? Це тебе тішить? Я так і знала.

– Зовсім ні. Я охоче допоможу.

– Не варто. Ти не зобов'язаний нікому з нас співчувати.

Ріарден ніколи не знав, що робить або що хоче робити його брат. Він відправив Філіпа в коледж, але той не спромігся навіть обрати спеціальність. За стандартами Ріардена, з чоловіком, який не прагне знайти собі прибуткової роботи, – щось геть не так. Але він вважав, що не має права нав'язувати Філу своїх принципів; він міг утримувати брата і навіть не помічав цих витрат. Думав, що не варто поспішати, що Філ іще матиме шанс обрати собі кар'єру без необхідності боротися за виживання.

– Філ, а що ти сьогодні робив? – запитав спокійно.

– Тобі це нецікаво.

– Мені цікаво, тому і питаю.

– Я зустрівся з двадцятьма різними людьми по всіх усюдах – від Реддінґа до Вілмінґтона.

– І навіщо це тобі було?

– Намагаюся зібрати грошей для «Друзів Глобального Прогресу».

Ріарден ніколи не міг втримати в голові, до скількох організацій належав Філіп, а тим більше зорієнтуватися в напрямках їхньої діяльності. Останні півроку Філіп щось розповідав про цих «Друзів…». Здається, ця організація влаштовувала безкоштовні лекції з психології, народної музики та кооперативного сільського господарства. Ріарден цурався таких об'єднань і не вважав за потрібне заглиблюватися в природу їхньої діяльності.

Він мовчав. Тому Філіп, не втримавшись, продовжив:

– Нам потрібно десять тисяч доларів на життєво важливу програму, але збирати гроші – це мученицька місія. У людях не залишилось ані краплі соціальної свідомості. Пихаті товстосуми, яких я сьогодні бачив, тратять купу грошей на будь-яку свою примху, але я не міг із них вичавити й сотні доларів. У них немає почуття морального обов'язку… Чому ти смієшся?

Ріарден стояв перед ним, посміхаючись.

«Як же це по-дитячому, – подумав Ріарден, – як безпорадно і грубо водночас: натяк і образа в одному флаконі. Було би легко розчавити Філа, відповівши на хамство. Це було б смертельно для нього, бо то був би не просто закид, а правда; нещасний дурень знає, що віддався на мою ласку, знає, що відкрився для

удару, тому я цього не робитиму, – ось найкраща відповідь, якої він не зможе не оцінити. У якій же моторошній злидоті живе Філ, що дозволив їй так себе понівечити?»

Аж раптом Ріарден подумав, що здатен одним махом зруйнувати хронічну Філіпову убогість, подарувати йому несподівану радість, тріумф від здійснення безнадійного бажання. Він думав: «Чи мені не все одно, чого саме він хоче? Його бажання належить йому, як мені – ріарден-метал… Тож воно мусить означати для нього те саме, що для мене мій метал… Нехай хоч раз відчує себе щасливим, це бодай чогось його мусить навчити… Хіба не я казав, що щастя очищає?.. Сьогодні у мене свято, – нехай дістане з нього свою частку. Це буде так багато для нього, і так мало для мене».

– Філіпе, – промовив він усміхнено, – завтра вранці зайди до мене в кабінет, міс Айвз випише тобі чек на десять тисяч доларів.

Філіп дивився на нього барануватими очима, в яких не було ні потрясіння, ні втіхи – сама лише осклілa порожнеча.

– Ох, – зітхнув Філіп, і перегодя додав:

– Ми дуже цінуємо твій жест.

У його голосі не відчувалося жодної емоції, навіть елементарної жадібності.

Ріарден не міг розібратися у власних почуттях: в ньому ніби утворилась свинцева пустка, він відчував одночасно немислиму вагу і нестерпну порожнечу. Розумів, що це – розчарування, але чому воно було таке сіре й потворне?

– Генрі, це дуже мило з твого боку, – сухо подякував Філіп. – Я здивований, не чекав від тебе.

– Філ, невже ти не зрозумів? – запитала Ліліан напрочуд чистим і мелодійним голосом. – Генрі виплавив сьогодні свій метал.

Вона обернулась до Ріардена:

– Оголосимо національне свято, любий?

– Ти хороша людина, Генрі… – озвалася мати, і додала: – Але буваєш таким не надто часто.

Ріарден стояв і дивився на Філіпа, немов вичікуючи.

Філіп втупився в інший бік, а потім звів очі й зустрівся поглядом із Ріарденом, немов приймаючи виклик.

– Тобі справді подобається допомагати бідним? – запитав Філіп, і Ріарден, не вірячи власним вухам, почув у братовому

голосі докір.

– Ні, Філ, мені до них байдуже. Я просто хотів тебе потішити.

– Але ж гроші не для мене. Я не збираю їх для якихось особистих потреб, не маю шкурного інтересу, – в його холодному голосі лунала нотка усвідомленої чесноти.

Ріарден відвернувся, заскочений ґвалтовною відразою: не тому, що Філові слова були дворушні, а тому, що брат казав правду. Він справді так вважав.

– До речі, Генрі, – не вгавав Філіп, – ти не заперечуватимеш, якщо я попрошу міс Айвз видати мені цю суму готівкою?

Ріарден спантеличено обернувся до нього.

– Розумієш, «Друзі Глобального Прогресу» – дуже прогресивна організація, і вони завжди стверджували, що ти уособлюєш найчорніший елемент соціальної деградації в країні, тому твоє ім’я в переліку благодійників їх збентежить. До того ж, можуть закинути, що нас утримує Генк Ріарден.

Він хотів дати Філіпу ляпаса. Натомість – аж замружився від нестерпного презирства.

– Добре, – мовив тихо, – візьмеш готівкою.

Відійшов до найвіддаленішого вікна у кімнаті й почав вдивлятися в далеку заграву над заводом. Почув стогін Ларкіна:

– Чорт забирай, Генку, якого біса ти даєш йому гроші?

А потім холодний і веселий голос Ліліан:

– Як же ти помиляєшся, Поле, як помиляєшся! Що сталося б із марнославством Генрі, якби він не мав кому жбурнути милостиню? Що було б із його силою без слабших, якими можна помикати? Що б він сам робив, якби не мав при собі нас, його утриманців? Але я його не осуджую, бо так влаштовані всі люди.

Вона взяла зі столу браслет, що зблиснув у світлі люстри.

– Ланцюг, – сказала вона. – Яка точна метафора. Ланцюг, яким він усіх нас прикував.

Розділ III
Верх і низ

Стеля тут була, як у підвалі: така важка і низька, що люди, перетинаючи кімнату, нахилялися, – ніби вага склепіння трималася на їхніх плечах. Круглі кабінки, обшиті темно-червоною шкірою, було видовбано просто в поточених вологою і часом кам'яних стінах. Тут не було вікон, лише плями синього світла просотувались крізь вибоїни в кам'яній кладці, – таке мертвотне синє світло, що його використовують під час знеструмлення. Сюди входили вузькими сходинками, немов спускаючись глибоко під землю. Це був найдорожчий бар Нью-Йорка, розташований на даху хмарочоса.

За столиком сиділи четверо чоловіків. Хоч вони вознеслися над містом на шістдесят поверхів, говорили не голосно, як це буває з людьми на висоті, а майже пошепки, як і годиться розмовляти в підземеллі.

– Умови та обставини, Джиме, – сказав Оррен Бойл, – умови та обставини цілком поза людським контролем. Ми все прорахували, щоб виготовити ці рейки, але непередбачувані обставини, яких ніхто й уявити не міг, усе зіпсували. Джиме, якби ти тільки дав нам шанс…

– Брак єдності, – прорік Джим Таґґарт, розтягуючи слова, – це основна причина всіх соціальних проблем. Моя сестронька має певний вплив серед наших акціонерів. Я не завжди можу опиратися їхній руйнівній тактиці.

– Ти правильно сказав, Джиме, брак єдності – це справжня біда. На мою думку, в нашому складному індустріальному суспільстві жодна ділова пропозиція не може мати успіху, якщо не розділить тягар проблем з іншими підприємствами.

Таґґарт ковтнув із келиха і відставив його:

– Їм слід звільнити цього бармена.

– Скажімо, «Асоціація Сталі». У нас найсучасніший у країні завод і найкраща організація виробництва. Це – незаперечний факт, адже торік ми виграли премію журналу «Глобус» за промислову активність. Тому вважаємо, що ми робили все

можливе, і ніхто не має права нас критикувати. Але що вдієш, коли ситуація з залізною рудою переросла в загальнонаціональну проблему? Джиме, ми не можемо дістати руди.

Таґґарт не відповів. Він сидів, ледь подавшись уперед і широко розклавши лікті на стільниці невеличкого столика, відчутно заважаючи своїм співрозмовникам. Але вони поважали привілей залізничного боса.

– Уже ніхто не може дістати руди, – вів своєї Бойл. – Природне виснаження копалень, зношене обладнання, брак матеріалів, проблеми транспортування та решта фатальних обставин.

– Гірничорудна промисловість занепадає, руйнуючи і мій бізнес: поставку обладнання для копалень, – докинув Пол Ларкін.

– Давно доведено, що один бізнес залежить від решти, – виголосив Оррен Бойл. – Тому всі мають розділяти тягар одне одного.

– Чистісінька правда, – підтакнув Веслі Мауч, але на нього, як завжди, ніхто не зважив.

– Моя мета, – провадив Бойл, – зберегти вільну економіку, яка, на думку багатьох, зазнає зараз випробувань. І якщо вона не доведе своєї соціальної цінності та не виконає зобов’язань перед суспільством, люди її не підтримають. А без підтримки народу вона не виживе, навіть не сумнівайтеся.

Оррен Бойл виник нізвідки п’ять років тому, і відтоді його ім’я не сходило з обкладинок усіх журналів країни. Він почав із власного стотисячного капіталу та двохсот мільйонів доларів державної позики. Тепер він керує величезним концерном, який поглинув багато менших компаній. Це доводить, як він любив казати, що особистий хист досі має шанси на успіх у світі.

– Єдине виправдання приватної власності, – казав Оррен Бойл, – це служіння суспільним інтересам.

– Це безсумнівно, – погодився Веслі Мауч.

Оррен Бойл гучно лигнув із келиха. В цьому дебелому чолов’язі з широкими, мужніми жестами все було сповнено життєвої сили. За винятком чорних щілинок очей.

– Джиме, – сказав він, – ріарден-метал, здається, – колосальне шахрайство.

– Атож, – буркнув Таґґарт.

– Я не чув про цей метал жодної схвальної експертної думки.

– Так, жодної немає.

– Ми удосконалюємо сталеві рейки з покоління в покоління, збільшуємо їхню вагу. А чи правда, що рейки з ріарден-металу будуть легші за найдешевшу сталь?

– Це правда, – відповів Таґґарт, – легші.

– Але ж, Джиме, це сміховинно. Це ж неможливо фізично. Для твоєї надпотужної, швидкісної магістральної колії, так?

– Так.

– Ти накличеш на себе біду.

– Не я, а моя сестра.

Таґґарт повільно крутив двома пальцями соломинку в своєму келиху. На мить запала тиша.

– Національна рада металургійної промисловості, – сказав Оррен Бойл, – вирішила сформувати комісію для розслідування питання про ріарден-метал, оскільки його використання може становити загрозу суспільству.

– Як на мене, це надзвичайно мудро, – підспівав Веслі Мауч.

– Якщо всі згодні, – Таґґартів голос лунав на диво пронизливо, – якщо всі одностайні в поглядах, то як може заперечувати одна-єдина людина? Яке в неї на це право? Я хочу знати: яке в неї право?

Бойлові очі метнулися на Таґґарта, проте в непевному освітленні бару риси його обличчя змазалися, і він побачив лише бляклу блакитну пляму.

– Думаючи про гостру нестачу природних ресурсів, – м’яко мовив Бойл, – думаючи про критично необхідну сировину, змарновану на безвідповідальний приватний експеримент, думаючи про руду…

Не закінчивши, він знову поглянув на Таґґарта. Але той зрозумів, що Бойл готовий передати йому слово, тому насолоджувався мовчанням.

– Коли йдеться про такі природні ресурси, як залізна руда, право вирішального голосу належить суспільству. Громадськість не повинна байдуже спостерігати, як егоїстичний асоціальний тип необачно і бездушно розтринькує сировину. Врешті-решт, приватна власність – це лише опіка над виробництвом задля суспільного блага.

Таґґарт подивився на Бойла і всміхнувся. Цією усмішкою він начебто засвідчував, що певним чином погоджується зі

співрозмовником.

– Тутешній лікер – справжні помиї. Схоже, таку ціну ми платимо за відсутність тут бридкого збіговиська та різної наволочі. Але було б непогано показати, що ми – не абихто, ми знавці. До того ж гроші лежать у моїй кишені, тому саме я вирішую, на що їх витрачати.

Бойл не відповів. Його обличчя спохмурніло.

– Джиме… – почав він.

– Що? Слухаю, – всміхнувся Таґґарт.

– Джиме, думаю, ти погодишся, що не існує нічого спустошливішого за монополію.

– Так, – відповів Таґґарт, – з одного боку. Але необмежена конкуренція ще отруйніша.

– Правда, чиста правда. Правильний шлях, як завжди, посередині. Тому, вважаю, суспільство зобов’язане обрубати крайнощі. Правильно?

– Так, – погодився Таґґарт, – правильно.

– Погляньмо хоча б на залізорудну промисловість. Національний видобуток падає непристойно швидко. Це загрожує всій сталеливарній промисловості. Заводи масово закриваються. Існує лише одна компанія, якій пощастило уникнути загальних проблем. Вона видобуває достатньо і вчасно. Але хто отримує зиск? Ніхто, крім власника. Хіба це чесно?

– Ні, – схвалив Таґґарт, – нечесно.

– Більшість виробників сталі не мають власних залізорудних копалень. Як же ми зможемо конкурувати з людиною, яка зуміла хапонути переконливу частку дарованих Богом природних ресурсів? Воно й не дивно, що поки ми борсаємося без руди, втрачаємо клієнтів і банкрутуємо, він виробляє сталь. Хіба це в інтересах суспільства – дозволити одній людині знищити цілу галузь?

– Ні, – відповів Таґґарт, – не в інтересах.

– Національна політика має бути скерована на те, щоб кожен міг справедливо отримати власну частку залізної руди. Тільки так вдасться зберегти галузь у цілому. Ти згоден?

– Згоден.

Бойл зітхнув. Потім обережно додав:

– Але боюсь, у Вашингтоні не достатньо людей, здатних зрозуміти прогресивні тенденції соціальної політики.

Таґґарт відповів, розтягуючи слова:

– Вони є. Небагато, і до них важко пробитися, але вони є. Я можу з ними поговорити.

Бойл узяв келих і вихилив його одним ковтком, ніби почув усе, що хотів.

– Щодо прогресивної політики, – зауважив Таґґарт, – то чи ніколи в тебе, Оррене, не виникало такого запитання: а чи варто взагалі марнотратно дублювати лінії і починати руйнівну – на виживання – конкуренцію в районах, де компанії, що вже стали історією, мають пріоритет? І це в часи кризи вантажних перевезень, коли залізниці банкрутують, значні території взагалі втрачають сполучення! Чи можна таку конкуренцію вважати суспільно корисною?

– Що ж, – бадьоро озвався Бойл, – цікаве питання для роздумів. Добре було б обговорити його з моїми новими друзями в Національному залізничному альянсі.

– Друзі, – абстрактним тоном виголосив Таґґарт, – цінніші за золото.

І несподівано звернувся до Ларкіна.

– Ти згоден, Поле?

– Емм... Ну, так, – здивований увагою до своєї персони, промимрив Ларкін, – звісно.

– Я розраховую на твою дружбу.

– Га?

– Я розраховую на твоїх численних друзів.

Усі розуміли, чому Ларкін не відповів одразу. Його плечі, здавалося, схилились до самого столу.

– Якщо кожен докладе зусиль для досягнення спільної мети, тоді ніхто не постраждає! – з геть недоречним для ситуації відчаєм раптом вигукнув Ларкін, та, впіймавши Таґґартів погляд, благально додав: – Я не хочу нікому зашкодити.

– Це асоціальна позиція, – промимрив Таґґарт. – Людям, які бояться кимсь пожертвувати, не випадає говорити про спільну мету.

– Але я вивчаю історію, – поквапився Ларкін, – я визнаю історичну доцільність.

– Добре, – схвалив Таґґарт.

– Я ж не можу опиратися світовим тенденціям? – Ларкін, здавалося, благав, але це благання не мало адресата. – Чи можу?

– Не можете, пане Ларкін, – сказав Веслі Мауч. – Нас із вами ніхто не обвинуватить, якщо ми…

Ларкін здригнувся, немов його струмом ударило, – він дивитися на Мауча не міг.

– Оррене, ти добре відпочив у Мексиці? – несподівано голосно і невимушено запитав Таґґарт. Всі вже розуміли, що мети їхньої зустрічі досягнуто і питання вичерпано.

– Мексика – чудове місце, – весело відповів Бойл, – бадьорить і спонукає до роздумів. Щоправда, кухня там жахлива, мені через неї було погано. Але вони тяжко працюють, щоб поставити свою країну на ноги.

– І як?

– Чудово, як на мене. Просто чудово. Зараз у них, правда… Але не має значення, вони націлені в майбутнє. У Народної Мексиканської Республіки – велике майбутнє. Вони обскачуть нас за кілька років.

– А ти був на копальнях «Сан-Себастьян»?

Чотири постаті за столом випросталися і напружились. Усі вони чимало вклали в акції шахт «Сан-Себастьян».

Бойл відповів не одразу, тому його голос пролунав несподівано і неприродно гучно:

– Звісно, на них я хотів подивитися понад усе!

– І?

– І що?

– Як там справи?

– Чудово. Розкішно. В тій горі мають бути найбільші поклади міді на Землі!

– І вправно вони працюють?

– Ніде не бачив злагодженішої роботи.

– Що саме вони там роблять?

– Ой, тамтешній латинос-розпорядник розмовляв такою моторошною англійською, що я й половини не второпав. Але народ товчеться без відпочинку.

– Якісь проблеми виникають?

– Проблеми? Тільки не в «Сан-Себастьян». Це остання приватна компанія в Мексиці, й у цьому вся суть.

– Оррене, – обережно почав Таґґарт, – а що це за чутки про націоналізацію копалень?

– Наклеп, – гнівно відрубав Бойл, – підла брехня. Я це точно знаю, бо вечеряв із міністром культури та обідав із рештою

хлопців.

– Мав би бути якийсь закон проти безвідповідальних чуток, – понуро зауважив Таґґарт. – Випиймо ще по келишку.

Він жестом кликнув офіціанта. У темному кутку кімнати притулився маленький бар, де за шинквасом уже тривалий час непорушно стовбичив підстаркуватий бармен. Відреагувавши на виклик, він обурливо неквапно рушив до столика. Його обов'язком було допомогти людям відпочити, натомість він поводився, мов гидливий пройдисвіт на прислужництві в срамотних хворих.

Напоїв чекали мовчки. Келихи, що їх офіціант поставив на стіл, у напівмороці здавалися чотирма блакитними цівками, схожими на полум'я газової горілки. Таґґарт потягнувся по свій фужер і несподівано всміхнувся.

– Випиймо за жертв історичної доцільності, – виголосив він, дивлячись на Ларкіна.

На мить запала тиша. В освітленій кімнаті це була б чоловіча дуель поглядів; зараз вони лише вп'ялися одне одному в порожні очниці. Нарешті Ларкін підняв свій келих.

– Я пригощаю, хлопці, – сказав Таґґарт, і вони випили.

Говорити вже не було про що, тому Бойл неуважно запитав:

– Джиме, а що з біса в тебе коїться з потягами на лінії «Сан-Себастьян»?

– Тобто? Що з ними не так?

– Ну, я не знаю, але пускати один пасажирський потяг на день…

– Один?

– …просто безглуздо, як на мене, та ще й який потяг! Ти, мабуть, успадкував ті вагони ще від прапрадіда, а він їх добряче свого часу покολошматив. А паротяг на дровах! В якій глушині ти його відкопав?

– Як це: на дровах?

– Отак: на дровах. Я такі лише на фотографіях бачив. З якого музею ти його поцупив? І не вдавай, ніби не знаєш, про що я. Просто поясни, в чому гумор?

– Звісно, я знав про це, – поквапився відповісти Таґґарт. – Просто… саме того тижня, в нас виникли проблеми з локомотивами – ми замовили нові, але їх затримали. Ти ж знаєш, які зараз проблеми з поставками… Але це тимчасово.

– Отож, – погодився Бойл, – на це немає ради. Але то був

найхимерніший потяг, на якому я їздив, – мене всього ледь не вивернуло.

За кілька хвилин усі помітили, що Таґґарт притих. Здавалося, він занурився в себе. Коли ж рвучко та без пояснень підвівся, вони теж повставали, сприймаючи це за команду.

Змучено всміхаючись, Ларкін промимрив:

– Джиме, було дуже приємно. Саме так народжуються видатні проекти – за келихом із друзями.

– Соціальні реформи впроваджуються дуже повільно, – холодно мовив Таґґарт, – тому раджу бути обережним і терплячим.

Він уперше повернувся до Веслі Мауча:

– Мені подобається, Мауч, що ви небалакучий.

Веслі Мауч був людиною Ріардена у Вашингтоні.

Сонце ще не зовсім зайшло, коли Таґґарт і Бойл вийшли на вулицю. Це дещо здивувало обох – після напівтемряви бару вони чекали побачити надворі цілковитий морок. На тлі неба гостро окреслився хмарочос: прямий, наче піднятий меч. Далеко за ним у повітрі висів календар.

Таґґарт роздратовано вовтузився з коміром, защіпаючи його, щоб захиститись од вітру. Він не планував повертатися сьогодні в контору, але тепер доведеться. Мусив побачитися з сестрою.

– ...складна справа чекає на нас, Джиме, – казав Бойл. – Складна справа з купою загроз і труднощів, адже на кін поставлено так багато.

– Все залежить, – Джеймс Таґґарт говорив повільно, – чи ми знайдемо, хто здатен це зробити... Ось що треба знати: людей, хто може це втілити.

Даґні Таґґарт було дев’ять років, коли вона пообіцяла собі, що колись керуватиме залізницею «Таґґарт Трансконтиненталь». Вона вирішила це, стоячи самотою між рейок і споглядаючи дві прямі лінії зі сталі, що линули далеко за обрій і зустрічалися там в одній точці. Залізниця протинала ліс, і дівчинка відчувала зверхню втіху: колія була чужа серед цих древніх дерев, серед зелених гілок, що нахилялися до верхівок чагарів і самотніх списів польових квітів. І все-таки вона тут була. Дві сталеві лінії вилискували діамантами, а чорні шпали перетворювалися на сходинки, по яких вона мала зійти.

Рішення не було раптове, воно радше нагадувало печатку, яка засвідчувала те, що дівчинка вже давно знала. Мовчки, не

домовляючись, немов пов’язані цілком необов’язковою обітницею, вони з Едді Віллерсом змалечку віддали себе цій залізниці.

Даґні відчувала байдужу нехіть до свого середовища; дорослі й діти, які безпосередньо її оточували, аніскілечки не цікавили дівчинку. Життя серед цих нудних істот вона сприймала за прикру випадковість, із якою доведеться на певний час змиритися. Їй пощастило зазирнути в інший світ і переконатися, що він таки існує: світ поїздів, мостів, телеграфних стовпів та сигнальних вогнів. Вона вирішила почекати і таки дорости до цього світу.

Даґні ніколи не намагалася пояснити, чому їй подобається залізниця. Їй було байдуже, що почувають інші, бо знала: хай там як, але її відчуттів вони не здатні осягнути. Так було і в школі, на уроках математики (єдиних, які любила). Їй подобалося збудження під час розв’язування задач, гордовитий захват, з яким вона приймала виклик і завиграшки знаходила рішення, прагнучи нового, ще складнішого випробування. Водночас у неї зростала повага до свого супротивника, до науки – такої чистої, штивної і велично раціональної.

На уроках математики в неї завжди виникало дві думки: «Як чудово, що люди створили цю науку, і як прекрасно, що я добре на ній розуміюсь». І одночасно зростали два почуття: захват наукою і власними здібностями.

Аналогічним було і ставлення до залізниці. З одного боку, вона схилялась перед людською майстерністю, завдяки якій усе було створено. А з іншого, до вигадливості чийогось витонченого інтелекту додавала свою легеньку усмішку, немов натякала, що колись вона зрозуміє, як зробити краще. Дівчинка крутилась біля колій та паровозних депо, як скромна учениця, але в тій скромності прозирали нотки майбутньої гордості.

«Ти страшенно самовпевнена», – це був один із двох докорів, які вона чула все дитинство, хоча ніколи не хизувалася своїми здібностями. Другий закид: «Ти егоїстка».

Вона намагалася зрозуміти значення цих двох слів, але ніхто їй так і не пояснив. Дивилась на дорослих, не тямлячи, як їм могло спасти на думку, що вона почуватиметься винною від таких непевних обвинувачень.

Дванадцятирічною Даґні сказала Едді Віллерсу, що, як виросте, вона керуватиме залізницею. У п’ятнадцять до неї

вперше дійшло, що жінки не керують залізницями і люди можуть не зрозуміти її пориву. «Під три чорти!» – вирішила Даґні, і цей сумнів більше їй не допікав.

У шістнадцять вона пішла працювати на «Таґґарт Трансконтиненталь».

Батько дозволив: його це тішило і трохи інтригувало. Вона почала кар'єру з посади диспетчера невеличкої сільської станції. Вночі працювала, а вдень навчалася в інженерному коледжі.

Джеймс Таґґарт почав свою кар'єру на залізниці одночасно з сестрою. Мав двадцять один рік і працював у відділі зв'язків з громадськістю.

Поступ Даґні серед чоловіків, які працювали в «Таґґарт Трансконтиненталь», був стрімкий і незаперечний. Вона обіймала відповідальні посади, бо кращих кандидатур просто не було. Її оточувало чимало талановитих людей, але з року в рік їх ставало дедалі менше. Начальники остерігалися використовувати свою владу і ухилялися від рішень, тому Даґні сама казала людям, що слід робити, і її вказівки виконувалися.

На кожному щаблі свого сходження вона виконувала службові обов'язки задовго до офіційного призначення на посаду. Вона немов проходила через порожні кімнати. Ніхто не ставав їй поперек шляху, але ніхто і не схвалював прогресу.

Батько дивувався і пишався нею: він нічого не казав, але, опинившись у неї в кабінеті, дивився на дочку зі смутком в очах. Помер, коли Даґні було двадцять дев'ять. «Залізницю завжди очолював Таґґарт...» – були його останні слова, що супроводжувалися дивним поглядом: він дивився на дочку, як на рівню, і водночас співчутливо.

Контрольний пакет акцій «Таґґарт Трансконтиненталь» дістався Джеймсу Таґґарту. Президентом залізниці він став у тридцять чотири роки. Даґні очікувала, що Рада директорів обере його, але вона ніяк не могла зрозуміти, чому вони так поквапливо це вирішили; говорили про традиції, про те, що президентом завжди був найстарший син родини Таґґартів і швиденько обрали Джеймса, щоб уникнути невизначеності й умилостивити страх. Вони розводилися також про його хист «популяризувати залізницю», про його «хорошу пресу» і «вашингтонські контакти». Джеймс надзвичайно майстерно здобував прихильність влади.

Даґні нічого не знала про «вашингтонські контакти» і про

хист, завдяки якому їх можна було підтримувати. Зусилля в цій царині здавалися їй необхідними, тому, відкинувши вагання, вирішила, що на світі існує багато неприємної, але потрібної роботи; скажімо, чищення каналізації; хтось мав і це робити. Тож, якщо Джимові не огидно, нехай береться.

Вона ніколи не прагнула президентства, переймалася винятково виробничим відділом. Коли виходила працювати на лінію, старі працівники, які ненавиділи Джима, дружно казали: «Залізницею завжди керуватиме Таґґарт», вбачаючи саме в ній батькову послідовницю. Проти Джима її налашто-вувала лише певність того, що йому бракує розуму. Але Даґні була переконана, що його обмеженість не здатна завдати залізниці серйозної шкоди, бо вона завжди зможе виправити наслідки братових помилок.

Шістнадцятирічною, сидячи на своєму посту і спостерігаючи, як за вікном пролітають потяги «Таґґарт Трансконтиненталь», думала, що вже опинилася в омріяному світі. Минули роки, і вона збагнула, що це не так. Супротивник, з яким змушена була змагатися, не вартував ні герцю, ні перемоги; він не мав здібностей, які цікаво було б перевершити; в тому і була суперечність – її супротивником була посередність – сіра бавовняна вата, м’яка, безформна та не здатна на спротив, але яка все одно лежала перепоною на її шляху. Її спантеличувала ця загадка, вона запитувала, як таке можливо? І не знаходила відповіді.

У ті перші кілька років вона подумки вимолювала собі зустріч зі справжнім інтелектом: сильним і неперевершено компетентним. Її мордувала потреба мати друга чи ворога. Але поступово це минало. В неї була робота. І не було часу відчувати біль, принаймні часто.

Як перший крок своєї залізничної політики Джеймс Таґґарт проклав лінію «Сан-Себастьян». Багато хто був до цього причетний і відповідальний, але для Даґні над цією авантюрою поставало тільки одне ім’я; ім’я, що, потрапивши їй на очі, затьмарювало всі решту. Воно стояло над п’ятьма роками боротьби, над кілометрами збиткової колії, над аркушами паперу з цифрами збитків «Таґґарт Трансконтиненталь», що були наче струмочки крові з невигойної рани; це ім’я стояло на стрічках біржових апаратів у тих країнах, де ще залишалися біржі, на димових трубах, осяяних полум’ям мідеплавильних

печей; у заголовках скандальних статей; значилося на листах пергаменту, що закарбували імена шляхетних пращурів; воно стояло на картках, вкладених у букети квітів, що потрапляли в альковй жінок усіх континентів.

Це ім'я було – Франциско д'Анконія.

Двадцятитрирічним, отримавши свій спадок, Франциско д'Анконія став знаний як мідний король світу. Зараз, у тридцять шість, він був найбагатшою людиною планети і водночас найжалюгіднішим і найнікчемнішим плейбоєм на світі. Він був останнім нащадком однієї з найшляхетніших родин Аргентини. Йому належали ранчо з великою рогатою худобою, кавові плантації та більшість мідних копалень Чилі. Він володів половиною Південної Америки, а як незначний доважок – численними копальнями, розкиданими по всіх Сполучених Штатах.

Коли Франциско д'Анконія несподівано прикупив кілометри голих гір у Мексиці, прокотилися чутки, що він відкрив величезні поклади міді. Він палець об палець не вдарив, продаючи акції свого нового підприємства – їх дослівно випрошували, а магнат лише обирав, кому з прохачів надати таку ласку. Його фінансовий талант вважали достоту феноменальним; ніхто ні в чому не здатен був цю людину переграти – він лише множив свої шалені статки з кожною черговою оборудкою, за яку тільки мав охоту взятися. І ті, хто найбільше його ганили, перші намагалися скористатися його талантами і нажитися на частці нових прибутків. Серед найбільших акціонерів у проекті, який Франциско д'Анконія назвав «Рудні Сан-Себастьяну», були Джеймс Таґґарт, Оррен Бойл та їхні друзі.

Даґні так і не дізналася, хто спонукав Джеймса Таґ-ґарта побудувати залізничну гілку з Техасу в пустелі Сан-Себастьяну. Схоже, він і сам цього не знав: як поле без лісосмуги, він був відкритий для всіх вітрів, а результат визначав випадок. Лише кілька директорів «Таґґарт Трансконтиненталь» виступили проти цього проекту. Компанії потрібні були всі ресурси для відбудови колії «Ріо-Норте», і подужати відразу два цих плани було неможливо. Але Джеймс Таґґарт був новим президентом залізниці. Тривав перший рік його правління. Він виграв.

Народна Мексиканська Республіка готова була співпрацювати і підписала контракт, яким на двісті років

гарантувала «Таґґарт Трансконтиненталь» права власності на залізницю в країні, де приватної власності не існувало. Франциско д'Анконія отримав таке саме право на свої копальні.

Даґні вперто боролася проти побудови гілки «Сан-Себастьян», заручаючись підтримкою людей, які поважали її думку. Та вона була тоді лише асистенткою у виробничому відділі, молодою і не надто авторитетною, – тому ніхто до неї не дослухався.

Ані тоді, ані зараз вона не могла збагнути мотивів людей, які вирішили побудувати цю гілку. На одному з засідань правління, присутня там як безпорадний спостерігач, представник меншості, вона відчувала дивну ухильність в атмосфері зборів, у кожній промові, в кожному аргументі, ніби справжню причину, що визначала рішення, знали всі, крім неї, але так і не озвучили.

Вони говорили про майбутню важливість торгівлі з Мексикою, про потужний потік вантажоперевезень, про величезні доходи, гарантовані монопольному власнику права на транспортування невичерпних запасів міді. Як аргумент, посилалися на попередні досягнення Франциско д'Анконії, хоча геологічних доказів багатства копалень не надавали. Але скидалося на те, що їм і не потрібні були жодні факти.

Просторікували про бідність мексиканців та їхню відчайдушну потребу в залізницях. «Вони не матимуть іншого шансу», «наш обов'язок – допомогти розвиватися знедоленій нації», «країна мусить підтримувати своїх сусідів».

Вона це слухала і думала про інші гілки, від яких «Таґґарт Трансконтиненталь» доведеться відмовитися. Прибутки великої залізниці рік у рік зменшувалися. Вона думала про необхідність ремонтів, яких потребувала вся залізнична система.

Політика компанії щодо проблем забезпечення була не політикою, а грою на кшталт гри зі шматком гуми, який можна розтягнути ще, а потім іще.

«Мексиканці, як на мене, дуже старанний народ, затиснутий у лещата своєї примітивної економіки. Як вони стануть промисловою країною, якщо ніхто не простягне їм руку допомоги?» «Обмірковуючи свої інвестиції, ми маємо давати шанс людям, а не покладатися на винятково матеріальні чинники».

А вона думала про паротяг, що звалився в канаві неподалік

від гілки «Ріо-Норте», бо зламалася рейкова накладка. Пригадала ті п’ять днів, коли через обвал підпірної стінки тонни каміння висипалися на колію, – було зупинено весь рух на лінії.

«Оскільки людина насамперед має дбати про своїх братів, а вже потім про себе, то американський народ так само мусить спершу подбати про добробут своїх найближчих сусідів, а вже потім – про власний зиск».

Вона ж думала про нікому невідомого Елліса Ваятта, на якого почали звертати увагу, бо завдяки його зусиллям із безживних досі пустель Колорадо почав активно надходити товар. І лінію «Ріо-Норте» мали намір списати саме тоді, коли вона була найдужче потрібна.

«Матеріальна жадоба – це ще не все. Існують нематеріальні ідеали, які варто розглянути». «Я зізнаюсь, мені соромно, що ми маємо величезну мережу залізниць у той час, коли мексиканський народ перебивається лише однією чи двома неповноцінними гілками». «Теорія економічної самодостатності давно померла. Неможливо, щоб серед голодуючого світу квітла якась одна країна».

Даґні подумала, що «Таґґарт Трансконтиненталь» стала на ноги ще задовго до її народження; тоді рахували кожну рейку, кожен шип, долар, – і всього цього катастрофічно бракувало.

На тому ж засіданні йшлося про ефективність мексиканського уряду, який чудово контролює ситуацію, і про те, що Мексика має велике майбутнє і вже за кілька років перетвориться на серйозного конкурента. «У Мексиці є дисципліна», – заздрісно казали представники Ради директорів.

За допомогою недомовок і невизначених натяків Джеймс Таґґарт дав зрозуміти, що його друзі у Вашингтоні, яких він так ніколи і не назвав, хочуть бачити в Мексиці залізницю; мовляв, це посприяє у справах міжнародної дипломатії, а добра воля і світова опінія цілком виправдають інвестиційні зусилля «Таґґарт Трансконтиненталь».

Директорат проголосував за лінію «Сан-Себастьян», постановивши виділити на неї тридцять мільйонів доларів.

Покинувши кабінет, в якому відбувалося засідання, і вдихаючи надворі чисте прохолодне повітря, у своєму спустошеному мозку Даґні чула тільки два слова: «Забиратися звідси!.. Забиратися звідси».

Вона приголомшено вслухалася в себе, бо досі ідея покинути

«Таґґарт Трансконтиненталь» була немислимою. Даґні вжахнулась, але не від самої цієї думки, а від її продовження; гнівно хитнула головою і сказала собі, що тепер вона буде потрібна залізниці більше, ніж будь-коли.

Двоє директорів подали у відставку. Звільнився також віце-президент виробничого відділу. Його місце посів приятель Джеймса Таґґарта. Сталеві рейки поповзли мексиканською пустелею, натомість через зношеність колії було обмежено швидкість руху поїздів по «Ріо-Норте». На курній ґрунтовій центральній площі мексиканського селища постає оздоблений мармуром і дзеркалами залізобетонний вокзал, натомість на «Ріо-Норте» зміщується рейка і летить під укіс вантажений нафтою ешелон, перетворюючись на гору обгорілого брухту. Елліс Ваятт, не чекаючи рішення суду про те, що на аварію, як стверджував Джеймс Таґґарт, була воля Божа, переводить усі свої вантажоперевезення на «Фенікс-Дюранґо», непримітну маленьку залізницю, яка боролася за існування, а тому мала майбутнє.

Це був поштовх, який вивів «Фенікс-Дюранґо» на високу орбіту. Відтоді ця залізниця зростала разом із «Нафтою Ваятта», чиї заводи поставали у довколишніх долинах. Щомісяця додавалося по кілька кілометрів рейок, що линули крізь ріденькі поля мексиканської кукурудзи.

Даґні було тридцять два роки, коли вона повідомила Джеймсу Таґґарту, що збирається у відставку. Останні три роки вона самотужки керувала виробничим відділом без посади і повноважень. Її виснажили години, дні й ночі гніву, згаяні на те, щоб виправити наслідки «господарювання» Джимового друга, чинного віце-президента. Він не мав власної політики, всі рішення підказувала йому Даґні, але, навіть приймаючи їх, чоловік докладав усіх зусиль, щоб унеможливити виконання. Вона поставила братові ультиматум. Він зойкнув:

– Але ж, Даґні, ти – жінка! Жінка – віце-президент виробничого відділу? Це нечувано. Рада цього навіть не розглядатиме!

– Тоді я йду, – відповіла вона.

Даґні не планувала свого подальшого життя. Опинитися поза «Таґґарт Трансконтиненталь» – це все одно, що ампутувати обидві ноги. Вона вирішила: пан або пропав.

Ніколи так достоту і не зрозуміла, чому правління

одностайно проголосувала за її призначення.

Вона власноруч завершила лінію «Сан-Себастьян». Коли взялась до роботи, будівництво тривало вже три роки, а прокладено було лише третину дороги, хоч витрати перевищили суму, заплановану на всю лінію. Даґні звільнила Джимових друзів і знайшла підрядника, який за рік усе зробив.

Гілка «Сан-Себастьян» функціонувала. Проте з-за кордону не загуркотіли поїзди, навантажені мідною рудою. Лише поодинокі вагони вряди-годи сповзали з гір Сан-Себастьяну. Франциско д'Анконія казав, що копальні досі перебувають у процесі розробки. «Таґґарт Трансконтиненталь» стікав кров'ю.

Зараз вона сиділа за столом у кабінеті, як сиділа протягом багатьох вечорів, намагаючись розгадати ребус: які гілки і на скільки років здатні зарадити залізниці.

Оновлена лінія «Ріо-Норте» здатна була врятувати всі решту. Вивчаючи аркуші з даними, що прогнозували дедалі суттєвіші втрати, вона не думала про тривалу безглузду агонію мексиканської авантюри, а згадувала телефонну розмову:

– Генку, можеш нас урятувати? Чи міг би ти виготовити нам рейки у найстисліші терміни та в найдовший можливий кредит?

– Звісно, – тихо і спокійно відповів Ріарден.

Цей спогад допоміг їй зосередитися. В неї з'явилася точка опори; те, на що можна було розраховувати.

Джеймс Таґґарт увійшов у приймальню Даґні, зберігаючи дещицю впевненості, яку півгодини тому відчував у барі серед своїх приятелів. Та коли відчинив двері її кабінету, твердість кудись випарувалася, і до столу своєї сестри він уже підступався, мов хлопчисько, який наробив шкоди і чекає тепер на суворе покарання.

Даґні схилилася над паперами, в світлі лампи вилискувало скуйовджене волосся, а біла блузка вільними складками спадала від плечей на худорляве тіло.

– Чого тобі, Джиме?

– Що ти намагаєшся утнути на колії «Сан-Себастьян»?

Вона підняла голову.

– Утнути? Тобто?

– Який там у нас графік і що за потяги?

Вона засміялася: весело і трохи стомлено.

– Джиме, бодай іноді варто читати звіти, що лягають тобі на стіл.

– Про що ти?

– Про те, що ми їздимо за цим графіком і на цих поїздах уже три місяці.

– Один пасажирський потяг на день?

– Зранку. І один товарний увечері.

– Боже милий! На такій важливій гілці?

– Ця важлива гілка не здатна окупити навіть ці два потяги.

– Але мексиканський народ сподівається від нас справжньої допомоги!

– Я в цьому не сумніваюся.

– Їм потрібні потяги!

– Навіщо?

– Щоб... Щоб допомогти їм розвинути вітчизняну промисловість. Як, на твою думку, вони розвинуться, якщо ми не забезпечимо їх транспортом?

– На мою думку, вони не розвинуться.

– Це лише твоя приватна думка. І яке ти маєш право самочинно змінювати графіки? Самі лише поставки міді покриють усі витрати.

– Коли?

Він подивився на сестру. Його обличчя демонструвало втіху людини, яка має нагоду сказати щось ущипливе.

– Сподіваюся, ти не сумніваєшся в успіху мідних компаній, якими керує Франциско д'Анконія? – він урочисто наголосив на імені, спостерігаючи за нею.

– Нехай він твій друг, але... – повільно почала вона.

– Мій? Я думав, він твій друг.

Вона спокійно відповіла:

– Уже десять років, як не мій.

– Ой, як погано... Він же один із найрозумніших підприємців на Землі, не провалив жодної справи... Я, звісно, про бізнес. До того ж, вклав у ті копальні купу власних мільйонів. Ми можемо сміливо на нього покластися.

– Коли ти врешті-решт зрозумієш, що Франциско д'Анконія перетворився на нікчемного пустопляса?

Він засміявся.

– Як до людини я завжди до нього так ставився. Але ти заперечувала. Як же ти заперечувала! Чи вже забула, як ми сперечалися? Може, варто процитувати дещо з того, що ти про нього казала, і висловити припущення стосовно деяких твоїх

коників?

– Хочеш поговорити про Франциско д’Анконію? Ти для цього сюди прийшов?

На його обличчі проступив гнів і розчарування, тому що лице Даґні залишилося незворушним.

– Ти прекрасно розумієш, чому я сюди прийшов! – відрубав він. – Я довідався неймовірні речі про наші потяги в Мексиці.

– І що ж ти довідався?

– Який рухомий склад ти там використовуєш?

– Найгірший, який змогла знайти.

– Ти визнаєш це?

– Це все зафіксовано у надісланих тобі звітах.

– Ти справді використовуєш дров’яні паротяги?

– Едді знайшов їх для мене на чиємусь закинутому депо в Луїзіані. Він навіть не зміг дізнатися назву залізниці.

– І цей мотлох курсує як потяги «Таґґарт Трансконтиненталь»?

– Так.

– Якого біса? Що коїться? Я хочу знати, що відбувається!

Вона говорила рівно, дивлячись просто йому в очі:

– Якщо тобі цікаво, на лінії «Сан-Себастьян» я лишила тільки мінімальну кількість непотребу. Я забрала з Мексики все, що можна було забрати: маневрові паротяги, інструменти, навіть друкарські машинки і дзеркала.

– З якого дива?

– Щоб мародерам менше перепало, коли вони націоналізують залізницю.

Він скочив на ноги.

– Тобі це не зійде з рук! Цього разу це тобі вилізе боком! Ти наважилася на такий підлий, ницый вчинок… через якісь злісні побрехеньки, коли у нас є контракт на двісті років, і… – він аж захлинувся.

– Джиме, – повагом промовила Даґні, – у нас немає жодного зайвого вагона, локомотива чи тонни вугілля.

– Я не дозволю! Я не допущу такої обурливої політики щодо дружнього народу, який потребує нашої допомоги. Зажерливість – це не виправдання. Врешті-решт, є ще й шляхетні пориви, хоча ти не здатна їх зрозуміти!

Вона витягла блокнот і взяла олівець.

– Добре, Джиме. Розпоряджайся, скільки потягів я маю

пустити по лінії «Сан-Себастьян»?

– Га?

– Скільки потягів і на яких лініях треба скасувати, щоб перевести в Мексику дизельні локомотиви і сталеві вагони?

– Я не хочу, щоб ти скасовувала маршрути!

– А де ж я тоді візьму рухомий склад для Мексики?

– Це ти маєш знати, це твоя робота.

– Я не здатна її виконати. Доведеться вирішувати тобі.

– Знову твої гнилі вибрики – перекладати відповідальність на мене!

– Джиме, я чекаю наказів.

– Я не дам тобі заманити мене в пастку!

Вона відкинула вбік олівець.

– У такому разі розклад на «Сан-Себастьян» не змінюється.

– Добре. Дочекаймося засідання Ради директорів наступного місяця. Я вимагатиму рішення, щоб раз і назавжди заборонити виробничому відділу перевищувати повноваження. І ти за все відповіси.

– Відповім.

Вона повернулась до роботи ще до того, як за Джеймсом Тагґартом зачинилися двері.

Закінчивши, відклала папери і поглянула у вікно. Небо було чорне, а місто перетворилося на сяючий розсип освітлених вікон на щезлих стінах. Даґні неохоче підвелась. Вона усвідомлювала, що втомилася сьогодні, й вбачала в цьому свою дрібну поразку.

Кабінети в конторі були темні та порожні. Працівники вже розійшлися. Тільки Едді Віллерс сидів за скляною перегородкою, що скидалася тепер на освітлений куб світла в кутку великої кімнати. Проходячи повз нього, вона помахала рукою.

Вона спустилась ліфтом, але не у вестибюль будівлі, а в головний зал двірця. Дорогою додому їй подобалося пройтися вокзалом.

Цей вестибюль їй був схожий на храм. Дивлячись вгору, на височенну стелю, вона бачила тьмяне склепіння, оперте на масивні гранітні колони, і горішні контури великих, засклених темрявою, вікон. Склепіння, сповнене врочистого спокою католицького собору, захисним напиналом простиралося над заклопотаним юрмиськом.

На видному місці у головній залі стояла статуя Натаніеля

Таґґарта, засновника залізниці. Щоправда, пасажири до неї вже звикли, тому не помічали.

Лише Даґні не могла байдужо і без належної поваги пройти повз скульптуру славетного пращура. Довгий погляд на цю постать дорогою через вестибюль був єдиною доступною для неї молитвою.

Натаніель Таґґарт, авантюрист із вітром у кишенях, вигринувши звідкілясь із Нової Англії, збудував залізницю через континент, коли виникли перші сталеві рейки. Натаніелева залізниця досі стояла, а битва за її спорудження перетворилася на легенду, адже люди воліли або не розуміти її значення, або не вірити, що таке можливо.

Він був людиною, яку ніхто й ніколи не міг перепинити; ставив собі мету і йшов до неї шляхом прямим, як рейка, що простягається за обрій. Він ніколи не домагався в уряду кредитів, облігацій, субсидій, земельних дотацій чи законодавчих пільг. Брав гроші в того, хто їх мав, ідучи від дверей до дверей, байдуже, чи то портал червоного дерева в маєток банкіра, чи скромний хідник фермерського будиночка. Він ніколи не розводився про суспільне благо, просто казав людям, що з його залізниці вони матимуть великі прибутки, і доступно пояснював, звідки ті прибутки візьмуться, надаючи аргументи. В нього завжди були вагомі аргументи.

З покоління в покоління «Таґґарт Трансконтиненталь» була однією з небагатьох залізниць країни, які ніколи не банкрутували, і єдиною, де контрольний пакет акцій залишався в руках нащадків засновника.

За життя ім’я Натаніеля Таґґарта було радше не популярне, а сумнозвісне. Його повторювали не з повагою, а з гидливою цікавістю і обуренням. Якщо хтось і виявляв до нього симпатію, то це швидше було захоплення, з яким ставляться до успішних бандитів. Однак жодного пенні зі своїх статків він не отримав силою чи шахрайством. Його провина полягала тільки в тому, що він заробив своє добро сам і ніколи не забував, що воно належить йому і лише йому.

Багато чого шепотіли про нього поза очі. Подейкували, що десь у глушині Середнього Заходу він пристрелив члена законодавчих зборів штату, який спробував відкликати патент, наданий Таґґартові, – тоді, коли його залізниця вже перетнула половину штату. Деякі законодавці планували нажитися на

акціях Натаніеля, швидко їх розпродавши. Таґ-ґарта обвинуватили у вбивстві, але провини так і не довели. Відтоді в нього не виникало проблем із місцевою владою.

Казали, що заради залізниці Нат Таґґарт багато разів ставив на кін своє життя; та одного разу йому довелося поставити дещо більше. Геть не маючи коштів, із замороженим будівництвом залізниці, він спустив по сходах з третього поверху шанованого джентльмена, який пропонував урядову позику. А потім виставив як заставу власну дружину, взявши позику в мільйонера, який ненавидів Натаніеля, але захоплювався вродою його жінки. Щоправда, Таґґарт вчасно повернув борг, і не мав віддавати застави. Угоду було укладено за цілковитої згоди дружини. Писана красуня належала до шляхетної родини одного з південних штатів, і сім'я відреклася від неї, позбавивши спадку, коли дівчина втекла з дому із Натом Таґґартом, тоді ще голодраним пройдисвітом.

Іноді Даґні шкодувала, що Нат Таґґарт був її предком. Її почуття до нього не належали до категорії звичних родинних взаємин. Вона не хотіла відчувати до нього те, що відчувають до дядька чи до діда, бо неспроможна була любити когось, кого не обрала самостійно, а лише тому, що від неї цього вимагають. Але якби предків можна було вибирати, Даґні обрала б саме Ната Таґґарта, добровільно і з шанобливою вдячністю.

Статую Натаніеля Таґґарта було створено на основі намальованого олівцем ескізу, єдиного збереженого зображення його зовнішності. Нат дожив до глибокої старості, але про нього неможливо було думати інакше, як про молодого чоловіка на тому ескізі. В дитинстві ця статуя була для Даґні першим зразком уявлення про велич духу. Коли її згодом послали до церкви і до школи, де вперше почула це словосполучення, дівчинка відразу зрозуміла, про що йдеться: про скульптуру її пращура.

Постать зображала високого стрункого хлоп'ягу з кутастим обличчям. Гордовито піднявши голову, він немов зустрічав виклик, радіючи, що в змозі прийняти його. Все, чого Даґні прагнула від життя, вкладалося в бажання тримати голову, як він.

Сьогодні, перетинаючи головний зал вокзалу, вона, як завше, дивилася на пам'ятник. Це була мить відпочинку; ніби безіменний тягар упав з її пліч, ніби ніжний вітерець торкнувся

до гарячого чола.

У кутку вестибюля, біля головного входу, стояв невеличкий газетний кіоск. Власник – тихий і ґречний літній чоловік – уже двадцять років стояв за своїм прилавком. Колись він мав цигаркову фабрику, але вона збанкрутувала, і дядько замкнув себе в цьому крихітному кіоску посеред нескінченної веремії приїжджих. Він не мав ні родини, ні друзів.

У нього в житті було єдине задоволення – чоловік колекціонував цигарки з усього світу. Він знав кожну марку, що коли-небудь існувала.

Дорогою додому Даґні подобалось зупинятися біля кіоску, що, здавалось, був частиною вокзалу «Таґґарт», мов старий сторожовий пес, який занадто слабкий, щоб захистити, але здатний звеселити своєю доброзичливою присутністю. Старий радів, коли Даґні підходила; його тішило усвідомлення, що він єдиний із цього натовпу знає, яка важлива персона ця молода жінка в спортивному пальті та крислатому капелюсі, що анонімно проходила крізь юрму.

Сьогодні, як завжди, вона зупинилася купити пачку цигарок.

– Як ваша колекція? – запитала вона. – Є щось новеньке?

Він сумно всміхнувся і заперечно похитав головою.

– Ні, міс Таґґарт. У світі більше немає нових марок. Навіть старі зникають одна за одною. В продажу залишилося п’ять чи шість. А було ж десятки. Люди вже не виробляють нового.

– Ще вироблятимуть. Це лише тимчасово.

Він глянув на неї, та не відповів. А потім сказав:

– Мені подобаються цигарки, міс Таґґарт. Люблю уявляти вогонь у людських руках. Вогонь, небезпечна сила, втримувана між пальців. Я часто замислююся про ті години, коли людина буває сама, спостерігаючи за димком цигарки, міркуючи. Цікаво, скільки великих ідей виникло в ці години? Коли людина мислить, у неї в голові спалахує полум’я, а вогник цигарки його символізує.

– Чи багато людей здатні мислити? – мимовільно запитала вона і затнулась. Питання було її особистою мукою, і вона не хотіла це обговорювати.

Старий зауважив раптову паузу і зрозумів її. Але, замість відповіді на запитання, сказав:

– Міс Таґґарт, мені не подобається те, що відбувається з людьми.

– А що?

– Я не знаю. Але я спостерігаю за ними вже двадцять років і бачу зміни. Тут люди завжди квапляться, і раніше мені приємно було спостерігати цю метушню; це був поспіх людей, які знали, куди їдуть, і хотіли якнайшвидше туди дістатися. Тепер вони поспішають, бо їм страшно. Зараз вони керовані не метою, а страхом. Вони нікуди не їдуть – вони тікають. І я не певен, чи самі знають, від чого. Вони не дивляться одне на одного. Вони судомно здригаються від чужого дотику. Вони багато всміхаються, але це огидні посмішки, в них немає радості, – саме благання. Не знаю, куди котиться цей світ, – він розправив плечі. – Та й хто такий, скажіть, отой Джон Ґолт?

– Це лише порожня, беззмістовна фраза!

Даґні знітилася від власного різкого тону і вибачливо зауважила:

– Не люблю безглуздих примовок. Що означає цей вислів? Звідки взявся?

– Ніхто не знає, – повагом відповів кіоскер.

– Чому ж тоді люди повсякчас його повторюють? Здається, ніхто не може пояснити зміст, але вживають ці слова так, ніби розуміють їхнє значення.

– А чому вас це дратує? – запитав він.

– Мені не подобається зміст, який всі, схоже, вкладають у ці слова.

– Мені теж, міс Таґґарт.

Едді Віллерс зайшов поїсти у кафетерій для працівників вокзалу «Таґґарт». У будівлі компанії був ресторан, який відвідувало керівництво, але йому там не подобалося. А кафетерій здавався частиною залізниці, й він почувався тут майже як удома.

Кафетерій був під землею. Велика кімната з білими кахляними стінами, що вилискували в світлі електричних ламп й нагадували срібну парчу. Висока стеля, прилавки, що сяють склом і хромом. Кімната створювала почуття простору і світла.

У кафетерії Едді Віллерс час від часу зустрічався з одним залізничником. Едді подобалось його обличчя. Колись вони були розговорилися, і потім це перейшло у звичку: якщо перетиналися тут, то вечеряли разом.

Він не пам’ятав, чи запитував ім’я цього чоловіка і його посаду; схоже, працював той фізично, бо одяг мав грубий і

засмальцьований, тому не був для Едді особливою постаттю, радше мовчазним представником численних знеособлених людей, що головним у їхньому житті, як, зрештою, і в житті самого Едді, була «Таґґарт Трансконтиненталь».

Сьогодні, зайшовши в кафетерій пізніше, ніж завжди, побачив робітника за столом у кутку напівпорожньої кімнати. Едді привітно всміхнувся, помахав йому і поніс тацю з їжею до його столу.

Примостившись у затишному куточку, Едді полегшено розслабився після довгого напруженого дня. Тут він міг говорити, як ніде більше, зізнаючись у речах, про які не сказав би нікому іншому; міг вдивлятися в уважні очі чоловіка навпроти і міркувати вголос.

– Лінія «Ріо-Норте» – наша остання надія, – сказав Едді Віллерс. – Вона нас порятує. Матимемо бодай одну гілку в хорошому стані, й саме там, де вона найпотрібніша. Це дасть можливість урятувати решту… Аж смішно говорити про останню надію «Таґґарт Трансконтиненталь». Чи поставишся ти серйозно до людини, яка скаже, що завтра метеорит знищить Землю?.. Отож-бо… «Від Океану до Океану, назавжди», – ось що ми чули все своє дитинство. Я та вона. Ні, «назавжди» не промовлялося, але було на гадці… Знаєш, я не видатна людина. Я не побудував би залізниці. І якщо вона зникне, я не зможу її повернути. Я зникну разом із нею… Не зважай на мене. Не знаю, чому я все це кажу. Мабуть, просто втомився сьогодні… Так, працював допізна. Вона не просила мене затримуватися, але з-під її дверей пробивалося світло, коли всі вже давно пішли… Так, вона теж уже пішла додому…

Проблеми? В конторі завжди є проблеми. Але вона не переймається. Вона знає, що зможе нас витягнути… Звісно, все погано. В нас було значно більше аварій, ніж ти чув. Минулого тижня ми знову втратили два дизелі. Один помер від старості, а інший, ударившись лобом… Так, ми замовили нові дизелі в «Об’єднанні Локомотивів», але чекаємо на них уже два роки. І хтозна чи колись отримаємо… Боже, а як же вони нам потрібні! Ти й гадки не маєш, як нам потрібні паротяги. Це – серце залізниці… Чому ти всміхаєшся?.. Отже, як я вже казав, – кепські справи. Але принаймні визначилися з «Ріо-Норте». Перша партія рейок має надійти за кілька тижнів, а за рік ми вже пустимо перший потяг по новій колії. Цього разу нас нічого

не зупинить… Звісно ж, я знаю, хто кластиме рейки. Макнамара з Клівленда. Він закінчив для нас будівництво гілки «Сан-Себастьян», знає свою роботу. На нього можна покластися. Не так вже й багато лишилося хороших підрядчиків… Роботи по горло, але мені подобається. Приходжу в контору на годину раніше, але вона завжди встигає поперед мене. Завжди перша… Що?.. Я не знаю, що вона робить вночі. Думаю, нічого особливого… Ні, вона ні з ким не зустрічається. Сидить вдома і слухає музику. На платівках… А яка тобі різниця, які? Річарда Гейлі.

Слухає музику Гейлі. Крім залізниці, вона любить лише музику.

Розділ IV
Нерухомі рушії

«Рушійна сила, – думала Даґні, роздивляючись у сутінках будівлю «Таґґарт Трансконтиненталь», – її першочергова потреба. Рушійна сила, що тримає цю статичну будівлю. Рух, що втримує її непорушно. Вона стояла не на забивних палях, а на локомотивах, що перетинали континент».

Даґні відчула тривогу. Вона їздила на фабрику «Об'єднання Локомотивів» у Нью-Джерсі, де зустрілась із президентом компанії. Але так нічого і не довідалась: ані причин затримки поставок, ані коли – бодай приблизно – можна чекати дизельних локомотивів. Президент розмовляв із нею дві години. Але жодна його відповідь не стосувалася поставлених запитань. Коли Даґні намагалася перейти до конкретики, він відповідав їй із поблажливим докором, так наче вона поводилася невиховано, порушуючи загальноприйняті норми поведінки.

Проходячи заводом, вона побачила в кутку подвір'я нагромадження брухту, що був колись прецизійним верстатом, яких зараз не купиш ні за які гроші. Це не був відпрацьований механізм. Верстат вкривали іржаві плями і брудна чорна змазка – його просто занедбали. Даґні відвернулася; видовище її бісило. Вона не розуміла причин власної люті, лише знала, що все в ній волає проти несправедливості, зумовленої чимсь іншим і більшим, ніж зношений механізм.

Коли ввійшла до себе в приймальню, нікого зі співробітників уже не було, тільки Едді Віллерс чекав на неї. З його погляду і того, як він мовчки пішов за нею в кабінет, Даґні відразу зрозуміла, що щось сталося.

– Едді, що таке?

– Макнамара відійшов.

Вона зачудовано глянула на нього.

– Тобто – «відійшов»?

– Пішов у відставку, покинув бізнес, закрив справу.

– Макнамара, наш підрядник?

– Так.

– Але це неможливо!

– Знаю.

– Що сталося? Чому?

– Ніхто не знає.

Вона взялась повільно розстібати пальто, потім сіла за стіл і почала знімати рукавички. Попросила:

– Почни спочатку, Едді. Сідай.

Він не сів. Стиха почав розповідати:

– Я говорив з його головним інженером по міжміському. Він подзвонив із Клівленда, щоб повідомити нас. Він і сам до пуття нічого не знає.

– Що саме він сказав?

– Що Макнамара згорнув свій бізнес і зник.

– Куди?

– Хтозна. Ніхто не знає.

Вона помітила, що досі тримається за два пальці рукавички, забувши її зняти. Зірвала і жбурнула на стіл.

Едді мовив:

– Він пішов, маючи купу контрактів, вартих цілого капіталу. До нього на три роки вперед стояла черга з клієнтів…

Даґні мовчала. Едді стишено продовжив:

– Мені не було б страшно, якби я бодай щось розумів… Але вчинити таке без жодної причини…

Вона і далі мовчала, тому Едді знову заговорив:

– Він був найкращий у країні підрядник.

Вони дивились одне на одного. Їй хотілось простогнати: «О, Боже, Едді! О, Боже!» Натомість вона спокійно сказала:

– Не переймайся, для колії «Ріо-Норте» ми знайдемо іншого підрядника.

З офіса вийшла пізно. Вже надворі зупинилась і безпорадно роззирнулася. Зненацька відчула себе спустошеною: без енергії, без мети, без бажань. Ніби мотор затріщав і зламався.

Блякле сяйво лилося з-за будівель у небо, відбиваючи тисячі незнаних вогнів: електричне дихання міста.

Хотілося відпочити. Відпочити і розвіятися. Робота була для Даґні всім, що вона мала чи хотіла. Та часом, як оце зараз, напливала раптова і дивна порожнеча, що була навіть не порожнечею, а радше мовчанням; не відчаєм, а застиглістю. Так, ніби всередині нічого не зруйнувалось, а просто зупинилося. Тоді виникало бажання знайти радість у чомусь сторонньому.

Вона хотіла стати пасивним глядачем чиєсь роботи або якогось величного видовища. «Не чинити, – думала вона, – а приймати; не починати, а реагувати; не створювати, а захоплюватися… Лише тоді я зможу йти далі, тому що радість – це пальне для душі».

Вона завжди була – Даґні заплющила очі й згіркло всміхнулася – рушійною силою власного щастя. А зараз їй хотілося відчути силу сторонніх досягнень. Як люди у темних преріях любили дивитися на освітлені вікна поїздів – на її досягнення, знак її могутності, що дарував їм упевненість посеред порожніх кілометрів уночі, так і вона прагнула перебіжної зустрічі, короткого привітання, щоб встигнути помахати рукою і сказати: «Хтось кудись їде…»

Вона повільно пішла, сховавши руки в кишенях; на обличчя спадала тінь від крислатого капелюха. Будинки стояли такі високі, що поглядом неможливо було намацати небо. Подумалося: якщо на побудову цього міста пішло стільки зусиль, то й місто мусило б чимало запропонувати.

Чорна діра радіогучномовця, почепленого над дверима крамниці, випльовувала звуки на довколишні вулиці. Лунав концерт симфонічного оркестру, що саме відбувався десь у місті. Тягучий безформний вереск нагадував пошматовану плоть або ганчірку. Рвані звуки не мали нічого, що б тримало їх купи: ні форми, ні мелодії, ні гармонії, ні ритму. Якщо музика є емоція, породжена думкою, то цей вереск свідчив про ірраціональну безпорадність, відступництво людини від себе самої.

Простувала далі. Зупинилася біля книгарні. У вітрині височіла пірамідка цеглин у фіолетово-бурих палітурках із написом «Шуліка линяє». «Роман сторіччя, – сповіщав рекламний плакат. – Вичерпне дослідження зажерливості бізнесмена. Сміливе викриття душевного блуду».

Даґні йшла повз кінотеатр, вогні якого освітлювали півкварталу. В повітрі сяяло величезне фото молодої усміхненої жінки; дивитися на неї було нестерпно марудно, наче бачиш її не вперше, а щодня, багато років поспіль. Під світлиною напис: «…монументальна драма дає відповідь на глобальне питання: «Чи мусить жінка зізнаватися в цьому?»

Біля нічного клубу повз Даґні непевною ходою покривуляла парочка. Дівуля з каламутними очима, спітнілим обличчям, у

горностаєвому манто і красивій вечірній сукні, що, немов халат нечупари-домогосподарки, сповзала з плеча, оголюючи груди. Все це свідчило не про сміливу відвертість, а про п'яну байдужість. Кавалер підтримував дівицю за оголену руку, і на його обличчі проступав аж ніяк не засмак романтичної пригоди, а радше збиточна міна шибеника, який намірився написати на паркані щось стидке.

«І що ти сподівалася тут знайти?» – сама в себе запитувала Даґні.

Так жили поряд із нею люди, такої форми набували їхні душі, культура, розваги. Скільки ж років вона ніде не бачила нічого іншого?

На розі вулиці вона купила газету і повернула додому.

Її двокімнатна квартира розташовувалася на останньому поверсі хмарочоса. Вікна у вітальні сходилися кутом, перетворюючи кімнату на ніс корабля, що пливе серед фосфоресцентних блискіток міста на чорних хвилях зі сталі та каменю. Коли вона ввімкнула світильник, довгі трикутники тіней покреслили голі стіни геометричним візерунком, що його порушували лише дві кутасті шафи.

Даґні завмерла посеред кімнати, сама, поміж небом та містом.

Одна-єдина річ здатна була подарувати їй омріяне відчуття. Одна-єдина знана форма насолоди.

Вона підійшла до грамофона і поставила платівку Річарда Гейлі.

Це був «Четвертий концерт», останній його твір. Гуркіт і зіткнення перших акордів стерли з її пам'яті всі вуличні епізоди.

Концерт можна було означити як крик великого заколоту. В ньому вчувалося «ні», кинуте якійсь страхітливій нарузі; заперечення страждання, що виривається крізь муки немилосердної боротьби; нездоланна жага свободи. Мелодія немов промовляла людським голосом: біль не є доконечною умовою буття. Чому ж тоді найпекельніші мордування випадають на долю тих, хто не визнає їхньої невідворотності?.. Хто і на яку гризоту прирік нас, котрі осягнули таємницю любові та радості?.. Звуки тортур починали самі себе заперечувати, корчі агонії перетворювалися на гімн невиразному усвідомленню, заради якого можна перестраждати все. Музика була одночасно піснею бунту і пошуком високого

духу.

Заплющивши очі, Даґні завмерла в кріслі.

Ніхто не знав, що спіткало Річарда Гейлі. Історія його життя була схожа на дидактичну настанову, покликану таврувати велич і показувати, яку ціну за неї доводиться платити. Історія ця розповідала про вервечку років, прожитих на горищах та в підвалах, і що безнадійнішою була сірість стін тих помешкань, то яскравішою і кольоровішою ставала музика ув'язненої в них людини.

Ця сірість засвідчувала боротьбу з темними сходовими прогонами багатоквартирних будинків, із замерзлими водогінними трубами, з куснем бутерброда в смердючому продуктовому кіоску, з обличчями людей, які слухали музику з порожніми очима. Це був герць без вивільнення люті, без втіленого ворога; двобій із глухою стіною з найкращою звукоізоляцією: байдужістю, що поглинала удари, акорди і волання, – мовчазна битва людини, якій даровано зробити звуки красномовнішими, ніж це вдавалося будь-кому іншому; борня, що тривала в тиші забуття і самоті ночей, коли вряди-годи симфонічний оркестр виконував котрийсь його твір і Гейлі вдивлявся в морок, усвідомлюючи, що це його душа тремтливими і нерівними колами радіохвиль розлітається навсебіч над містом, але немає програвачів, налаштованих на її хвилю.

– Музика Річарда Гейлі сповнена звитяги. Наша епоха давно переросла такі витребеньки, – писав один критик.

– Музика Річарда Гейлі випадає з нашого часу. В ній є дещиця тріумфу. А хто сьогодні здатен радіти? – вторував інший.

Життя Гейлі один в один нагадує життя решти деміургів, винагороджених пам'ятником у міському парку через сто років після того, як цей пошанівок перестав мати значення для удостоєних відзнаки. Але Річард Гейлі не помер достатньо скоро, тому побачив день, що його, за законами історії, бачити не мав.

Йому було сорок три роки. Тривала прем'єра опери «Фаетон», яку Гейлі написав двадцятичотирирічним. Він на власний розсуд переінакшив давньогрецький міф: Фаетон, юний син Геліоса, вкравши у батька сонячну колісницю, щоб самовпевнено і зухвало провезти по небу світило, не загинув, як

у легенді, а таки досягнув мети. Оперу було поставлено дев’ятнадцять років тому, але прем’єра зі свистом провалилася. Тієї ночі Річард Гейлі до світанку блукав вулицями міста, безуспішно шукаючи відповіді на свої питання.

І ось, через дев’ятнадцять років, після завершальних звуків другого показу зал вибухнув такими шаленими оваціями, яких іще не чув оперний театр. Древні стіни не могли утримати цього шквалу, його звуки поринули в коридори, на сходи, заполонили вулиці, діставшись нарешті до хлопчиська, який блукав тими вулицями дев’ятнадцять років тому.

Того вечора Даґні теж була в опері. Одна з небагатьох присутніх, вона вже знала музику Гейлі, хоча ніколи досі не бачила самого автора. Дивилась, як його виштовхнули на сцену, як він стоїть перед людським морем, – завмерлий, високий, худорлявий і сивочолий чоловік. Він не вклонявся, не всміхався, а просто стояв і дивився в юрбу. На його обличчі застигло тихе і нелукаве питання зніяковілої людини.

– Музика Річарда Гейлі, – писав наступного ранку критик, – це грандіозне надбання людства. Вона належить народній величі й створена нею.

– Життя Річарда Гейлі, – казав священик, – приклад благородного піднесення. Він витримав страшну битву, але що це значить? Пройти через страждання, несправедливість, витримати ганьбу від рук своїх братів, щоб збагатити їхні життя і навчити цінувати красу великої музики. Це так доречно і шляхетно.

Через день після тріумфу Річард Гейлі зник.

Він нікому нічого не пояснив. Лише повідомив своїх видавців, що припиняє кар’єру, і за скромну суму продав права на всі твори, хоч і знав, що відсотки від перевидання забезпечили б йому немалі статки. А потім кудись поїхав, не залишивши адреси. Це було вісім років тому. Відтоді його ніхто не бачив.

Відкинувши голову і заплющивши очі, Даґні слухала «Четвертий концерт». Вона схилилася на диван, тіло її розслабилося і розкошувало; на застиглому обличчі вирізнявся лише чуттєвий рот, окреслений лініями жаги.

Невдовзі розплющила очі, помітила кинуту на диван газету і машинально простягнулась по неї. Хотіла прибрати до дідька вульгарні передовиці. Газета випала з руки, і Даґні побачила

знайоме обличчя і заголовок новини. Склавши газету, пожбурила її додолу.

Це було обличчя Франциско д’Анконії. Заголовок повідомляв, що він прибув у Нью-Йорк. «То й що?» – подумала вона. Зустрічатися з ним зовсім не обов’язково. Вони не бачилася вже багато років.

Даґні поглянула на газету на підлозі. Подумала, що не варто її читати. Навіть дивитися не варто. А тим часом таки встигла зауважити, що його обличчя геть не змінилося.

Але як лице може залишитися таким, як і колись, якщо все решта змінилося? Їй стало прикро, що на світлині він усміхався. Така усмішка не для газетних сторінок. Це був усміх людини, яка здатна бачити, відчувати і прославляти життя. Глузлива, зухвала маніфестація викличного блискучого інтелекту.

Не читай її, порадила вона собі, не зараз, не під цю музику, тільки не під цю музику.

Даґні підняла газету і розгорнула її.

У статті йшлося, що сеньйор Франциско д’Анконія люб’язно дав інтерв’ю пресі у своєму номері в готелі «Вейн-Фалкленд». Він сказав, що приїхав у Нью-Йорк із двох важливих причин: щоб побачитися з гардеробницею клубу «Куб» та посмакувати ліверною ковбасою в «Делікатесах Мо» на Третій Авеню. Відмовився коментувати розлучення містера та місіс Вейл. Місіс Вейл, дама шляхетна і надзвичайно вродлива, кілька місяців тому завдала своєму достойному молодому чоловікові удару, публічно заявивши, що збирається його здихатися заради коханця, Франциско д’Анконії. Вона докладно поділилася з пресою пікантними подробицями свого роману, включно з новорічною ніччю на віллі д’Анконії в Андах. Її чоловік стійко пережив цей вибрик і подав на розлучення.

Місіс Вейл відреагувала зустрічним позовом на половину чоловікових мільйонів, а також розповіла дещо з його особистого життя, порівняно з яким її захоплення мало цілком невинний вигляд.

Ця тема довго не покидала газетних шпальт, але сеньйор д’Анконія ніяк її не коментував. На запитання, чи заперечуватиме він історію пані Вейл, відповів, що ніколи нічого не заперечує. Репортери були ошелешені його раптовим приїздом; вони вважали, що він не захоче з’являтися в Нью-Йорку в самісінький розпал скандалу, але – помилилися.

Франциско д'Анконія додав іще одну причину свого приїзду.

– Я хочу бути свідком фарсу, – сказав він.

Даґні впустила газету на підлогу. Вона сиділа, зігнувшись і поклавши голову на руки; не рухалась, але пасма волосся, що звисали на коліна, час від часу здригалися.

Велична музика Гейлі заповнювала кімнату, пронизувала віконні шибки і виривалася в місто. Даґні вбирала звуки, що втілювали її шлях, її сльози.

Джеймс Таґґарт окинув поглядом вітальню своїх апартаментів, гадаючи, котра зараз година; йому не хотілося вставати і шукати годинника.

Він сидів у кріслі в пожмаканій піжамі, босоніж; шукати капці теж було забарно. Сіре світло з вікон неприємно било по сонних очах. В голові здіймалася паскудна важкість, що ось-ось готова була перерости в мігрень. «З якого це дива я опинився у вітальні? – здивувався він. – О, так, щоб довідатися, котра година».

Зігнувшись через бильце крісла, він намагався роздивитися годинник на віддаленій будівлі. Було вже двадцять на першу.

Двері у ванній були відчинені, й він чув, як Бетті Поп чистить зуби. Її пояс валявся на підлозі, неподалік від крісла, разом із рештою одягу; пояс був блідо-рожевий, з нього стирчали шматочки полопаних гумок.

– Поквапся! – крикнув він роздратовано. – Мені потрібно вдягатися.

Вона не відповіла. З відчинених дверей ванної долинало булькання.

«Нащо це мені?» – подумав він, згадуючи минулу ніч. Але відповідь на це запитання потребувала багато зусиль.

Бетті Поп зайшла у вітальню, тягнучи за собою атласні фалди картатого оранжево-фіолетового, достоту арлекінського, негліже. Подумки Таґґарт зауважив, що таке вбрання їй жахливо не пасує; якщо згадати фотографії в розділах світської хроніки, то «амазонка» личила б значно більше. Вона була довготелеса і її вуглуваті рухи не можна було назвати витонченими.

Але Бетті належала до однієї з найкращих родин, тому, попри риб'яче сірувате обличчя, поводилася зверхньо і поблажливо.

– От чорт! – лайнулася вона, потягнувшись. – Джиме, де твої манікюрні ножиці? Мені треба обрізати нігті на ногах.

– Не знаю. В мене болить голова, зробиш це вдома.

– Зранку ти якийсь неапетитний, – кинула байдужо, – наче слимак.

– Може, закриєш рота?

Дівчина безцільно валандалася кімнатою.

– Я не хочу додому, – мовила сухо. – Ненавиджу ранок. А потім черговий день, і немає чого робити. А пообіді в мене чайна сесія у Ліз Блейн. Там може бути весело, бо Ліз та іще сука.

Бетті взяла келих і випила вчорашній видиханий напій.

– Чому ти не накажеш полагодити кондиціонер? Тут смердить.

– Тобі вже непотрібна ванна? – запитав він. – Хочу вдягнутися. Сьогодні у мене важлива зустріч.

– Заходь. Я поділюся з тобою ванною. Ненавиджу, коли мене кваплять.

Голячись, він поглядав, як вона вдягається навпроти відчинених дверей. Бетті довго, звиваючись, влазила в пояс, пристібала підв'язки до панчіх, вдягала неоковирний, але дорогий, твідовий костюм.

Арлекінське негліже, придбане за оголошенням у найшикарнішому журналі мод, було наче уніформа для певних обставин, яку вона за тих-таки обставин слухняно вбирала, а потім скидала і забувала.

Природа їхніх стосунків була така сама. В них не було пристрасті, бажання, насолоди і навіть сорому.

Статевий акт жоден із них не сприймав ані як насолоду, ані як гріх. Він узагалі нічого не значив. Вони знали, що чоловік і жінка мають спати разом, от вони й дотримувалися традиції.

– Джиме, а чому б тобі не запросити мене сьогодні у вірменський ресторан? – спитала вона. – Я люблю шиш-кебаб.

– Не можу, – сердито відповів він, розбризкуючи піну з обличчя. – У мене сьогодні дуже щільний графік.

– Але ж можна відкласти справи?

– Що?

– Усі, які є.

– Сьогодні дуже важливий день, дорога. Засідання Ради директорів.

– Ой, знову ти зі своєю залізницею. Нудьга. Ненавиджу бізнесменів, вони тупі.

Він промовчав.

Бетті лукаво на нього глянула і вже жвавіше промовила, розтягуючи слова:

– Джок Бенсон сказав, що в тебе хистке становище на залізниці, бо всім керує твоя сестра.

– Невже так і сказав?

– Я вважаю, що твоя сестра – жахлива. Огидно, коли жінка вдає одночасно механіка і керівника фірми. Це так нежіночно. За кого вона себе має?

Таґґарт став на порозі, притулившись скронею до одвірка. Пильно подивився на Бетті Поп. На її обличчі вигравала усмішка, саркастична і впевнена. Здається, дещо спільне у них таки є.

– Можливо, тобі цікаво, люба, моя, – сказав він. – Саме сьогодні я збираюся притлумити свою сестричку.

– Справді? – зацікавилася вона.

– І саме тому це засідання таке важливе для мене.

– Ти збираєшся її вигнати?

– Ні, в цьому немає потреби. Я просто зіб’ю їй пиху. З’явився шанс, на який я чекав дуже давно.

– У тебе є на неї компромат? Буде скандал?

– Ні, ні. Ти не розумієш. Просто вона зайшла занадто далеко, і має спіймати ляпаса. Ні з ким не порадившись, викинула непростимого коника. Серйозно образила наших мексиканських сусідів. Коли директорат про це дізнається, то змушений буде впровадити кілька нових правил для виробничого відділу. Їх моя сестронька обійти не зможе.

– Ти ж мій найрозумніший, Джиме, – похвалила вона.

– А зараз я нарешті вдягнусь, – задоволено мовив Таґґарт. Він відвернувся від раковини і весело додав:

– Тому цілком можливо, я ще встигну зводити тебе сьогодні в ресторан на шиш-кебаб.

Задзвонив телефон.

Таґґарт узяв слухавку. Його викликали із Мехіко.

Істеричний голос на протилежному кінці дроту належав захиснику його політичних інтересів у Мексиці.

– Джиме, я нічого не міг удіяти! – заскиглив він. – Взагалі нічого! Не було жодного попередження, клянусь богом, ніхто не очікував, ніхто не міг передбачити. Я старався, як міг, мені нема чого закинути, Джиме, це був грім серед ясного неба! Щойно

вийшла постанова, п’ять хвилин тому, вони просто поставили нас перед фактом! Уряд Мексиканської Народної Республіки націоналізував копальні та залізницю «Сан-Себастьян».

* * *

– …тому я можу запевнити джентльменів, членів правління, що причин для паніки немає. Цього ранку стався прикрий інцидент, але я обізнаний із внутрішньополітичними процесами у Вашингтоні, які впливають і на зовнішню політику, тому переконаний, що наш уряд домовиться про справедливе розв’язання проблеми з урядом Мексиканської Народної Республіки, і ми отримаємо повну компенсацію за наше майно.

Джеймс Таґґарт стояв за довгим столом, звертаючись до Ради директорів. Його голос був чіткий, монотонний і випромінював безпеку та впевненість.

– З приємністю повідомляю, що я передбачив можливість такого розвитку подій і вжив усіх застережних заходів для захисту інтересів «Таґґарт Трансконтиненталь». Кілька місяців тому я доручив виробничому відділу скоротити кількість поїздів на гілці «Сан-Себастьян» до одного потяга на день і забрати звідти наші найкращі локомотиви та рухомий склад, а також будь-яке вартісне обладнання. Мексиканському урядові перепало лише кілька дерев’яних вагонів і один дуже старий паровоз. Моє рішення врятувало для компанії мільйони доларів; після точного підрахунку цифри буде надано вам.

Однак я вважаю, що наші акціонери цілком виправдано очікують, що люди, причетні до цієї катастрофи, візьмуть на себе відповідальність за наслідки власного недбальства. Тому я пропоную, щоб ми вимагали відставки містера Клеренса Еддінґтона, нашого економічного консультанта, який порадив компанії побудувати гілку «Сан-Себастьян», а також містера Джулза Мотта, нашого представника у Мехіко.

Представники правління, які сиділи за довгим столом, уважно його слухали. Вони думали не про те, що робитимуть, а про те, що скажуть людям, яких представляють. З огляду на це, промова Таґґарта цілком їх задовольняла.

В кабінеті на Таґґарта вже чекав Оррен Бойл. Коли вони залишилися віч-на-віч, Таґґартова поведінка змінилася. Він привалився до столу, плечі опустилися, лице зблідло і обм’якло.

– Ну? – спитав він.

Бойл безпорадно розвів руками.

– Я перевіряв, Джиме, – сказав він, – все так і є; д’Анконія втратив на тих копальнях власних п’ятнадцять мільйонів доларів. Жодної афери не було, все чесно. Він вклав власні гроші і втратив їх.

– І що ж він тепер збирається робити?

– Не знаю. Ніхто цього не знає.

– Але ж він не миритиметься з тим, що його пограбувати? Д’Анконія розумний, у нього має бути якийсь козир у рукаві.

– Дуже на це сподіваюсь.

– Він розгадував комбінації найспритніших шахраїв світу. Невже заплющить очі на жалюгідну директиву жменьки політиканів-латиносів? Д’Анконія має щось придумати, а ми повинні встигнути до нього приєднатися.

– Це залежить від тебе, Джиме. Він же ж твій друг.

– Який з біса друг? Ненавиджу цього сучого сина.

Він викликав секретаря. Той нерішуче ввійшов. Мав нещасний вигляд. Це був уже дещо підтоптаний парубок із безкровним обличчям, вираз якого свідчив про хороше виховання благочестивої бідності.

– Ти домовився про мою зустріч із Франциско д’Анконією? – гаркнув Таґґарт.

– Ні, сер.

– Але, чорт забирай, я ж наказав зв’язатися…

– Я не зміг, сер, хоч як намагався.

– Спробуй іще.

– Сер, річ у тім, що я не зміг домовитися з ним про зустріч.

– І чому ж?

– Він відмовився.

– Хочеш сказати, що він відмовився зі мною бачитися?

– Так, сер, саме про це і йдеться.

– Він не зустрінеться зі мною?

– Ні, сер, не зустрінеться.

– Ти розмовляв із ним особисто?

– Ні, я спілкувався з його секретарем.

– Що він тобі сказав? Що саме він сказав?

Молодик завагався і став іще нещаснішим.

– Що він сказав? – наполягав Таґґарт.

– Містере Таґґарт, він сказав, що сеньйор д’Анконія назвав вас занудою.

* * *

Ухвалену пропозицію охрестили «Засадничими нормами проти розбрату». Проголосувавши за неї, члени Національного залізничного альянсу сиділи в осінніх вечорових сутінках просторої зали, уникаючи дивитися один на одного.

Національний залізничний альянс виник як організація, покликана захищати інтереси залізничної промисловості. Досягти цієї мети можна було, заручившись обіцянкою кожного члена підпорядкувати свої власні інтереси інтересам усієї галузі; інтереси ж галузі належало визначати голосуванням, і кожен член зобов'язаний був дотримуватися будь-якого рішення, ухваленого більшістю.

– Колеги за фахом чи за галуззю мають єднатися, – казали організатори Альянсу. – У нас спільні проблеми, спільні інтереси, спільні супротивники. Чублячись між собою, ми розпорошуємо власну енергію. Натомість слід виступити єдиним фронтом проти всіх, хто створює нам перепони. Лише об'єднавши зусилля, нам вдасться досягти успіху.

– То проти кого ж виступатиме цей Альянс? – запитав би скептик.

І почув би таку відповідь:

– Не проти когось конкретного. Але якщо ставити питання таким чином, то Альянс спрямований проти вантажовідправників чи виробників залізничного устаткування, які можуть на нас нажитися. А проти кого створюються будь-які спілки?.

– Саме це мене й цікавить, – зауважив би скептик.

«Засадничі норми проти розбрату» вперше було згадано публічно і поставлено на голосування на щорічних загальних зборах Національного залізничного альянсу. Але всі вже про них давно чули. «Засадничі норми…» тривалий час, а надто останніх три місяці, обговорювали приватно. У великій залі сиділи президенти залізниць. Їм не подобалося нове правило; вони сподівалися, що питання про його ухвалу не постане. Але воно таки виникло, і всі проголосували «за».

У промовах перед голосуванням не було названо жодної залізниці. Йшлося винятково про соціальне благо. Мовляв, суспільному добробуту загрожує нестача транспорту, натомість залізниці знищують одна одну через агресивну конкуренцію, через брутальну політику вовчої зграї. Є регіони, де залізничне сполучення взагалі відсутнє, натомість цілі великі області, що

мають дві чи й більше залізниць, конкурують за об’єм перевезень, якого заледве вистачає для однієї. Було наголошено, що для молодих залізниць є великі можливості у позбавлених залізничного транспорту регіонах. І попри недостатній поки що економічний стимул, кожна патріотично налаштована залізниця мусила би взятися забезпечувати транспортом нужденних мешканців, адже основна мета залізниці – це суспільні інтереси, а не прибуток.

Далі йшлося про значення для суспільного добробуту великих і міцних залізничних систем, і що колапс будь-якої з них стане національною катастрофою. І що якщо одна з таких залізниць зазнала нищівних втрат, намагаючись зробити патріотичний внесок у міжнародне добросусідство, то вона має право розраховувати на суспільну підтримку, що допоможе витримати удар.

Жодної залізниці так і не було названо. Але коли головуючий підняв руку, закликаючи голосувати, всі подивилися на Дена Конвея, президента «Фенікс-Дюранґо».

Було лише п’ятеро інакодумців, які проголосували проти. Втім, коли голова оголосив, що рішення було прийнято, – не було чути ні привітань, ні схвального гамору. Запала гнітюча тиша.

Присутні до останнього моменту сподівалися, що якесь диво урятує їх від ухвалення «Засадничих норм…»

«Засадничі норми проти розбрату» називали заходом добровільного самообмеження, покликаним зміцнювати закони, давно ухвалені урядом країни. Правило регламентувало, що членам Національного залізничного альянсу заборонено вдаватися до так званої «руйнівної конкуренції»; в певних регіонах не могло існувати більше однієї залізничної компанії, а право перевезень належало старішим учасникам цього ринку. Стосовно ж новостворених компаній-приблудьків, які нахабно зазіхнули на чужі території, то вони мали припинити перевезення протягом дев’яти місяців після відповідного розпорядження. Право ж визначати регіони обмеженої конкуренції належало винятково виконавчому комітету Національного залізничного альянсу.

По закінченню засідання учасники квапливо розійшлися, уникнувши дружніх розмов і колективних обговорень. Велика зала спорожніла нехарактерно швидко. Ніхто не наважився не

лише озватися до Дена Конвея, а й подивитися в його бік.

У вестибюлі будинку Джеймс Таґґарт зустрівся з Орреном Бойлом. Вони не домовлялися про зустріч, але, побачивши масивну постать на тлі мармурової стіни, Таґґарт упізнав Бойла ще до того, як розгледів його обличчя. Вони наблизились один до одного, і, заспокійливо всміхнувшись, Оррен мовив:

– Я своє зробив, Джиммі. Тепер твій хід.

– Міг би сюди і не приходити. Чого прийшов? – похмуро буркнув Таґґарт.

– Винятково задля розваги.

Ден Конвей самотньо сидів у спорожнілій залі, аж поки туди прийшла прибиральниця. Коли вона до нього озвалася, Конвей встав, привітався і слухняно почовгав до дверей. Проходячи повз жінку, він встромив руку в кишеню, витягнув звідти п’ять доларів і, ховаючи погляд, ґречно простягнув їх прибиральниці. Здавалося, він не тямить, що робить; поводився, наче був у місці, піти з якого можна лише за чайові.

Даґні нерухомо сиділа за своїм столом, коли двері розчахнулися і в кабінет влетів Джеймс Таґґарт. Досі він ніколи так до неї не вривався. Обличчя його пашіло.

Вона не бачила брата з моменту націоналізації лінії «Сан-Себастьян». Він не шукав нагоди обговорити з нею це питання, і вона теж не надто прагнула зустрічі. Життя так красномовно довело її правду, вважала вона, що будь-які коментарі були зайві. Частково з ввічливості, частково з милосердя Даґні не виклала братові висновок, який напрошувався з подій. Зрештою, він міг зробити для себе лише один висновок. Почувши про його промову на Раді директорів, вона лише презирливо і здивовано стенула плечима; якщо з якихось міркувань він вважав, що має право привласнювати її досягнення, то, принаймні, надалі не заважатиме працювати.

– Досі вважаєш, що лише ти робиш щось для цієї залізниці?

Даґні спантеличено глянула на брата. Голос його став пронизливий. Він стояв навпроти її столу, напружений від збудження.

– Вважаєш, що це я зруйнував компанію, так? – він аж зіпав. – Думаєш, ти єдина, хто може нас урятувати? Надіялася, що я не знайду, як компенсувати Мексиканську втрату?

Вона повагом промовила:

– Чого тобі від мене треба?

– У мене є новини. Пам’ятаєш пропозицію Альянсу залізниць проти агресивної конкуренції? Я розповідав про неї кілька місяців тому. Ідея тобі не сподобалася. Геть не сподобалася.

– Пам’ятаю. То й що?

– Її ухвалили.

– Що ухвалили?

– «Засадничі норми проти розбрату». Буквально п’ять хвилин тому, на засіданні. Через дев’ять місяців залізниці «Фенікс-Дюранґо» у Колорадо не існуватиме.

Даґні зірвалась на ноги, аж скляна попільниця полетіла додолу, бризнувши скалками.

– Ви гнилі виродки!

Таґґарт не поворухнувся. Його мармизу розтягнула посмішка.

Даґні знала, що нею тіпає, що вона відкрита і беззахисна перед ним, і що це видовище подобається братові. Та їй було байдуже. Аж раптом вона зауважила його посмішку, і сліпучий гнів несподівано розвіявся. Вона нічого більше не відчувала. Вона вивчала цю посмішку: холодно і безсторонньо.

Вони стояти одне проти одного. Таґґарт дивився так, ніби вперше її не боявся. Він тріумфував. Подія значила для нього значно більше, ніж знищення конкурента. Це була перемога не над Деном Конвеєм, а над Даґні. І вона не розуміла, як таке може бути і чому, але була впевнена, що брат це усвідомлює.

На мить її осяяло, що зараз, перед нею, в Джеймсі Таґґарті і в тому, що спонукало його посміхатися, приховано важливу таємницю, про яку вона й гадки не мала, але зараз мусить будь-що її розгадати. Але ця думка спалахнула і випарувалася.

Майнувши до шафи, вона вхопила пальто.

– Куди це ти? – Таґґартів голос приглух; він лунав розчаровано і дещо збентежено.

Не відповівши, Даґні вибігла з кабінету.

* * *

– Дене, ви мусите їм опиратися. Я допоможу вам. Я щосили боротимусь за вас.

Ден Конвей похитав головою.

Він сидів за столом, втупившись в якісь папери; в кутку кімнати тьмаво світила настільна лампа. Даґні просто зі свого кабінету негайно вирушила в міське управління «Фенікс-Дюранґо». Конвей сидів у себе в кабінеті, й коли вона туди

вскочила, навіть не змінив пози. Він лише всміхнувся і мовив тихим, здавленим голосом:

– Кумедно… Я знав, що ви прийдете.

Вони були не надто добре знайомі; кілька разів бачилися в Колорадо.

– Ні, – заперечив він, – усе це марно.

– Ви про ухвалений Альянсом документ? Він незаконний. Жоден суд його не підтримає. А якщо Джим спробує сховатися за улюбленим гаслом мародерів про «суспільне благо», я встану і заприсягнусь, що «Таґґарт Трансконтиненталь» не здатна подужати всіх перевезень у Колорадо. А якщо якийсь суд ухвалить рішення не на вашу користь, ви зможете оскаржити його і ще десять наступних років подавати апеляції.

– Так, – погодився він. – Звісно, можу. Хоча… не впевнений, що виграв би, але міг би спробувати і протриматися ще кілька років, проте… мені зараз йдеться не про юридичні нюанси. Не в цьому річ.

– У чому ж?

– Даґні, я не хочу боротися.

Вона не повірила власним вухам. Відчувала, що Конвей зронив такі слова вперше в житті; в його віці людина вже не може змінитися.

Дену було майже п’ятдесят. Квадратне флегматичне і вперте обличчя пасувало би радше людині, яка безпосередньо керує вантажами, ніж президентові компанії. Це було обличчя бійця з молодою, засмаглою шкірою і сивіючою шевелюрою. Викупивши зношену маленьку залізницю в Арізоні, що навряд чи була прибутковіша за хорошу бакалійну крамницю, він зробив із неї найкращу лінію на Південному Заході. Він був небалакучий, рідко читав книжки, не закінчував коледжів. Жодна сфера людської діяльності його не цікавила, крім однієї. Він не мав жодного уявлення про те, що люди називають культурою. Але він чудово розумівся на залізницях.

– Чому ви не хочете боротися?

– Бо вони мають право так чинити.

– Дене, – вжахнулася вона. – Чи вам тяму відібрало?

– Я ніколи не порушував слова, – невиразно мовив він. – Мені байдуже, що вирішать суди. Я обіцяв підтримувати рішення більшості, – мушу дотриматися слова.

– Хіба ви не здогадувалися, що більшість вчинить із вами

саме так?

– Ні.

Його спокійне обличчя легенько сіпнулося. Конвей розмовляв м'яко, не дивлячись на співрозмовницю. Пережиті емоції досі не вгамувалися.

– Ні, не здогадувався. Я знав, що ці норми обговорюють уже майже рік, але не вірив, що їх ухвалять. Навіть коли голосували, – не вірив.

– На що ж ви сподівалися?

– Я думав… Вони казали, що всі ми працюємо на користь суспільства. Я вважав свою працю в Колорадо корисною. Корисною для всіх.

– Ах, який же ви бовдур! Невже ви не розумієте, що вас саме за це й карають?! За хорошу роботу!

Він хитнув головою.

– Я не розумію цього. І не знаю на це ради.

– Але хіба ви комусь обіцяли знищити себе власними руками?

– Схоже, вже ні в кого не залишилося вибору.

– Про що ви?

– Про те жахливе становище, в якому опинився зараз увесь світ. Я не знаю, що саме з ним сталося, але це щось украй погане. Люди мають зібратися і разом шукати вихід. Але ж хіба не більшість визначатиме подальший наш шлях? Думаю, це єдиний чесний спосіб розв'язати проблему. Іншого я не бачу. Мабуть, кимсь таки треба пожертвувати. Якщо жертвою випало бути мені, я не нарікатиму. Правда на їхньому боці. Люди повинні бути разом.

Даґні намагалася говорити спокійно. Нею аж тіпало від злості.

– Якщо така ціна співіснування, то хай мене дідько візьме, коли я захочу жити на одній землі з цими людьми! Якщо всі вони здатні вижити, знищивши нас, то навіщо нам бажати, щоб вони вціліли? Ніщо не може виправдати самознищення. Ніщо не може дати їм права перетворювати людей на жертовних тварин, позбуваючись найкращих. Не можна карати людину за її хист. Якщо їхню поведінку вважати правом, то ліпше відразу повбивати одне одного, оскільки в світі не залишилося ніякого права.

Він не мовчав, лише безпорадно дивився на неї.

– Якщо світ – такий, то як ми можемо в ньому жити? – запитала вона.

– Не знаю… – прошепотів Конвей.

– Дене, невже ви вважаєте, що це правильно?

Він на хвильку заплющив очі.

– Ні, – мовив, поглянувши на неї, і Даґні нарешті помітила, що його погляд сповнений болю.

– Це я і намагаюся осягнути. Знаю що повинен вважати, наче це – правильно. Але я не можу. Язик не повертається це сказати. Я бачу кожен стик на колії, кожен вогонь семафора, кожен міст, кожну ніч, яку я провів… – його голова впала на руки. – О, Боже, це так несправедливо!

– Дене, – процідила скрізь зуби, – впирайтеся.

Він підняв голову. Очі були порожні.

– Ні, – мовив він, – це неправильно, я просто егоїст.

– Не меліть казна-чого! Ви ж чудово розумієте, що це не так!

– Я не знаю… – голос був смертельно втомлений. – Намагаюся щось зрозуміти… Але я вже не знаю, що правильно, а що – ні…

І за мить додав:

– Та мені вже до того байдуже.

Раптом Даґні зрозуміла, що слова тепер марні, й що Ден Конвей більше ніколи не буде людиною чину. Вона не знала, чому раптом виникло це враження. Здивовано промовила:

– Але ж ви досі ніколи не пасували.

– Справді, не пасував… – в голосі лунало тихе байдуже здивування. – Я змагався зі штормами та повенями, кам’яними осипами і тріщинами у рейках… Я знав, як це робити, і мені подобалося... Але цей бій… Тут я не зможу перемогти.

– Чому?

– Не знаю. Хто скаже, чому світ такий, який він є? Та й хто такий Джон Ґолт?

Вона здригнулася.

– То що ви збираєтеся робити?

– Не знаю…

– Я маю на увазі… – вона замовкла.

Він її зрозумів.

– Робота завжди є, – сказав він невпевнено. – Думаю, вони оголосять забороненими Колорадо та Нью-Мехіко. В мене ще є лінія в Арізоні… Як і двадцять років тому. Мені буде, куди

докласти рук. Я починаю втомлюватися, Даґні. Не мав часу це помічати, але так воно є. Я втомився.

Вона не мала що відповісти.

– Я не збираюся будувати нову лінію через один із занедбаних регіонів, – так само байдужо мовив він. – Вони намагалися втелющити мені цей заохочувальний приз, але це лише порожні балачки. Навіщо будувати залізницю там, де на сотні кілометрів є хіба що зо два фермери, які й самі себе прогодувати не здатні. Там неможливо побудувати залізницю і зробити її прибутковою. А якщо вона не окупиться, то що? Це дурня. Вони самі не тямлять, що кажуть.

– Та пішли вони до чортової матері з тими Богом забутими регіонами! Мене більше хвилюєте ви, – вона мала це сказати. – Що ви робитимете з собою?

– Хтозна… Є безліч речей, на які я не знаходив часу. Скажімо, риболовля. Я завжди любив рибалити. Можливо, почну читати книжки, – завжди про це мріяв. В Арізоні є кілька чудових місцин, де мирно, тихо, і де протягом кількох кілометрів не зустрінеш жодної людини…

Глянувши на неї, додав:

– Чому ви маєте хвилюватися за мене? Забудьте…

– Це не за вас, це… Дене, – вона раптом змінила тон, – сподіваюсь, ви розумієте, що я хотіла допомогти боротися не заради вас?

Він усміхнувся. Мляво і доброзичливо:

– Я знаю.

– Я роблю це не з жалю, милосердя чи іншої ідіотської причини. Я збиралася дати вам у Колорадо серйозний бій. Збиралася вклинитися у ваш бізнес, притиснути до стінки і викинути з Колорадо, якби було необхідно.

Він слабенько, але схвально засміявся:

– Вам би довелося добряче попотіти.

– Тільки я не думаю, що виникла б така необхідність. Там достатньо місця для нас обох.

– Так, – погодився він, – достатньо.

– Та якби я вважала, що недостатньо, я змагалась би з вами. І, зробивши свою залізницю кращою, виштовхнула б вас. І мені була б байдужа ваша подальша доля... Але щоб отак… Дене, я зараз і дивитися не хочу на лінію «Ріо-Норте». Я… О, Боже… Дене, я не хочу бути мародером!

Якусь мить він відсторонено дивився на неї, а потім м’яко сказав:

– Дівчинко, вам варто було б народитися років на сто раніше. Тоді б у вас був шанс.

– До дідька. Я сама собі зроблю шанс.

– У вашому віці я теж цього хотів.

– І ви впоралися.

– Невже?

Несподівано на неї найшла страшна апатія.

Конвей випростався і заговорив, ніби віддаючи накази:

– Візьміться краще за «Ріо-Норте». І швидше. Підготуйте її до експлуатації, бо якщо ви цього не зробите, Еллісу Ваятту й решті достойних людей у Колорадо прийде кінець. А це – найкращі люди країни. Цього не може статися, і вся відповідальність лягає на ваші плечі. Немає сенсу пояснювати вашому братові, що без конкуренції зі мною вам там буде значно складніше. Але ми з вами це розуміємо. Тому – до справи. Хоч що ви робитимете, ви не будете мародером. Жоден мародер не зможе керувати залізницею у цьому регіоні й утриматися. Тому блощиць на кшталт вашого брата не враховуємо. Все тепер у ваших руках.

Вона дивилась на нього і дивувалася: що могло здолати таку людину? Принаймні не Джеймс Таґґарт.

Вона спіймала на собі запитальний погляд Конвея. Потім він усміхнувся, і Даґні здивувалась, угледівши в тій усмішці печаль і жаль.

– І не варто мене жаліти, – мовив він. – Думаю, у вас попереду тяжчі часи, ніж у мене. І боюсь, на вас чекають значно більші втрати, ніж випали на мою долю.

* * *

Того ж дня вона зателефонувала на завод і призначила зустріч із Генком Ріарденом. Щойно Даґні поклала слухавку і схилилася над розкладеною на столі картою лінії «Ріо-Норте», як двері її кабінету відчинилися. Вона здивовано звела очі: зазвичай до неї не заходили без попередження.

Це був незнайомець; молодий, високий і навіть певним чином небезпечний, хоча вона не могла сказати напевно, в чому загроза чаїлася, бо перше, що впадало в око, – це його самовладання на межі зарозумілості. Темноокий, зі скуйовдженим волоссям і в дорогому костюмі, він поводився

так, що, здавалось, не помічає чи не надає жоднісінького значення своїй зовнішности.

– Елліс Ваятт, – представився він.

Вона мимовільно схопилася на ноги, зрозумівши, чому його не затримали – та й не могли затримати – в приймальній.

– Сідайте, містере Ваятт, – всміхнулась вона.

– Не варто, – він не всміхався, – я не проваджу тривалих розмов.

Вона – підкреслено повільно – сіла, відкинувшись на спинку крісла і не зводячи з візитера очей.

– Отже? – почала вона.

– Я прийшов до вас, бо, як розумію, в цій затхлій конторі ви єдина, хто має мізки.

– Чим можу прислужитися?

– Вислухати ультиматум, – він говорив виразно, карбуючи кожен склад. – Я розраховую, що за дев'ять місяців «Таґґарт Трансконтиненталь» матиме достатньо потягів у Колорадо, щоб обслуговувати мій бізнес. Якщо шахраюватий трюк із «Фенікс-Дюранґо» влаштований вашими людьми навмисне, щоб не працювати, то, попереджаю, зі мною вам це не зійде з рук. Я не став вас чіпати, коли ви не змогли надати мені необхідних послуг, натомість знайшов людину, яка з цим упоралася. Тепер ви хочете змусити мене мати з вами справу. Ви збираєтеся диктувати умови, позбавивши мене вибору. Сподіваєтеся, що я знижу свою ділову активність до рівня вашої некомпетентності. У цьому ви прорахувалися.

Вона повільно, майже через силу, мовила:

– А хочете почути від мене, що я планую зробити з нашим сервісом у Колорадо?

– Ні. Наміри й обговорення мене не цікавлять. Мені потрібні перевезення. Що ви робитимете і як їх забезпечуватимете – ваші проблеми. Я просто попереджаю. Хто хоче зі мною працювати, робитиме це на моїх умовах або не робитиме взагалі. Я не домовляюся з невігласами. Якщо ви хочете заробити грошей, возячи мою нафту, маєте бути такі ж компетентні в своєму бізнесі, як я у своєму. Це ясно?

– Ясно, – стиха відповіла Даґні.

– Я не гаятиму часу, пояснюючи, чому вам варто серйозно поставитися до моєї вимоги. Якщо вам вистачає інтелекту тримати цю прогнилу контору на плаву, то ви цілком спроможні

мене зрозуміти. Ви не гірше за мене розумієте: якщо «Таґґарт Трансконтиненталь» працюватиме в Колорадо так само, як і п’ять років тому, це мене знищить. Я знаю, що саме цього ви і прагнете. Ви сподіваєтесь якнайдовше прогодуватися на моєму трупі, а коли доїсте, підшукаєте нову жертву. Цим зараз керується переважна частина людства. Отже, мій ультиматум: тепер ви здатні мене знищити; можливо, мені доведеться піти; якщо це станеться, знайте: я всіх вас заберу з собою.

Десь усередині, під німотою, яка непорушно утримувала її під цим батогом, зачаївся гострий, ядучий, немов опік, біль. Даґні хотіла розповісти цьому чоловікові про роки, які пішли в неї на пошуки таких, як він, людей; хотіла пояснити, що в них спільні вороги, що вона б’ється у тій же битві; хотілося вигукнути: «Я не така, як вони!» Але розуміла, що не може так зробити. Вона відповідала за «Таґґарт Трансконтиненталь» і за все, що робилося під його іменем. Вона не мала права виправдовуватися.

Сидячи прямо і відкрито дивлячись йому в очі, Даґні спокійно відповіла:

– Містере Ваятт, ви матимете необхідний обсяг перевезень.

На його обличчі промайнуло здивування; він не чекав такої прямої відповіді; можливо, його приголомшило те, що вона не виправдовувалася і не захищалася. Якусь мить Ваятт мовчки її вивчав. А потім, примирливіше, промовив:

– Добре. Дякую. Вдалого вам дня.

Вона кивнула. Він відповів на жест і вийшов із кабінету.

– Отак, Генку. Я підготувала майже неймовірний план закінчення реконструкції лінії «Ріо-Норте» за рік. Тепер маю зробити це за дев’ять місяців. Ти мав забезпечити нас рейками протягом року. Чи зможеш зробити це за дев’ять місяців? Якщо є щонайменша можливість це зробити – зроби. Якщо ні, то я шукатиму інший спосіб.

Ріарден сидів за столом. Холодні, блакитні очі двома горизонтальними шпарами прорізали похмурі грані його обличчя; вони залишалися такі ж безсторонні, коли він рівно, не інтонуючи, відповів:

– Я зроблю це.

Даґні відкинулася в кріслі. Це коротке речення її приголомшило. Відчула не просто полегшення, а раптове усвідомлення, що нічого більше не потрібно, щоб гарантувати

результат. Не потрібно було доказів, додаткових запитань, пояснень; скупе словосполучення з вуст чоловіка, який знає ціну своєму слову, здатне було розв'язати складну проблему.

– Не видавай свого полегшення, – іронічно мовив Ріарден. – Принаймні не так відверто.

Крізь щілинки очей він спостерігав за нею з непроникною усмішкою:

– Бо я ще подумаю, що маю над «Таґґарт Трансконтиненталь» владу.

– Ти і сам це знаєш.

– Знаю. І змушу тебе за це заплатити.

– Не сумніваюся. Скільки?

– Додатково двадцять доларів за тонну, починаючи від завтра.

– Нічого собі. Може, знизиш ціну?

– Ні. Але ти мені заплатиш. Я можу назвати вдвічі більшу ціну, ти все одно не маєш вибору.

– Так, не маю. І ти можеш загнути ціну. Але не зробиш цього.

– Чому це раптом?

– Бо ти зацікавлений у лінії «Ріо-Норте». Це буде презентацією ріарден-металу.

Він усміхнувся:

– Справді. Приємно мати справу з людиною, яка не випрошує для себе пільг.

– А знаєш, від чого мені полегшало, коли ти вирішив скористатися зі своєї переваги?

– Від чого?

– Від усвідомлення, що я працюю з людиною, яка не надаватиме преференцій.

Його усмішка нарешті набула помітної риси – стала задоволена.

– Ти завжди граєш відкрито? – спитав він.

– Ніколи не помічала, щоб ти робив інакше.

– Думав, лише я можу собі це дозволити.

– Генку, в цьому сенсі я ще не аж так збідніла.

– Думаю, якщо в цьому сенсі, я колись доведу тебе до банкрутства.

– Навіщо?

– Завжди мріяв це зробити.

– Хіба навколо нас бракує боягузів?

– Саме тому я із задоволенням спробую – ти єдиний виняток. Отже, вважаєш, було б справедливо, скориставшись із твого скрутного становища, вичавити тебе по максимуму?

– Звісно. Я ж не дурна вважати, що весь твій бізнес існує винятково заради мене.

– А хочеш, щоб так воно і було?

– Генку, я не жебрачка.

– А хіба тебе не обтяжить… така сума?

– Це моя проблема. Мені потрібні рейки.

– За двадцять додаткових доларів за тонну?

– Так, Генку.

– Добре. Будуть тобі рейки. А я матиму свій надприбуток, якщо лише «Таґґарт Трансконтиненталь» не лусне, перш ніж ти встигнеш переказати мені гроші.

Уже цілком серйозно вона мовила:

– Якщо я не побудую ці гілку за дев’ять місяців, «Таґґарт Трансконтиненталь» прогорить.

– Не прогорить, поки ти при кермі.

«Коли він не всміхається, його обличчя здається неживим, тільки очі горять холодною, блискучою ясністю сприйняття. Але що він відчував через речі, які сприймав, не знає ніхто. Можливо, навіть він сам», – подумала Даґні.

– Вони зробили все можливе, щоб ускладнити тобі життя? – запитав він.

– Отож. Я розраховувала на Колорадо задля порятунку компанії. А тепер від мене залежить ще й порятунок Колорадо. Через дев’ять місяців Ден Конвей закриє свою залізницю. Якщо я не встигну до того часу, добудовувати вже не буде сенсу. Людей у Колорадо не можна залишити без перевезень ані на день, не кажучи вже про тиждень чи місяць. Враховуючи темпи їхнього зростання, неможливо їх зупинити, а потім сподіватися, що вони зможуть продовжити справу. Це так само, як рвонути всі гальма в тепловозі на швидкості двісті кілометрів на годину.

– Ясно.

– Я можу керувати хорошою залізницею. Але не можу прокласти її континентом, де житимуть самі лише здольники, не здатні виростити ріпу. Мені потрібні такі люди, як Елліс Ваятт, здатні виробляти щось, чим можна завантажити мої поїзди. Тому я маю надати йому потяги і рейки за дев’ять місяців, навіть якщо доведеться всім нам лягти під ті рейки!

Ріарден зачудовано всміхнувся:

– Ти дуже серйозно до цього ставишся?

– А ти?

Він промовчав, але усмішка не сходила з його обличчя.

– А тебе це не хвилює? – майже гнівливо спитала вона.

– Ні.

– Невже ти не розумієш?

– Я розумію лише те, що за дев'ять місяців виплавлю рейки, а ти покладеш їх у колію.

Вона всміхнулася втомлено та винувато:

– Так, ми це зробимо. Я знаю, марна річ гніватися на таких людей, як Джим та його друзі. На це просто немає часу. Насамперед я маю виправити те, що вони начворили. А потім… – вона замовкла, хитнула головою і стенула плечима. – Потім вони вже не матимуть жодного значення.

– Точно. Не матимуть. Коли я почув про ці дурнуваті «Засадничі норми проти розбрату», мене ледь не знудило. Але ці чортові душі яйця виїденого не варті.

Його обличчя й далі залишалося спокійним, тому останнє речення пролунало особливо емоційно.

– Ми з тобою завжди будемо рятувати країну від наслідків їхнього недолугого шарварку, – він вийшов з-за столу і почав туди-сюди походжати кабінетом. – Колорадо не можна зупиняти. Ти мусиш витягнути цей штат. А там і Ден Конвей повернеться, і решта вартісних людей. Весь цей ідіотизм тимчасовий. Він довго не триватиме. Ті безмозкі мугирі самі собі затягнуть зашморг на шиї. Нам із тобою доведеться просто трошечки сумлінніше попрацювати.

Даґні спостерігала за високою постаттю, що фланірувала офісом. Кабінет пасував Ріардену. Це була практично порожня кімната за винятком кількох предметів умеблювання: простих, функціональних, зате довершених і виготовлених із дорогих матеріалів. Вона нагадувала мотор усередині скляної коробки з широких вікон. Єдина деталь, що здивувала Даґні, – це різьблена нефритова ваза на шафі з картотекою. Гладка поверхня темно-зеленого каменю пробуджувала непереборне бажання торкнутися до неї, і навіяна цим чуттєвість здавалася геть недоречною в стриманому інтер'єрі Ріарденового кабінету.

– Колорадо – розкішний край, – зауважив Генк. – Він стане колись найуспішнішим штатом. Ти досі не впевнена, чи хвилює

мене його добробут? Колорадо стає одним із моїх найбільших клієнтів – ти можеш переконатися в цьому зі звітів ваших вантажоперевезень.

– Знаю, я читаю звіти.

– Я хочу там за кілька років відкрити завод. Щоб зекономити на вашому транспортуванні, – він скоса поглянув на Даґні. – Якщо я це зроблю, ти втратиш величезний шмат вантажопотоку сталі.

– Вперед. Я залюбки постачатиму сировину і продукти для твоїх робітників, вантажі для фабрик, що переїдуть туди вслід за тобою. Можливо, я й не помічу, що вже не вожу твоєї сталі… Чого смієшся?

– Це дивовижно.

– Що?

– Що ти реагуєш на мої слова інакше, ніж це сьогодні заведено.

– Але зараз ти найважливіший і найбільший клієнт «Таґґарт Трансконтиненталь».

– Думаєш, я не знаю?

– Саме тому я не можу зрозуміти, чому Джим… – Даґні замовкла.

– …щосили намагається зашкодити моєму бізнесу? Бо твій брат – йолоп.

– Він йолоп. Але його поведінка свідчить про дещо значно гірше, ніж звичайна тупість.

– Не марнуй свого часу, намагаючись його розгадати. Нехай собі стікає жовчю. Він нікому не загрожує. Це просто сміття світу.

– На жаль, так і є.

– Між іншим, а що б ти робила, якби я не зміг виготовити рейки в потрібний термін?

– Розібрала б запасні колії чи закрила б деякі гілки, щоб використати з них рейки для «Ріо-Норте».

Він засміявся.

– Саме тому за «Таґґарт Трансконтиненталь» я спокійний. Але поки ми в бізнесі, тобі не доведеться розбирати запасних колій.

Даґні раптом подумала, що помилялася, вважаючи Ріардена людиною без емоцій. Безсторонній вираз його обличчя був лише манерою приховувати задоволення. Вона зрозуміла, що поруч із

ним завжди почувалася легко та вільно. Це було взаємне відчуття. З усіх своїх знайомих лише з Генком вона здатна була спілкуватися невимушено та природно. Це був розумний і гідний поваги суперник. Водночас між ними завжди існувала певна відстань; Ріарден поводився дещо відсторонено і навіть насторожено.

Він зупинився, кинувши погляд за вікно.

– Ми сьогодні відвантажуємо вам першу партію рейок. Ти це знаєш?

– Авжеж.

– Підійди сюди.

Даґні наблизилася. Ріарден жестом указав на далекий ланцюжок вантажних платформ на залізничній колії.

Небо над вагонами перекреслював рухомий кран-балка. До велетенського магніту прилип вантаж рейок. Із сірого неба не пробивався жоден сонячний промінчик, але зеленаво-сірі рейки вилискували, ніби метал висмоктував світло з простору.

Товстелезний ланцюг зупинився над вагоном і сіпнувся, вивільняючи металеве громаддя. Байдужо-величний кран, схожий на здоровенне геометричне креслення, що витає над людьми та землею, поповз у зворотному напрямку.

Вони уважно спостерігали за цим у вікно. Даґні мовчала, аж поки нова партія синьо-зеленого металу поповзла по небу. А потім заговорила. Але не про рейки, майбутні колії чи вчасні перевезення. Вона оспівувала новий природний феномен:

– Ріарден-метал…

Він це зауважив, але промовчав. Глипнувши на неї, Ріарден перевів погляд за вікно.

– Генку, це величезний здобуток.

– Так, – погодився він відверто і просто, без ноток втішеного самолюбства чи штучної скромності.

Даґні збагнула: ось у чому полягає його борг перед нею. У винятковому і так рідко дарованому людині привілеї – визнати власну велич, знаючи, що тебе зрозуміють правильно.

– Генку, думаючи про можливості цього металу, я усвідомлюю, що є свідком найважливішого в сучасному світі явища. Але ніхто про це не знає.

– Про це знаємо ми.

Вони не дивилися одне на одного. Обоє мовчки спостерігали за краном. На передку далекого тепловоза вона розгледіла дві

літери: ТТ. Під ними лежали колії найзавантаженішої промислової гілки компанії «Таґґарт…»

– Щойно знайду завод, що подужає таке завдання, – сказала вона, – негайно замовлю дизелі з ріарден-металу.

– Вони тобі знадобляться. З якою швидкістю рухаються ваші поїзди по «Ріо-Норте»?

– Зараз? Добре, якщо вдається витиснути тридцять кілометрів на годину.

Ріарден вказав на рейки:

– Коли вони ляжуть у колію, ви, якщо заманеться, зможете гнати потяги зі швидкістю чотириста кілометрів на годину.

– Так воно і буде, коли з ріарден-металу почнуть виготовляти вагони, вдвічі легші та міцніші за сучасні.

– Тобі варто буде взятися і за авіацію. Ми вже працюємо над літаком із ріарден-металу. Апарат буде практично невагомий, зате зможе підняти будь-що. Попереду – час дальніх повітряних вантажоперевезень.

Генка немов прорвало:

– А двигуни? Уявляєш, чим стане цей метал для двигунів? І їх можна виготовляти вже просто зараз.

– А яку можна виготовляти огорожу! Паркан із ріарден-металу коштуватиме якихось кілька центів за милю і стоятиме двісті років. А кухонне начиння? Його можна буде придбати в копійчаній крамничці й передавати з покоління в покоління. А океанські лайнери? О, на них жодна торпеда навіть вм’ятини не залишить.

– А про провідні решітки з мого металу розповідав? Я здійснюю стільки випробувань, що ніяк не можу стисло і вичерпно пояснити людям, що і як з нього можна зробити.

Ріарден розповідав Даґні про метал і його невичерпні можливості. Здавалося, що вони обоє стояли на верхів’ї гори, звідки навсібіч безкраєю рівниною розходилися колії. Але йшлося не лише про вагу, тиск, опір, ціни.

Даґні забула і про свого брата, і про його Національний залізничний альянс. Вона забула про всі свої проблеми, про пов’язаних із ними людей і події; втім, це все ніколи і не важило для неї надто багато, не набувало чітких контурів; усю цю метушню можна було відсунути на задній план. «Насправді такою має бути реальність, – думала вона, – відчуття мети, надії, легкості». Так вона збиралася жити: без жодної

беззмістовної години чи вчинку.

Вони одночасно повернулися одне до одного. Стояли зовсім поруч. Даґні читала в очах цього чоловіка свої власні почуття. Якщо щастя – це справді мета і сенс існування, і якщо рушії, здатні його дарувати, завжди приховані так ретельно, як найвеличніша таємниця, то зараз вони з Генком були голі одне перед одним.

Ріарден на крок відступив і безпристрасно зауважив:

– Ну от: яке йшло, таке й здибало. Двійко негідників.

– Чому це раптом?

– Бо ми з тобою позбавлені духовних устремлінь. Нас не цікавить ніщо, крім матеріального світу.

Даґні запитально глянула на нього. Але Ріарден споглядав кран удалечині. Їй стало прикро за його слова. Обвинувачення її напружило. Вона ніколи не сприймала щодо себе таких закидів і геть не здатна була відчувати якоїсь абстрактної провини. І все ж Даґні чомусь знітилася, бо відчула в Генкових словах натяк на якісь серйозні наслідки, навіть на загрозу для нього самого. Хоч голос його залишався спокійним, там не було ні вибачення, ні сорому, але слова пролунали, як констатація.

Вона дивилася на Ріардена, і раптове сум’яття поволі минало. Генк дивився у вікно на свій завод; на обличчі не було ані вагання, ані провини – нічого, крім непохитної впевненості в собі.

– Даґні, – озвався він, – хай там як про нас кажуть, ми рухаємо цей світ, і саме ми поведемо його вперед.

Розділ V
Кульмінація д'Анконій

Коли Едді зайшов у кабінет, Даґні насамперед зауважила газету, міцно затиснуту в його руках. Перевела погляд на обличчя – напружене і спантеличене.

– Даґні, маєш трохи часу?

– Що сталось?

– Я знаю, ти не любиш говорити про нього. Але тут є дещо варте уваги.

Вона мовчки взяла газету.

У передовиці йшлося про націоналізовані Мексиканською Народною Республікою копальні. Урядова комісія з'ясувала, що «Рудням Сан-Себастьяну» – гріш ціна в базарний день, все однозначно і безнадійно. Нічогісінько не виправдовувало п'яти років праці та витрачених мільйонів. Попри ретельні гірничі роботи, нічого, крім порожніх порід, виявлено не було. Жалюгідні поклади міді не вартували зусиль на їхній видобуток. Не існувало не лише величезного родовища, а й щонайменших його ознак, здатних ввести в оману. Обурений мексиканський уряд зібрався на екстрене засідання; державні діячі вважають, що їх ошукано.

Едді не відводив від Даґні очей; прочитавши текст, вона й далі дивилася на газету. Він бачив, що їй лячно, хоча достоту не розумів природи цього страху.

Едді чекав. Даґні підвела голову і втупилася сконцентрованим поглядом кудись повз нього, немов намагалася розгледіти щось далеке і невидиме.

– Франциско – не йолоп, – стиха промовив Едді. – Хай би ким він був за своєю сутністю, хай би як тяжко знеславився – хоч причини цього я досі не розумію, – але він не дурень. Він нізащо не міг би так помилитися. Я геть нічого не розумію.

– А до мене починає доходити.

Даґні випросталася – рвучко, немов пружина, – аж дрож пробігся тілом:

– Зателефонуй у «Вейн-Фолкленд» і скажи цьому виродку, що

я хочу з ним зустрітися.

– Даґні, – мовив він докірливо, – це ж Фріско д’Анконія.

– Був колись.

Пробиваючись крізь ранні сутінки міських вулиць, вона простувала до готелю «Вейн-Фалкленд». «Він сказав, що у будь-який зручний для тебе час…» – мовив Едді.

У вікнах, високо, аж під хмарами, спалахувало світло.

Хмаросяги скидалися на занедбані маяки, що подавали слабкі непевні сигнали в порожнє море, де вже не плавав жоден корабель.

Поодинокі сніжинки пухнастими пластівцями пролітали повз темні вітрини порожніх магазинів і танули у брудному місиві на тротуарі. Разок червоних ліхтарів намистом розтинав вулицю, зникаючи в тумані.

Даґні не розуміла, чому їй хотілося бігти; вона мала бігти, але не цією холодною вулицею, а вниз по зеленому схилу під палючим сонцем: на дорогу, що на околиці Гудзону, біля маєтку Таґґартів. Вона так бігла завжди, коли Едді кричав: «Це Фріско д’Анконія!» – і вони разом стрімголов мчали з пагорба до машини, що наближалася вздовж берега.

Він був єдиним гостем, чий приїзд ставав справжньою подією в їхньому дитинстві, найбільшою подією. Цей біг назустріч Фріско перетворювався на змагання між ними трьома. На узгір’ї, на півшляху від будинку до дороги, росла береза. Даґні та Едді намагалися добігти до дерева раніше, ніж до нього від дороги добіжить Франциско. І жодного разу вони не діставалися тієї берези першими. Франциско завжди перемагав їх. Він перемагав у всьому.

Його батьки приятелювали з Таґґартами. Фріско був їхнім єдиним сином, і батьки виховували його в різних куточках світу. Старший д’Анконія казав, що хоче привчити сина сприймати весь світ як свої майбутні володіння.

Даґні та Едді ніколи не знали, де він житиме взимку. Але щоліта суворий південно-американський вихователь привозив його на місяць у маєток Таґґартів.

Франциско вважав цілком природнім, що дітей Таґґартів обрано йому в компаньйони: вони були спадкові власники компанії «Таґґарт Трансконтиненталь», як і він – компанії «Мідь д’Анконії». «Ми – єдина аристократія, що лишилась у світі: фінансова аристократія…» – сказав він якось Даґні, коли йому

було чотирнадцять років. «Це єдина істинна аристократія. Для тих, звісно, хто здатен зрозуміти, що це значить».

У нього була власна кастова система. З погляду Фріско, дітьми Таґґартів були не Джим і Даґні, а Даґні та Едді. Він рідко помічав Джимове існування. Якось Едді запитав:

– Франциско, ти належиш до найвищої знаті?

– Поки що ні, – відповів хлопчик. – Моя родина протрималася так довго лише тому, що нікому не було дозволено думати, що він народився д'Анконією; кожен мав заслужити це ім'я.

Ім'я своє він промовляв так, наче саме його звучання здатне було перетворити співрозмовника на шляхтича.

Себастьян д'Анконія, його пращур, покинув батьківщину багато століть тому, коли Іспанія була найпотужнішою країною світу, а сам Себастьян належав до найгордовитіших її родів. Він утік, бо Великий інквізитор не схвалював його способу мислення і, під час однієї з придворних учт, запропонував змінити хід думок. Себастьян д'Анконія виплеснув вино зі свого келиха просто в обличчя переслідувачу єресі, але встиг забратися із замку. Покинувши статки, маєтки, мармуровий палац і кохану дівчину, відплив у Новий Світ.

Першим його маєтком в Аргентині стала дерев'яна халабуда в узгір'ї Анд. Себастьян д'Анконія шукав мідне родовище своєї першої копальні, а на дверях халупи, відбиваючи сонячне проміння, маяком сяяв срібний родинний герб д'Анконій. Багато років він промахав кайлом, трощачи від світання до смеркання каміння. Йому допомагали кілька вишкребків – дезертири, утікачі-каторжани та голодні індіанці.

Через п'ятнадцять років після втечі з Іспанії Себастьян д'Анконія послав по свою кохану. Вона чекала його. Прибувши до підніжжя Анд, вона побачила срібний герб над входом у мармуровий палац, сади величного маєтку та гори, порізані ямами з червоною рудою. Від переніс її на руках через поріг до свого дому, і здавався молодшим, ніж був за останньої зустрічі.

– Наші з тобою предки, – сказав був Франциско Даґні, – точно заприятелювали б.

Усе своє дитинство Даґні жила майбутнім – у світі, який вона сподівалась знайти, і в якому їй би не випадало відчувати презирство чи нудьгу. Але один місяць кожного року вона була вільною. Один місяць на рік вона жила сьогоднішнім днем.

Коли дівчинка бігла схилом униз, назустріч Франциско д’Анконії, здавалося, що вона тікає з в’язниці.

– Привіт, Чушко!

– Привіт, Фріско!

Прізвиська обом не сподобалися. Вона обурено запитала:

– Що це ти вигадав?

– Якщо не знаєш, чушка – це злиток міді, – пояснив хлопчик.

– І де це ти почув? – спитала вона.

– Від одного добродія на Таґґартівській чавунці.

Франциско знав п’ять мов і англійською розмовляв без акценту, навмисно розбавляючи чисту літературну мову простолюдними слівцями. Даґні помстилася йому прізвиськом Фріско. Він сприкрено засміявся:

– Якщо вам, варварам, так кортить сплюжити ім’я свого великого міста, давши його мені, то нічого не вийде.

Втім, невдовзі вони обоє звикли до прізвиськ.

Все почалося другого їхнього спільного літа, коли йому було дванадцять, а їй десять. Того року Франциско заходився щоранку бозна-куди зникати. Вдосвіта він сідав на свій велосипед, а повертався таким собі чемнятком-невиннятком, аж перед ланчем, до накритого на терасі білого, в кришталі, столу. Коли Даґні та Едді намагалися щось випитати, він лише сміявся. Одного разу вони подалися за ним у холодну передранкову мряку, але швидко полишили цю справу. Неможливо було його знайти, якщо він сам цього не хотів.

Невдовзі місіс Таґґарт почала хвилюватись і нарешті таки з’ясувала, в чому річ. Жінка ніколи так і не зрозуміла, як хлопцеві вдалося обійти закони, що забороняли експлуатацію дитячої праці, але вона виявила, що він працює. Неофіційно домовившись із диспетчером, Франциско влаштувався розсильним на пункті розподілу в «Таґґарт Трансконтиненталь», за п’ятнадцять кілометрів від їхнього літнього будиночка. Побачивши місіс Таґґарт власною персоною, диспетчер заціпенів. Він не знав, що його посильний був гостем у маєтку Таґґартів. Місцеві залізничники знали хлопця як Френкі, а місіс не вважала за потрібне назвати його повне ім’я.

Вона лише пояснила, що малий працював без дозволу батьків і наказала негайно його звільнити. Диспетчеру було шкода втрачати тямовитого працівника. За його словами, такого хорошого посильного він ніколи досі не мав.

– Я не хотів би втрачати його. Може, вдасться домовитися з його батьками? – запропонував він.

– Навряд, – знесилено відповіла місіс Таґґарт.

– Франциско, – спитала вона вдома, – що скаже твій батько, коли дізнається?

– Він запитає, чи добре я виконував свою роботу. Інше його не цікавить.

– Облиш, я серйозно.

Франциско дивився на неї з шанобливістю, успадкованою від багатьох поколінь предків, із ввічливістю, викристалізуваною століттями салонного виховання. Але в його очах було щось геть далеке від правил хорошого тону.

– Минулої зими, – відповів він, – я влаштувався юнгою на пароплав, що перевозить нашу мідь. Батько шукав мене три місяці, та коли я повернувся, це було єдине, про що він запитав.

– Так от як ти зимуєш? – єхидно мовив Джим Таґґарт, посміхнувшись із відчуттям власної переваги, як тріумфатор.

– Це було минулої зими, – люб'язно і невимушено відповів Франциско, – а позаторік я зимував у Мадриді, в домі Герцога Альби.

– Чому ти хотів працювати на залізниці? – поцікавилася Даґні.

Вони стояли і дивились одне на одного. Вона – захоплено, він – насмішкувато, хоча й незлостиво. Але це не було збиткування – радше привітний сміх.

– Хотів знати, як це воно… І щоб потім сказати, що я встиг попрацювати на «Таґґарт Трансконтиненталь» іще раніше за тебе.

Даґні та Едді гайнували свої зими, намагаючись здобути нові навички, щоб приголомшити Франциско і бодай раз у чомусь його перевершити. Але це їм так і не вдалось. Якось вони показали, як вдаряти биткою по м'ячу – він ніколи досі не грав у бейсбол. Франциско поспостерігав за ними кілька хвилин, а потім сказав:

– Здається, я зрозумів ідею. Дайте-но спробувати.

Він узяв битку і запустив м'яч аж за дубки в кінці поля.

Якось Джиму на день народження подарували моторний човен. Усі вони стояли на причалі. Ніхто з них ніколи досі не керував моторником. Білосніжний кулеподібний катерець незграбно вихилявся по воді, утворюючи мляву хвилю; мотор

задихався, немов від гикавки, а інструктор, сидячи біля Джима, тільки те й робив, що виривав у нього з рук кермо. З якогось дива Джим раптом крикнув до Франциско:

– Думаєш, ти зможеш краще?

– Зможу.

– Спробуй!

Коли човен причалив, і два його пасажири зійшли на берег, Франциско прослизнув за кермо.

– Хвилинку, – звернувся до інструктора, який залишився на березі. – Дозвольте мені глянути, що до чого.

Чоловік не встиг і поворухнутися, а човен уже стрілою мчав до середини річки; перш ніж вони щось зрозуміли, він уже зник у іскристій далечіні. Даґні встигла зафіксувати для себе три речі: кільватер, протяжне гудіння мотору та обраний напрямок.

Вона зауважила дивний вираз батькового обличчя, коли він дивився вслід катерку. Він нічого не сказав, просто стояв і дивився. Даґні вже бачила батька таким. Це було, коли він перевіряв складну система шківів, яку побудував дванадцятирічний Франциско, щоб зробити ліфт на верхівку скелі, з якої вчив Даґні та Едді пірнати в Гудзон. Аркуші з обрахунками були розкидані по землі. Батько почав їх роздивлятися, а потім запитав:

– Франциско, скільки років ти вивчав алгебру?

– Два роки.

– Хто тебе навчив цього?

– А, це я сам докумекав.

Вона не знала, що на зіжмаканих папірцях, які тримав у руках її батько, було самостійно складене диференційне рівняння.

Нащадки Себастьяна д'Анконії були безперервною лінією старших синів, котрі знали, як жити з таким ім'ям. За родинною традицією, ганьбою для д'Анконії було, коли чоловік помирав, залишаючи синові менший спадок, ніж дістався йому самому від батька. Досі жодне покоління д'Анконій не зазнавало такої ганьби. Згідно з аргентинською легендою, рука д'Анконії мала чудотворну силу святих, коли йшлося не про дар зцілювати, а про хист заробляти.

Усі д'Анконії були надзвичайно здібні. Але жоден із них не міг дорівнятися до того, ким обіцяв стати Франциско. Здавалося, що століття просіяли сімейні якості через дрібне

сито, пропустивши зайве, несуттєве, слабке, і залишивши лише чисту обдарованість; немов через випадкову забаганку єство цього хлопчика позбулося всього дрібного, всіх непотрібних домішок.

Франциско міг зробити все, за що брався, до того ж, краще за інших і без зусиль. Водночас не вмів ні хвалитися, ні з кимось себе порівнювати. Він не думав: «Я можу це зробити краще за тебе», а просто: «Я можу це зробити». І коли вже за щось брався, то виконував це бездоганно.

Байдуже, яку дисципліну належало йому опанувати згідно з вимогливими батьковими планами, – Франциско робив це завиграшки. Батько обожнював сина, хоча ніколи цього не показував, як приховував і гордість за те, що йому випало виховувати найяскравішого представника і без того блискучої сімейної лінії.

Казали, що Франциско – кульмінація роду д’Анконій.

– Не знаю, який девіз на родинному гербі д’Анконій, – зауважила якось місіс Таґґарт, – але я впевнена, що Франциско скоротить його до єдиного слова: «Навіщо?»

Це було найперше запитання, яке він ставив перед будь-якою запропонованою йому справою, і палець об палець не вдарив би, не знайшовши вагомого обґрунтування для дій. Того літнього місяця він літав скрізь, мов ракета, та коли його вдавалося перехопити в польоті й запитати: «Навіщо?», – він міг означити мету кожного пережитого моменту. Неможливими для нього були дві речі: стояти на місці та рухатися без цілі.

«Дізнаймося…» – так він мотивував Даґні та Едді на свою чергову ініціативу. Або: «Зробімо це». Якось інакше він не вмів розважатися.

– Я можу це зробити, – казав він, учепившись за схил кручі й забиваючи в скелю металеві клинці в процесі створення підйомника.

У його рухах відчувалася вправність майстра, кров непомітно скрапала з-під пов’язки на зап’ясті. «Ні, ми не можемо по черзі, Едді, ти ще замалий, щоб тримати молот. Краще розчисть мені дорогу від цього бадилля, а я зроблю решту… Яка кров? А, це? То я вчора трохи порізався. Даґні, принеси мені з будинку чистий бинт».

Джим спостерігав за ними. Вони не займали його, але часто бачили, як хлопець стояв неподалік, спостерігаючи за

Франциско з якоюсь дивною увагою.

У присутності Франциско він переважно мовчав. Але потім підловлював Даґні й брався її доймати, глузливо шкірячись:

– Облиш свій гонор, не прикидайся залізною леді з самостійним розумом! Ти ганчірка, безхребетна істота. Огидно бачити тебе на побігеньках у цього марнославного пройдисвіта. Він крутить тобою, мов циган сонцем. Ти геть себе не поважаєш. Варто йому пальцем повести, як ти вже біжиш йому догоджати. І як це ти йому досі черевиків не чистиш?

– Бо він не наказував, – відрубала Даґні.

Франциско міг виграти в будь-яку гру, перемогти в будь-якому змаганні. Та він ніколи не брав участі в конкурсах. Він міг би очолити заміський юнацький клуб, але й на гарматний постріл не підходив до їхнього приміщення, ігноруючи нетерплячі спроби залучити славетного спадкоємця до своїх лав. Даґні та Едді були єдині його друзі, яким, до речі, було невтямки, хто кому належить – вони йому чи він їм. Але діти цим не переймалися, бо, хай там як, були безмежно щасливі разом.

Щоранку вони втрьох вирушали на пошуки пригод. Одного разу літній професор літератури, приятель пана Таґґарта, побачив дітей на подвір'ї лахмітника: сидячи на горі брухту, вони розбирали каркас автомобіля. Він зупинився, похитав головою і звернувся до Франциско:

– Юначе, людині вашого суспільного становища годилось би не длубатися на смітниках, а сидіти в бібліотеках, вивчаючи світову культуру.

– А що я, по-вашому, роблю? – здивувався Франциско.

Поблизу не було заводів, тому Франциско підбурив Даґні та Едді їздити зайцями на Таґґартівських потягах до віддалених міст, де вони, повиснувши на огорожах фабричних подвір'їв чи видершись на підвіконня, спостерігали за роботою верстатів так само захоплено, як решта дітей дивилися фільми.

– Коли я керуватиму «Таґґарт Трансконтиненталь…» – починала розмову Даґні.

– Коли я очолю «Мідь д'Анконій…» – казав Франциско.

Їм нічого не треба було пояснювати одне одному. Вони мали мету і знали, як її досягнути.

Час од часу їх ловили залізничні кондуктори і начальник станції за кількасот кілометрів телефонував місіс Таґґарт:

– У нас тут трійко юних волоцюг, які стверджують, що вони…

– Справді, – втомлено відповідала місіс Таґґарт, – так і є. Відправте їх, будь ласка, додому.

– Франциско, – спитав якось Едді, коли вони стояли біля колій однієї зі станцій «Таґґарт Трансконтиненталь», – ти побував майже скрізь. Що найважливіше у світі?

– Оце, – Франциско вказав на емблему ТТ на локомотиві і додав: – Хотів би я зустріти Ната Таґґарта.

Упіймавши погляд Даґні, він не став продовжувати. Але за кілька хвилин, коли вони йшли вузькою і вологою лісовою стежиною між пелехатої папороті, він сказав:

– Даґні, я завжди схиляюсь перед чужим гербом, я поважаю шляхетне походження. То хіба ж я не аристократ? Але мені начхати на замки, стіни яких замацані десятками поколінь, та на поїдених міллю єдинорогів. Герби сьогодення слід шукати на рекламних щитах і серед оголошень на сторінках популярних журналів.

– Ти про що? – не зрозумів Едді.

– Про торговельні марки, – пояснив він.

Того літа Франциско було п’ятнадцять. «Коли я керуватиму «Міддю д’Анконій»… Я вивчаю видобуток і мінералогію, бо маю бути готовий керувати компанією… Я вивчаю електротехніку, бо енергетичні компанії – найкращі клієнти «Міді д’Анконій»… Я збираюся вивчати філософію. Вона мені знадобиться, щоб захистити «Мідь д’Анконій»…

– Ти коли-небудь думаєш про щось, окрім «Міді д’Анконій»? – запитав його якось Джим.

– Ні.

– Як на мене, в світі є ще багато цікавого.

– Нехай тим переймаються інші.

– Хіба не егоїстично так думати?

– Егоїстично.

– Чого ти насправді прагнеш?

– Грошей.

– Хіба тобі їх бракує?

– Кожен із моїх предків протягом свого життя збільшував видобуток міді нашою компанією приблизно на десять відсотків. Я збираюся збільшити його вдвічі.

– Навіщо? – спитав Джим, передражнюючи Францисків голос.

– Померши, я збираюся вирушити на небо, хай хоч яке недосяжне воно буде, тому хочу мати змогу оплатити вартість вхідного квитка.

– Праведність – ціна вхідного квитка, – бундючно виголосив Джим.

– Саме про це мені і йдеться, Джеймсе. Хочу претендувати на найбільшу чесноту – бути чоловіком, який спромігся заробити гроші.

– Кожен пройдисвіт може заробити грошей.

– Джеймсе, колись ти усвідомиш, що кожне слово має свій зміст.

Франциско всміхнувся весело і насмішкувато. Дивлячись на них, Даґні раптом подумала, які ж вони різні. Обидва іронічно всміхалися. Але Франциско сміявся, бо за повсякденням бачив дещо величніше, а Джим сміявся, бо не хотів, щоб це величне існувало.

Цю властивість усмішки Франциско вона знову зауважила однієї ночі, коли вони втрьох сиділи в лісі при багатті. Полум’я оточувало їх світляним рухомим парканом, над яким здіймалися в небо жаринки догорілих гілок.

Їй здавалося, що за цим палахким парканом – лише чорна порожнеча, від якої перехоплює подих, бо вона натякає на щось трепетно-жадане, щось схоже на майбутнє. «Але майбутнє буде, – думала вона, – як усмішка Франциско, що в ній – ключ до розгадки прийдешнього». Водночас в його обличчі, осяяному язиками багаття під лапатими соснами, прочитувалася якась пересторога. І Даґні раптом відчувала несамовиту радість, таку нестерпно всеосяжну, що не вміщалася в слова. Вона глянула на Едді. Він теж дивився на Франциско, по-своєму поділяючи її почуття.

– Чому тобі подобається Франциско? – запитала вона його кілька тижнів по тому, як Франциско поїхав.

Едді розгубився; він ніколи не думав, що про таке можна запитувати.

– Бо він надійний, – відповів, подумавши.

Натомість Даґні сказала:

– А я в його присутності хвилююся і чекаю небезпеки.

Наступного літа Франциско виповнилося шістнадцять. Того дня вони вдвох видерлися на скелю над Гудзоном, пошматувавши шорти та сорочки. Вони стояли, вдивляючись у

далечінь; подейкували, що в ясні дні звідти можна було побачити Нью-Йорк. Але вони бачили тільки марево, народжене світлом річки, неба та сонця.

Опершись коліньми на камінь, Даґні нахилилася вперед, намагаючись розгледіти бодай натяк на місто; вітер куйовдив їй волосся і колов очі. Озирнулась через плече, побачила, що Франциско дивиться не в далечінь, а на неї. Це був дивний погляд, зосереджений і серйозний. На мить вона завмерла, вчепившись руками за скелю. Його погляд нагадав Даґні про незручну позу, про плече, що визирало з-під подертої сорочки, про довгі подряпані й засмаглі ноги, що вперлися в камінь. Вона рвучко випросталася і відсунулася від хлопця. Відкинувши голову, глянула йому просто в очі, сповнені, як їй тоді здалося, осуду. Аж раптом, цілком несподівано для себе, грайливо запитала:

– Що тобі подобається в мені?

Він засміявся, а вона не знала, куди подітися від сорому і зніяковіння.

– Он що, – і він показав пальцем удалечінь, де виблискували рейки біля залізничної станції Таґґартів.

– То не моє, – розчаровано зітхнула дівчинка.

– Мені подобається те, що воно буде твоїм.

Даґні всміхнулась, визнаючи його чергову перемогу. Вона не розуміла, чого він так дивно на неї дивиться, але щось глибоко на споді підказало, що Франциско помітив якийсь незбагненний поки що зв'язок між її тілом і тим, що мало колись дати силу керувати цієї залізницею.

– Цікаво, чи вдасться нам побачити Нью-Йорк? – рвучко промовив хлопець, смикнув її за руку і, піднявши з каменя, підвів до краю кручі. Рука Даґні мимовільно притиснулася до нього; стоячи зовсім поруч, вона ногою відчувала сонячне тепло його шкіри. Вдивляючись у неозору далечінь, вони не бачили нічого, крім світлої мли.

Коли того літа Франциско поїхав, Даґні зрозуміла, що це схоже на перетин кордону їхнього дитинства; восени він мав вступити в коледж, а вона була наступна в черзі. Дівчину охоплювала нетерплячка, замішана на хвилюванні й остраху, ніби її приятель мав от-от зануритися у щось незнане; схоже вона відчувала багато років тому, спостерігаючи, як Франциско вперше стрибнув зі скелі в Гудзон і зник у чорній воді, а Даґні

чекала, знаючи, що він ось-ось випірне, і настане її черга.

Вона відкинула страх. Будь-який ризик Франциско сприймав лише як чергову нагоду відзначитися; не існувало битв, які він міг би програти; не існувало ворогів, які могли б його здолати. А потім вона згадала почуту кілька років тому репліку; фраза була така дивна, що закарбувалася в пам'яті, хоч і здалася тоді нісенітницею. Слова пролунали від старого професора-математика, батькового приятеля, який лише один-єдиний раз відвідав їхній заміський будинок. Даґні сподобалось професорове обличчя, і вона дуже добре запам'ятала особливий смуток у його очах, коли того вечора, сидячи на ґанку в останніх променях надвечірнього сонця, він мовив, показуючи на постать Франциско у саду:

– Який вразливий хлопчик. Він занадто спраглий щастя. Що він робитиме в світі, де так мало підстав радіти?

Франциско вступив в один із найкращих навчальних закладів у світі, що його завчасно обрав для нього батько: Клівлендський університет імені Патріка Генрі.

Тієї зими він не гостював у них в Нью-Йорку, хоча їхати було лише добу, і – такого досі не траплялося – вони не писали одне одному. Але вона точно знала, що він приїде до них улітку.

Їй було тоді незбагненно лячно, і професорові слова знову і знову лунали в голові, ніби попередження, яке Даґні не могла витлумачити. Відкидала той страх; думки про Франциско дарували впевненість, що вона матиме в запасі принаймні один літній місяць, перш ніж настане оте таємниче майбутнє. Бо воно не належить людям, які її оточують зараз.

– Привіт, Чушко!

– Привіт, Фріско!

Тут, на пагорбі, побачивши його знову, вона раптом вловила суть світу, що об'єднував їх всупереч усім. Час немов зупинився; вона відчула, як вітер метляє навколо її колін бавовняну спідницю; як сонячне світло лягає на повіки, а потім – неймовірну полегкість, що тягла її кудись угору так сильно, аж, боячись злетіти, змушена була міцніше упертися сандалями в землю.

Це було ґвалтовне відчуття свободи та безпеки, бо вона збагнула, що нічого не знає про його життя, ніколи не знала і не хоче знати. Родини, звані вечері, школи, люди, які не мали мети, люди, які покірно тягнули свою лямку, – весь цей світ

випадковостей не мав жоднісінького значення, бо не був їхнім світом. Вони з Франциско ніколи не обговорювали подій, які з ними відбувалися, а говорили лише про те, що думають і що мають зробити.

...Вона мовчки дивилася на нього, немов дослухаючись до внутрішнього голосу, який казав: «Не те, що є, а те, що ми зробимо... Нас із тобою неможливо зупинити... Пробач мені страх, хоч я і думала, що зможу тебе віддати; пробач вагання – ти їх ніколи не бачитимеш, – я більше не боятимусь за тебе».

Франциско теж якусь мить мовчки вдивлявся в її лице, і Даґні здалось, що то був не просто вітальний погляд після розлуки, а погляд людини, яка думала про неї кожного дня всього минулого року. Вона не знала напевне, адже це було миттєве невловиме враження, таке швидкоплинне, що вже за мить він озирнувся на березу і мовив у стилі їхньої дитячої гри:

– І коли вже ти навчишся бігати? Я завжди мушу на тебе чекати.

– То ти чекатимеш на мене? – весело запитала вона.

– Завжди, – серйозно відповів Франциско.

Піднімаючись схилом до будинку, він розмовляв з Едді, а вона тихо йшла поруч. Відчула, що між ними виникла певна стриманість, яка, хоч це й дивно, перетворювалася на близькість.

Нічого не розпитувала про університет, лише через кілька днів поцікавилася, чи йому там подобається:

– Зараз там викладають купу дурниць, – відповів він, – але кілька курсів лекцій мені подобаються.

– Багато нових друзів?

– Двоє.

Більше він їй нічого не казав.

Джим мав переходити на останній курс нью-йоркського коледжу. За час навчання він набув якоїсь тремтливої войовничості, ніби запопав нову зброю. Якось, ні сіло ні впало, він звернувся до Франциско тоном зобидженого праведника:

– Думаю, тепер, коли ти став студентом, варто навчитися сприймати бодай якісь ідеали. Пора забути егоїстичну жадобу і замислитися про соціальну відповідальність, адже всі успадковані мільйони не повинні задовольняти лише твоїх забаганок; їх тобі доручено заради нещасних і нужденних. Як на мене, людина, яка цього не усвідомлює, належить до

найпаскудніших і найгниліших людських істот.

Франциско якнайґречніше відповів:

– Не розсудливо, Джеймсе, спекулювати сумнівними поглядами. Варто приберегти свої дошкульні викриття для співрозмовників, які цього справді потребують.

Коли вони відійшли, Дагні запитала:

– Невже на світі є багато людей, схожих на Джима?

Франциско розсміявся:

– Дуже багато.

– І тобі до них усе одно?

– Ні. Я з ними не спілкуюсь. А чому ти запитуєш?

– Думаю, вони небезпечні… в чомусь. Не знаю напевне.

– Боже милий, Даґні! Думаєш, я боятимусь таких типів, як Джеймс?

За кілька днів, гуляючи з ним лісом понад берегом річки, вона запитала:

– Франциско, який тип людей наймерзенніший?

– Люди без мети.

За прямими стовбурами дерев, як за парканом, ховався неосяжний сліпучий простір. У лісі було прохолодно й тіняво, але крони дерев ловили гарячі сріблясті відблиски від води. Даґні не розуміла, чому їй так подобається краєвид, якого вона досі ніколи не помічала; чому вона так насолоджується своїми рухами, тілом.

Вона не дивилася на Франциско. Ховаючи очі, інтенсивніше відчувала його присутність; наче світло, що відбивається від води, від нього віддзеркалювалося чіткіше усвідомлення самої себе.

– То ти вважаєш себе розумною? – спитав він.

– Я завжди так вважала, – відповіла вона зухвало, не обертаючись.

– Що ж, доведи це. Покажи, як високо ти піднімешся у «Таґґарт Трансконтиненталь». Байдуже, яка ти розумна. Сподіваюся, ти витиснеш із себе все, намагаючись досягнути ще більшого. І коли ти виснажишся, домігшись свого, я чекатиму, яку нову мету ти для себе обереш.

– Чому ти вважаєш, що я мушу тобі щось доводити?

– Ти справді хочеш почути відповідь?

– Ні, – прошепотіла вона, дивлячись на протилежний берег річки.

Франциско засміявся. А трохи згодом сказав:

– Даґні, в житті важить лише те, як добре ти виконуєш свою роботу. Решта залежатиме від цього. Це єдине мірило людського єства. Всі етичні принципи, що їх намагаються запхнути тобі в горлянку, – розмінна монета, підсунута шахраями, щоб обібрати людей, вкрасти їхні чесноти. Єдина система моралі, золотий стандарт – це принцип компетентності. Коли ти виростеш, то зрозумієш, про що мені йдеться.

– Я це вже розумію. Але… Франциско, чому крім нас із тобою, ніхто цього не знає?

– А яке тобі діло до інших?

– Бо я хочу все розуміти, але в людях є дещо таке, чого не можу збагнути.

– Що?

– Хоч мені було байдуже до того, але в школі я завжди була непопулярна. А зараз я, здається, зрозуміла причину. І ця причина просто неймовірна. Люди не люблять мене не тому, що я роблю щось погано, а тому, що все роблю добре. Їм не подобається, що в мене найкращі в класі оцінки; що, не докладаючи жодних зусиль, я отримую найвищі бали. Думаєш, щоб набути популярності, мені варто стати трієчницею?

Франциско зупинився, подивився на неї і дав ляпаса.

Усі почуття стислися в коротку мить, коли в єдиному вибуху емоцій земля похитнулась у неї під ногами. Даґні знала, що вбила би кожного, хто наважиться її вдарити; несамовита лють, яка накрила її, давала на це силу… Та водночас відчула скажене задоволення від того, що це зробив Франциско. Вона насолоджувалася тупим пекучим болем у щоці та смаком крові, що цівочкою стікала з куточка рота. Була щаслива, бо зрозуміла, що спонукало Франциско на цей вчинок. Зрозуміла в ньому і в собі.

Вона вперлася ногами в землю, щоб погамувати запаморочення, а потім насмішкувато подивилася в очі Франциско, усвідомлюючи в собі якусь нову силу, почуваючись йому рівнею; переможно всміхнулася і запитала:

– Невже я завдала тобі аж такого болю?

Франциско приголомшило її запитання і геть недитяча усмішка:

– Так. Якщо це тебе тішить.

– Тішить.

– Ніколи більше не кажи такого. Не жартуй так.

– Не будь дурнем. Чому ти раптом подумав, що мені захочеться популярності?

– Коли ти виростеш, то зрозумієш, яку жахливу дурницю змолола.

– Я це вже розумію.

Він дістав хустинку і намочив її в річці:

– Іди сюди.

Засміявшись, вона на крок відступила:

– Е, ні. Сподіваюся, щоку страшенно рознесе. Мені подобається.

Він пильно на неї подивився, а потім повагом і дуже щиро промовив:

– Даґні, ти прекрасна.

– Я думала, ти завжди так вважав, – недбало і трохи зверхньо кинула вона.

Прийшовши додому, вона сказала матері, що розбила губу об камінь. Це була перша в її житті брехня. Вона збрехала не для того, щоб захистити Франциско; їй чомусь здавалося, що ця пригода – занадто важлива таємниця, щоб ділитися нею.

Коли Франциско приїхав наступного разу, їй уже виповнилося шістнадцять. Вона почала бігти по схилу йому назустріч, але раптом спинилася. Він це побачив, і теж зупинився. Вони трохи постояли, роздивляючись одне одного звіддалік, а потім він повільно рушив до неї.

Коли він підійшов, вона цнотливо всміхалася, наче й забула про колишнє змагання:

– Можливо, тобі буде цікаво знати, – мовила вона, – що я отримала роботу на залізниці. Нічним диспетчером у Рокдейлі.

Він зареготав:

– Що ж, міс «Таґґарт Трансконтиненталь», почнемо перегони. Побачимо, хто кому зробить більше честі, ти – Нату Таґґарту, чи я – Себастьяну д’Анконії.

Тієї зими вона спростила своє життя до геометричного креслення: кілька прямих ліній між помешканням, інженерним коледжем у місті та – щоночі – роботою на станції у Рокдейлі, та замкнене коло її кімнати, вщерть набитої схемами двигунів, кресленнями сталевих конструкцій та залізничними розкладами.

Місіс Таґґарт здивовано і невесело спостерігала за дочкою.

Вона могла пробачити їй усе, крім одного: Даґні не виявляла жодного інтересу до чоловіків, у неї були відсутні щонайменші романтичні пориви. Місіс Таґґарт не схвалювала крайнощів і, якби виникла потреба, готова була боротися з надмірністю протилежного характеру. Але стурбована мати впіймала себе на думці, що надужиття, до якого вдається її дочка, – значно гірше. Їй було соромно визнавати, що сімнадцятирічна донька не мала жодного залицяльника.

– Даґні та Франциско д'Анконія? – вона скорботно всміхалася на запитання своїх цікавих подруг. – О ні, це не роман. Це якийсь міжнародний промисловий картель. Здається, їх обох лише це і турбує.

Одного вечора місіс Таґґарт почула, як Джеймс у присутності гостей, із якимсь незбагненним задоволенням, смакуючи кожне слово, звернувся до сестри:

– Хоч тебе і назвали на честь першої Даґні Таґґарт, ти більше схожа на Ната Таґґарта, ніж на його красуню-дружину.

Місіс Таґґарт не знала, що її дужче зачепило: Джеймсова грубість чи те, що Даґні сприйняла його слова за комплімент.

Місіс Таґґарт втратила надію зрозуміти власну дочку. Даґні перетворилася на тінь, що залітає в будинок і вилітає з нього; на тонку постать у шкірянці з піднятим коміром, у короткій спідниці та з довгими ногами манекенниці. Вона перетинала кімнату по-чоловічому рішуче, та водночас її швидкі напружені рухи були сповнені грації і викличної жіночності.

Іноді, глянувши мигцем на Даґні, місіс Таґґарт помічала геть незбагненний для себе вираз доччиного обличчя: на ньому відбивалася навіть не радість, а така незаймано-чиста благодать, що вона сприйняла це за аномалію, бо кожна дівчина в цьому віці має переживати якусь журбу. Мати вирішила, що Даґні не здатна відчувати емоцій.

– Даґні, – запитала нарешті вона, – тобі ніколи не хочеться розважитися?

Даґні насторожено подивилась на матір і відповіла:

– А ти думаєш, що я роблю?

Багато тривожних роздумів коштувало місіс Таґґарт рішення влаштувати своїй дочці перший офіційний вихід у світ. Вона й гадки не мала, кого представлятиме нью-йоркській публіці – міс Даґні Таґґарт із переліку елітних американських родин чи нічного диспетчера на станції в Рокдейлі. З прикрістю

схилялася до думки, що радше друге. До того ж, була впевнена, що Даґні скоріш за все відхилить цю ідею, і неабияк здивувалася, коли дочка сприйняла її з дивним дитячим ентузіазмом.

Вдруге вона була заскочена, побачивши Даґні, вбрану до вечірки. Вперше на ній був справжній жіночний одяг: біла шифонова сукня з величезною хмароподібною спідницею. Місіс Таґґарт очікувала побачити щось цілком протилежне, але дочка була справжньою красунею. Вона здавалась одночасно і дорослішою, і невиннішою, ніж зазвичай. Стоячи перед дзеркалом, тримала голову так, як тримала б її дружина Ната Таґґарта.

– Даґні, – з легким докором, але ніжно, мовила місіс Таґґарт, – бачиш, яка ти можеш бути гарна, коли захочеш?

– Так, – погодилася Даґні без жодного здивування.

Бальну залу готелю «Вейн-Фолкленд» було прикрашено згідно з настановами місіс Таґґарт; маючи бездоганний смак, вона створила задля своєї дочки справжній шедевр:

– Даґні, я хочу, щоб ти звернула увагу на оформлення, – сказала вона. – Світло, кольори, квіти, музику. Цим не варто нехтувати, як ти собі думаєш.

– Я ніколи так не думала, – радісно відповіла Даґні.

Вперше місіс Таґґарт відчула між ними зв’язок. Даґні дивилася на неї з дитячою вдячністю і довірою.

– Всі ці речі роблять життя прекрасним, – мовила місіс Таґґарт. – Я хочу, щоб цей вечір запам’ятався тобі своєю красою. Перший бал – найромантичніша подія в житті жінки.

Найбільшим сюрпризом для місіс Таґґарт був момент, коли вона побачила, як осяяна вогнями Даґні оглядає бальну залу. Це була не дитина, не дівчина, а жінка, сповнена такої впевненої та небезпечної сили, що від захвату місіс Таґґарт аж подих перехопило. В час обридлої, цинічної, байдужої рутини, серед людей, які поводилися так, наче були не з плоті, а з м’яса, постава Даґні здавалася майже непристойною, адже дивитися так на бальну залу здатні були жінки, які жили століття тому, коли з’явитися на люди напівоголеною, відкривши себе для чоловічих поглядів, було хоробрим осмисленим жестом, який загал визнавав як почесну пригоду. «І це дівчина, – всміхаючись думала місіс Таґґарт, – яку я вважала позбавленою сексуальності». Вона дивувалася, що таке відкриття здатне дати їй неймовірне полегшення.

Утім, це втішне відчуття тривало недовго. Наприкінці вечора вона побачила Даґні в кутку бальної зали, де вона сиділа на балюстраді, немов на металевому паркані, метеляючи ногами, наче на ній була не шифонова спідниця, а широкі брюки. Дочка розмовляла з кількома безпорадними парубками, а обличчя її було незворушне і сповнене презирства.

Дорогою додому жінки не пустили ні пари з вуст. Але через кілька годин, керована раптовим імпульсом, місіс Таґґарт пішла до доньки в кімнату. Даґні стояла біля вікна, досі вбрана у вечірню сукню, що, мов хмарка, тримала тіло, яке тепер видавалося затонке для неї; маленьке тіло з похиленими плечима. Небо за вікном сіріло передранням.

Коли Даґні обернулася, місіс Таґґарт побачила в її очах лише спантеличену безпорадність. Обличчя було спокійне, але щось у ньому примусило матір пошкодувати про те, що недавно вона бажала своїй дочці пізнати житейський смуток.

– Мамо, чому вони все сприймають навиворіт? – запитала вона.

– Ти про що? – збентежилася місіс Таґґарт.

– Про світло і квіти. Невже вони вважають, що це оздоби зроблять їх романтичними, а не навпаки?

– Люба моя, про що йдеться?

– Там не було жодної людини, яка б щиро раділа, – безживно мовила Даґні. – Жодної, яка б щось відчувала чи про щось думала. Вони крутилися навколо мене, промовляли ті само вульгарні речі, які кажуть усюди. Невже вони сподівалися, що світло зробить ту маячню геніальною?

– Доню, ти занадто серйозно до цього ставишся. На балу ніхто не має бути інтелектуалом, достатньо просто веселитися.

– Як саме? Мелючи дурниці?

– Невже тобі не сподобалося в товаристві молодих чоловіків?

– Яких чоловіків? З десяток пришелепкуватих молодиків, яких би я залюбки розчавила.

Кілька днів потому, цілком задоволена і почуваючись на своєму місці, Даґні сиділа за диспетчерським столом на станції Рокдейл. Спогади про вечірку її вже не ворохобили. Звела очі: йшла весна, на деревах зеленіло дрібненьке листя; повітря було нерухоме і тепле. Чого вона очікувала від балу? Дівчина не знала. Не розуміла і того відчуття, яке опанувало її зараз: безпричинне чекання підіймалося зсередини тіла, повільно, мов

тепла рідина. Вона важко, ліниво опустилася на стіл, не маючи ані втоми, ані бажання працювати.

Зустрівшись того літа з Франциско, вона розповіла йому про вечірку і про своє розчарування. Він мовчки слухав, уперше міряючи її тим насмішкуватим поглядом, який приберігав для інших; поглядом, який, здавалося, бачив занадто багато. Подумала, що з її слів він почув більше, ніж вона намагалася сказати.

Такий само погляд Даґні побачила одного вечора, коли пішла від нього занадто рано. Вони сиділи на березі річки.

До роботи була година. У небі ще не згасли довгі тонкі смуги полум’я, і червоні відблиски мляво совгали по воді. Франциско вже довго мовчав, коли вона раптом рвучко підвелась і сказала, що мусить іти. Він не намагався її зупинити. Поклавши руки під голову, мовчки дивився на Даґні; його погляд ніби казав, що він чудово знає справжні мотиви. Вона сердито побігла схилом до будинку, не розуміючи, що змусило її піти. Цей раптовий неспокій породило незнане досі почуття очікування.

Від заміського будинку до Рокдейла було понад п’ять кілометрів. Поверталася вона вдосвіта, кілька годин спала і вставала разом з усіма. І їй не хотілося спати. Роздягаючись перед сном із першим сонячним промінням, їй напружено, радісно і безпричинно хотілося зустріти прийдешній день.

Ще раз побачила глузливий погляд Франциско через сітку тенісного корту. Не пам’ятала початку гри, бо вони часто грали в теніс, і він завжди перемагав. Даґні не знала, в який момент вона раптом вирішила перемогти.

Це бажання враз перетворилося в ній на лютий шквал емоцій. Вона не знала, чому саме має виграти; не знала, чому це здається таким життєво важливим; знала тільки, що має перемогти і переможе.

Гралося так легко, що, здавалось, її воля зникла, і за неї грає якась стороння сила. Дивилася на Франциско: високого, швидкого, засмаглого. Віддаючи належне його спритності, відчувала бурхливе задоволення від того, що має перемогти цю досконалу машину; кожен його майстерний рух ставав її перемогою, а те, як він вправно володів тілом, перетворювалося на її тріумф.

Не знаючи, що це біль від виснаження, вона почала відчувати раптові гострі поколювання, які змушували її на мить згадувати

про певні частини тіла і відразу ж про них забувати: її зап'ясток – її лопатки – її стегна, до яких прилипли білі шорти, – м'язи ніг, коли стрибала до м'яча, але не знала, чи опуститься на землю; згадувала про повіки, коли небо ставало темно-червоне, а м'яч повертався з темряви, наче білий палахкий вогонь; тонкий, гарячий потік прострілював від щиколотки аж до спини і линув у повітря, посилаючи м'яч до Франциско… Вона була в захваті, бо кожен укол болю в її тілі закінчувався у його тілі, бо він був виснажений так само, як і вона, і те, що робила з собою, робила також і з ним. Саме це вона відчувала і саме цього прагнула; біль був уже не її слабкістю, а його стражданням.

Коли мигцем помічала його обличчя, він сміявся; зиркав на неї, наче все розумів. Він старався не задля того, щоб виграти, а щоб ускладнити її перемогу; посилав дикі подачі, примушуючи її бігати, втрачаючи очки, щоб укотре побачити, як вигинається її тіло у болісному бекхенді; застигав, дурячи її, але в останній момент викидав руку, відбиваючи м'яч з такою силою, щоб Даґні подумала: все, не встигну. Здавалося, що не зможе поворухнутися, але тієї ж миті вона опинялася на протилежному боці своєї половини корту і лупила по м'ячу так потужно, ніби хотіла розтрощити його, ніби уявляла, що це обличчя Франциско.

Іще, ще один раз, думала вона, навіть якщо цей удар розтрощить руку… Один лише раз, навіть якщо повітря перестане надходити в набрякле горло… Потім усе немов зникло: біль, м'язи, все, крім думки, що вона мусить перемогти Франциско, побачити його виснаженим, побачити як він упаде, – і вже наступної миті Даґні зможе спокійно померти.

Вона перемогла. Можливо, через те, що він, як завше, сміявся.

Франциско підійшов до заціпенілої Даґні й кинув їй під ноги свою ракетку, ніби знав, що вона хоче саме цього. Вийшов із корту і звалився на газон, впустивши голову на руки.

Вона повільно підійшла до нього. Зупинилась, дивлячись на розпластане тіло біля своїх ніг, мокру від поту теніску, пасма волосся.

Франциско підняв голову. Його погляд повільно рухався від її ніг до шортів, до блузки, до очей. Глузливий погляд, що, здавалося, бачив її наскрізь – під одягом, під опоною розуму, і

немов промовляв, що насправді виграв він.

Тієї ночі Даґні сиділа за столом в станційному приміщенні, роздивляючись своє відображення у віконній шибці. Їй найбільше подобався цей час: вікна вгорі світлішали, а в нижній частині віконної оболонки вже починали вилискувати сріблом рейки колій. Вимкнувши лампу, вона дивилася на велетенський беззвучний потік світла над нерухомою землею. Стояла така тиша, що жоден листочок не затремтів на гілці, поки небо поступово втрачало колір, перетворюючись на світле неозоре плесо.

У такий час її телефон мовчав, ніби рух зупинився по всій залізниці. Раптом за дверима залунали кроки і в кімнату ввійшов Франциско. Він ніколи досі не приходив сюди, але Даґні не здивувалася.

– Що, не спиться? – запитала вона.

– Мені не хочеться спати.

– Як сюди дістався? Не чула звуку машини.

– Пішки.

За якусь мить вона зрозуміла, що не запитала, чому він прийшов. І не хотіла про це запитувати.

Він походив по кімнаті, роздивляючись розвішані на стінах транспортні накладні, зупинився біля календаря з амбітно повернутою у бік глядача «Кометою Таґґарт». Франциско поводився, як удома, ніби це місце належало їм обом, як було завжди, хоч де б вони разом опинялися. Але йому, схоже, не надто хотілося розмовляти: запитавши щось несуттєве про її роботу, замовк.

Надворі світлішало, рух на колії пожвавішав, тишу почали порушувати телефонні дзвінки. Даґні взялась до роботи. Він сидів у кутку, перекинувши ногу через бильце крісла, і чекав.

Даґні працювала швидко, насолоджуючись точністю власних рухів; голова була напрочуд ясна. Сконцентрувалася на різких дзвінках, на цифрах телефонних номерів, номерах вагонів та замовлень. Більше нічого навколо себе не помічала.

А коли випадково скинула додолу аркуш паперу і нахилилася по нього, то раптом побачила себе, ніби збоку: свої рухи, сіру полотняну спідницю, підкочений рукав сірої блузи, оголену руку, яка потягнулася по папірець. Серце завмерло, немов зойкнуло від якогось передчуття. Вона підняла папірець і повернулася до роботи.

Надворі було світло, майже як вдень. Повз станцію, не зупиняючись, проїхав поїзд. У прозорому вранішньому повітрі довга вервечка вагонних дахів переплавилася на срібну струну, а потяг неначе летів у повітрі, ледь дотикаючись до рейок. Будівля затремтіла, задзвеніло скло; вона усміхнено провела поїзд поглядом. Франциско теж усміхався, не відриваючи від неї погляду.

Прийшов денний оператор, Даґні передала йому зміну, і вони з Франциско вдихнули нарешті ранкового повітря, яке аж сяяло, хоча сонце ще не зійшло. Вона не відчувала втоми: здавалося, наче щойно прокинулася.

Попрямувала до своєї машини, але Франциско сказав:

– Пройдімося пішки. Потім повернемося по твою автівку.

– Добре.

Пропозиція її не здивувала, як не злякала нагода пройтися вісім кілометрів. Це здавалося цілком природно і відповідало тому особливому моменту, – чіткому, але від усього відрізаному; близькому, але відокремленому, наче яскравий острівець серед туману, що нагадує про вищу, незаперечну реальність сп’яніння.

Вони зійшли з траси і звернули на стару в’юнку стежину, що бігла між дерев через кілометри незайманого лісу. Тут не було помітно жодних ознак цивілізації. Старі, порослі травою колії ще дужче віддаляли людську присутність, доточуючи кілометри роками. Серпанкова сутінь іще нависала над землею, але в прогалинах між стовбурами дерев зелено і непорушно ясніло листя, немов освітлюючи ліс. Вони йшли і йшли, дві рухомі постаті в завмерлому світі. Даґні раптом зауважила, що за весь цей час вони не промовили й слова.

Вийшли на галявину. Це була невеличка ущелина між двох прямовисних скель. Її перетинав струмок, над яким щільним напиналом схилилися гілки дерев.

Плескіт води лише увиразнював тишу. Далекий просвіток ясного неба робив цю місцину ще затишнішою. Високо вгорі, на маківці пагорба, перше сонячне проміння запалахкотіло в кроні самотнього дерева.

Вони спинилися і подивились одне на одного. Відчувши дотик його руки, вона зрозуміла, що чекала на це. Франциско рвучко повернув її до себе, припав до вуст… і відчув, як її руки палко обвили його шию. Даґні остаточно усвідомила, як же вона

цього хотіла.

На мить вона відчула непокору і щось схоже на страх. Франциско напружено й наполегливо притискався до неї; руки пливли по її грудях, мов лабети власника, який вивчав її тіло – без згоди, без дозволу. Даґні спробувала випручатися, та лише відхилися і побачила його обличчя й усмішку, в якій прочитала, що вона вже давнісінько дала свою згоду. Подумала, що треба тікати. Натомість притягла його голову і сама прикипіла йому до вуст.

Знала: боятися немає сенсу, він робитиме, що захоче, це його рішення, а для неї не залишилося нічого, крім найжаданішого: скоритися. Вона не розуміла, чого насправді хоче, невідь-куди пощезли всі її уявлення про хороше і зле, бракувало сил повірити в те, що з нею коїлося, залишився лише острах, – втім, вона ніби кричала Франциско: не питай у мене дозволу, о, не питай, роби, роби!

Даґні спробувала було вирватися, щоб устояти на ногах, але він, не перериваючи цілунку, легко поклав її на землю. Вона лежала нерухомо, мов тремтливий об’єкт акту, який Франциско відбув просто і не вагаючись, за правом дарувальника нестерпної спільної насолоди.

Своє ставлення до того, що між ними сталося, він означив найпершими мовленими потому словами:

– Ми повинні разом цього навчитися.

Витягнувся на траві поруч із нею: довготелесий, у чорних широких штанях і чорній сорочці. Погляд зупинився на паску навколо стрункої талії, й Даґні охопила гордість, що тепер це тіло належало їй. Лежачи на спині, вона дивилася в небо, не маючи жодного бажання рухатися, думати чи бодай уявляти, що поза цією миттю існує ще щось.

Повернувшись додому, вона лягла в ліжко гола, бо геть не впізнавала свого тіла; воно зробилося занадто коштовне для дотиків нічної сорочки; вона насолоджувалася власною голизною, відчуваючи лоскіт простирадл, так, ніби до неї притискається Франциско; думала, що вже не засне, бо їй страшенно не хотілося розлучатися з найпрекраснішою в світі втомою. Останнім виник спогад, як вона колись хотіла висловити, але не мала потрібних засобів, почуття, вище за щастя, бажання благословити всю землю за те, що їй даровано любити й існувати саме в цьому світі; подумала, що дійство, яке

вона сьогодні опанувала, було єдиновладне передати всю гаму відчуттів. Не могла оцінити вагомості своїх міркувань, бо чи існує щось серйозне у світі, позбавленому концепції болю; не встигнувши до пуття зважити свій висновок, усміхнена, заснула в тихій, сповненій вранішнього світла кімнаті.

Того літа вони зустрічалися в лісі, в потаємних закутках біля річки, в закинутій хижці, на горищі.

Саме тоді вона й навчилася сприймати справжню красу, дивлячись на старі дерев'яні крокви чи на сталеве кружальце лопаті вентилятора, що ритмічно зумкотів у них над головами. Вона носила широкі штани і бавовняні костюми, але ніколи досі не була така жіночна, надто, коли притискалася до Франциско, провисаючи в його обіймах, дозволяючи робити з собою все, що заманеться, визнаючи його право доводити її до цілковитої безпорадності силою дарованої насолоди. Він навчив її всіх прийомів чуттєвості, які тільки зміг винайти.

– Хіба це не чудово, що тіло здатне дати нам стільки втіхи? – дивувався він.

Вони були щасливі та пломенисто невинні. Їм і на думку не спадало, що радість може бути гріхом.

Вони ні з ким не ділилися своєю таємницею. Не тому, що вважали її ганебною, радше – винятково особистою, що належить лише їм і не надається до стороннього схвалення чи осуду. Вона знала, що згідно з загальноприйнятими поглядами на сексуальні стосунки, це заняття є потворним виявом низької людської сутності та заслуговує на презирство. Особиста цнотливість спонукала її відмежуватися не від прагнень власного тіла, а від людей, які поділяють згадану доктрину.

Узимку Франциско приїздив до неї в Нью-Йорк – завжди непередбачувано. Він то двічі на тиждень, без попереджень, прилітав із Клівленда, то на кілька місяців зникав. Даґні могла сидіти на підлозі кімнати, завалена кресленнями і синьками, коли в двері хтось стукався.

– Я зайнята! – сердито викрикувала вона, а глузливий голос єхидно запитував:

– Та невже?

Вона підхоплювалася, відчиняла навстіжень двері і бачила… його. Вони йшли в маленьку орендовану квартиру в тихому районі.

– Франциско, – якось запитала вона, немов зробивши

відкриття, – я ж твоя коханка, так?

Він засміявся:

– Абсолютно точно.

І вона відчула гордість, яку жінці належить відчувати, здобувшись на статус дружини.

За його тривалої відсутності вона ніколи не мордувала себе думками про те, чи він її зраджує: знала, що ні. Даґні була ще занадто молода, щоб розуміти причину, але таки відчувала, що на безладні й нерозбірливі стосунки здатні лише люди, які в сексі і в собі самих бачать лише зло.

Вона небагато знала про життя Франциско. Він закінчував коледж і рідко говорив про навчання, а Даґні й не розпитувала. Вона припускала, що він надто запопадливий у навчанні, бо час від часу в нього з'являвся дивний і якийсь нетутешній вираз обличчя. Якось Даґні покпила, мовляв, вона вже давно працює на «Таґґарт Трансконтиненталь», а він досі не почав заробляти собі на життя.

– Батько заборонив мені працювати на «Мідь д'Анконій», поки не закінчу університету, – відповів Франциско.

– І відколи ти став таким чемним сином?

– Я маю поважати його думку. Він власник компанії… Втім, не всі міделиварні заводи світу належать йому, – загадково підсумував хлопець.

Таємницю вона дізналась аж наступної осені, коли Франциско закінчив навчання і, провідавши в Буенос-Айресі батька, повернувся до Нью-Йорка.

За останні чотири роки Франциско д'Анконія пройшов два курси навчання: один – в університеті Патріка Генрі, а інший – на міделиварні в околицях Клівленда.

– Мені подобається все опановувати самостійно – пояснив він.

З шістнадцяти років він працював підручним біля ливарної печі, а зараз, у двадцять, – купив увесь завод. Отримавши диплом, він того ж дня придбав свою першу приватну власність; щоправда, довелося трохи підправити справжній вік. Обидва документи передав батькові.

Він показав фотографію свого заводу: маленького, брудного, ганебно старого і пошарпаного в процесі боротьби за існування. Над вхідними воротами, наче новий прапор над занедбаним вітрильником, красувалася вивіска: «Мідь д'Анконій».

Нью-йоркський представник батькової компанії обурено стогнав:

– Доне Франциско, не робіть цього! Що люди скажуть? Як можна ставити таке ім’я на смітнику?

– Це моє ім’я, – відповів Франциско.

Приїхавши в Буенос-Айрес і зайшовши у батьків кабінет – простору, стриману, але сучасну кімнату-лабораторію, що єдиною її прикрасою були розвішані по стінах фотографії підприємств «Міді д’Анконій» (найкращих у світі копалень, збагачувальних фабрик та ливарень), – він побачив на почесному місці, простісінько перед батьковим столом, світлину свого клівлендського заводика з новою вивіскою над ворітьми.

Старший д’Анконія перевів погляд із фотографії на сина:

– Чи не зарано?

– Не міг же я чотири роки самі лише лекції слухати.

– І де ж ти взяв гроші на перший внесок?

– Виграв на нью-йоркській фондовій біржі.

– Що? І хто ж тебе цього навчив?

– Не так уже й складно визначити, яке промислове підприємство матиме успіх, а яке ні.

– Де ти взяв гроші, якими грав?

– Із грошей, які ви мені надсилали, сер, а також із власного заробітку.

– А коли ж ти встигав спостерігати за фондовим ринком?

– Пишучи дисертацію про вплив Арістотелевої теорії Нерухомого Рушія на подальші метафізичні системи.

Тієї осені Франциско недовго пробув у Нью-Йорку. Батько призначив його помічником начальника шахти д’Анконії в Монтані.

– Що ж, – усміхаючись, сказав він Даґні, – батько не вважає за потрібне форсувати моє кар’єрне зростання. А я не проситиму повірити мені на слово. Якщо він хоче доказів моєї фахової спроможності, він їх матиме.

Навесні Франциско повернувся в статусі голови нью-йоркської контори «Міді д’Анконій».

Наступні два роки вони бачилися рідко. Даґні ніколи не могла сказати напевно, де він опиниться наступного дня – в якому місті чи на якому континенті. Він завжди з’являвся несподівано, і їй це подобалось, адже так він був присутній у її житті постійно, як промінь прихованого світла, що може осяяти

будь-якої миті.

Дивлячись у робочому кабінеті на руки Франциско, вона згадувала той день, коли він керував моторником: ішов за курсом із тією ж рівною, небезпечно високою, але контрольованою швидкістю. Лише один випадок залишив неприємний осад в її пам'яті – надто вже ситуація не пасувала Франциско.

Одного вечора вона спостерігала, як він нерухомо стояв біля вікна в своєму кабінеті, вдивляючись у темно-бурі зимові сутінки. Його обличчя, суворе й напружене, виражало, здавалося, немислиму для нього емоцію: гіркоту і безпорадний гнів. Він сказав:

– Щось у цьому світі не так. Це завжди було. Існувало дещо, чого ніхто не міг ані пояснити, ані назвати.

Він не став розвивати думку.

Коли вона побачила його наступного разу, ніщо в його поведінці не нагадувало про той випадок.

Навесні вони походжали терасою на даху одного з ресторанів, легкий шовк її вечірньої сукні тріпотів на вітрі, час од часу припадаючи до його строгого чорного костюма. Вони дивилися на місто.

Із зали лунав концертний етюд Річарда Гейлі; цього композитора мало хто знав, але вони вже відкрили його для себе і встигли полюбити. Франциско сказав:

– Тут не треба задирати голови, видивляючись дахи хмарочосів – ми вже серед них.

Даґні всміхнулась і відповіла:

– Думаю, ми підіймаємося вище… Я майже боюся… Ми наче на якомусь швидкісному ліфті.

– Атож. І чого боятися? Лети собі. Хіба швидкість має межі?

Франциско було двадцять три, коли помер його батько, і він поїхав у Буенос-Айрес приймати справи концерну д'Анконій, який тепер належав йому. Вони не бачилися три роки.

Спершу він писав до неї – рідко і нерегулярно. Писав про «Мідь д'Анконій», про світовий ринок, про питання, що стосуються «Таґґарт Трансконтиненталь». Його листи були короткі, написані від руки, зазвичай уночі.

За його відсутності Даґні не почувалася нещасною. Вона теж робила перші кроки до влади над своїм майбутнім королівством. Очільники промислових фірм, які приятелювали з

її батьком, казали, що варто уважніше придивлятися до молодого д’Анконії, мовляв, якщо ця мідна компанія досі була просто велика, то за його керівництва вона здатна буде підкорити світ. Даґні всміхалась, але це її не дивувало. Іноді її заскакувала пекуча туга за Франциско. Але це було радше нетерпіння, а не біль. Вона відганяла журбу, ні на йоту не сумніваючись, що обоє вони працюють задля майбутнього, яке дасть їм усе і, зокрема, одне одного. А потім від нього перестали надходити листи.

Їй було двадцять чотири роки того весняного дня, коли в її кабінеті у будівлі «Таґґарт Трансконтиненталь» задзвонив телефон.

– Даґні, – мовив знайомий голос, – я у «Вейн-Фолкленді». Приходь сьогодні, повечеряємо. О сьомій.

Він із нею навіть не привітався, наче вони лише вчора бачилися.

На мить їй перехопило подих, і Даґні знову намагалася опанувати вміння дихати, зрозумівши, який дорогий для неї цей голос.

– Добре… Франциско, – відповіла вона.

Їм більше не потрібно було нічого казати.

Поклавши слухавку, думала, що його повернення цілком природне, і що вона завжди чекала на цю подію, хоча, звісно, не могла передбачити раптової потреби вимовити його ім’я і відчути, як щемко кольнуло серце.

Того вечора, зайшовши в готельний номер, вона мов заціпеніла.

Франциско стояв посеред кімнати, дивився на неї, і на його обличчі почала з’являтися якась несміливa усмішка, ніби він утратив здатність усміхатися і тепер дивувався, що знову набув її. Дивився на неї недовірливо, немов не знаючи, хто вона така, і що відчуває він сам. Його погляд був, як благання, волання про допомогу людини, яка не вміє плакати. Спробував було вимовити їхнє давнє привітання, навіть почав, але затнувся на другому слові. Натомість, після миттєвої паузи, сказав:

– Даґні, ти чарівна.

Фраза пролунала так, наче ця думка його ображала.

– Франциско, я…

Він похитав головою, не даючи ні їй, ні собі промовити слів, яких вони ніколи не казали одне одному, й чудово розуміючи,

що саме цієї миті вимовили їх і почули.

Підійшовши, взяв її руку в свою, поцілував у вуста і надовго притиснув до себе. І коли Даґні знову глянула на його обличчя, він усміхався: упевнено і задерикувато. Це був усміх, який свідчив, що Франциско контролює себе, її, все на світі, й наказував їй забути те, що вона побачила першої миті.

– Привіт, Чушко, – привітався нарешті він.

Даґні ні в чому не була впевнена, крім того, що не варто ставити жодних запитань. Вона всміхнулась і відповіла:

– Привіт, Фріско!

Вона була здатна зрозуміти будь-яку зміну, крім тієї, що сталася з ним.

У його обличчі не було жодної іскри життя, щонайменшого натяку на радість. Воно зробилося непроникне. Його недавня благальна усмішка свідчила не про слабкість; в ньому з’явилася рішучість, що межувала з жорстокістю. Він гордо випростав спину під вагою нестерпної ноші. Даґні не вірила своїм очам: на його обличчі проступили скорботні зморщечки; він був вимордуваний.

– Даґні, не дивуйся нічому, що я роблю, – мовив він, – і нічому, що я колись робитиму.

Надавши їй це скупе пояснення, далі він поводився так, ніби з’ясовувати більше нічого.

Вона хіба що трошечки непокоїлася; за його присутності взагалі неможливо було боятися. А коли Франциско засміявся, їй здалося, що вони повернулися в їхній ліс на березі Гудзону. Він не змінився і ніколи не зміниться.

Вечерю подали в його номер. Їй було кумедно сидіти навпроти Франциско за столом, сервірованим із холодною формальністю відповідно до своєї непомірної вартості, у номері готелю, який радше скидався на залу європейського палацу.

«Вейн-Фолкленд» вважали найвидатнішим готелем усіх континентів. У ньому панувала недбала пишнота. Оксамитові портьєри, помпезна ліпнина стель і розкіш канделябрів разюче контрастували з істинним призначенням цієї будівлі. Його гостинністю могли скористатися лише сильні цього світу, люди, які приїжджали до Нью-Йорка полагодити справи, покликані порятувати весь світ. Вона зауважила, що поведінка офіціантів, які обслуговували їхню вечерю, була підкреслено шанобливa стосовно саме цього конкретного гостя, але Франциско цього не

помічав. Він почувався, як вдома, бо давно вже звик до того факту, що він – сеньйор д’Анконія з «Міді д’Анконій».

Даґні дивувало, що він зовсім не говорив про свою роботу. Сподівалася, що робота й досі належить до головних його зацікавлень, і що насамперед він поділиться з нею своїми здобутками. Але він про це мовчав. Натомість почав активно розпитувати про її роботу, її прогрес, про перспективи і те, як вона загалом ставиться до «Таґґарт Трансконтиненталь». Вона розповідала про все так, як звикла з ним говорити, розуміючи, що він єдиний здатен зрозуміти її пристрасну відданість справі. Він уважно слухав, не коментуючи і без жодних зауважень.

Офіціант увімкнув радіо. Залунала тиха безпристрасна музика, покликана створити тло для вечері. Аж раптом лавина звуків, немов підземний поштовх, накрила кімнату; стіни затремтіли. Приголомшив не гучний звук, а потужна мелодія. Це був новий концерт Гейлі. Четвертий.

Вони обоє вбирали це повстання, музичний заколот, гімн тріумфу великих мучеників, які відмовилися коритися болю. Франциско слухав, дивлячись у вікно на місто.

Раптом, без жодного переходу, він запитав якимось дивним безбарвним голосом:

– Даґні, як би ти відреагувала, якби я попросив тебе покинути «Таґґарт Трансконтиненталь», начхавши на її подальшу долю? Нехай собі котиться під три чорти, очолювана твоїм звитяжним братиком.

– Тобі цікаво знати мою реакцію на пропозицію накласти на себе руки? – обурено запитала вона.

Франциско промовчав.

– Чому ти взагалі таке запитуєш? – слова різко злітали з її вуст. – Я не сподівалася, що ти про таке жартуватимеш. Це не схоже на тебе.

На його обличчі не було й натяку на жартівливий настрій. Відповів тихо і серйозно:

– Ні, звісно ж, я про таке не жартуватиму. Не варто було запитувати.

Даґні довелося докласти певних зусиль, щоб перевести розмову на його роботу. Франциско відповідав на всі її запитання, але стримано і без жодного ентузіазму. Вона переповідала відгуки промисловців про «Мідь д’Анконій», про блискучі перспективи компанії під його керівництвом.

– Їхня правда, – мляво погодився він.

Раптом їй стало тривожно. Не розуміючи, що спричинило це відчуття, Даґні запитала:

– Франциско, чому ти приїхав у Нью-Йорк?

Він неквапно відповів:

– Один приятель попросив мене зустрітися.

– У справах?

Дивлячись кудись повз неї, ніби спостерігаючи за власними думками, з якоюсь гіркою усмішкою, але несподівано м’яко і сумно, відповів:

– Так.

Коли вона прокинулась поруч із ним у ліжку, було вже далеко за північ.

Знадвору не долинало жодних звуків. Життя немов завмерло в спокійній тиші кімнати. Розслаблена, виснажена і щаслива, вона лінькувато повернулася до нього. Франциско напівлежав на спині, спершись на високо підбиту подушку, з чітко окресленим профілем на тлі тьмавого світла нічного неба у вікні. Він не спав. Очі були розплющені, вуста міцно стиснуті, як у людини, яка долає нестерпний біль, не намагаючись навіть приховати страждань.

Даґні не наважувалась і поворухнутися. Відчувши її погляд, Франциско повернувся. Раптом, зригнувшись усім тілом, відкинув ковдру, подивився на її голе тіло і впав уперед, занурившись головою поміж її грудей і судомно обхопивши за плечі. Вткнувшись носом у її шкіру, він приглушено і гундосо прошепотів:

– Я не можу відмовитися. Не можу.

– Що? – не зрозуміла вона.

– Від тебе.

– Чому ти мусиш…

– Даґні, допоможи мені залишитися, відмовитися від усього, нехай навіть він правду каже.

– Чому ти повинен все покинути? Відмовитися від чого, Франциско? – спокійним тоном запитала вона.

Він не відповів, тільки ще дужче притиснувся до неї обличчям.

Даґні принишкла, усвідомлюючи лише те, що зараз слід бути дуже обачною.

Голова Франциско далі лежала на її грудях; вона ніжно і

невпинно пестила його волосся, дивлячись угору, на стелю цієї розкішної кімнати, на гіпсові гірлянди ліпнини, що ледь проступали з темряви, і чекала, заціпенівши від жаху.

Він застогнав:

– Це правда, але це так важко зробити! О, Боже, як важко!

Невдовзі підняв голову. Сів. Він уже не тремтів.

– Франциско, поясни мені.

– Я не можу розповісти тобі все, як є, – просто і відверто промовив він голосом, сповненим страждання. Але, здавалося, він уже трохи опанував себе. – Ти не готова це почути.

– Я хочу допомогти тобі.

– Ти нічим не можеш мені допомогти.

– Ти ж сам сказав: допомогти тобі відмовитися.

– Я не можу відмовитися.

– То дозволь мені розділити це з тобою.

Він заперечно похитав головою, подивився на неї згори вниз, ніби зважуючи ймовірні наслідки, а потім знову хитнув головою і промовив із незнаною досі ніжністю:

– Якщо я сам не можу цього витримати, то як ти зможеш?

Мовила повільно, важко, немов стримуючи крик:

– Франциско, я маю це знати.

– Ти пробачиш мені? Я знаю, що ти налякана і що це дуже жорстоко з мого боку. Але забудьмо про цю розмову. Це єдине, що ти здатна зробити для мене. Забудьмо і ніколи більше не повертаймося до цього.

– Я…

– І ні про що більше не запитуй. Зможеш?

– Так, Франциско.

– І не переймайся. Не бійся за мене. Це сталося лише раз. Більше такого не буде. Все стане значно легше… згодом.

– Якби я тільки могла…

– Ні. Спи, кохана.

Він уперше в житті промовив це слово.

Вранці він не уникав її тривожного погляду, дивився на неї відверто, але нічого не пояснюючи. На його спокійному обличчі проступала і безтурботність, і страждання; щось схоже на зболену усмішку, хоча він не всміхався. Дивно, але біль зробив його наче молодшим. Зараз він не нагадував людину, яка зазнає пекельних тортур, швидше чоловіка, який розуміє, що ці тортури варті того, щоб їх подолати.

Вона більше ні про що його не розпитувала. Перш ніж піти, лише спитала:

– Коли ми знову побачимося?

– Не знаю, – відповів він. – Не чекай на мене, Даґні. Коли ми зустрінемося наступного разу, ти й бачити мене не захочеш. Я матиму вагомі причини на все, що робитиму. Але не можу назвати цих причин, і ти матимеш право проклинати мене. Я не опущусь до такого ганебного вчинку і не проситиму вірити мені на слово. Ти маєш жити згідно з власними знаннями та переконаннями. Ти проклинатимеш мене. Тобі болітиме. Постарайся лише не скоритися цьому болю. Пам'ятай, що я кажу тобі, і це все, що я можу зараз тобі сказати.

Близько року від нього не було жодної звістки. А потім до неї почали доходити плітки і газетні публікації, читаючи які, не можна було повірити, що йдеться про Франциско д'Анконію. Та, зрештою, вона мусила цьому повірити.

Вона читала репортаж із вечірки, влаштованої на яхті Франциско в гавані Вальпараїсо. Гостям поставили умову з'явитися в купальних костюмах, а палубу всю ніч поливав дощ із шампанського та квіткових пелюсток.

Вона читала про вечірку, яку Франциско влаштував на курорті в алжирській пустелі. Наказав побудувати павільйон із тонких шарів льоду і подарував кожній запрошеній жінці горностаєву накидку – за умови, що в міру того, як танутиме лід, вони скидатимуть із себе і подароване хутро, і вечірні сукні, і все, що під ними.

Вона переглядала звіти про його нерегулярні комерційні оборудки, – всі без винятку успішні та безжально нищівні для конкурентів. Але тепер його справи нагадували спортивні розваги: Франциско влаштовував несподіваний наскок, а потім на рік чи два зникав із промислового обрію, кидаючи «Мідь д'Анконій» на найманих директорів.

Вона читала інтерв'ю, в якому він казав:

– Якого милого я маю заробляти гроші, якщо маю їх достатньо на безтурботне і безбідне життя трьох поколінь нащадків?

Якось вона зустрілася з ним на прийомі, влаштованому послом у Нью-Йорку. Він ґречно всміхнувся, обдарувавши безпристрасним поглядом, у якому не було й натяку на минуле. Даґні відвела його вбік, спромігшись лише на два слова:

– Франциско, чому?

– Що? – здивувався він. Вона відвернулася. – Я тебе попереджав.

Більше вона не шукала з ним зустрічі.

Вона пережила це. Вона змогла пережити остаточний розрив лише тому, що не вірила у страждання. Біль вона сприймала, як потворний факт, і просто відмовлялася його помічати. Страждання було для неї безглуздою патологією і не сприймалося як частина життя; біль не міг набути для неї жодного значення. Вона не могла означити словами ні спротив, який чинила, ні ту емоцію, яка уможливила і породила той спротив; як еквівалент могла промовити:

– Це не має значення, це не слід сприймати серйозно.

Вона промовляла ці слова навіть тоді, коли всередині не залишалося нічого, крім суцільного крику і бажання збожеволіти, щоб не бачити, як перетворюється на правду те, що правдою бути не могло. До цього не варто ставитися серйозно, – це переконання постало константою в її серці, – біль та потворність ніколи не слід сприймати серйозно.

Даґні подолала це і одужала. Роки вилікували, і нарешті настав день, коли спогади вона почала сприймати цілком байдуже, а потім – зникло бажання спілкуватися з Франциско. Історія ця завершилася і більше її не обходила.

У неї не було іншого чоловіка. Вона не знала, чи робило це її нещасною. Не мала часу замислюватися про це. Осяйно-чистий сенс існування вона знайшла саме там, де хотіла, – у своїй роботі. Колись таке відчуття дарував їй Франциско – відчуття належності до власного світу, до власної справи. Чоловіки, з якими вона знайомилася згодом, належали до тієї ж категорії, що й на її першому балу.

Даґні виграла битву зі своїми спогадами, проте ці роки минули для неї під знаком нестерпного: «Чому?»

Хай там яка трагедія спіткала Франциско, чому він обрав найогидніший спосіб утекти, – такий же паскудний, як у якогось дешевого алкоголіка? Юнак, що вона його знала, не міг перетворитися на ницого боягуза. Неперевершений розум не міг опуститися до винаходів поталих бальних залів.

Але це таки сталося і не було жодного вичерпного пояснення, щоб усе зрозуміти і спромогтися остаточно про нього забути. Даґні не мала сумнівів у тому, який Франциско

був. Але очевидно було і те, яким він став. Ці, начебто безперечні, факти унеможливлювали один одного. Їй іноді здавалося, що вона втрачає глузд, і що раціональності взагалі не існує в житті; хоча таких сумнівів вона б нікому не дозволила. Втім, пояснення таки не було; всі ці десять років не з'являлося й натяку на якусь притомну причину.

«Ні, – думала вона, йдучи крізь сірі сутінки повз вікна покинутих магазинів до готелю «Вейн-Фолкленд», – ні, не могло бути відповіді. І я не шукатиму її. Відповідь уже не має значення».

Рештки почуття, що трепетало в душі, спрямовано було не на живого чоловіка, з яким вона мала побачитися; це було несамовите волання проти блюзнірства, проти руйнування того, що мало перетворитися на істинну велич.

У просвітках між будинками маячіли вежі «Вейн-Фолкленду». Вона відчула млосний поштовх у легенях, і ноги на мить спинилися; швидко оговтавшись, Даґні рушила далі.

Перетинаючи мармуровий вестибюль, прямуючи до ліфта, а потім – по широких безшумних коридорах в оксамитових килимах, вона відчувала, як білим шумовинням закипає в душі лють, і з кожним кроком посилюється і множиться гнів.

Не сумніваючись у своїх почуттях, вона рішуче постукала в двері номера і почула голос Франциско:

– Прошу.

Рвучко відчинила двері й ввійшла.

Франциско Домінґо Карлос Андрес Себастьян д'Анконія сидів на підлозі, граючись скляними кульками.

Ніхто ніколи не замислювався про вроду Франциско д'Анконії – така думка здавалася безглуздою. Коли він заходив до кімнати, дивитися на когось іншого було просто неможливо. Його висока, струнка постать здавалася занадто справжньою для сучасної доби. Він ходив так, ніби в нього за спиною розвівалася мантія. Казали, що він мав життєву силу здорової тварини. Хоча дехто таки розумів, що це хибне твердження. Франциско мав життєву силу здорової людини, дар винятково рідкісний, тому мало хто міг його розпізнати. Він мав силу впевненості.

Ніхто не називав його зовнішність латиноамериканською. Стосовно Франциско доречніше було б вжити першу частину цього слова – латинський (у первісному значенні, себто – не іспанський, а такий, що належить до Давнього Риму). Його тіло

здавалося спроектованим як вправа з вишуканості стилю, складена з потужного торса, тугої плоті, довгих ніг і швидких рухів. Його риси мали досконалу точність скульптури, волосся – чорне та пряме, зачесане назад. Смаглявість шкіри посилював неймовірний колір очей – вони були чисті, прозоро-блакитні. Обличчя було відкрите і мінливе, негайно відбивало всі почуття, так, наче йому геть не було чого приховувати від людей. Лише блакитні очі – завжди спокійні й незмінні – ніколи не видавали справжніх його думок.

Франциско сидів у чорній нічній піжамі з тонкого шовку на підлозі вітальні. Розкидані по килиму кульки було виготовлено з напівкоштовного каміння його батьківщини – сердоліку та гірського кришталю. Побачивши Даґні, він не підвівся, а мовчки дивився на неї вгору, і кришталева кулька випала в нього з руки, наче сльоза. Всміхнувся незмінною, нахабною, блискучою посмішкою свого дитинства.

– Привіт, Чушко!

І вона, наче збоку, почула свій щасливий голос, що безпорадно-радісно відповів:

– Привіт, Фріско!

Вона роздивлялася його обличчя, що геть не змінилося. На ньому жодним чином не позначилося те, як він жив останні роки; не було й розгубленості, яку вона в ньому побачила їхньої останньої ночі разом. Не було слідів трагедії, гіркоти, напруженості – лише променисте кепкування, дорослiше та акцентованіше, ніж досі; вираз небезпечно непередбачуваної радості та великої безвинної безтурботності чистого духу. Але це, думала вона, було неможливо; це шокувало дужче за решту ймовірних змін.

Він пильно її вивчав. Розстібнуте пошарпане пальто, що ледь зсунулося з плечей, і струнке тіло в сірому, схожому на однострій, костюмі.

– Якщо ти прийшла сюди в цих лахах, щоб приховати, яка ти гарна, – мовив він, – то марно. Ти неймовірна красуня. Я хотів би пояснити, яке це полегшення – бачити жіноче обличчя, наділене незаперечним інтелектом. Але ти не захочеш мене слухати, бо не для того сюди прийшла.

Його слова багато в чому були недоречні, але мовлені так легко, що повернули її в реальність, нагадавши про лють і справжню мету візиту. Вона і далі стояла, дивлячись на нього

вниз. Обличчя було байдуже; воно відмовляло Франциско не лише в колишньому знайомстві, а й у можливості її образити. Вона сказала:

– Я прийшла сюди почути відповідь на одне-єдине запитання.

– Запитуй.

– Про що насправді йшлося, коли ти сказав репортерам, що приїхав у Нью-Йорк спостерігати фарс?

Він дзвінко засміявся, як людина, котра рідко має нагоду несподівано радіти.

– Даґні, оце мені в тобі й подобається. У Нью-Йорку нині сім мільйонів мешканців. І лише тобі спало на думку, що я казав не про скандальне розлучення місіс Вейл.

– То про що ж?

– А ти як думаєш?

– Про катастрофу на копальнях «Сан-Себастьян».

– Це значно цікавіше за чиєсь банальне розлучення.

Наступні слова пролунали урочисто і безжально, мов вирок:

– Отже, ти спланував це. Свідомо і незворушно.

– Думаю, тобі варто скинути пальто і сісти.

Даґні розуміла, що даремно дозволила виплеснутись почуттям. Вона стримано скинула пальто і відкинула його вбік. Франциско навіть не поворухнувся, щоб допомогти їй. Сіла в крісло, а він залишився поодалік на підлозі, хоча здавалося, наче сидить біля її ніг.

– То що я свідомо і незворушно спланував? – запитав він.

– Аферу з мексиканськими копальнями.

– І яка ж була мета?

– Саме це я і хочу дізнатися.

Він усміхнувся, наче вона вимагала на пальцях пояснити серйозну наукову проблему, вивчити яку замало всього життя.

– Ти знав, що «Рудні Сан-Себастьяну» виїденого яйця не варті? – рубонула вона. – Знав це ще до того, як почав свій огидний бізнес.

– І нащо ж я його починав?

– Тільки не треба розповідати, що ти не нагрів на цьому рук. Знаю, що ти втратив власних п'ятнадцять мільйонів доларів. Отже, в тебе була якась мета.

– А ти можеш уявити собі мету, задля якої я пішов би на таке?

– Ні. Мені це на голову не налазить.

– Справді? Ти вважаєш, що в мене величний розум, безмежні знання і непомірний творчий потенціал, тому, хай там що я почну, кожна справа приречена на успіх. Аж раптом кажеш, що я не мав жоднісінького бажання докладати зусиль до розбудови Мексиканської Народної Республіки. Тобі це не здається нелогічним?

– Купуючи там копальні, ти чудово знав, що Мексикою керує уряд грабіжників. Тобі не обов’язково було заради них старатися.

– Отож. Не обов’язково.

– Так чи інак, тобі начхати було на мексиканський уряд, тому що…

– Тут ти помиляєшся.

– … бо ти знав, що рано чи пізно вони конфіскують власність. А хто тобі справді був потрібен, то це твої американські акціонери.

– Чистісінька правда, – Франциско дивився їй просто в очі, обличчя було серйозне, а слова лунали щиро, – але це лише частина правди.

– А яка ж – уся?

– У мене була зовсім інша мета.

– Яка ж саме?

– А це ти і маєш з’ясувати.

– Я тому й прийшла: сказати, що починаю розуміти твою мету.

Він знову всміхнувся:

– Якби справді так було, ти б сюди не прийшла.

– Правду кажеш. Я не розумію твоєї справжньої мети і, можливо, так ніколи й не зрозумію. Я лише починаю дещо намацувати.

– Що саме?

– Ти вичерпав усі можливі форми падіння і винайшов для себе нову розвагу: обмахлювати таких, як Джим та його друзі, і милуватися на їхні корчі. Не знаю, який різновид розпусти і гріха спонукає тебе насолоджуватися цим видовищем, але ти вибрав найвдаліший час і приїхав у Нью-Йорк саме по це.

– Не заперечуватиму: це справді неповторне видовище – поглянути, як вони корчаться і біснуються, надто – твій братичок.

– Вони – трухляві йолопи. І винні лише в тому, що довірилися тобі, твоєму імені і твоїй честі.

Знову обличчя Франциско стало серйозним. Даґні не сумнівалася, що він говорив щиро:

– Так. Вони довірились. Я знаю.

– І це тебе тішить?

– Ні, мені зовсім від цього не весело.

Він і далі грався своїми кульками, неуважно і спроквола підкидаючи їх час від часу. Даґні раптом зауважила бездоганну точність його прицілу, вправність рухів. Він ледь ворушив зап’ястком, штовхаючи по килиму одну кам’яну краплю точнісінько в центр іншої. Пригадала раптом передбачення з його дитинства, мовляв, усе, що він робитиме, – робитиме щонайбездоганніше.

– Ні, – знову озвався він, – я не вважаю, що це весело. Твій Джеймс і його друзі нічогісінько не петрають у гірничій промисловості. Вони і гадки не мають, як робляться гроші, й не вважають за необхідне вчитися. Вони вважають знання зайвими, а власні міркування – несуттєвими. Вони помітили, що у світі є я, і що мені було за честь опанувати знання. І вирішили, що можуть довірятися моїй честі. Хіба ж можна зрадити таку довіру?

– Отже, ти таки все спланував?

– Вирішуй сама. Це ти почала про їхню довіру і мою честь. Я вже не мислю такими категоріями. – Франциско випростався і додав: – І мені начхати на твого брата і його приятелів, я не дам за них ані ламаного гроша. Їхня теорія не нова, вона працювала сторіччями, але ніколи не давала стовідсоткової гарантії. Вони вирішили паразитувати на моїй ідеї, переглянувши лише один пункт імовірного плану. Думали, що єдина моя мета – нажитися, збільшити статки. А що, як моя мета полягала в іншому?

– Що ж ти хотів, як не заробити грошей?

– А їх це не обходило. Досить суттєва частина їхньої теорії – це байдужість до моєї мети, мотивів і бажань.

– Якщо ти не збирався заробляти там грошей, то який у тебе міг бути мотив?

– Та який завгодно. Наприклад, витратити їх.

– Витратити гроші на цілковитий і однозначний провал?

– Як я міг знати, що ті копальні приречені на цілковитий і

однозначний провал?

– А як ти міг не знати?

– Дуже просто. Не замислюючись про це.

– Ти взявся за новий проект, усебічно його не обдумавши?

– Ні, не зовсім так. Але невже не можна припустити, що я просто помилився? Я ж лише людина. Мені не вдалося. Зазнав поразки. Недостатньо попрацював.

Він зробив занадто різкий рух кистю: кришталева куля вистрілила, покотилася, вилискуючи по килиму, і дзвінко вдарилась об коричневу посестру в протилежному кінці кімнати.

– Я тобі не вірю, – мовила Даґні.

– Не віриш? А чому я не маю права на цю загальновизнану зараз людську рису? Чому я мушу платити за чужі помилки, не маючи права на власні?

– Бо це будеш не ти.

– Справді? – він ліниво і розслаблено витягнувся на килимі. – Ти збиралася мені закинути, що я це все зробив навмисне; отже, таки припускаєш, що я мав мету? Невже й досі не здатна розгледіти в мені покидька?

Даґні заплющила очі. Франциско зареготав так весело, як вона ще ніколи не чула. Квапливо глянула на нього, але не побачила в обличчі ані натяку на жорстокість: воно сяяло чистою радістю.

– Даґні, хочеш зрозуміти мій мотив? А ти не думаєш, що це могла бути звичайнісінька забаганка?

Ні, думала вона, це неправда. Інакше, він не міг би так сміятися, так дивитися на неї. Безвідповідальний бевзь не здатен на незатьмарену радість; непорушний душевний спокій недосяжний волоцюгам; вміння так сміятися – наслідок найглибшого, найсерйознішого мислення.

Даґні незворушно споглядала розпластану на килимі біля її ніг людину. Вона раптом відчула, що пам'ять повертає їй дещо: чорна піжама підкреслювала довгі лінії його тіла, комір відкривав гладеньку, молоду, засмаглу шкіру; згадався юнак у широких чорних штанах та сорочці, який лежав біля неї на траві далекого світанку. Тоді вона пишалася, що володіє цим тілом, і гордість ця досі залишалася в її душі.

Даґні раптом згадала найполум'яніші моменти їхньої близькості. Здавалося, ці спогади мали її образити, але чомусь

не ображали. Це почуття не поєднувалося ні з надією, ні з жалем; воно вже не керувало нею, але й не було сили його позбутися.

Незбагненно і непояснювано, виринувши з раптового відчуття, що так її вразило, вона згадала те, що колись дарувало їм обом неперевершену радість.

– Франциско, – мовила вона стиха, – колись ми з тобою любили музику Річарда Гейлі…

– Я досі її люблю.

– Ти з ним знайомий?

– Так. А що?

– Ти, часом, не знаєш, – він написав «П'ятий концерт»?

Франциско завмер. Даґні вважала, що його неможливо вразити, але, з'ясувалося, це не так. Дивно: з усього, що вона сьогодні казала, його приголомшили тільки ці слова. Але заціпеніння тривало лише якусь мить. Потім він спокійно запитав:

– А чому ти вважаєш, що він написав?

– То написав чи ні?

– Ти ж знаєш, що існує лише чотири концерти Гейлі.

– Так. Але мені цікаво, чи написав він іще один.

– Він покинув писати.

– Знаю.

– Чому ж запитуєш?

– Так, знічев'я. А де він зараз і що поробляє?

– Хтозна. Давно його не бачив. Але з чого ти взяла, що існує «П'ятий концерт»?

– Я не казала, що він існує. Я просто поцікавилась.

– Що тебе спонукало подумати про Річарда Гейлі саме зараз?

– Тому що… – Даґні відчула, що от-от зірветься, – тому що мій розум не здатен перестрибувати від музики Річарда Гейлі до… місіс Ґілберт Вейл.

Франциско полегшено засміявся.

– Он воно що… До речі, якщо ти стежиш за моїм публічним життям, то не могла не зауважити кумедної невідповідності в зворушливій історії місіс Ґілберт Вейл.

– Я не читаю маячні.

– А варто було б. Вона розкішно змалювала наш спільний торішній Святвечір на моїй віллі в Андах. Місячне сяйво на гірських вершинах, криваво-червоні квіти на ліанах, що

обплітають вікна… Тебе нічого в цьому не дивує?

Вона стиха відповіла:

– Про це я мала би в тебе запитувати, але не збираюся.

– А там і немає нічого особливого, крім того, що напередодні минулого Різдва я був у Техасі, в Ель-Пасо. Головував на відкритті колії «Сан-Себастьян» компанії «Таґґарт Трансконтиненталь». І ти мала би про це пам’ятати, навіть якщо саму подію вирішила зігнорувати. В мене є навіть картка, де я стою, обіймаючись із твоїм братом Джеймсом та сеньйором Орреном Бойлом.

Вона зойкнула, зрозумівши, що Франциско таки правду каже, і що історію місіс Вейл вона прочитала в газетах.

– Франциско, то що ж… що це означає?

Він засміявся.

– Роби власні висновки… Даґні, – його обличчя знову стало серйозне. – Чому ти подумала, що Гейлі пише «П’ятий концерт»? Чому не симфонію чи оперу, а саме концерт?

– А що тебе так непокоїть?

– Нічого. Просто… Даґні, я досі люблю його музику.

А далі він знову заговорив невимушено:

– Просто його твори належать до іншої епохи. Наша доба пропонує інакші розваги.

Він перевернувся на спину і ліг на схрещені під головою руки, роздивляючись стелю так, ніби там відбувалася сцена якогось кінофарсу.

– Даґні, невже тебе не розважила мексиканська вистава з тими копальнями… як їх там… «Сан-Себастьян»? Ти читала промови членів їхнього уряду та газетні передовиці? Мене називали пройдисвітом і безпринципним брехуном, який ошукав цілу державу, бо вони очікували заграбастати успішний гірничодобувний концерн, і я не мав жоднісінького права зруйнувати їхні шляхетні плани. Ти читала про маленького миршавого чиновничка, який радив їм на мене позиватися?

Франциско знову засміявся і змінив позу, розкинувши руки на килимі у вигляді хреста. Він здавався беззбройним, розслабленим і молодим.

– Ця вистава вартувала грубих грошей, а я цілком здатен забезпечити собі таке шоу. І якби я навмисно його інсценував, то переплюнув би імператора Нерона. Бо що таке спопеліле місто порівняно з пеклом у тому котлі, з якого я скинув

покришку?

Обпершись на лікоть, Франциско взяв кількоро кульок і неуважно підкинув їх на долоні; камінці клацнули м’яко і чисто, як і належить хорошій породі. Даґні раптом збагнула, що Франциско грається цими кульками не через порожню забаганку чи звичку; він просто не мав спокою і не міг тривалий час бути без діла.

– Уряд Мексиканської Народної Республіки оприлюднив декларацію, – розповідав він, – в якій закликав народ бути терплячим і на певний час змиритися з труднощами. Скидається на те, що на мідну жилу копалень «Сан-Себастьян» вони вже давно накинули оком. Завдяки їй керівники країни планували підвищити рівень життя, забезпечивши порцією смаженої свинини по вихідних кожного чоловіка та жінку, дитину та недоноска. Тепер герої-планувальники просять людей обвинувачувати не уряд, а розбещених багатіїв, бо я виявився безвідповідальним плейбоєм, а не зажерливим капіталістом, як вони сподівалися. Вони виправдовувалися, мовляв, і гадки не мали, що я їх підведу. А й справді – як вони могли це знати?

Даґні знову зауважила, як Франциско крутить у руці кульки, – автоматично, вдивляючись у якусь похмуру далечінь. Але, схоже, ці рухи були для нього певним полегшенням. Пальці рухалися повільно, неквапно торкаючись до поверхні камінців із якоюсь майже тілесною насолодою. Даґні здавалося це не грубим, а напрочуд привабливим, ніби – її немов осяяло – чуттєвість мала не фізичну природу, а була наслідком витонченого гноблення природи духовної.

– Утім, це не все, про що вони не знали, – вів далі Франциско, – скоро їм відкриється дещо значно більше. Скажімо, для шахтарів «Сан-Себастьяну» збудували селище, яке коштувало вісім мільйонів доларів. Будинки на сталевих каркасах із каналізацією, водопроводом, електрикою та холодильниками. А також школу, церкву, лікарню та кінотеатр. Ціле селище для людей, які досі мешкали в халабудах, зліплених із бляшанок та іншого мотлоху. Замість нагороди за це я зміг ушитися звідти цілий і неушкоджений, – привілей, отриманий завдяки тому, що я не був громадянином Мексиканської Народної Республіки. Це робітниче селище теж було враховане урядом. Ще б пак! Чудовий приклад прогресивного державного будівництва. Що ж, ті будиночки на

сталевих каркасах – переважно картонні з підробним шелаковим покриттям. Вони не протримаються і року. Водопровідні труби, як і решта нашого обладнання, було придбано у ділків, головне джерело постачання яких – міські звалища Буенос-Айреса та Ріо-де-Жанейро. Буде чудово, якщо ті труби витримають зо п'ять місяців; електропроводка, можливо, проживе на місяць довше. Прекрасні дороги, які ми проклали для Мексиканської Народної Республіки у скелях на тисяча двохсотметровій висоті, не перенесуть кількох наступних зим, бо склепано їх із дешевого цементу і без насипної подушки, а з укріплення на стрімких поворотах – лише пофарбована дошка. Варто дочекатися наступного гірського зсуву. Церква, думаю, вистоїть. Вона їм знадобиться.

– Франциско, – прошепотіла Даґні, – ти це все навмисно зробив?

Він підвів голову, продемонструвавши нестерпну втому на своєму обличчі.

– Хіба не все одно, – озвався він, – зробив я це навмисно чи через недбалість і тупість? Невже ти не розумієш, що це не має жодного значення? Всюди бракує одного-єдиного елемента.

Нею пересмикнуло. Всупереч всім своїм рішенням і обіцянкам себе контролювати, вона закричала:

– Франциско! Якщо ти усвідомлюєш, що коїться зі світом, якщо розумієш усі ті речі, про які говориш, ти не можеш над цим сміятися! Ти! Насамперед ти мусиш із ними боротися!

– Із ким?

– Із шахраями, з тими, хто уможливлює світовий пограбунок, із мексиканськими комітетниками та рештою злодюг.

Його посмішка набула небезпечного відтінку.

– Ні, моя люба. Боротись я маю з тобою.

Глянула на нього приголомшено:

– Про що це ти?

– Про те, що робітниче селище «Сан-Себастьян» коштувало вісім мільйонів доларів, – відповів він чітко та інтоновано. – За ці гроші я міг би купити справжні металеві конструкції, а не картонні коробки. Як і за решту грошей, що розійшлися на казна-що. Ці гроші пішли до людей, які збагачуються в такий спосіб. Щоправда, їхнє багатство швидко закінчується. І гроші підуть не до тих, хто вміє працювати, а до найрозбещеніших і найкорумпованіших. Згідно з сучасними стандартами,

перемагає той, від кого найменше користі. Всі гроші підуть на проекти типу «Рудень Сан-Себастьяну».

Даґні насилу витиснула:

– То ось яка в тебе мета?

– Так.

– І тебе це тішить?

– Так.

– Я думаю про твоє ім'я, – мовила вона, хоч певним чином і розуміла, що сперечатися зараз немає сенсу, – про родинну традицію д'Анконій, згідно з якою кожен наступний спадкоємець мав залишити по собі більший статок, ніж отримав.

– О, так, мої предки мали чудовий хист робити правильні вчинки у слушний час, зокрема вдало вкладати гроші. Звісно, «вкладати гроші» – річ відносна. Все залежить від мети. Поглянь хоча б на «Рудні Сан-Себатьяну». Проект коштував мені п'ятнадцять мільйонів доларів, але ці гроші знищили сорок мільйонів, що належали «Таґґарт Трансконтиненталь», тридцять п'ять – акціонерам на кшталт Джеймса Таґґарта та Оррена Бойла та сотні мільйонів, що підуть на усунення різних побічних наслідків. Непогані інвестиції, Даґні, погодься.

Вона випросталася.

– Ти розумієш, що мелеш?

– Цілком! Хочеш, задля економії часу назву по пунктах усе, за що ти збиралася мене сварити? По-перше, я впевнений, що «Таґґарт Трансконтиненталь» не оговтається від втрат на злощасній лінії «Сан-Себастьян». Ти вважаєш інакше, але цього не станеться. По-друге, завдяки цій гілці твій братичок Джеймс знищив «Фенікс-Дюранґо», що була єдиною путящою залізницею в країні.

– Ти справді все це розумієш?

– Я розумію значно більше.

– А ти… – вона не знала, чому захотілося запитати саме це; просто в пам'яті несподівано виринуло обличчя з темними гнівливими очима, – ти знаєш Елліса Ваятта?

– Звісно.

– І розумієш, якої шкоди це йому завдасть?

– Так. Він буде наступний, кого зітруть з лиця землі.

– Вважаєш, це… весело?

– Набагато веселіше за знищення мексиканських комітетників.

Даґні встала. Багато років вона вважала його розбещеним; боялась цього, думала про це, намагалася забути і ніколи більше цим не перейматися. Але вона й гадки не мала, як низько він упав.

Не дивилася на нього. Не усвідомлювала, що вголос цитує його давні слова:

– Хто ким дужче пишався би: Нат Таґґарт – тобою чи Себастьян д’Анконія – мною…

– Хіба ти не розумієш, чому я назвав ті копальні на честь мого великого пращура? Думаю, така данина припала б йому до душі.

На мить вона аж на очі перестала бачити; Даґні ще ніколи не випадало бути свідком блюзнірства; тепер вона відчула, що воно таке.

Франциско підвівся і дивився на неї згори, холодно та безлико посміхаючись.

Даґні лихоманило, але вона на це не зважала, як не переймалася і тим, що він помітить, про що здогадається чи на що наважиться.

– Я прийшла сюди, бо хотіла взнати причину, з якої ти занапастив своє життя, – мовила вона якось мляво.

– Я назвав причину, – серйозно відповів він, – але ти не хочеш мені повірити.

– Я й далі бачу тебе таким, як колись. Не можу забути. А те, на що ти перетворився, не належить до раціонального світу.

– Справді? А світ, який ти бачиш навколо, – раціональний?

– Ти належиш до людей, яких не здатен розчавити жоден світ.

– Так.

– Тоді – чому?

Він розправив плечі.

– Хто такий Джон Ґолт?

– О, не потрібно цієї вульгарщини!

Франциско подивився на неї. Вуста його всміхалися, але очі залишалися спокійні, щирі і навіть тривожно проникливі.

– Чому? – повторила вона.

Він відповів так само, як колись уночі в цьому ж готелі десять років тому:

– Ти ще не готова це почути.

Він не пішов за нею до дверей. Даґні вже взялася ручку, аж

раптом обернулась і застигла. Франциско стояв посеред кімнати, цілком охоплюючи її поглядом. Вона добре знала цей погляд і не могла рушити з місця.

– Я досі хочу тебе, – стиха мовив він. – Але я не достатньо щасливий, щоб покликати тебе в ліжко.

– Недостатньо щасливий… – очамріло повторила вона.

Він засміявся.

– А може, спершу відповіси на мою пропозицію? – він почекав, але вона мовчала. – Адже ти теж хочеш цього.

Із її вуст от-от мало зірватися заперечення, але Даґні зрозуміла, що правда пролунає більш убивчо.

– Так, – холодно відповіла вона, – але це не має для мене жодного значення.

Франциско всміхнувся. Йому, вочевидь, імпонувала сила духу, яка дозволила відповісти їй саме так.

Але, коли вона відчинила двері номера, він уже без жодної усмішки докинув:

– Ти відчайдушна, Даґні. І колись її тобі теж не забракне.

– Чого? Відчайдушності?

Але він промовчав.

Розділ VI
Некомерційне

Ріарден притиснувся чолом до дзеркала, намагаючись позбутися всіх думок. Тільки так можна буде пережити цей вечір, казав він собі.

Він зосередився на полегшенні, яке відчував від холодного доторку скла, міркуючи, в який спосіб можна змусити розум вимкнутися, коли все життя тренував його безвідмовно і цілодобово пильнувати. Ріарден не міг збагнути, чому так важко зараз примусити себе застібнути кілька чорних перламутрових ґудзиків на білій накрохмаленій сорочці, адже досі це робилося автоматично.

Настала річниця їхнього з Ліліан весілля, і його завчасно було попереджено, що саме сьогодні дружина влаштовує з цієї нагоди прийняття.

Він пообіцяв не проґавити цього свята, наївно заспокоюючи себе, що до події аж три місяці, і що він відвідає вечірку так само, як будь-який інший захід у своєму вщерть переповненому розкладі. Потім, упродовж кварталу з вісімнадцятигодинних робочих днів, він успішно забув про свято, аж поки півгодини тому, пообіді, секретарка зайшла до нього в кабінет і штивно нагадала:

–Містере Ріарден, у вас сьогодні прийняття.

Вигукнувши: «Милий Боже!», – він скочив на ноги і мерщій подався додому; кинувся сходами вгору, на ходу здираючи з себе робочий одяг, щоб устигнути перевдягнутися. Він розумів лише, що мусить квапитися, але жодним чином не усвідомлював мети цього поспіху.

Та коли нарешті второпав, що на нього чекає, то застиг, наче громом ударений.

– Ти не думаєш ні про що, крім своєї роботи, – цей вердикт Ріарден чув протягом усього свого життя.

Йому завжди натякали, що бізнес – це такий собі гріховодницький культ, до якого не варто втягувати порядних громадян; ганебна необхідність, до якої вдавалися, але воліли

про неї мовчати; розводитися на такі теми означало ображати шляхетні людські почуття; так само, як слід змивати з рук машинне мастило, повертаючись додому, так і залишені бізнесом плями треба змивати зі свого розуму, перш ніж переступити поріг – святая святих – вітальні. Хоч Ріарден і не дотримувався такої віри, та коли йшлося про членів його сім'ї, сприймав її як належне. Він вважав цілком природним – по-дитячому відкинувши сумніви і не намагаючись озвучити своєї думки, – що віддав себе на поталу якійсь темній релігії, вірі, якій був беззастережно відданий, але яка зробила його банітою, вигнанцем серед людей, що на їхнє співчуття годі було сподіватися.

Теоретично він розумів, що зобов'язаний гарантувати дружині певну частку себе і свого життя окремо від бізнесу. Але він ніколи не знаходив такої можливості і навіть не міг витиснути з себе й крихти докорів сумління. Він не міг ані примусити змінитися себе, ані ображатися на її обвинувачення.

Він місяцями не звертав на Ліліан уваги. Аби ж то місяцями – роками! – впродовж усього їхнього восьмирічного шлюбу. Її зацікавлення геть не обходили Ріардена; він не мав щонайменшого бажання навіть довідатися, в чому вони полягають.

У Ліліан було безліч друзів; він знав, що імена багатьох із них належать до скарбниці вітчизняної культури, але ніколи не мав часу зустрітися з ними чи принаймні ознайомитися з досягненнями, завдяки яким ті люди здобули собі славу. Він знав лише, що часто мигцем бачив їхні обличчя на обкладинках журналів. І Ліліан ображається цілком справедливо; якщо дружина спілкується з ним не надто лагідно, то він вартий осуду і цілком заслуговує на таке ставлення; а якщо сім'я називає його безсердечним, то так воно і є.

Він був нещадний до себе – завжди і в усьому. Коли виникала проблема на сталеливарні, перше, що робив Ріарден, – починав шукати, де він припустився помилки; ніколи не намагався знайти винних, окрім себе; лише від себе самого вимагав досконалості. Не визнавав за собою жодних переваг: хоч яка була провина, вона завжди лягала на нього. Але на заводі бажання виправити помилку спонукало його до дії, а вдома це не мало жоднісінького ефекту... «Ще кілька хвилин...» – думав він, заплющивши очі й притулившись лобом

до дзеркала.

Він не міг примусити замовкнути свій балакучий мозок. Це було однаково, що намагатися зупинити голою рукою струмінь води з зірваного пожежного гідранта.

Колючі цівки зі слів і картинок батожили його мозок…

Години, думав він, години поспіль треба витратити на споглядання цих облич; години, сповнені нудьги, якщо гості будуть п'яні, й огиди від їхніх порожніх мармиз, поки вони тверезі; скільки ж часу доведеться вдавати, що ти не помічаєш ані того, ані іншого; скільки доведеться витиснути з себе фраз, коли геть немає чого казати, – і все тоді, коли цей час був йому ґвалт як потрібен, щоб знайти наступника для керівника прокатних станів, який раптово і без пояснень звільнився… І це слід було почати робити негайно, бо працівників такого ґатунку знайти неймовірно складно. А як щось піде не так, і роботу прокатного стана буде порушено, то виникне загроза зриву лиття рейок для «Таґґарт Трансконтиненталь».

Він згадав німе обвинувачення, погляди родичів, сповнені докору, довготерпіння та презирства, коли вони помічали щонайменшу ознаку, чергове свідчення Ріарденової відданості роботі та марність його мовчазної надії на те, що вони, можливо, подумають, начебто «Сталь Ріардена» не на першому місці в його житті. Так п'яниця вдає цілковиту байдужість до алкоголю перед людьми, які презирливо спостерігають за ним, чудово знаючи про його ганебну слабкість…

– Я чула, вчора ти повернувся додому о другій ночі… Й де ж це ти був? – запитувала мати за вечерею.

А Ліліан відповідала:

– На сталеливарні, звісно ж.

Мовилося це таким тоном, яким би інша дружина казала: «У генделику за рогом».

Або ж Ліліан запитувала в нього з міною, що в її розумінні мала б означати мудрий півусміх:

– Що ти робив учора в Нью-Йорку?

– Був із хлопцями на банкеті.

– Діловому?

– Так.

– Ну звісно ж! – Ліліан ішла, не пустивши більше й пари з вуст.

А в ньому пробуджувалося ідіотське ганебне бажання, щоб

дружина бодай на мить подумала, ніби він відвідав якусь непристойну парубочу вечірку…

…Під час шторму на озері Мічиган потонув рудовоз із тоннами сировини для Ріардена. Кораблі розвалювалися на ходу, і якщо він не допоможе перевізникам відшкодувати збитки, то на озері не залишиться жодного судна...

– Оцей куточок? – запитала Ліліан, вказуючи на фотелі та кавові столики у вітальні. – Ні, Генрі, це не новина, але мені дуже лестить, що ти помітив його лише за якихось три тижні. Це моє власне бачення обстановки ранкової кімнати відомого французького палацу. Втім, такі речі не мають тебе обходити, коханий, адже хоч як шукай, на фондовій біржі ти їх усе одно не знайдеш…

…Мідь, яку він замовив півроку тому, досі не доставили, а обіцяну дату відкладали тричі. «Ми нічого не можемо вдіяти, містере Ріарден». Він був змушений шукати нового контрагента, а поставки ставали дедалі непевніші…

Філіп не всміхнувся, урвавши палку промову перед котроюсь материною подругою щодо свого приєднання до лав чергової організації. Але обвислі м’язи його обличчя завжди натякали на поблажливо-зверхній усміх:

– Ні, Генрі, тобі це геть не буде цікаво, тут немає нічого бізнесового…

…Підрядник із Детройта, який узявся перебудовувати чималий завод, розглядав можливість використання конструкційних профілів із ріарден-металу. Варто було б іще тиждень тому полетіти до нього та поспілкуватися особисто. І він міг би зробити це просто сьогодні…

– Ти не слухаєш, – дорікнула йому за сніданком мати, переповідаючи сон, який наснився їй минулої ночі, саме тоді, коли він міркував про поточний індекс цін на вугілля. – Тебе нічого не цікавить, крім самого себе. Тобі байдуже до всіх людей на божому світі…

…Машинописні сторінки доповіді про випробування авіаційного двигуна з ріарден-металу вже третій день лежали на столі в його кабінеті. Досі він ніяк не знаходив часу, щоб ознайомитися з тим звітом, тому понад усе на світі йому зараз хотілося його прочитати…

Рвучко струснувши головою, Ріарден розплющив очі й відступив від дзеркала.

Спробував був застебнути ґудзики, але рука мимоволі потягнулася до стосика листів на комоді. Це була невідкладна кореспонденція, яку слід було переглянути сьогодні, але він не мав часу зробити це в офісі.

Коли він похапцем збирався додому, секретарка запхнула листи йому в кишеню. Вже вдома, перевдягаючись, Ріарден кинув їх на комод. На підлогу випала газетна вирізка з сердито обведеною червоним олівцем назвою: «Вирівнювання можливостей». Він якнайшвидше мав її прочитати, бо навколо цієї теми останні три місяці точилося забагато розмов, – зловісно забагато. І він її прочитав – під звуки голосів та удаваного сміху, які нагадували йому про те, що гості вже сходяться і що вечірка почалась. Отже незабаром, зійшовши вниз, він відчує сповнені гіркоти і докорів погляди членів своєї сім'ї.

В передовиці йшлося про те, що в часи скорочення виробництва та ринку, коли неможливо заробити собі на нормальне життя, несправедливо одній людині володіти кількома комерційними підприємствами, адже інші не мають жодного; що згубно дозволяти кільком суб'єктам нагромаджувати всі ресурси, позбавивши шансів решту підприємців; що конкуренція дуже важлива для суспільства, обов'язком якого є стежити, щоб ніхто не піднімався вище за середній рівень, опиняючись поза конкуренцією. Автор статті передбачав успіх запропонованому біллю, що забороняв суб'єктові чи корпорації володіти більш як одним промисловим концерном.

Веслі Мауч, представник Ріардена у Вашингтоні, порадив йому не перейматися. «Боротьба буде запекла, – сказав він, – але законопроект відхилять».

Ріарден аніскілечки не розумівся на таких битвах, тому доручив їх Маучу та його штабові. Він ледве встигав переглядати звіти з Вашингтона та підписувати чеки, потрібні Маучу для його роботи.

Ріарден не вірив, що білль може пройти; не міг цього навіть припустити. Живучи в чистій реальності металів, технологій, виробництва, він був щиро переконаний, що людині варто мати справу лише з раціональними речами, а не з божевільними; слід шукати правильний розв'язок, бо саме правильна відповідь завжди перемагає; що безсенсове, хибне, моторошно-

несправедливе – не здатне на успіх, воно може лише самознищитися. Тому битва проти такого законопроекту здавалася Ріарденові безглуздою і ганебною, наче конкуренція з людиною, яка розраховує склад сталевих сплавів за допомогою нумерології.

Ріарден спробував собі нагадати про небезпечність цієї теми. Але відчайдушний вереск найістеричнішої газетульки не викликав у нього жодних почуттів. Натомість щонайменша зміна в характеристиці ріарден-металу під час лабораторного дослідження спонукала тривожно зриватися на ноги.

У нього більше ні на що не було сил.

Він зіжмакав вирізку і жбурнув її в кошик для сміття. Відчував, що його накриває важелезна втома, якої ніколи не мав на роботі; виснаження підстерігало і заскакувало його саме тоді, коли відволікався на щось інше. Ріарденові здалося, що він не спроможний зараз ні на що, крім як упасти і заснути. Сказав собі, що мусить з’явитися на вечірці, що його родина має право вимагати від нього цієї поступки і що він повинен навчитися поділяти їхнє задоволення – не заради себе, заради них.

Він і гадки не мав, чому цей мотив його не спонукає. Впродовж усього життя, коли він був упевнений у правильності обраного вектора, бажання дотримуватися його з’являлося автоматично. Що з ним коїться? – дивувався Ріарден. Немилосердний конфлікт почуттів, нехіть дотримуватися правильних рішень – хіба це не формула морального занепаду? Визнавати власну провину, не відчуваючи нічого, крім холодної глибокої байдужості – хіба це не зрада рушіїв його життєвого курсу та його гордості?

Не гайнуючи часу на пошуки відповіді, він закінчив вбиратися – швидко і безжально.

Ріарден, не згинаючи спини, владно і неквапливо спускався сходами у вітальню. Висока постать із бездоганно-білосніжною хустинкою в нагрудній кишені антрацитового фраку, рухалася природно і чинно, як і належить великому підприємцю. Запрошені літні дами нестямилися з утіхи.

Ліліан чекала на нього внизу біля сходів. Аристократичні лінії лимонно-жовтої вечірньої сукні в імперському стилі підкреслювали граційність її тіла; вона мала вигляд режисера, цілком задоволеного дійством.

Ріарден усміхнувся – йому подобалося бачити дружину

щасливою. Це хоч якось виправдовувало цю вечірку.

Але наблизившись до неї, він вражено завмер. Ліліан завжди зі смаком добирала прикраси, ніколи не зловживаючи кількістю. Проте сьогодні вона влаштувала справжню виставку: діамантове кольє, сережки з брильянтами, різноманітні каблучки та брошки. На тлі немислимої кількості цих коштовностей її руки і плечі здавалися неприродно оголеними. Лише на правому зап'ястку красувався браслет із ріарден-металу. Поруч з іскристими брильянтами він скидався на потворну цяцьку з копійчаного рундука.

Перевівши погляд від браслета на обличчя Ліліан, Ріарден побачив її очі: прищурені та зосереджені, вони немов дивилися в себе, намагаючись щось приховати.

Йому раптом захотілося здерти браслет з її руки. Натомість, підкоряючись бадьорому голосу, що вітав чергову гостю, він ґречно вклонився новоприбулій вдові з пісним обличчям.

– Людина? Що таке людина? Жалюгідна жменька хімікалій, наділених манією величі, – звернувся доктор Прітчетт до гурту гостей у протилежному кутку кімнати.

Потім узяв двома пальцями канапку з кришталевої тарелі; не кусаючи, цілою, закинув собі до рота.

– Метафізичні претензії людини сміховинні, – продовжив він. – Нікчемна дещиця протоплазми, нашпигована мізерними і вбогими концепціями та потворними емоціями, яка уявляє себе важливою! Як на мене, в цьому зосереджено все світове зло.

– Але, професоре, чиї, на вашу думку, концепції не вбогі, а емоції не огидні? – серйозно і щиро поцікавилася дружина власника автомобільного заводу.

– Немає таких, – мовив доктор Прітчетт. – У межах людських здібностей таких концепцій не існує.

Нерішуче втрутився молодик:

– Але якщо немає вартісних концепцій, то як нам знати, що ті, які маємо, – погані? За якими критеріями?

– Немає ніяких критеріїв.

Аудиторія мимоволі притихла.

– Філософи минулого були поверхові, – вів далі доктор Прітчетт. – На долю нашої доби випало по-новому визначити мету філософії. І ця мета полягає не в пошуках сенсу життя, а в тому, щоб довести відсутність будь-якого сенсу.

Симпатична дочка власника вугільної копальні обурилася:

– Хто може це стверджувати?

– Я намагаюсь, – мовив доктор Прітчетт. Останні три роки він очолював факультет філософії в університеті імені Патріка Генрі.

Виблискуючи своїми діамантами, до нього підійшла Ліліан.

Здавалося, що вираз її обличчя з м'яким натяком на усмішку, сконструював той таки перукар, який зробив їй зачіску.

– Саме пошук сенсу так ускладнює людське життя, – пояснив доктор Прітчетт. – Усвідомивши, що ми не маємо жодного значення для безмежного всесвіту, що жодна наша діяльність не є важливою і що байдуже, живемо ми чи помираємо, ми станемо значно… слухняніші.

Він стинув плечима і взяв іще одну канапку.

Присутній на вечірці бізнесмен здивовано мовив:

– Але ж, професоре, я лише поцікавився вашою думкою щодо законопроекту «Про урівнювання можливостей».

– А, ви про це? – недбало кинув Прітчетт. – Здається, я цілком чітко висловився, що підтримую його, адже я прихильник вільної економіки. А вільна економіка не може існувати без конкуренції. Саме тому ми повинні примусити людей конкурувати, щоб зробити їх вільними.

– Але ж, даруйте, хіба ви не суперечите сам собі?

– У вищому філософському сенсі – ні. Слід навчитись уникати статичних визначень старомодного мислення. У всесвіті немає нічого статичного. Все плинне.

– Але з погляду здорового глузду…

– Логіка та розум, любий мій друже, найпростакуватіші з усіх забобонів. Принаймні, це зараз загальновизнана думка.

– Але я не зовсім розумію, як ми можемо…

– Ви страждаєте від популярного оманливого переконання, що речі можна зрозуміти. Ви не усвідомлюєте того факту, що всесвіт – це немислиме протиріччя.

– Протиріччя в чому? – округлила очі дружина автозаводчика.

– У самому собі.

– Як… Як так?

– Шановна леді, обов'язок мислителя не пояснювати світ, а показати, що пояснити нічого не можна.

– Так, звісно… Але ж…

– Покликання філософії – не дошукатися знань, а довести,

що знання неможливе для людини.

– Але якщо ми це доведемо, – втрутилася дочка власника вугільної копальні, – що тоді залишиться?

– Інстинкти, – побожно видихнув доктор Прітчетт.

В іншому кінці кімнати гурт людей слухав Бальфа Юбанка, який, примостившись на краєчку крісла, намагався триматися купи, бо в розслабленій позі його обличчя та постать мали властивість розпливатися по горизонталі.

– Література минулого, – розповідав Бальф Юбанк, – це лише дрібне шахрайство. Вона лакувала життя на догоду грошовим магнатам, яким, власне, і прислужувала. Моральні засади, свобода думки, досягнень, щасливий кінець, зображення людей як героїв – усе це зараз просо смішно. Наша епоха вперше наділила літературу глибиною, оголивши справжню суть життя.

Дуже юна дівчина у білій вечірній сукні сором'язливо запитала:

– Містере Юбанк, а в чому справжня суть життя?

– У стражданні, – відповів Бальф Юбанк. – У поразці та стражданні.

– Але… чому? Люди ж можуть бути щасливі… Бодай інколи… Хіба ні?

– Це хибна думка неглибоких натур.

Дівчина зашарілася. Багата жінка, яка успадкувала нафтопереробний завод, винувато спитала:

– Містере Юбанк, а як же нам підвищити літературний смак широкого загалу?

– Це велика соціальна проблема, – мовив Бальф Юбанк, якого вважали літературним лідером сторіччя, хоча жодна книжка цього автора не розійшлася накладом понад три тисячі примірників. – На мою думку, законопроект «Про зрівнювання можливостей» у контексті літератури розв'язав би цю проблему.

– А чи схвалюєте ви цей законопроект стосовно промисловості? Бо я навіть не знаю, як до цього ставитися.

– Звісно ж, схвалюю. Наша культура занурилася в болото матеріалізму. В гонитві за матеріальними благами і технологічними витребеньками люди втратили духовні орієнтири, занадто узалежнилися від комфорту. Але якщо ми знову навчимо їх долати скруту, вони повернуться до шляхетнішого життя. Тому ми повинні покласти край індивідуальній жадобі.

– Я ніколи не сприймала цієї проблеми під таким кутом, – знічено промовила жінка.

– Ральфе, а як ви збираєтеся притягти законопроект «Про урівнювання можливостей» до літератури? – всміхнувся Морт Лідді. – Це щось новеньке.

– Мене звати Бальф, – обурено буркнув Юбанк. – До того ж, ідея справді нова, бо належить мені.

– Добре, добре, я не хочу сваритися. Просто запитав, – Морт Лідді знову всміхнувся. Нервовий усміх майже не сходив із обличчя цього композитора, який створював старомодну музику для кіно і авангардові симфонії для поодиноких шанувальників.

– Усе максимально просто, – пояснював Бальф Юбанк. – Потрібен закон, що обмежуватиме продажі будь-якої книжки до десяти тисяч примірників. Це відкриє літературний ринок для нових талантів, свіжих ідей та некомерційної літератури. Якщо заборонити людям розкуповувати мільйонні наклади всілякого мотлоху, вони хоч-не-хоч купуватимуть якісніші книжки.

– Щось у цьому є, – промовив Морт Лідді. – Але чи не позначиться це на письменницьких банківських рахунках?

– Тим краще. Дозволяти писати слід лише тим, хто не має корисливих мотивів.

– Але ж, містере Юбанк, – знову не втрималася дівчина в білій сукні, – а що як книжку захочуть придбати більш як десять тисяч людей?

– Десяти тисяч читачів достатньо для будь-якої книжки.

– Я зовсім не про це. Я про те… А що, як вони захочуть?

– Це інша тема.

– Але якщо твір має цікавий сюжет…

– Сюжет – це примітивна вульгарність у літературі, – презирливо кинув Бальф Юбанк.

Доктор Прітчетт, йдучи через кімнату до бару, зупинився, щоб докинути:

– Саме так. Так само як логіка – примітивна вульгарність у філософії.

– Так само, як мелодія – це примітивна вульгарність у музиці, – вставив Морт Лідді.

– Про що сперечаєтеся? – зблиснула діамантами Ліліан Ріарден.

– Ліліан, янголе мій, – промуркотів Бальф Юбанк, – чи я казав, що присвячую тобі новий роман?

– Справді? Дякую, любий.

– А як називатиметься ваш новий роман? – поцікавилася багата жінка.

– «Серце молочаря».

– Про що він?

– Про зневіру.

– Але, містере Юбанк, – не вгавала дівчина у білій сукні, страшенно шаріючи, – якщо скрізь сама лише зневіра, то задля чого жити?

– Заради братньої любові, – похмуро відповів Бальф Юбанк.

Бертрам Скаддер обперся на шинквас. Здавалося, що його довге, тонке обличчя зменшується, вгинаючись усередину, за винятком очних яблук і рота, що виступають трьома м'якими м'ячиками. Скаддер обіймав посаду головного редактора в журналі «Майбутнє» і нещодавно надрукував там статтю про Генка Ріардена, що називалася «Восьминіг».

Скаддер мовчки простягнув барменові спорожнілий бокал. Коли йому повернули повний, він ковтнув, але помітив, що поруч стоїть Філіп Ріарден, у якого теж закінчилася випивка. Поворухнувши великим пальцем, дав знак бармену поновити. Скаддер вирішив не помічати порожнього келиха Бетті Поп, яка стояла з іншого боку від Філіпа.

– Послухай, приятелю, – Бертрам Скаддер намагався сфокусувати очні яблука у напрямку Філіпа, – подобається тобі чи ні, але законопроект про зрівняння можливостей – це неабиякий поступ.

– Містере Скаддер, а з чого ви взяли, що мені він має не подобатися? – ввічливо запитав Філіп.

– Це буде болісне впровадження. Довга рука суспільства дещо уріже перелік цих шедеврів, – він показав рукою на бар.

– Чому ви думаєте, що я заперечуватиму?

– А хіба ні? – без ентузіазму запитав Бертрам Скаддер.

– Не буду! – гаряче запевнив Філіп. – Я завжди ставив суспільне благо вище особистого, жертвував свій час та гроші «Друзям глобального прогресу», які йдуть хрестовим походом за законопроект про зрівняння можливостей. Я вважаю кричущо несправедливим, що одна людина отримує всі шанси, не залишаючи нічого іншим.

Бертрам Скаддер замислено, хоча й дещо знуджено, поглянув на Філіпа і мовив:

– Що ж, це дуже мило з твого боку.

– Містере Скаддер, деякі люди вельми серйозно ставляться до принципів моралі, – гордовито сказав Філіп.

– Філіпе, про що це він говорить? – протягнула Бетті Поп. – Хіба ми знаємо бодай когось, хто володає більше ніж одним бізнесом?

– Ой, та не меліть дурниць! – сприкрено відрізав Бертрам Скаддер.

– Не розумію, звідки стільки галасу через якийсь нещасний законопроект «Про урівнювання можливостей»? – агресивно мовила Бетті Поп тоном економічного експерта. – Чому він так не подобається бізнесменам? Це ж на їхню користь. Якщо всі навколо – бідні, підприємцям нікому збувати свої товари. Але якщо вони не будуть егоїстами і поділяться своєю накопиченою власністю, то всі матимуть шанс завдяки наполегливій праці виробити ще більше товарів.

– Я взагалі не розумію, навіщо враховувати інтереси промисловців, – промовив Скаддер. – Коли є маса знедолених людей і водночас купа доступних товарів, лише цілковитий бовдур розраховуватиме на те, що людей зупинить така непевна річ, як майнові права. Право на власність – це чистісінький забобон. Людина має якусь власність лише завдяки милості тих, хто ще не встиг її захопити. І народ може зрозуміти це будь-якої миті. А якщо так, то чому б не взятися до справи?

– І таки візьметься, – долучився до розмови Клод Слеґенгоп. – Народові це ох як знадобиться. Він має потреби і це – єдине виправдання. Якщо народові чогось бракує, то спершу бере своє, а вже потім обговорює це надбання.

Клод Слеґенгоп непомітно наблизився до них, протиснувся між Філіпом та Скаддером, ненав’язливо посунувши редактора.

Слеґенгоп не був ані високий, ані занадто важкий. Цей квадратний опецьок зі зламаним носом був провідником «Друзів глобального прогресу», а точніше, – їхнім президентом.

– Голод не тітка, – вів далі Клод Слеґенгоп. – Ідеї – це лише повітря, а порожній шлунок – матеріальний факт. У всіх своїх промовах я кажу, що жодні розмови не мають сенсу. Суспільство страждає від браку можливостей для бізнесу, тому ми маємо право скористатися можливостями, які вже існують. Закони мають працювати на благо суспільства.

– Він же не копав цю руду власноруч! – раптом пронизливо

вереснув Філіп. – На нього кайлували сотні робітників. Вони це зробили. То чому ж він так собою пишається?

Обидва чоловіки подивилися на нього – Скаддер, здивовано піднявши брову, Слеґенгоп – безсторонньо.

– Мати Божа! – наче щось згадавши, протягнула Бетті Поп.

Генк Ріарден стояв у затінку ніші в протилежному кінці вітальні. Він сподівався вихопити для себе кілька хвилин перепочинку.

Він щойно втік від дами середнього віку, яка люб’язно вирішила поділитися з ним досвідом парапсихологічних експериментів. Генк дивився у вікно. Вдалечині звично палахкотіла червона заграва «Сталі Ріардена». Він полегшено дозволив собі довгий погляд убік заводу.

Ріарден повернувся обличчям до вітальні. Йому ніколи не подобався власний будинок – все в ньому Ліліан облаштувала на свій смак. Але сьогодні яскраві вечірні сукні звеселили кімнату, створивши атмосферу блиску і радості. Йому подобалося споглядати веселих людей, хоч сам він і не розумів їхньої манери розважатися.

Генк дивився на квіти, на відблиски світла в кришталевих келихах, на оголені жіночі руки та плечі. За вікном підвивав холодний осінній вітер, ширяючи по спорожнілих рівнинах. Тонкі гілки дерева неподалік будинку гойдалися, немов благаючи про допомогу.

Дерево стояло точнісінько проти заграви від сталеливарні.

Він не міг озвучити своїх раптових емоцій, не міг означити почуттів – їхніх причин, якості, значення. Частково вони складалися з радості, до якої домішувалося урочисте бажання зняти капелюха – він тільки не знав, перед ким.

Усміхаючись, він ступив у бік веселого натовпу, але враз посерйознішав, бо в дверях з’явилася нова гостя – Даґні Таґґарт.

Ліліан поквапилася її зустрічати, не відриваючи від гості пильного і зацікавленого погляду. Їм уже кілька разів випадало бачитися за цілком буденних обставин, тому Ліліан зачудовано роздивлялася Даґні у чорній вечірній сукні з корсажем; мов тога, вона звисала з одного плеча, залишаючи друге оголеним. Саме це плече і було головною прикрасою вбрання. Повсякденні костюми Даґні Таґґарт не спонукали думати про її тіло. Бальна сукня здавалася надмірно відвертою, тому що оголене плече було тендітне і прекрасне, а діамантовий браслет на зап’ястку

надавав її жіночності відтінку несвободи, немов Даґні закуто в кайдани.

– Міс Таґґарт, який приємний сюрприз, дуже рада вас бачити, – м’язи на обличчі Ліліан Ріарден скоротилися у подобу посмішки. – Я й не сподівалася, що моє запрошення здатне буде відірвати вас від значно важливіших справ. Я неймовірно втішена.

Джеймс Таґґарт увійшов разом із сестрою. Вдавано спохопившись, Ліліан осміхнулася до нього, ніби досі не помічала.

– Привіт, Джеймсе. Це покарання за популярність – побачивши твою сестру, тебе можна і не помітити.

– Ліліан, ніхто не здатен бути популярнішим за тебе, – скупо всміхнувся він, – і тебе неможливо не помітити.

– Мене? Я цілком змирилася з роллю покірної тіні свого великого чоловіка і готова визнати, що дружина має бути задоволена відображеною славою. Згодні, міс Таґґарт?

– Ні. Я не згодна.

– Міс Таґґарт, це комплімент чи докір? Даруйте, що я визнаю свою безпорадність. Кого мені вам представити? Боюсь, тут немає нікого, крім письменників та художників. А вони вас навряд чи зацікавлять.

– Я би хотіла привітатися з Генком.

– Звісно. Джеймсе, пам’ятаєш, ти казав, що хочеш поспілкуватися з Бальфом Юбанком?.. О, так, він тут… Я розповім, як ти хвалив його новий роман на вечері у місіс Вітком!

Ідучи просторою кімнатою, Даґні дивувалася, чому вона сказала, що хоче знайти Генка, адже помітила його відразу, як увійшла.

Ріарден дивився на неї з протилежного кінця довгої зали.

– Привіт, Генку.

– Доброго вечора.

Уклонився ґречно і стримано. Його рухи відповідали вишуканій бездоганності фраку. Ріарден не всміхнувся.

– Дякую за запрошення, – весело сказала вона.

– Не можу стверджувати, що напевно знав про твій візит.

– У такому разі, рада, що місіс Ріарден про мене згадала. Мені захотілося зробити сьогодні виняток.

– Виняток?

– Я рідко ходжу на вечірки.

– Я радий, що ця нагода послугувала тобі винятком, – він не додав «міс Таґґарт», але здавалося, ніби додав.

Його офіційна манера була така несподівана, що Даґні не могла швидко до неї призвичаїтися.

– Я хотіла відсвяткувати, – сказала вона.

– Річницю мого весілля?

– То це річниця вашого весілля? Не знала. Вітаю, Генку.

– А що ж ти збиралася святкувати?

– Я вирішила дозволити собі трохи перепочити. Влаштувати власне свято – на твою та свою честь.

– З якої нагоди?

Вона думала про нову колію в Колорадо, що повільно тягнеться скелястими схилами до далекої мети – нафтових родовищ Ваятта. Даґні бачила зеленаво-блакитне сяйво рейок на замерзлій землі, серед висохлих водоростей, голих валунів і гнилих халабуд напівголодних селищ.

– На честь перших шістдесяти миль колії з ріарден-металу, – відповіла вона.

– Я ціную це, – мовив він тоном, яким би доречніше було мовити: «Ніколи не чув про таке».

Даґні й гадки не мала, що казати. Здавалося, ніби розмовляє з незнайомцем.

– Міс Таґґарт, невже? – привітний голос перервав їхню мовчанку. – Ось про що мені йдеться, коли кажу, що Генк Ріарден здатен на будь-яке диво!

До них наближався знайомий бізнесмен, не відводячи від Даґні захоплених і здивованих очей. Вони втрьох часто мали термінові наради щодо фрахтових ставок та поставок сталі. Тепер він дивився на неї, відверто демонструючи враження від зміни її зовнішнього вигляду, чого, здавалося, геть не помітив Ріарден.

Вона привітно засміялася, не даючи собі часу усвідомити неочікуване розчарування від думки, що цей захоплений погляд хотіла би побачити на обличчі Ріардена. Обмінявшись зі знайомим кількома реченнями, вона обернулась, але Ріардена вже не було.

– То це і є твоя славетна сестра? – дивлячись через усю кімнату на Даґні, запитав Бальф Юбанк.

– Не знав, що моя сестронька славетна, – ображено буркнув

Таґґарт.

– Але, друже, вона – справжнісінький феномен у царині економіки, люди просто не можуть про неї не говорити. Твоя сестра – втілення симптому загальної хвороби нашого сторіччя, зіпсований продукт механічної епохи. Машини знищили в людині все гуманне і людське, відірвали її від ґрунту, вийняли душу, відібрали природне мистецтво та перетворили на безсердечного робота. Ось вам промовистий приклад – жінка, яка керує залізницею замість того, щоб опанувати чудове ремесло ткалі та мистецтво виховувати дітей.

Ріарден рухався поміж гостей, намагаючись уникнути розмов. Він дивився на кімнату, і не бачив жодної людини, з якою хотів би поспілкуватися.

– Агов, Генку Ріарден, а ти не такий уже й поганий хлопець, коли бачиш тебе зблизька у рідному лев’ячому лігві. Тобі варто час од часу давати прес-конференції, ти б нас завоював і схилив на свій бік!

Ріарден приголомшено озирнувся на промовця. Це був молодий, але пошарпаний репортер однієї з радикальних бульварних газет. Прикра і виклична фамільярність його поведінки натякала на те, що, обравши брутальний стиль, він знав: Ріарден ніколи не дозволить собі зв’язатися з такою людиною; він радше волів би витурити його зі свого заводу. Але газетяра запросила Ліліан, тому Генк змушений був опанувати себе. Лише сухо запитав:

– Чого тобі?

– Ти не така вже й погана людина. Обдарований. У тебе технологічний талант. Але, звісно, я не згоден з тобою щодо ріарден-металу.

– Я не потребую твоєї згоди.

– Що ж, Бертрам Скаддер сказав, що твоя політика… – войовничо почав чоловік, тицяючи пальцем у бік бару, але замовк, зрозумівши, що переборщив.

Ріарден подивився на зігнуту неохайну постать, що оперлася ліктями на шинквас. Ліліан знайомила їх, але він, як завжди, не запам’ятав ім’я. Він рвучко розвернувся і пішов геть так рішуче, що нечупарний мартопляс не наважився більше до нього чіплятися.

Ліліан помітила чоловіків вираз обличчя, коли той наблизився до гурту людей, з якими вона спілкувалася. Ріарден

мовчки взяв її за лікоть і відвів убік, щоб ніхто не зміг їх почути.

– Це Скаддер із журналу «Майбутнє»? – запитав він, кивнувши в бік бару.

– Так, а що?

Він приголомшено глянув на дружину, нездатний вловити логіку її вчинку. Ліліан пильно за ним спостерігала.

– Як ти могла запросити його сюди?

– О, Генрі, не будь смішний. Ти ж не хочеш видатися вузькочолим снобом? Варто вчитися поважати право людей на власну думку і заохочувати свободу слова.

– У себе вдома?

– Ой, не будь такий старомодний!

Ріарден мовчав. Жодної притомної думки. Натомість в його свідомості застрягли лише дві картинки.

Він бачив статтю «Восьминіг», нашкрябану Бертрамом Скаддером, в якій не було й натяку на ідею – лише публічно вилите відро нечистот. Матеріал не оперував жодним фактом, навіть вигаданим, зате ряснів кпинами, образами та жовчю на тлі злісного скавуління пасквілянта, що нахабно нехтував доказами. А ще він бачив лінії прекрасного профілю Ліліан, в якому, одружуючись із нею, шукав гордовитої чистоти.

Удруге глянувши на дружину, він зрозумів, що той профіль був лише спогадом. Вона повернула до нього уважне і насторожене обличчя. Нарешті повернувшись у реальність, він подумав, що бачить задоволення в її очах. Але наступної ж миті нагадав собі, що він не божевільний, а тому це неможливо.

– Ти вперше запросила цього… – він безтрепетно і дуже влучно лайнувся, – у мій дім. І востаннє.

– Як ти можеш таке…

– Годі, Ліліан. Не варто заперечувати. Інакше я викину його просто зараз.

Він дав їй мить на відповідь, на заперечення, на крик, якщо вона захоче. Вона мовчала, не дивлячись на нього, тільки її гладенькі щоки ледь запали, ніби випустивши повітря.

Нічого не помічаючи, навпомацки рухаючись крізь вогні, голоси та парфуми, він відчув крижаний доторк жаху. Ріарден знав, що слід добряче та якнайшвидше поміркувати про Ліліан і знайти відповідь на загадку її характеру, бо цей безцеремонний учинок не можна було проігнорувати. Але Генк не хотів про неї думати. Він зрозумів природу свого жаху: відповідь перестала

мати значення для нього дуже давно.

Його знову накривала втома. Він відчував, як збільшуються і частішають її хвилі. Це було не в ньому, це було ззовні, ширилося кімнатою. На мить він відчув себе самотнім блукальником у сірій пустелі, який потребував допомоги, але знав, що чекати її немає звідки. Аж раптом зупинився. В освітленому отворі дверей із протилежного боку зали він побачив високу зверхню чоловічу постать; перш ніж увійти, гість на мить зупинився. Ріардену ніколи не випадало з ним зустрічатися, але з усіх скандальних фізій, якими кишіли сторінки газет і журналів, цю він відверто зневажав. Це був Франциско д'Анконія.

Ріарден ніколи особливо не зважав на людей типу Бертрама Скаддера.

Але кожної години свого життя, кожної його важкої та прекрасної миті, коли мозок стогнав від перенапруги, а м'язи боліли від утоми, кожного кроку, який піднімав його з копалень Міннесоти, перетворюючи нестерпні зусилля на золото, з усією глибокою повагою до грошей та до їхнього значення він ненавидів марнотратців, не гідних великого дару успадкованого багатства. «А ось, – подумав Ріарден, – наймерзотніший представник цього виду».

Він бачив, як Франциско д'Анконія зайшов, уклонився Ліліан, і занурився в натовп, ніби кімната, в якій він ніколи досі не був, належала йому.

Услід йому почали повертатися голови, ніби в маріонеток, яких він тягнув за мотузочки.

Повернувшись до Ліліан, Ріарден незлостиво (бо його презирство почало перетворюватися на подив) мовив:

– Не знав, що ти з ним знайома.

– Ми перетиналися на кількох вечірках.

– Він теж твій друг?

– Аж ніяк! – цілком щиро обурилася жінка.

– То нащо ж ти його запросила?

– Якщо вже він зараз у цій країні, то не можна влаштувати вечірку – вартісну вечірку, – не запросивши його. Якщо він приходить – це прикро, якщо не приходить – це суспільне тавро.

Ріарден зареготав. Ліліан нарешті розкрилась. Раніше вона стримувалася від такого штибу зізнань.

– Слухай сюди, – втомлено мовив Ріарден, – я не хочу

псувати твою вечірку, тому доклади зусиль, щоб ми з ним не перетиналися. Не треба нас знайомити. Не хочу. Не знаю, як ти це зробиш, але ти досвідчена господиня, тому – вперед.

Побачивши Франциско, Даґні заціпеніла. Проходячи повз неї, він, не зупиняючись, стримано вклонився, і Даґні відчула, що цей момент відбився в його свідомості; обличчям прослизнула слабка тінь усмішки; Франциско ніби натякав, що все розуміє і не видаватиме їхнього знайомства. Вона відвернулася, сподіваючись, що протягом вечора таки вдасться уникнути спілкування.

До гурту навколо доктора Прітчетта приєднався Бальф Юбанк і похмуро проповідував:

– …ні, не можна сподіватися, що народ осягне вищі рівні філософії. Культуру слід забрати з рук ласих на гроші мисливців. Нам потрібна національна стипендія для літераторів. Це ганебно, що до митців ставляться, як до вуличних торговців, і що культуру продають, як мило.

– Себто, ви зараз намагаєтеся поскаржитися, що мило продається краще? – долучився Франциско д'Анконія.

Ніхто не помітив, як він підійшов; усім враз немов заціпило, і розмова урвалася. Більшість із присутніх не знали д'Анконію особисто, але чули про нього всі без винятку.

– Я про те… – гнівно почав Бальф Юбанк, але замовк. Він побачив на обличчях присутніх щиру цікавість, але навряд чи йшлося про філософію.

– Що ж, вітаю, професоре! – Франциско вклонився.

Без надмірного ентузіазму відповівши на привітання, доктор Прітчетт представив Франциско кількох людей.

– Ми саме обговорювали цікавезну тему, – щиросердо сказала поважна добродійка. – Доктор Прітчетт розповідав нам, що нічого – це все.

– Безсумнівно, він орієнтується в цій темі краще за будь-кого, – серйозно відповів Франциско.

– Я й гадки не мала, що ви так добре знайомі з доктором Прітчеттом, сеньйоре д'Анконія, – мовила жінка, не розуміючи, чому професор так незадоволено сприйняв її попередню репліку.

– Я випускник великої школи, на яку нині працює доктор Прітчетт, – університету Патріка Генрі; вчився в одного з його попередників – Г'ю Акстона.

– Г’ю Акстон! – зойкнула приваблива молода жінка. – Але ви не могли, сеньйоре, ви замолодий. Я вважала, що це одне з великих імен… минулого сторіччя.

– Хіба за духом, мадам. Але не за фактом.

– Я думала, він уже давно помер.

– Ні, він і досі живий.

– То чому ж про нього більше нічого не чути?

– Дев’ять років тому він пішов у відставку.

– Хіба це не дивно? Коли політик або зірка йдуть у відставку, ми читаємо про це у газетах. А коли філософ – ніхто навіть не помічає.

– Дехто помічає.

Якийсь юнак здивовано мовив:

– Я вважав Г’ю Акстона одним із тих класиків, яких більше ніхто не вивчає, хіба що в рамках історії філософії. Нещодавно читав статтю, в якій про нього йшлося як про останнього захисника розуму.

– А чого вчив Г’ю Акстон? – поцікавилася поважна добродійка.

– Він учив, що все – це щось, – відповів Франциско.

– Сеньйоре д’Анконія, – стримано зауважив доктор Прітчетт, – це похвальна відданість вчителеві. Та чи можемо ми сприймати вас за зразок практичних наслідків його вчення? Ви його послідовник?

– Саме так.

Джеймс Таґґарт наблизився до гурту і чекав, щоб його помітили.

– Привіт, Франциско.

– Доброго вечора, Джеймсе.

– Який чудовий збіг, що ти тут! Я дуже хотів із тобою перебалакати.

– Щось новеньке. В тебе рідко виникає таке бажання.

– Тепер ти жартуєш, як у давні часи, – Таґґарт повільно відступав від гурту, немов намагаючись виманити звідти Франциско. – Втім, у цій залі немає жодної людини, яка б не хотіла з тобою поговорити.

– Справді? Це новина для мене, – Франциско слухняно пішов за ним, але зупинився на такій відстані, щоб їхню розмову могли чути решта.

– Я перепробував усі можливі способи зустрітися з тобою, –

мовив Таґґарт, – але обставини мені не сприяли.

– Ти намагаєшся приховати, що я відмовлявся з тобою бачитися?

– Що ж… Напевно… Мені цікаво, чому ти відмовлявся?

– Бо й гадки не мав, про що ти збираєшся зі мною говорити.

– Про копальні «Сан-Себастьян», звісно ж, – Таґґарт підвищив голос.

– А що з ними не так?

– Але… Послухай, Франциско, це серйозно. Це катастрофа, безпрецедентна катастрофа, і ніхто не може нічого зрозуміти. Я не знаю, що й думати, геть нічого не розумію. Я маю право знати.

– Право? Джеймсе, хіба це не старомодно? І що саме ти хочеш знати?

– По-перше, націоналізація. Що ти збираєшся з цим робити?

– Нічого.

– Нічого?

– Але ж ти, певно, і не захочеш, щоб я щось із цим робив. Мої копальні й твою залізницю було відібрано волею народу. Ти ж не хочеш, щоб я опирався волі народу?

– Франциско, це не смішно!

– Я ніколи й не вважав, що смішно.

– Я вимагаю пояснень! Ти мусиш звітуватися перед своїми акціонерами за цю ганебну історію! Чому ти обрав копальні, що нічого не варті? Чому пустив на вітер усі ті мільйони? Що за гниле шахрайство?

Франциско поглянув на нього з увічливим подивом.

– Чому ж, Джеймсе, – сказав він. – Я сподівався, ти це схвалиш.

– Схвалю?

– Я думав, ти вважатимеш розбудову копалень «Сан-Себастьян» утіленням найвищих моральних ідеалів. Ми колись часто сперечалися, тому я гадав, тобі буде приємно, що я чиню згідно з твоїми принципами.

– Про що ти?

Франциско скрушно похитав головою:

– Не збагну, чому ти називаєш мої зусилля гнилим шахрайством. Був переконаний, що ти вважатимеш їх чесною спробою втілити ідеї, які сповідує зараз увесь світ. Хіба егоїзм – це не зло? Я був цілком альтруїстичний у проекті «Сан-

Себастьян». Бо чинити згідно з власними інтересами – погано. Я не мав із цієї справи жоднісінького зиску. Бо хіба ж це не паскудно – працювати заради прибутку? Я працював не задля наживи, тому й зазнав збитків. Невже хтось заперечить, що мета промислового підприємства – забезпечити прожиття найманих працівників? Копальні «Сан-Себастьян» були щонайуспішнішим підприємством у промисловій історії. Ці рудні не давали міді, зате гарантували гідне існування тисячам працівників, які протягом усього життя не могли б створити того, за що отримували в мене добрі гроші за день необов'язкової роботи. Хіба не загальновизнано, що власник – це паразит й експлуататор, і що саме на найманих працівників лягає все навантаження, саме вони уможливлюють виробництво? Я нікого не експлуатував. Я не обтяжував копалень «Сан-Себастьян» своєю непотрібною присутністю. Я довірив це справді достойним людям. Я особисто не оцінював вартості цього підприємства, а доручив це гірничому майстрові. Він був не надто хороший фахівець, зате гостро потребував роботи. Адже панує думка, що, беручи людину на роботу, маєш враховувати не її кваліфікацію, а запити? Хіба не всі переконані: щоб отримати товари, достатньо їх просто потребувати? Я виконав кожну моральну заповідь нашого часу. Я сподівався на вдячність і не розумію, чому мене клянуть?

Єдиним коментарем у раптовій тиші, що запанувала серед слухачів цього монологу, був пронизливий смішок Бетті Поп: вона нічого не второпала, зате зауважила вираз безпорадної люті на обличчі Джеймса Таґґарта.

Всі чекали на його відповідь. Їм був байдужий зміст запитання, людей зачарував акт чийогось приниження. Таґґарт вичавив поблажливу посмішку.

– Ти ж не очікуєш, що я серйозно поставлюся до цієї маячні? – спитав він.

– Свого часу, – відповів Франциско, – я не вірив, що бодай хтось здатен серйозно поставитися до цього пустослів'я. Я помилявся.

– Це нечувано! – голос Таґґарта почав підвищуватися. – Обурливо, коли людина ставиться до своєї суспільної відповідальності так бездумно і легковажно!

Він розвернувся і швидко пішов геть.

Франциско розправив плечі й розвів руками.

– Бачиш? Я ж казав, що ти не захочеш зі мною розмовляти.

Ріарден самотиною стояв у протилежному кутку зали. Філіп помітив його, наблизився і жестом покликав Ліліан.

– Ліліан, здається, Генрі зараз не надто весело, – єхидно посміхнувся він; хтозна, кому адресувалася ця іронія – Ліліан чи Ріардену. – Може, нам варто якось його розважити?

– О, дурниці! – заперечив Ріарден.

– Філіпе, мені завжди хотілося, щоб Генрі навчився розслаблятися, – мовила Ліліан. – Він завжди до всього ставиться занадто похмуро і серйозно. Невиправний пуританин. Я мрію бодай раз у житті побачити його п’яним, але вже давно втратила надію. Що ти пропонуєш?

– Гадки не маю! Але хай не стовбичить тут сам.

– Облиш, – відмахнувся Ріарден. Весь час пам’ятаючи про те, щоб мимоволі не образити їхніх почуттів, він усе ж не втримався і додав: – Знали б ви, скількох зусиль мені вартувало, щоб опинитися зараз на самоті.

– От бачиш? – Ліліан усміхнулась. – Радіти життю і людському спілкуванню для нього значно складніше, ніж вилити тонну сталі. Інтелектуальні потреби зайві на торговищі.

Філіп засміявся.

– Я переймаюся не інтелектуальними потребами. Чи ти справді впевнена щодо його пуританства? На твоєму місці, Ліліан, я б не дозволяв Генрі роззиратися тут без нагляду – сьогодні занадто багато гарних жінок.

– Генрі й думки про подружню зраду? Філіпе, ти лестиш братові та переоцінюєш його зухвалість, – холодно і штучно усміхнувшись чоловікові, Ліліан пішла.

Ріарден поглянув на брата:

– На біса ти це робиш?

– Ой, не корч із себе святого! Вже й пожартувати не можна?

Безцільно тиняючись у натовпі, Даґні міркувала, навіщо вона погодилася на цю вечірку? І здивувалася з власної відповіді: їй хотілося побачити Генка Ріардена. Видивляючись його в юрбі, вона зауважила разючий контраст. Обличчя решти присутніх, здавалося, зліплені з взаємозамінних деталей – кожне начебто прагнуло розчинитися в загальній одноманітності, натомість усі вони просто розтікалися, танули. Ріарден же – кутастий, блакитноокий, із попелясто-русявим волоссям – був немов витесаний із льоду; здавалося, його лице проступає у яскравих

променях світла з густого навколишнього туману.

Вона мимоволі позирала на нього, хоча жодного разу так і не впіймала перестрічного погляду. Даґні не вірила, що він навмисно її уникає – на це не було жодних раціональних підстав. А втім, вона відчувала, що так воно і є. Хотілося підійти до нього і переконатися, що вона помиляється. Та щось її зупиняло, і Даґні не могла зрозуміти, що саме.

Ріарден мужньо витримав спілкування з матір'ю та двома її приятельками, яких, на материне прохання, мусив розважити спогадами про свою нелегку буремну юність. Генрі підкорився, намагаючись переконати себе, що вона по-своєму пишається сином. Йому здавалося, начебто матінка відчайдушно намагається продемонструвати, що саме вона в усьому його підтримувала і була невичерпним джерелом його успіху. Неймовірно зрадів, коли жіночки його відпустили, і негайно сховався у затінку ніші біля вікна.

Він трохи там постояв, ніби намагаючись знайти фізичну підтримку в цьому усамітненні.

– Містере Ріарден, – пролунав раптом напрочуд безтурботний голос, – дозвольте мені представитися. Франциско д'Анконія.

Ріарден приголомшено обернувся. В манері та голосі д'Анконії вчувалося дещо геть не притаманне більшості людей – щира повага.

– Вітаю, – уривчасто і стримано, але він усе-таки відповів.

– Я помітив, що місіс Ріарден уникає необхідності нас познайомити, і я здогадуюся, чому. Волієте, щоб я покинув ваш дім?

Для більшості Ріарденових знайомих було цілком нетипово – означувати проблему замість того, щоб старанно її уникати. Це було так приємно і приголомшливо-несподівано, що Ріарден не відразу спромігся відповісти; певний час просто мовчки вивчав обличчя д'Анконії. Франциско промовив це дуже просто: ані ущипливо, ані благально; навпаки, визнаючи як Ріарденову гідність, так і власну.

– Ні, – відповів нарешті Генрі, – хоч що спало вам на гадку, я цього не казав.

– Дякую. У такому разі, дозвольте з вами поговорити.

– Що спонукає вас спілкуватися зі мною?

– Зараз мої мотиви не зможуть вас зацікавити.

– Спілкування зі мною теж навряд чи здатне вас зацікавити.

– Щодо одного з нас, містере Ріарден, ви помиляєтесь. Або й щодо нас обох. Я прийшов на цю вечірку винятково заради розмови з вами.

Досі в Ріарденовому голосі вчувалося здивування. Але зараз з'явилася погорда:

– Ви почали відверту гру. Продовжуйте.

– Я продовжую.

– То навіщо ж вам зі мною зустрічатися? Щоб схилити до фінансових втрат?

Франциско дивився просто йому в очі.

– Урешті-решт – так.

– Що цього разу? Золота копальня?

Франциско повільно хитав головою. Свідома несквапність рухів надавала йому ледь не скорботного вигляду:

– Ні, – мовив він, – я не збираюся ні до чого вас залучати. Джеймса Таґґарта, до речі, я теж не збирався запрошувати до експлуатації мідних копалень, – він сам зголосився. Ви б цього не зробили.

Ріарден усміхнувся:

– Ви це розумієте, отже, в нас виникає ґрунт для розмови. Так і продовжуйте. Якщо у вас на думці не якесь божевільне капіталовкладення, то про що збираєтеся розмовляти зі мною?

– Я просто хотів познайомитися.

– Це не відповідь, а лише черговий спосіб нічого не сказати.

– Не зовсім так, містере Ріарден.

– Ви прагнете завоювати мою довіру?

– Ні. Мені не подобається, коли мислять такими категоріями. Якщо людина діє чесно, вона не має потреби заручатися чиєюсь довірою – вистачить раціонального сприйняття її вчинків. Прагнути порожнього морального чеку можуть лише істоти з нечесними намірами і нечистим сумлінням; байдуже, визнають вони це чи ні.

Те, як Ріарден здивовано скинув погляд на Франциско, нагадало радше відчайдушний ривок спраглої підтримки руки. Цей погляд видав, як сильно Генрі потребував однодумця, за якого себе видавав його співрозмовник. Потім Ріарден опустив очі, майже заплющив їх, намагаючись позбутися і свого раптового відчуття, і потреби в однодумцеві. Його обличчя було тверде і незворушне; ці почуття, здавалося, скеровані на нього

самого. Він видавався суворим і самотнім.

– Добре, – мовив він невиразно, – про що ж ви хочете зі мною розмовляти, якщо моя довіра вас не обходить?

– Я хочу навчитися вас розуміти.

– Навіщо?

– У мене є підстави, але поки що це не має до вас стосунку.

– І що саме ви хочете в мені зрозуміти?

Франциско мовчки вдивлявся в темряву за вікном. Вогонь сталеливарень згасав. На обрії ледь маячів слабкий відблиск заграви, підсвічуючи рвані хмари, що неслися над землею тьмавими віхтями і зникали вдалечині. Чорні тіні гілок час від часу шмагали простір і зникали, наче уособлення вітру.

– Достоту жахлива ніч для будь-якої тварини, що заскочена зараз стихією на цій рівнині, – сказав Франциско д'Анконія. – В такі моменти починаєш цінувати сенс людського буття.

Ріарден трохи помовчав. А потім сказав, ніби відповідаючи на якесь власне чудне і неозвучене запитання:

– Цікаво…

– Що саме?

– Ви сказали мені те, про що я сам допіру подумав…

– Подумали?

– …тільки не встиг промовити.

– Хочете, я закінчу цю вашу думку?

– Закінчте.

– Ви стояли тут і споглядали бурю з найбільшою гордістю, яку тільки здатна відчути людина; бо в таку незатишну ніч у вашій оселі цвітуть літні квіти і походжають напівоголені жінки. Все це засвідчує вашу особисту перемогу над негодою. І якби не ви, чимало із присутніх тут були б зараз голі й безпорадні, покинуті на поталу вітрові посеред такої ж, як і ця, тривожної рівнини.

– Звідки ви це знаєте?

Ще не закінчивши фрази, Ріарден зрозумів, що цей чоловік насправді озвучив не його думки, а вбрав у слова власну найпотаємнішу, найособистішу емоцію. А сам Генрі, який за жодних обставин не розкрив би переживань, щойно своїм необачним запитанням їх видав. В очах Франциско промайнуло щось схоже на усмішку чи розуміння.

– Що ви можете знати про таку гордість? – різко кинув Ріарден, ніби намагаючись зневажливою інтонацією цього

запитання стерти враження від попереднього.

– Це те, що я сам відчував у молодості.

Ріарден поглянув на нього. В обличчі Франциско не було й натяку на кпини чи жалощі до себе самого. Іконописні грані його обличчя та чисті блакитні очі випромінювали тихий спокій; незворушне лице було відкрите для будь-якого удару.

– І чому ж вам хочеться про це говорити? – під'юджений раптовим співчуттям, запитав Ріарден.

– Та хоч би й з вдячності, містере Ріарден.

– Із вдячності до мене?

– Якщо ваша ласка.

У голосі Ріардена з'явилися сталеві нотки.

– Я не просив про вдячність. Я її не потребую.

– Я й не казав, що потребуєте. Але з усіх, кого ви сьогодні рятуєте від бурі, лише я вам її висловив.

Після короткої мовчанки Ріарден глухо, майже погрозливо, запитав:

– Яка твоя мета?

– Я намагаюся звернути вашу увагу на тих, задля кого ви працюєте.

– Таке здатна сказати лише людина, яка за все своє життя жодного дня чесно не працювала, – до зневаги в голосі Ріардена додалося полегшення; його вже майже роззброїв сумнів щодо того, чи правильно він оцінив співрозмовника; зараз упевненість знову повернулася. – Ти не зрозумієш, якщо я скажу, що людина, яка працює, робить це винятково для себе, навіть коли тягне на карку всю вашу дурнувату отару. Тепер я вгадаю, що ти думаєш: прав далі свої теревені, мовляв, усе це – зло, а я – немилосердний егоїст. Так воно і є. І я не бажаю чути цієї несосвітенної маячні про абстрактну жертовність. Не хочу.

Вперше в очах Франциско він побачив людську реакцію, його палкий і юначий погляд.

– Ви помиляєтеся лише в одному, – відповів Франциско. – В тому, що свою справедливу огиду до абстрактної жертовності дозволяєте комусь вважати ґанджем і називати злом.

Поки Ріарден недовірливо витріщався на д'Анконію, той жестом вказав на юрбу у вітальні:

– Чому ви погоджуєтеся утримувати цих людей?

– Бо це – купка нещасних дітей, які відчайдушно, але вкрай незграбно борсаються, намагаючись вижити, а я тим часом

навіть не помічаю цього тягаря.

– Чому ж ви про це їм не скажете?

– Про що?

– Що ви працюєте задля себе, а не заради них?

– Вони це й так знають.

– О так, вони знають. Кожен із них знає. Але вважають, що ви про це не знаєте. І щосили намагаються приховати від вас це усвідомлення.

– Але чому я маю зважати на їхню думку?

– Бо це – битва, в якій кожен має обрати чітку позицію.

– Битва? Яка битва? У мене батіг. Я не б'юся з беззбройними.

– Справді вважаєте їх беззбройними? Вони мають проти вас зброю – єдину, але нищівну. Раджу вам замислитися над її походженням.

– В чому ти вбачаєш докази її існування?

– У тому вбивчому факті, що вас не можна назвати щасливою людиною.

Ріарден міг змиритися з докором, проковтнути образу, зігнорувати будь-чиє прокляття; єдине, чого він не здатен був витримати від людей – це жалості. Поштовх агресивної холодної люті повернув йому цілковите усвідомлення моменту. Він вичавлював із себе слова, намагаючись приховати емоції:

– Що за нахабство? Чого ти хочеш цим досягти?

– Скажімо, я хочу дати вам потрібні слова, коли вони нарешті знадобляться.

– Чому тобі взагалі спало на думку спілкуватися зі мною на цю тему?

– Маю надію, що ви запам'ятаєте нашу розмову.

«Лють мою, – думав Ріарден, – спричинив той незбагненний факт, що я дозволив собі насолоджуватися цією розмовою». Він відчув подих зради, присмак невідомої небезпеки.

– Сподіваєшся, я забуду, хто ти насправді? – спитав він, розуміючи, що думає геть не про це.

– Вважаю, вам узагалі не варто про мене думати.

За люттю, якої Ріарден не хотів визнавати, ховалася ще якась невимовлена і неосмислена емоція, схожа на… біль.

Якби він визнав ці почуття, то прийняв би і те, що в його голові досі лунають слова Франциско: «Якщо ваша ласка… лише я вам її висловив…» Він чув також дивну урочисту інтонацію тихого голосу та незбагненну власну відповідь десь усередині

свого єства; щось у ньому кричало: так, визнати, сказати цьому чоловікові, що він приймає – ні, не вдячність, – щось, чому й сам не знає назви; та й розумів, що не подяку пропонує йому Франциско.

А вголос сказав:

– Я не шукав цієї розмови. Це твоя ініціатива, тому слухай. Для мене існує лише одна форма людського занепаду – втрата мети.

– Так і є.

– Я можу пробачити всім, окрім тебе, бо решта – не грішні, вони лише безпорадні. А таким, як ти, не можна пробачати.

– Саме від гріха прощення я і хотів вас застерегти.

– Доля дарувала тобі величезний шанс, який тільки може випасти людині. І як ти ним скористався? Якщо тобі вистачає тями розуміти все, що мені щойно наговорив, то як ти можеш і далі зі мною розмовляти? Як можеш дивитися в очі людям після тієї катастрофічної афери, яку провернув у Мексиці?

– Якщо вам так зручно, маєте повне право осуджувати мене за це.

Даґні втиснулася в куток віконної ніші й прислухалася; її не помічали. Побачивши їх разом, вона наблизилася, скорившись незбагненному імпульсу, що не здатна була його ані пояснити, ані здолати; їй здавалося життєво важливим знати, що ці двоє чоловіків скажуть одне одному.

Вона добре розчула останні кілька речень. Ніколи досі не могла й припустити, що колись стане свідком того, як Франциско відчитують. Він міг дати відкоша будь-якому супротивнику в будь-якому змаганні, а зараз навіть не намагався оборонятися.

Даґні розуміла, що це не була байдужість. Чудово знаючи його обличчя, помітила, яких зусиль коштує Франциско цей спокій – під тугою шкірою заходили пружні жовна.

– З усіх, хто живе за рахунок чужих здібностей, – сказав Ріарден, – ти найогидніший паразит.

– Я дав вам підстави так вважати.

– То як ти можеш міркувати про сенс життя? Адже ти зрадив право бути людиною.

– Даруйте, якщо я вас образив тим, що ви цілком могли б сприйняти за зверхність.

Франциско вклонився і розвернувся до Ріардена спиною. Не

розуміючи, що це запитання заперечуватиме все попереднє обурення, що в ньому вчуватиметься прохання до д'Анконії залишитися, Ріарден усе ж мовив:

– Що ти хотів зрозуміти про мене?

Франциско обернувся. Серйозний вираз увічливої поваги на його обличчі не змінився.

– Я вже все зрозумів, – відповів він.

Ріарден стояв і дивився, як Франциско занурюється в натовп. Постаті дворецького з кришталевою тацею та доктора Прітчетта, що схилився по чергову канапку, заховали від нього д'Анконію. Генрі знову глянув у вікно. Там не було нічого, крім темряви і вітру.

Коли він вийшов з напівморку ніші, Даґні всміхнулася і, не криючись, пішла йому назустріч. Він зупинився. Але їй здавалось, що зупинився неохоче. Тому вона квапливо почала розмову.

– Генку, чому тут так багато інтелектуалів зі схильністю до грабіжництва? Я б не запрошувала їх до себе додому.

Це було не те, що вона збиралася сказати. Вона й сама не знала, що саме хотіла сказати. Ніколи досі в його присутності їй не відбирало мови.

Бачила, як звужуються його очі, ніби зачиняються двері.

– Не бачу причин, які б завадили мені їх запрошувати, – відказав він стримано.

– Я не збиралася критикувати перелік гостей. Але… воліла б не знати, хто з них Бертрам Скаддер, щоб не дати йому ляпаса, – Даґні щосили намагалася говорити спокійно. – Не хочу скандалу, але сумніваюсь, що зможу опанувати себе, побачивши того типа. Я не могла повірити, довідавшись, що місіс Ріарден його запросила.

– Це я запросив його.

– Але… Навіщо? – стишено запитала Даґні.

– Я не надаю жодного значення таким дрібницям.

– Даруй, Генку, не думала, що ти аж такий терпимий. Я – ні.

Він нічого не відповів.

– Я знаю, що ти не любиш прийомів. Я – теж. Хоча іноді й сама дивуюсь… Можливо, тільки ми і мали б ними насолоджуватися.

– Боюсь, у мене немає хисту до таких розваг.

– До таких, може, й немає. Але невже ти щиро вважаєш, що

хтось із присутніх тут людей здатен тішитися? Вони аж зі шкіри пнуться, щоб мати ще безглуздіший і бездумніший вигляд, ніж завжди. Вони прагнуть почуватися легко і невимушено. Натомість справжню легкість може відчути лише людина, яка справді є сильною і визначною особистістю.

– Я не знаю.

– А в мене час до часу виникає ця думка… З'явилася вона після мого першого балу… І я й далі гадаю, що чудовий зимовий вечір призначений для свята, а святкувати здатні лише люди, яким є що святкувати.

– Я ніколи про це не замислювався.

Вона ніяк не могла призвичаїтися до його формальної поведінки; в його кабінеті їм завжди говорилося легко і невимушено, а зараз Ріарден поводився, немов людина в гамівній сорочці.

– Генку, поглянь на це. Якби ти не знав усіх цих людей, невже не насолоджувався б дійством? Світло, одяг, усе, що зробило можливим цей прийом … – вона дивилась на кімнату. Даґні не помітила, що він не стежить за її словами. Він дивився на тіні на її оголеному плечі, на м'які блакитні промені, що лягали на її шкіру крізь пасма волосся. – Ну, чому ми все залишили цим бовдурам? Свято мало бути нашим.

– Яким чином?

– Хтозна… Від прийомів я завжди очікувала радості та іскор, немов від рідкісного вина, – вона засміялась, але з нотками смутку, – але я не п'ю. Це ще один символ, який означає не те, що мав би означати.

Ріарден мовчав, а Даґні додала:

– Можливо, ми тут щось проґавили?

– Я нічого такого не помітив.

Її раптом накрила хвиля безпросвітної порожнечі. Даґні зраділа, що він не зрозумів або ж не відреагував, відчуваючи, що й так сказала занадто багато, хоча достоту й не усвідомлювала, чого саме. Вона розправила плечі, і цей рух віддався судомним тремтінням у вигині її плеча.

– Це лише моя давня ілюзія, – байдужо мовила вона, – настрій, який виникає раз на рік. Покажи мені останній індекс цін на сталь, і це минеться.

Віддаляючись від Ріардена, Даґні не знала, що він не зводить із неї очей.

Ні на кого не дивлячись, вона повільно рухалася кімнатою, аж раптом зауважила невеличкий гурт гостей, що тулилися біля незапаленого каміна. В залі не було холодно, але вони сиділи так, наче видобували затишок із думки про неіснуючий вогонь.

– Не знаю, чому, але дедалі дужче боюся темряви. Ні, не зараз, лише на самоті. Мене лякає ніч. Ніч як явище.

Говорила стара діва, аристократка з гарними манерами та безнадією в погляді. Три жінки та двоє чоловіків біля каміну були добре вбрані, обличчя мали гладенькі та чудово доглянуті, але поводилися всі якось обережно і тривожно, тому їхні голоси лунали стишено, що стирало різницю в їхньому віці, роблячи всіх однаково сивими і рівноцінно виснаженими. Таких людей можна побачити в кожній респектабельній компанії. Даґні зупинилась і прислухалася.

– Але, дорогенька моя, – поцікавилася одна з дам, – чому це тебе лякає?

– Не знаю, – мовила стара діва, – я не боюся ні злодіїв, ні грабіжників, та все одно всю ніч не сплю. Засинаю лише вдосвіта, коли надворі вже сіріє. Це дуже дивно. Щовечора, як починає сутеніти, мене охоплює відчуття, що життя скінчилося і світанок більше ніколи не настане.

– Моя кузина, яка живе на узбережжі штату Мен, написала мені точнісінько те ж, – мовила третя жінка.

– Минулої ночі, – продовжувала дама, – я не могла заснути через стрілянину. Десь далеко в морі всю ніч стріляли. Спалахів не було. Тільки вибух, тривала пауза, а потів знову вибух – десь у туманах над Атлантикою.

– Сьогодні зранку я читала про це у газетах. Навчальна стрільба берегової охорони.

– Та ні, – байдужо заперечила стара діва, – всі на узбережжі знають, що саме це було. Берегова охорона намагалася схопити Раґнара Даннескольда.

– Раґнар Даннескольд в затоці Делавер? – зойкнула жінка.

– Так, і кажуть, це вже не вперше.

– Його впіймали?

– Ні.

– Ніхто не може його впіймати, – сказав один із чоловіків.

– Норвезька Народна Республіка пропонує мільйон доларів за його голову.

– Така величезна сума за голову пірата!

– Але як забезпечити порядок і безпеку в світі, коли на всіх сімох морях сваволять пірати?

– А ви часом не знаєте, що він захопив минулої ночі? – поцікавилася діва.

– Великий корабель із нашою гуманітарною допомогою для Французької Народної Республіки.

– А що він робить із захопленим добром?

– Цього… ніхто не знає.

– Якось я зустрів був моряка з корабля, атакованого цим піратом; він бачив його на власні очі. Каже, що під бездоганним золотим волоссям Раґнара Даннескольда – найстрашніше на світі обличчя, незворушне, без жодного натяку щось відчувати. Якщо колись народжувалася людина без серця, то це він. Так сказав моряк.

– Мій небіж написав мені листа, що колись уночі бачив корабель Раґнара біля берегів Шотландії. Він очам не міг повірити. Весь англійський флот не має кращого судна за Даннескольдів корабель.

– Кажуть, він ховається в одному з Норвезьких фйордів, де його не знайдуть ані люди, ані Бог. Там у середньовіччі ще вікінги ховалися.

– Португалія і Туреччина теж пропонують за нього винагороду.

– Кажуть, у Норвегії через нього вибухнув загальнонаціональний скандал. Він належить до однієї з найкращих сімей країни. Рід цей збіднів уже дуже давно, але зберіг своє шляхетне ім’я. Досі ще існують руїни їхнього замку. Батько пірата став єпископом, відрікся від сина і відлучив його від церкви. Але це не зарадило.

– А ви знаєте, що освіту Раґнар здобув у нас? В університеті Патріка Генрі.

– Невже?

– Так, це ж легко перевірити.

– Ось що мене непокоїть… Не подобається мені це. Погано, що він тепер з’являється просто тут, у наших територіальних водах. Я думала, таке можливо лише в якійсь глушині. Десь у Європі. Але щоб злочинець такого рівня у наші дні вільно плавав у затоці Делавер!

– Його також бачили неподалік Нантакета та Бар-Гарбора. Газетярів просили про це не писати.

– Чому?

– Не хочуть визнавати перед людьми безпорадність нашого флоту.

– Мені це не подобається. Наче середньовіччя якесь.

Даґні звела очі. За кілька кроків побачила Франциско д’Анконію, який, глузливо примружившись, роздивлявся її з підкресленою цікавістю.

– В дивному світі ми живемо, – стиха промовила стара діва.

– Я читала одну статтю, – мляво мовила одна з жінок, – в якій ішлося про те, що важкі часи корисні для нас. Добре, що люди біднішають. Зараз прийняти злидні – це моральна чеснота.

– Можливо, – невпевнено мовила інша дама.

– Нам не варто перейматися. Я чула десь, що все це марно – хвилюватися чи когось обвинувачувати. Ніхто з нас не може змінити ситуації і ніхто не здатен одне одному допомогти. Нам слід навчитися просто терпіти.

– А який у цьому сенс? І в чому полягає людська доля? Хіба не в тому, щоб усе життя сподіватися і нічого не отримувати? Мудра людина не має ілюзій.

– Думаю, це правильне ставлення.

– Хтозна… Я давно вже не знаю, що є правильним… Та і як ми можемо про це знати?

– Атож. Бо хто такий Джон Ґолт?

Даґні рвучко розвернулась і пішла від них геть. Одна з жінок пішла слідом.

– Але я знаю, – мовила м’яко і таємничо, готова розкрити таємницю.

– Знаєте що?

– Я знаю, хто такий Джон Ґолт.

– Хто? – напружившись, запитала Даґні й зупинилася.

– Я була знайома з чоловіком, який особисто знав Джона Ґолта. Чоловік той приятелював із моєю двоюрідною бабусею. Він був свідком усіх тих подій. Місіс Таґґарт, чи знаєте ви легенду про Атлантиду?

– Про що?

– Про Атлантиду.

– Туманно, а що?

– Острови Благословенних. Так їх називали греки тисячі років тому. Вони стверджували, що Атлантида – це місце, де

загиблі герої знаходили щастя, про яке ніхто не знав у цьому світі. Місце, куди могли увійти лише справжні звитяжці, й вони робили це, не вмираючи, бо носили в собі таємницю життя. А потім усі забули про Атлантиду. Але греки знали, що вона існує, і намагалися її знайти. Дехто казав, що вона була під землею, схована в самісінькому серці Землі. Але більшість стверджували, що це – острів. Осяйний острів у Західному Океані. Можливо, йшлося про Америку. Та греки так її і не відшукали. Минули століття, і люди почали казати, що це лише легенда. Вони не вірили, але все одно шукали; знали, що Атлантиду необхідно знайти.

– А який стосунок до неї має Джон Ґолт?

– Він знайшов її.

Даґні втратила інтерес.

– І хто ж це такий?

– Мільйонер. Він був несамовито, просто казково багатий. Якось уночі Джон опинився на своїй бригантині посеред Атлантичного океану. Йому довелося долати найжахливіший в історії людства шторм, і він таки знайшов цю країну. Джон Ґолт побачив її в морській глибочині. Вона опустилася на дно океану, щоб люди не знайшли її. Мільйонер побачив осяйні вежі Атлантиди. Це було таке неймовірне видовище, після якого людина вже ні на що на землі не захоче дивитися. Джон Ґолт потопив свою бригантину разом з усім екіпажем. Вони добровільно обрали свою долю. Мій друг був єдиний, хто вижив.

– Як цікаво.

– Мій друг бачив усе це на власні очі, – образилася жінка. – Це сталося багато років тому. Але родина Джона Ґолта зам’яла історію.

– А що сталося з його мільйонами? Не пригадую жодних розмов про статки Джона Ґолта.

– Все пішло на дно разом із ним, – войовничо сказала вона. – Але вам не конче мені вірити.

– Міс Таґґарт не вірить вам, – мовив Франциско д’Анконія, – а я вірю.

Вони обернулися. Франциско, виявляється, ішов назирці, а тепер стояв і дивився з образливо перебільшеною щирістю.

– Сеньйоре д’Анконія, а ви бодай у щось в житті вірили? – обурено запитала жінка.

– Ні, мадам.

Жінка демонстративно відвернулася, і Франциско всміхнувся до її спини.

– Що за жарти? – холодно поцікавилася Даґні.

– Жарт – ця нещасна жінка. Вона й гадки не має, що розповіла тобі правду.

– Ти сподіваєшся, що я повірю?

– Ні.

– То що ж тебе так тішить?

– О, дуже багато чого. А тебе – ні?

– Ні.

– Це мене теж розважає.

– Франциско, ти даси мені спокій?

– А я це давно зробив. Хіба не помітила, що сьогодні ти перша до мене заговорила?

– Чому ти весь час за мною стежиш?

– Бо цікаво.

– Що саме?

– Твоя реакція на все, що ти не вважаєш смішним.

– А що тобі до моєї реакції?

– Це мій власний спосіб розважитися, чого ти, до речі, зовсім не вмієш. Та й, крім тебе, тут немає жодної жінки, вартої, щоб за нею стежити.

Даґні обурено завмерла. Франциско дивився так промовисто, що не випадало сумніватися в його бажанні її розгнівати. Вона поводилася, як завжди: стояла, напружено виструнчившись і високо піднявши голову, в нежіночній позі начальника. Лише оголене плече видавало тендітне, приховане чорною сукнею тіло, що робило Даґні неймовірно жіночною. Ця зухвала гордовитість здатна була кинути виклик будь-якій грубій силі, а витончена досконалість застерігала щодо ймовірної поразки. Даґні цього не помічала сама і навколо неї не було нікого, хто здатен був це помітити.

Пройшовшись поглядом по її тілу, Франциско промовив:

– Даґні, ти розкішна марнотратка!

Вона вперше за багато років почервоніла, зрозумівши раптом: цей вирок озвучив те, що вона відчувала весь вечір. Їй слід було чимдуж забиратися від цього чоловіка.

Вона побігла, намагаючись ні про що не думати. Раптом радіоприймач вибухнув громовим звуком. Даґні різко спинилася. Побачила Морта Лідді, який махав рукою, зазиваючи

своїх друзів: «Це воно! Це воно! Я хочу щоб ви це почули!»

Величний вибух гримких акордів розпочинав «Четвертий концерт» Гейлі. Заперечуючи біль, він піднімався пекучим тріумфом, урочистим гімном далекому мареву. Потім мелодія розкришилася, ніби в неї жбурнули жменю бруду з галькою; замість величної музики щось заклекотіло, забулькало і закрапало. Таким став концерт Гейлі, перекладений на популярний ритм. Мелодія розлізлася на діряве ошмаття, зі швів якого спазмувала давка гикавка. Величне свідчення радості перетворилося на дурнувате підхихикування недолугого бармена. І все одно залишки музики Гейлі досі трималися купи, немов міцний кістяк.

– Непогано, правда? – Морт Лідді хвалькувато і нервово всміхався до своїх друзів. – Правда ж, незлецько? Найкращий цьогорічний музичний супровід до фільму. Отримав премію і довгостроковий контракт. Це був мій саундтрек до «Неба на твоєму задньому дворі».

Даґні розгублено роззиралася довкола, немов силкуючись замінити одне відчуття на інше, знайти щось, чим можна було замінити цей звук, намагаючись зачепитися за щось бодай поглядом. Вона помітила Франциско: він стояв, опершись на колону і склавши на грудях руки; дивився на неї і сміявся.

«Не тремти так, – думала вона. – Забирайся звідси». Відчувала, як наповзає неконтрольована лють. Наказувала собі: «Мовчи. Просто повільно йди. Забирайся геть».

І вона рушила до дверей, обережно і дуже повільно. Та почула голос Ліліан і зупинилася. Ліліан повторювала це багато разів за вечір, відповідаючи на одне й те ж запитання, але Даґні вперше почула її пояснення.

– Це? – перепитувала Ліліан, простягаючи руку з металевим браслетом перед очі двох пещених дамочок. – Ні, це не з крамниці залізних товарів, це дуже особливий подарунок від мого чоловіка. Атож, звісно, він потворний. Та невже ви не розумієте? Він безцінний. Я залюбки обміняла б його на банальний діамантовий браслет, але чомусь ніхто мені таке не пропонує, навіть попри неймовірну, приголомшливу цінність цієї прикраси. Чому? Бо це перша річ, виготовлена з ріарден-металу.

Даґні не бачила кімнати, не чула музики – лише смертельна тиша тиснула на її барабанні перетинки. Вона не здатна була

відрізнити миті попередньої від наступної; не розуміла, хто навколо неї; не бачила ні себе, ні Ліліан, ні Ріардена; не усвідомлювала, що робить. Була лише єдина мить, після якої все решта просто вибухнуло. Даґні почула слова. Глянула на браслет із зеленаво-блакитного металу. Потім відчула, як зриває щось зі свого зап’ястка, і в цілковитій тиші пролунав її власний голос – дуже спокійний, холодний і безбарвний:

– Якщо тобі не забракне хоробрості, хоч я дуже в цьому сумніваюся, – міняймося.

І вона простягнула Ліліан свій діамантовий браслет на долоні.

– Міс Таґґарт, ви серйозно? – спитав жіночий голос.

Це була не Ліліан, бо вона дивилася Даґні просто в очі. Ліліан бачила їх і розуміла, що це серйозно.

– Давай браслет, – сказала Даґні, піднімаючи вище долоню, на якій вигравала діамантова стьожка.

– Це жахливо! – верескнула якась жінка. Голос прозвучав напрочуд різко. Потім Даґні усвідомила, що їх обступили люди, і всі вони мовчать. Вона вже розрізняла звуки, навіть музику. Десь іздалеку долинав понівечений концерт Гейлі.

Вона бачила обличчя Ріардена – таке ж покалічене зсередини, як і ця музика; тільки Даґні не розуміла, чим саме. Він спостерігав за ними.

Рот Ліліан перетворився на перевернутий догори ріжками серп місяця, що мало символізувати усмішку. Розстібнувши металевий ланцюжок, вона недбало впустила його Даґні на долоню, забравши натомість сяйливу діамантову стьожку.

– Дякую, міс Таґґарт, – мовила вона.

Даґні стиснула в пальцях ланцюжок. Вона відчувала тільки цей метал – і більше нічого.

Ліліан обернулася до свого чоловіка, який саме підійшов до них. Ріарден узяв діамантовий браслет з її долоні, застібнув на зап’ястку, а потім підніс її руку до своїх губ і поцілував.

На Даґні він не подивився.

Ліліан засміялась весело, грайливо і невимушено, повернувши в залу звичний настрій.

– Міс Таґґарт, якщо передумаєте, можете забрати його назад, – кинула вона.

Даґні відвернулася. Вона відчула спокій і свободу. Тиск минув. Утікати перехотілося.

Застібнула металевий браслет на своєму зап'ястку. Подобалося відчувати його вагу на своїй руці. Даґні охопило раптом жіноче марнославство, почуття, якого вона ніколи досі не відчувала. Захотілося, щоб цю незвичайну прикрасу на ній зауважили якнайбільше людей.

Краєм вуха чула обурені голоси: «Найобурливіший жест, що мені доводилося бачити...», « ...це було так брутально...», « ... Ліліан повелася достойно...», « ...так їй і треба, якщо вона може кидати на вітер тисячі доларів...»

Решту Вечора Ріарден і на крок не відходив від своєї дружини.

Він жваво спілкувався, сміявся з її друзями; він раптом перетворився на відданого, уважного чоловіка, який безмежно захоплюється своєю дружиною.

Він проходив повз Даґні, несучи для приятелів Ліліан тацю з напоями – його ніхто не бачив досі у такому химерному амплуа.

Вона підійшла і подивилася на нього так, ніби вони були самі в офісі.

Стояла, піднявши голову, як шефиня. Ріарден окинув її поглядом; здавалося, уся Даґні – від кінчиків пальців і до обличчя, – була гола, не беручи до уваги металевого браслета.

– Вибач, Генку, – мовила вона, – але я мусила це зробити.

Його погляд не виказував жодних почуттів, хоча їй раптом здалося, що дуже добре відчуває його емоції – Ріарден хотів дати їй ляпаса.

– В цьому не було потреби, – кинув холодно та й пішов собі.

Пізнього вечора Ріарден увійшов у спальню дружини. Вона ще не спала. На нічному столику горіла лампа.

Ліліан лежала у ліжку, схилившись на блідо-зелені лляні подушки, в атласній блідо-зеленій піжамі, яку вона носила з бездоганною довершеністю манекена; здавалося, що глянцеві брижі перекладено цигарковим папером. Світло з-під абажура кольору яблуневого цвіту падало на стіл, де лежала книжка, стояв фужер із фруктовим соком та срібне туалетне начиння, блискуче і рівненько розкладене, мов інструменти на хірургічному столі. Її руки мали порцеляновий відтінок. Губи – ледь підведено блідо-рожевою помадою. Вона геть не здавалася втомленою після вечірки – жодних ознак виснаження. Спальня була зразком дизайнерського мистецтва, що ніби зображав даму, яка зібралася відпочивати. Бракувало хіба що напису:

«Прохання не торкатися».

Він досі був у смокінгу; краватку послаблено, пасмо волосся спадало на чоло. Вона глянула на нього без подиву, бо знала, чого варта була йому остання година у залі.

Він мовчки глянув на дружину. Ріарден уже давно не заходив до неї в кімнату, і зараз шкодував, що зробив це.

– Генрі, хіба людям не варто спілкуватися?

– Як хочеш.

– Я хочу, щоб ти прислав котрогось зі своїх блискучих заводських майстрів оглянути нашу піч. Вона зламалася під час вечірки, і Сімонс добряче поморочився, перш ніж знову її ввімкнув… Місіс Вестон вважає кухарку нашим найкращим надбанням, бо їй дуже сподобалися страви… Бальф Юбанк сказав дуже кумедну річ, мовляв, ти нагадуєш йому хрестоносця, в якого замість плюмажу – дим із заводської труби… Добре, що тобі не подобається Франциско д'Анконія. Не перетравлюю його.

Він не пішов негайно геть, не намагався пояснити мети свого пізнього візиту, маскувати поразку чи визнавати її. Йому раптом стало байдуже геть усе – що вона думала, про що здогадувалася, що казала. Він підійшов до вікна і подивився надвір.

«Чому вона вийшла за мене?» – подумав він. Ріарден не ставив собі цього запитання вісім років тому, коли вони одружувалися. Зате потім, у моменти нестерпної самотності, він часто думав про це. І не знаходив відповіді.

Річ була не в становищі чи грошах. За походженням Ліліан була зі старовинного роду, а хоч її родину не можна було зарахувати до найвидатніших, а їхні статки були доволі скромні, та того цілком вистачило, щоб Ліліан могла обертатися серед вершків Нью-Йорка, де вони з нею і зустрілися. Дев'ять років тому він з'явився в місті, наче вибух, у промінні успіху «Сталі Ріардена»; успіху, який усі експерти вважали неможливим. Найдужче всіх вражала його байдужість.

Усі очікували, що він намагатиметься купити собі шлях у вищий світ, і вже передчували, з яким задоволенням дадуть йому відкоша. В нього не було часу помітити розчарування цих людей.

Неохоче відвідав декілька публічних заходів на прохання людей, які шукали його прихильності. На відміну від них, Ріарден не знав, що своєю ґречністю і ввічливістю робить

послугу типам, які хотіли його образити і які стверджували, що ера досягнень минула.

У Ліліан його привабила її штивність, точніше – невідповідність між її строгістю та поведінкою. Він сам нікого не любив і не сподівався, що хтось полюбить його.

Він захопився виставою, влаштованою цією жінкою, яка вочевидь його домагалася, але якось вагаючись, ніби знехотя. Саме вона призначала йому побачення, а потім, не переймаючись його почуттями, поводилася сухо і неохоче. Мало розмовляла; огорнула себе серпанком таємничості, мовбито показуючи, що йому ніколи не вдасться подолати її погордливої абстрактності, її стриманої глумливості.

У нього було мало жінок. Він ішов до своєї мети, відкидаючи все зайве – і ззовні, і в самому собі. Життя його було схоже на вогонь, із яким Ріардену випало працювати; вогонь, що випалював усі домішки, весь бруд із розпеченого струменю чистого металу. Він не вмів захоплюватися чимсь наполовину.

Часом його охоплювала така несамовита жага, якої нездатна була заспокоїти випадкова зустріч. Рідко, лише кілька разів за життя, Ріарден гамував цю пристрасть за допомоги симпатичних жінок. І щоразу залишався самотній серед лютої порожнечі, бо шукав якусь незнану перемогу, а здобувався лише на швидкоплинну насолоду, чудово усвідомлюючи, що для тих жінок він анічогісінько не важить.

Залишався сам-один, спустошений, нічого не досягнувши. Тому він зненавидів свою жагу. Він опирався їй. Схилився до думки, що така пристрасть має винятково фізіологічне походження і жодним чином не властива свідомості, а винятково матерії; зрештою повстав проти того, що плоть достойна щось вирішувати, і що її вибір може бути вищий за силу розуму. Життя минало на копальнях та заводах, де матерія корилася розумові; моменти, коли не здатен був погамувати власної плоті, були нестерпні для нього. Він боровся з нею. Долав матерію в усіх битвах із неживою природою, але в цьому полі бою – програв.

Саме складний шлях до перемоги змусив його жадати Ліліан.

Вона справляла враження жінки, яка варта п’єдесталу і свідома цього, що й спонукало Ріардена скоритися бажанню затягнути її до себе в ліжко. «Стягнути її вниз…» – думав він; від

цих слів відчував якусь чорну втіху, смак перемоги, що за неї варто було боротися.

Чому – він і сам не розумів, але вбачав у цьому щось безсоромне, приховано непристойне, зачаєне глибоко в його душі; й водночас думка, що він нагородить цю жінку титулом своєї дружини, дарувала величезну втіху. Почуття це було святошне і радісне; здавалося, що його фізичне прагнення володіти буде ледь не честю для неї.

Ліліан відповідала образові, який – Ріарден і сам цього не усвідомлював – ховався глибоко в його душі, окреслюючи вимріяний ідеал; він бачив її вроду, гордість і цноту; все решта було в ньому самому; він і гадки не мав, що споглядає власне відображення.

Пригадав день, коли Ліліан із власної ініціативи приїхала з Нью-Йорка до нього в офіс і попросила показати завод. Обходячи цехи, вона розпитувала про роботу, і її тихий голос лунав дедалі захопленіше. Він дивився на тендітну постать на тлі палахких язиків вогню, що вихоплювався з печі, насолоджувався лунким цоканням високих підборів, що ступали поруч із ним по шлаку.

Йому здалося, що Ліліан спостерігає за розливкою сталі точнісінько так, як він. І коли вона глянула йому в очі, Ріарден побачив власний погляд, але посилений так, що забивав їй подих і робив безпорадною. Того ж вечора, у ресторані, він запропонував їй одружитися.

Після весілля він не зразу зміг визнати, що шлюб став для нього тортурами. Добре пам’ятав ту ніч, коли усвідомив це і, вп’явши нігті в долоні та дивлячись на Ліліан, сказав собі, що заслуговує на цю кару і витримає її.

Не дивлячись на нього, Ліліан поправила волосся.

– Чи можу я тепер спати? – запитала вона.

Дружина ніколи йому не заперечувала, ніколи ні в чому не відмовляла; вона в усьому йому корилася. Атож, корилася, дотримуючись загальновизнаного правила, згідно з яким їй час до часу доводилося перетворюватися на неживий об’єкт, неподільну власність свого чоловіка.

Вона не докоряла йому, просто показала, що вважає цілком природними чоловічі тваринні інстинкти, які є прихованою і потворною складовою шлюбу. Ліліан демонструвала поблажливу покору, а на його палкі бажання та емоції лише

гидливо посміхалася.

– З усіх способів гаяти час – цей найганебніший, – сказала вона якось. – Але я ніколи не мала ілюзій стосовно чоловіків, які не надто перевершили в цьому тварин.

Жага до її тіла померла ще в перший тиждень шлюбу. Залишилася потреба, з якою не міг дати собі ради. Ріарден не відвідував будинків розпусти, але часом йому здавалося, що не зазнав би там гіршої наруги, ніж у спальні рідної дружини.

Часто заставав Ліліан із книжкою. Вона неквапно вставляла між аркуші біленьку стрічку, і відкладала книжку на столик. І коли він, виснажений, лежав, заплющивши очі й уривчасто дихаючи, вона вже вмикала світло і читала собі далі.

Переконував себе, що заслуговує на ці муки, адже щоразу зарікався торкатися до її тіла, та вкотре не витримував спокуси. Зневажав себе за це. Ненавидів цю потребу, яка вже не тішила і не мала сенсу, а перетворилася на звичайну хіть до анонімного жіночого тіла, бо, обнімаючи Ліліан, мусив забувати, кого саме обіймає. Поступово Ріарден цілком повірив, що ця його потреба розпусна.

Те, як він ставився до Ліліан не можна було назвати осудом, радше це була суха байдужна повага. Через ненависть до власного потягу він повірив у пересуди, що всі жінки цнотливі, а незіпсована жінка не здатна відчути фізичної насолоди.

Попри мовчазну муку свого шлюбу, в нього жодного разу не виникло лише однієї думки – про зраду. Він заприсягнувся і дотримувався свого слова. Він не пожертвував Ліліан свою вірність, він лише хотів убезпечити її від ганьби: не як особистість, а як власну дружину.

Саме про це він міркував зараз, дивлячись у вікно. Йому не хотілося заходити до неї в кімнату. Він вагався, відчайдушно намагаючись не замислюватися про причину, яка позбавляла його сьогодні сил подолати це бажання. А потім, побачивши Ліліан, зрозумів, що не доторкнеться до цієї жінки. Те, що примусило його зайти в спальню до дружини, не дозволяло відчути бажання заволодіти нею.

Ріарден поволі звільнявся від цієї мани, відчуваючи мляву полегшу від раптового збайдужіння до власного тіла і до цієї кімнати. Відвернувся від Ліліан, щоб не бачити її наглянсованої добропорядності. Хотілося поважати дружину, натомість мав до неї лише огиду.

– ...але доктор Прітчетт сказав, що культура гине, бо наші університети змушені вдаватися до послуг м’ясників, сталеливарників і гречкосіїв.

«Нащо вона вийшла за мене?» – дивувався Ріарден. Прохолодний далекий голос відповідав: керуючись певною метою. Вона знала, для чого він прийшов сюди. І чудово уявляла його реакцію, кладучи на столик срібне начиння для манікюру, взявшись полірувати нігті, безтурботно про щось теревенячи. Вона говорила про сьогоднішню вечірку, не згадавши, втім, ані Бертрама Скаддера, ані Даґні Таґґарт.

Чого вона хотіла від їхнього шлюбу? Ріарден намагався віднайти якусь конечну і холоднокровну мету, проте не знаходив жодної зачіпки. Ліліан ніколи не намагалася використати його, нічого від нього не вимагала, авторитет дружини впливового підприємця її не приваблював – завжди віддавала перевагу власному оточенню. Гроші її не обходили – витрачала мало і байдуже ставилася до гіпотетичних розкошів, що їх здатен був забезпечити чоловік.

«Я не бачу жодних підстав осуджувати її, – думав Ріарден, – і не маю права розлучатися. Вона цілком порядна і чесна дружина. Ліліан не хотіла від мене нічого матеріального».

Нарешті Ріарден озирнувся і втомлено поглянув на дружину.

– Влаштовуючи чергову вечірку, – мовив він, – запрошуй лише людей свого кола. Не варто кликати тих, кого вважаєш моїми друзями. Мені це не цікаво.

Вона здивовано і задоволено розсміялася:

– Любий, я тобі не докоряю.

Він мовчки покинув кімнату.

«І що ж їй від мене треба? – думав Ріарден. – Чого вона хоче?»

Йому здавалося, що в усьому світі не існує на це відповіді.

Розділ VII
Експлуататори та експлуатовані

Рейки бігли посеред скель аж до нафтових вишок, що підпирали небо. Стоячи на мосту, Даґні видивлялася щось на верхів'ї пагорба. Вгорі, на одній із вишок, сонце осяяло блискучу плямку, схожу на смолоскип над засніженими шпилями «Нафти Ваятта». Даґні подумала, що навесні ця колія з'єднається з тією, яка рухається від Шаєнна; глянула на зеленаво-блакитні рейки, що, збігаючи вниз від вишок, перетинали міст і зникали за обрієм; обернулася і простежила за плавними вигинами в горах, аж туди, в далечінь, де немов рука без шкіри, а з самих лише кісток і нервів, напружено повз у небі колієукладач.

Повз неї проїхав трактор із повним причепом синьо-зелених болтів. Внизу гуркотіли відбійні молотки: це робітники, висячи на металевих линвах, припасовували кам'яну кручу до підстінка мосту. На колії, граючи м'язами, чоловіки утримували скоби електротрамбовки.

– Міс Таґґарт, цей світ тримається на самих лише м'язах, – зауважив підрядник Бен Нілі.

Натомість Даґні знала, що світ тримається на таких виконавцях, як Макнамара. Вона звернулася до найкращого з усіх, кого змогла розшукати. Інженерам, які працювали на Таґґартів, вона не могла доручити будівництво лінії, бо всі ті фахівці занадто скептично ставилися до ріарден-металу.

– Поклавши руку на серце, міс Таґґарт, – сказав їй головний інженер, – несправедливо спихати цей сумнівний експеримент на мене.

– За все відповідатиму я, – стримано мовила Даґні. Розмінявши четвертий десяток, цей молодик досі поводився, як недавній бадьористий випускник коледжу. Колись головним інженером «Таґґарт Трансконтиненталь» був невелемовний сивочолий чоловік, невтомний самоучка; кращого фахівця не мала жодна інша залізниця. П'ять років тому він звільнився з фірми.

Даґні глянула вниз. Вона стояла на вузькій колоді над

гірською ущелиною завглибшки чи не півкілометра. Далеко внизу сіріло висхле річище та громадилося каміння, між яким стирчали спотворені віками дерева. Хіба змогли б самі лише ці покручені стовбури, каміння та людські м’язи збудувати міст через каньйон?.. І чому їй весь час увижаються закутані в шкури печерні люди, які споконвіків мешкали на дні цієї розпадини?

Задерла голову, глянувши на нафтові родовища Ваятта. Поміж вишками галузилася колія. Сніг увиразнював численні залізничні стрілки. Поклавши руку на серце, такого добра було повнісінько по всій країні, але ці, тутешні, виграючи на сонці свіжим металом і розсипаючи блакитно-зелені іскри, були особливі. Щоб влучити в десятку на мішені без позначок, себто переконати містера Моуена, президента «Об’єднаних стрілок та сигналів» у Коннектикуті, Даґні знадобилися години спокійної, розважливої, терплячої розмови.

– Але ж, міс Таґґарт, дорогенька міс Таґґарт! Моя компанія співпрацює з вами вже багато поколінь. Ваш дід був першим клієнтом мого батька, і ми за милу душу зробимо для вас усе можливе, але ж… Ви хочете, щоб ми виготовили стрілки з ріарден-металу?

– Саме так.

– Але ж, міс Таґґарт! Ви й гадки не маєте, як працювати з цим металом. Температура його плавлення – чотири тисячі градусів! Ну?! Як вам таке? Можливо, з погляду виробників моторів, це чудово. Але для мене це означає – нова піч, цілком інакший технологічний процес, підготовка фахівців, зміна всіх планів, інструкцій та настанов, а потім… Хтозна чи буде з цього пуття!.. Поясніть, чому ви така впевнена в успіху, якщо досі ніхто ніколи і близько таке не робив?.. Скажімо, я аж ніяк не можу стверджувати ні того, що цей метал чудовий, ні того, що він поганий… І не треба мене переконувати, що його створив геній! Багато хто вбачає в цьому чергову авантюру і шахрайство, міс Таґґарт, багато хто… Ні, я не стаю ні на чий бік, шановна, та все одно не можу взятися за цю роботу.

Вона вдвічі збільшила вартість замовлення, а Ріарден видав людям Моуена зарплату за весь час, поки двоє його працівників їх навчатимуть, показуватимуть, пояснюватимуть кожен етап процесу.

Даґні дивилася на костури, увігнані в шпали під її ногами. Пригадався вечір, коли вона дізналася про банкрутство

іллінойської компанії «Вершини лиття». Лише її завод погодився виготовити костури з ріарден-металу, але не встиг виконати і половини замовлення. Тієї ж ночі Даґні вилетіла в Чикаго, підняла з ліжок трьох своїх адвокатів, суддю і члена законодавчих зборів штату, підкупила ще двох і настрахала решту, але таки отримала документ, що був надзвичайним законним дозволом на власність, який ніхто не зміг би оскаржити. Даґні позривала навісні замки з заводу «Вершини лиття», і нашвидкуруч зібрана напіводягнена команда ще вдосвіта стала до печей. Людьми керував інженер із «Таґґарт Трансконтиненталь» та Ріарденів металург. Графіки відбудови колії «Ріо-Норте» порушено не було.

Даґні прислухалася до шуму свердел. Збій у роботі все-таки був, коли бурили свердловини під опори для мосту.

– Міс Таґґарт, на це немає ради, – ображено сказав Бен Нілі. – Ви й самі чудово знаєте, як швидко зношуються бурові головки. Я їх замовив, але в «Корпорації Інструментів» виникли проблеми, вони теж нічого не можуть вдіяти. «Асоціація сталі» затримала поставки сировини, тому нам залишається лише зачекати. Не варто засмучуватися, міс Таґґарт, я роблю все, що можу.

– Я найняла вас виконувати конкретну роботу, і мене не обходить, що ви там іще можете.

– Цікава думка, міс Таґґарт, але дуже непопулярна.

– Забудьмо «Корпорацію Інструментів». Забудьмо про сталь. Замовте бурові головки з ріарден-металу.

– Даруйте. Я вже мав достатньо клопоту з рейками з цього бісового металу. Я не збираюся псувати собі обладнання.

– Бурова головка з ріарден-металу житиме втричі довше за сталеву.

– Можливо.

– Я сказала, замовте їх.

– А хто за це заплатить?

– Я заплачу.

– А хто виготовлятиме?

Вона зателефонувала до Ріардена. Він знайшов занедбаний верстатобудівний завод, що не працював уже купу років. Протягом години викупив його у родичів останнього власника. Наступного дня завод запрацював, а за тиждень бурові головки з ріарден-металу привезли до мосту в Колорадо.

Даґні глянула на міст. Його навряд чи можна було назвати ідеальним, але їй довелося з цим змиритися. Триста шістдесят метрів сталі через чорну прірву, – цей міст збудував іще син Ната Таґґарта. Конструкція давно вже відпрацювала своє і була не надто безпечна. Міст було зміцнено повздовжніми балками зі сталі, заліза та дерева. Навряд чи був сенс його ремонтувати.

Даґні мріяла про новий міст із ріарден-маталу. Вона попросила головного інженера надіслати їй проект і порахувати вартість.

Проект практично повторював схему стального мосту з урахуванням більшої міцності нового матеріалу; вартість була просто захмарна, тож Даґні його відхилила.

– Даруйте, міс Таґґарт, – образився головний інженер. – Не розумію, про що йдеться, коли ви кажете, що я не скористався цим металом. Я використав найдосконаліші елементи найкращих сучасних мостів. Чого ви очікували?

– Новий метод будівництва.

– Тобто?

– Винайшовши конструкційну сталь, люди не використовували її для виготовлення сталевих копій дерев'яних мостів, – і стомлено додала: – Порахуйте, будь ласка, скільки коштуватиме відремонтувати міст, щоб він простояв іще бодай зо п'ять років.

– Добре, міс Таґґарт, – пожвавішав конструктор. – Якщо ми зміцнимо його сталлю…

– Ми зміцнимо його ріарден-металом.

– Що ж… – спроквола погодився співрозмовник.

Вона дивилася на засніжені гори. В Нью-Йорку робота часом здавалася їй страшенно важкою. Іноді вона заціпеніло зупинялася посеред свого кабінету, усвідомлюючи неймовірно стислі терміни, яких і на день не можна було продовжити; ділові зустрічі йшли одна за одною; доводилося вести мову про спрацьовані дизелі й зогнилі товарняки, зламану сигналізацію та зменшення прибутків, думаючи водночас про останні події на «Ріо-Норте». Під час перемовин вона уявляла лише дві смуги синьо-зеленого металу, що оповивали її мозок; вона раптом розуміла, чому її насторожила та чи та звістка, і, перервавши обговорення, Даґні хапала слухавку, щоб у далекому місті викликати свого підрядника і запитати:

– А в кого ви закуповуєте їжу для своїх людей?.. Так я і

знала. Слухайте сюди, з учора фірма «Бартон і Джонс» – банкрот. Негайно шукайте нового поставщика, бо помрете з голоду.

Свою колію вона будувала за робочим столом у Нью-Йорку. Це було неймовірно важко. Але ось колія в неї перед очима. Вона росте. І прокласти її треба вчасно.

Почувши лункі квапливі кроки, вона озирнулася. По колії до неї йшов високий молодий чоловік зі скуйовдженим волоссям; попри робочу шкірянку, він не був схожий на шляховика – занадто вже владною здавалася його хода. Роздивилася обличчя, коли чоловік підійшов зовсім близько. Це був Елліс Ваятт. Даґні востаннє бачила його ще тоді, в своєму кабінеті.

Він зупинився коло неї і усміхнувся.

– Даґні, вітаю.

Від цих двох слів мов гора з пліч упала; вона відразу збагнула все, що Ваятт вклав у це привітання: прощення, розуміння, визнання. Це було привітання рівні.

Вона по-дівчачому засміялася, тішачись, що всі проблеми немов ураз здрібніли.

– Привіт, – і вона простягнула руку.

Ваятт затримав її руку в своїй трохи довше, ніж того вимагали партнерські взаємини. Це рукостискання було знаком примирення, залагодженого і вирішеного конфлікту.

– Скажи, нехай Нілі встановить два кілометри нової захисної огорожі біля перевалу в Гранаді, – мовив він. – Стара вже геть зогнила, не витримає нового снігу. І дай йому ще один роторний снігоочисник, бо в нього там якийсь жахливий брухт, що й подвір'я не розчистить. Буря може звалитися будь-якої миті.

Вона зацікавлено подивилася на нього:

– І часто ти це робиш?

– Що саме?

– Особисто контролюєш роботу?

– Завжди, щойно випаде вільна хвилина. Хіба це погано?

– А тієї ночі, коли стався обвал?

– Був і тоді.

– Переглянувши звіти, я здивувалася, як оперативно і впевнено вони розчистили колію. Подумала навіть, що Нілі значно беручкіший, ніж здається.

– На жаль, ні.

– То це ти щодня забезпечуєш колію всім необхідним?

– Звісно. Його люди по півдня шукали кожну необхідну дрібничку. І накажи йому стежити за баками з водою, бо найближчими ночами вони неодмінно замерзнуть. А ще потрібен новий канавокопач, – цей мені не подобається. Нехай перевірять троси.

Даґні тепло глянула на нього:

– Дякую, Еллісе.

Усміхнувшись у відповідь, він пішов далі. Даґні простежила за ним поглядом аж до кінця мосту, звідки починався тривалий підйом до вишок.

– Схоже, він думає, що все тут належить йому.

Вона рвучко озирнулася. Позаду неї стояв Бен Нілі, тицяючи великим пальцем у бік Ваятта.

– Тобто – все?

– Вся ця залізниця, міс Таґґарт. Ваша залізниця. А може, й весь світ. Так він, здається, вважає.

Бен Нілі був опасистий дядько, з порожніми, але впертими очима на набрезклому лиці.

– Якого милого він тут швендяє? – запитав Нілі. – Наче всі, крім нього, бовдури і невігласи. Чванькуватий вискочень. Кого він із себе корчить?

– Забирайтеся під три чорти, – спокійно порадила Даґні.

Нілі так і не второпав, чому вона вилаялася. Та десь глибоко на споді, здавалося, він розумів причину: схоже, начальницю обурило те, що він занадто м’яко висловився щодо цього самозванця. Тож Нілі волів промовчати.

– Ходімо вже у вашу контору, – безнадійно і втомлено мовила вона, кивнувши на старий залізничний вагончик на пагорбі. – Накажіть комусь принести звіт.

– До речі, міс Таґґарт, про перекладини, – заторочив Нілі, щойно вони рушили з місця. – Ваш містер Коулман вважає, що вони цілком і цілком. Він не думає, що на них забагато кори. Я теж не розумію, чому ви вважаєте…

– Я вам наказала їх замінити.

Дві години потому Даґні вийшла з вагончика, вимордувана тривалими поясненнями, напучуваннями і неабиякими зусиллями, щоб опанувати себе і не зірватися, аж раптом на розбеханій ґрунтовці внизу побачила чорну, блискучу, новісіньку двомісну автівку – видовище рідкісне навіть для міст.

Уважно роззирнувшись, Даґні зойкнула, помітивши неподалік від мосту довготелесу постать. Це був Генк Ріарден; вона аж ніяк не сподівалася побачити його в Колорадо. З олівцем і нотатником у руках, він щось зосереджено рахував. Його одяг впадав у око не менше за автомобіль, і з тієї ж причини; вбраний він був у спортивний плащ і крислатий капелюх. І хоч поводився Ріарден цілком невимушено, перфектна якість і, вочевидь, захмарна ціна його одягу мали виклично недоречний вигляд серед нужденної юрми роботяг.

Втоми наче й не було; Даґні побігла до нього. Та згадавши, що після вечірки в нього вдома вони ще не бачились, зупинилася.

Помітивши її, Ріарден здивовано розвів руками, привітно помахав і пішов назустріч.

– Привіт, – мовив він. – Вирішила нарешті подивитися?

– Уп’яте за три місяці.

– Я й не знав, що ти тут. Мене ніхто не попередив.

– Зате я була переконана, що ти не втримаєшся.

– Тобто?

– Захочеш подивитися на свій метал. І як тобі?

Ріарден роззирнувся:

– Якщо тобі колись набридне залізниця, кажи.

– Візьмеш мене на роботу?

– Хоч зараз.

Даґні глянула на нього.

– Генку, в твоїх жартах завжди є дещиця правди. Думаю, ти б зрадів, якби я попросилася до тебе на роботу. Щоб стала працівником, а не клієнтом. Щоб ти мені наказував, а я виконувала.

– Звісно. Я готовий.

– Бережи свій завод, бо я тебе на своїй залізниці не працевлаштую, – відповіла вона.

Ріарден зареготав:

– І не намагайся.

– Не зрозуміла.

– Умови диктую я. Не намагайся торгуватися.

Даґні промовчала. Від цих слів у неї виникло майже фізичне відчуття задоволення, що його не могла достоту ані пояснити, ані збагнути.

– До речі, – докинув Ріарден, – я тут не вперше. Вчора теж

був.

– Справді? З якою метою?

– У мене в Колорадо справи. Заодно вирішив поглянути, що відбувається тут.

– І як, справу зроблено?

– Звідки ти взяла, що я маю і тут справи?

– Бо на те, щоб просто подивитися, ти б не став гайнувати свого часу. Тим більше, два дні поспіль.

Ріарден знову засміявся і кивнув на міст:

– Твоя правда. Мене цікавить оцей об’єкт.

– Чим саме?

– Йому пора на звалище.

– Думаєш, я цього не знаю?

– Я вивчив специфікацію замовлення на деталі з мого металу для цього мосту. Не викидай грошей на вітер. Річ у тім, що витрати на ремонт цього румовища, яке і двох років не протягне, і на спорудження нового мосту із ріарден-металу – майже однакові. Не розумію, нащо тобі цей антикваріат.

– Я й сама думала про новий міст із твого металу і попросила своїх інженерів усе порахувати.

– І що ж вони сказали?

– Що це коштуватиме два мільйони доларів.

– Мати Божа!

– Скільки ж?

– Вісімсот тисяч.

Даґні пильно поглянула на Ріардена. Знала, що словами він не розкидається. Тому сказала якомога спокійнішим голосом.

– Це неможливо.

– Але так воно і є, – він простягнув їй свій нотатник.

Даґні побачила кілька записів, не пов’язаних один із одним, безліч цифр і кілька грубих креслень. Задум зрозуміла ще до того, як Ріарден закінчив пояснювати. Не помітила, як вони примостилися на оберемку приморожених дощок, і що литки її торкаються до крижаної шорсткої деревини, а панчохи геть не захищають від холоду. Ріарден тримав у руках кілька аркушів, що докладно тлумачили, як через чорну прірву можна переправляти тисячі тонн вантажу. Чітко та зрозуміло він розповідав про розпір, навантаження і швидкісний напір вітру. Міст мав бути монолітною трьохсотшістдесятип’ятиметровою конструкцією з прогінними елементами. Він винайшов новий

тип ферми, що її досі не робили і не могли зробити, бо для цього потрібні міцні та легкі елементи, які можна виготовити лише з ріарден-металу.

– Генку, – вразилася вона, – ти придумав це за два дні?

– Ні, звісно… Ідея виникла значно раніше, коли ще не було ріарден-металу. Розрахунки я зробив, виготовляючи сталь для мостових конструкцій. Мені тоді захотілося отримати метал, придатний для таких ферм. А сюди я приїхав, щоб на власні очі оцінити вашу проблему.

Він усміхнулася, помітивши, як Даґні повільно торкнулася пальцями до повік, і зауваживши терпку складку біля її вуст. Вона наче намагалася відігнати спогад про те, з чим так довго і марно боролася.

– Це поки що лише приблизна схема, – сказав Ріарден, – але, думаю, ти вже зрозуміла, що вона цілком реальна.

– Генку, ти й не уявляєш, скільки всього я тут бачу.

– Уявляю, не переживай.

– Ти вдруге рятуєш «Таґґарт Трансконтиненталь».

– Раніше з тебе був кращий психолог?

– На що ти натякаєш?

– Навіщо мені рятувати твою компанію? Невже не ясно, що такий міст потрібен мені, щоб уся країна зрозуміла переваги ріарден-металу?

– Атож, Генку. Я це розумію.

– Забагато зараз розмов про те, що рейки з мого металу не можуть бути безпечні. Тому я хочу кинути цим типам помітнішу кістку – нехай погавкають гучніше. Нехай подивляться на міст із ріарден-металу.

Даґні глянула на нього і по-дитячому завзято розреготалася.

– Що смішного? – здивувався він.

– Генку, я не знаю більше нікого, хто б у такий спосіб відповідав на закиди суспільної думки.

– А як ти ставишся до цієї ідеї? Чи готова разом зі мною вислухати таке ж праведне дзявкотіння обуреного натовпу?

– Ти й сам це чудово знаєш.

– Так, я знаю.

Ріарден, примружившись, подивився на Даґні; хоч він і не реготав, але погляд мав радісний.

Даґні раптом згадала вечірку у нього вдома, і цей спогад був нестерпний для неї. Сьогодні виникло дивне відчуття, що

зрозуміліших одне для одного людей, ніж вони, не існує більше ніде у світі. Їхнє несилуване спілкування унеможливлювало щонайменшу ворожість. І водночас Даґні не могла забути тієї вечірки, а Ріарден поводився так, наче її не було.

Вони підійшли до краю каньйону і разом подивилися на чорне провалля, на прямовисну скелю за ним і на осяяні сонцем маківки вишок «Нафти Ваятта». Опираючись вітру, Даґні спинилася на мерзлому камінні. Не торкаючись до Ріардена, вона все ж відчувала його надійну присутність. Вітер вдаряв приполами її пальта об його ноги.

– Генку, а чи встигнемо ми вчасно його збудувати? Залишилося півроку.

– Авжеж, встигнемо. На цей міст піде значно менше часу і праці, ніж на будь-який інший. Дай тільки моїм інженерам розробити базову схему. Вони передадуть її вам, не ставлячи жодних умов. Подумайте, чи можете дозволити собі це будівництво. Хоча я й так знаю, що ви його подужаєте. А потім нехай твої тямковиті вчені парубійки розрахують деталі.

– А що з металом?

– Скільки знадобиться, стільки й кататиму. Навіть якщо доведеться відкласти решту замовлень.

– Але ж на підготовку дуже мало часу. Коли ви почнете прокат?

– Я хоч раз не виконав твого замовлення?

– Ні, такого не було. Але, зважаючи на теперішній стан справ, різне може статися.

– Ти мене, часом, із Орреном Бойлом не плутаєш?

Даґні знову розсміялася.

– Домовилися. Щойно я отримаю креслення, обіцяю негайно переглянути попередній проект і відповісти протягом двох діб. Стосовно ж моїх тямковитих учених парубійків… – Даґні спохмурніла. – Генку, чому так важко знайти хороших працівників, незалежно від посади?

– Не знаю… – Ріарден подивився на абрис гір на тлі неба; десь далеко з долини підіймався легкий димок.

– Ти бачила нові міста і заводи Колорадо? – запитав він.

– Звісно.

– Хіба не чудесно споглядати результат праці тамтешніх людей, які з’їхалися з різних куточків країни? Завзятців, ладних гори зсунути!

– І до якої ж гори підбираєшся ти?

– З чого ти взяла, що я до чогось підбираюся?

– Що ти робив у Колорадо?

Ріарден усміхнувся:

– Оглядав копальні.

– Цікаво – які?

– Мідні.

– Милий Боже, чи тобі вже робити нема чого?

– Так, усе це складно. Але поставки міді зараз страшенно ненадійні. В цій царині наша країна, схоже, втратила всі вартісні компанії, а з «Міддю д'Анконій» я не хочу мати нічого спільного. Не вірю я тому плейбою.

– Тут складно з тобою не погодитися, – відвернувшись, промовила Даґні.

– А якщо на світі перевелися постачальники, мушу почати видобуток власної міді, як колись починав добувати залізну руду. Я не можу дозволити собі здатися чи довіритися випадку. Виробництво мого металу потребує багато міді.

– І ти вже купив копальню?

– Поки що ні. Маю залагодити кілька моментів, пов'язаних із персоналом, устаткуванням і перевезеннями.

– Оце так! Невже хочеш, щоб я збудувала гілку?

– Чом би й ні? В цьому штаті – сила-силенна можливостей. Ти знаєш, що в Колорадо є всі види відомих природних ресурсів, які, переважно, ще цілком недоторкані? А як там розвиваються заводи! Я наче з десяток років скидаю, приїжджаючи туди.

– А я ні, – Даґні подивилася повз гори кудись на південь. – Відразу згадую, як відрізняється тамтешня колія від решти наших ліній. Щороку дедалі менше перевезень, ніби… Генку, що коїться з нашою країною?

– Не знаю.

– Нам у школі розповідали, начебто Сонце весь час втрачає енергію і поступово вистигає. Я тоді уявляла, як поводитимуться люди в останні дні світу. Мабуть, усе буде точнісінько, як зараз… Суцільна холоднеча, і все зупиняється.

– Я ніколи цьому не вірив. Думав, що поки Сонце згасне, люди неодмінно знайдуть, чим його замінити.

– Ти справді так вважав? Цікаво. Бо мені теж таке спадало на думку.

Ріарден показав на димок:

– Он твій новий світанок. Він має дати все необхідне.

– Якщо його не зупинять.

– Вважаєш, це можливо?

Даґні опустила погляд на рейки:

– Ні.

Ріарден усміхнувся і теж глянув на рейки. А потім перевів погляд уздовж колії на схили, до крана колієукладача. На мить у її полі зору опинився лише його профіль і синьо-зелена стьожка, що перетяла простір.

– Ми зробили це, правда ж? – промовив він.

Ця мить виправдовувала всі зусилля, всі безсонні ночі та німі битви з відчаєм; це все, що їй було потрібно.

– Так. Ми зробили.

Даґні відвернулася, зауважила на лінії старий кран і подумала, що його зношені троси давно пора замінити: думки були неймовірно ясні, як тоді, коли, вийшовши поза межі будь-якого почуття, дістаєш винагороду – відчути все, що лише можливо пережити. «Наше досягнення, – подумала вона, – наше визнання. Немає на світі сильнішої близькості». Тепер вона могла повернутися до найпростіших і найзвичніших потреб, адже все, на що вона лише гляне, тепер набувало сенсу. Намагалася зрозуміти, звідки в неї така впевненість, що Ріарден цілком поділяє її почуття.

Рвучко розвернувшись, він попрямував до своєї автівки. Даґні пішла за ним. Вони не дивилися одне на одного.

– За годину маю летіти на схід, – мовив він.

Даґні вказала на машину:

– Де ти її взяв?

– Тут. Це «Гаммонд». Єдиний, хто зараз робить путні машини, – це Гаммонд. Я щойно її купив.

– Вона розкішна.

– Атож.

– Поїдеш нею до Нью-Йорка?

– Ні. Її мені доправлять. Я прилетів сюди своїм літаком.

– О, справді? А я їхала з Шаєнна – мала оглянути колію. Але тепер мушу якнайшвидше бути вдома. Візьмеш мене? Можна, я з тобою полечу?

Ріарден не відразу відповів, і Даґні це завважила.

– На жаль, не вийде, – відповів він, і Даґні його інтонація здалася трохи грубуватою. – Я лечу не до Нью-Йорка, а в

Міннесоту.

– Шкода. Доведеться летіти рейсовим, якщо він сьогодні ще буде.

Даґні провела поглядом його машину, що зникала за крутим поворотом, а через годину вже й сама під'їхала до аеропорту. Невеличке летовище розташувалося всередині розірваного ланцюжка тоскних пагорбів. Тверду нерівну землю вкривали пластівці снігу. В одному кінці поля височів стовп маяка, з якого додолу звисали дроти; решту стовпів повалив буревій.

До неї вийшов черговий.

– Шкода, міс Таґґарт, – співчутливо промовив він, – літак буде аж післязавтра. Тут літаки бувають через день, а той, що мав прилетіти сьогодні, застряг в Арізоні. Знову щось із двигуном.

І додав:

– Як прикро, що ви запізнилися. Буквально кілька хвилин тому містер Ріарден вилетів до Нью-Йорка на власному літаку.

– Але ж він не мав летіти в Нью-Йорк.

– Мені сказав, що саме в Нью-Йорк.

– Ви впевнені?

– Він сказав, що в нього там сьогодні призначено ділову зустріч.

Порожніми очима Даґні подивилася на схід, не розуміючи мотивів Ріарденового вчинку, не осуджуючи його і не приймаючи.

– До чорта лисого ці вулиці, – пробурчав Джеймс Таґґарт, – однак запізнимося.

Даґні поглянула через водієве плече. В клаптику, що після кожного поруху «двірника» залишався в брудному місиві на вітровому склі, вона побачила застиглий ланцюг чорних блискучих дахів старих автівок. Далеко попереду побачила низько над землею нерухоме червоне око ліхтаря, що сповіщало про земляні роботи.

– На кожній вулиці щось не те, – роздратовано бурчав Таґґарт. – Копати їм закортіло! Чому ніхто нічого не робить вчасно?

Схилившись на сидіння, Даґні щільніше закуталась у плед.

Була виснажена робочим днем, що почався о сьомій в її кабінеті, а закінчився геть недоладно. Не доробивши запланованого, їй довелося мчатися додому, бо вже пообіцяла

Джимові виступити на вечері нью-йоркської бізнес-ради.

– Вони хочуть, щоб ми розповіли про ріарден-метал, – пояснив брат, – і ти зробиш це краще за мене. Мусимо бути переконливі, адже навколо цього замінника звичної сталі точиться скільки суперечок.

Зараз, сидячи з Джеймсом у його машині, вона вже шкодувала, що погодилася. Повз них бігли нью-йоркські вулиці, і Даґні думала про перегони між часом і металом, про змагання рейок «Ріо-Норте» з невпинним летом днів. Спокій, що панував у салоні машини, безмежно її напружував і дратував, нагадуючи про втрачений вечір, а вона ж не могла собі дозволити дурно витратити бодай годину.

– З огляду на всі ці нападки на Ріардена, – вів своєї Таґґарт, – союзники йому не завадять.

Даґні з недовірою глянула на брата.

– Тобто, ти його підтримуєш?

Натомість Джим мляво запитав:

– А яка твоя думка про звіт особливого комітету Нацради металопромисловців?

– Ти чудово знаєш мою думку.

– Вони стверджують, що ріарден-метал загрожує безпеці. Кажуть, що його хімічний склад сумнівний, що цей метал крихкий на молекулярному рівні, що він здатен раптово тріскатися, – він запитально дивився на Даґні. Вона мовчала, тому Таґґарт занепокоєно перепитав:

– А ти, часом, не передумала?

– Щодо чого?

– Щодо металу.

– Ні, Джиме, не передумала.

– Але ж там… у цьому комітеті… знавці, фахівці… першокласні експерти… Головні металурги найбільших корпорацій, випускники найкращих університетів країни… – нещасно промимрив він, ніби благаючи сестру надати йому докази, щоб не погоджуватися з вердиктом цих людей.

Даґні здивовано подивилася на брата; він поводився не характерно для себе.

Тим часом машина смикнулася і посунула вперед. Повільно в'їхавши у дірку в роздовбаному дерев'яному паркані, вона минула баюру з луснутою водогінною трубою. Біля неї рядочками лежали нові труби; Даґні роздивилася торговельну

марку: «Ливарний цех Стоктона», Колорадо. Вона відвела погляд; не хотілося згадувати про Колорадо.

– Нічого не розумію… – бідкався Таґґарт. – Найкращі фахівці Національної ради металопромисловців…

– Джиме, а хто їхній президент? Чи не Оррен Бойл?

Таґґарт глянув на неї з відвислою щелепою.

– Якщо це тлусте хамло вважає, що йому все… – почав він, але урвав фразу.

Даґні поглянула на ліхтар, що висів на розі вулиці. Долаючи негоду, він самотнім вартовим освітлював забиті дошками вікна та вибоїстий тротуар. В кінці вулиці, за річкою, на тлі фабричних вогників виднівся обрис електростанції. Повз них проїхала масивна вантажівка, затуливши весь краєвид. Такі машини розвозили пальне; на свіжопофарбованому яскраво-зеленому боці цистерни, незважаючи на хляпавку, блищали білі літери: «Нафта Ваятта», Колорадо.

– Даґні, а ти чула про дискусію на зборах Спілки працівників сталеливарень у Детройті?

– Ні. І про що ж вони дискутували?

– Про це всі газети писали. Йшлося про те, чи варто дозволяти членам профспілки працювати з ріарден-металом. Згоди так і не дійшли, але для підрядника, який наважиться ризикнути, самого вже обговорення достатньо… О, він негайно скасує замовлення!.. А що як… Що, як усі будуть проти ріарден-металу?

– То й нехай собі.

Світла цятка підіймалася до верхівки невидимої вежі. Це був ліфт величезного готелю. Повз будівлю на бічну вуличку проїхав легковик. Бригада робітників переносила громіздкий ящик із вантажівки у відчинені двері підвалу. Даґні прочитала на ящику: «Мотори Нільсена», Колорадо.

– А ще мені не подобається резолюція, ухвалена на зборах шкільних учителів Нью-Мексико, – не вгавав Таґґарт.

– Яка ще резолюція?

– Вони вважають, що не варто дозволяти дітям їздити нашою новою лінією «Ріо-Норте», оскільки це небезпечно… Так і написали – новою лінією компанії «Таґґарт Трансконтиненталь». Всі газети надрукували. Жахлива антиреклама… Даґні, як нам на це реагувати?

– Запустити перший потяг.

Таґґарт надовго і якось журливо замовк.

Даґні не вірилося: він не намагався взяти її на кпини, не посилався на своїх улюблених авторитетів; здавалося, брат чекає, щоб вона його підбадьорила.

Повз них промайнула відполірованим корпусом осяйна автівка. Даґні знала виробника: «Гаммонд», Колорадо.

– Даґні, а ми справді побудуємо цю лінію… вчасно?

Вона зачудовано слухала звуки Джеймсового голосу, сповненого банального тваринного страху.

– Якщо вже ми не зможемо допомогти цьому місту, то нехай йому Бог допомога! – відрізала вона.

Машина звернула за ріг. Над чорними дахами у світлі прожектора маячіла сторінка календаря, повідомляючи дату: двадцять дев'яте січня.

– А Ден Конвей, виявляється, той іще сучий син!

Здавалося, ці слова вирвалися в Таґґарта мимоволі, ніби він просто не міг стриматися.

Вона обурено глянула на брата:

– З чого такий висновок?

– Він не захотів продати нам гілку «Фенікс-Дюранґо» в Колорадо.

– Сподіваюся… – Вона затнулася і зробила паузу, щоб не зірватися й не перейти на крик. – Сподіваюся, не ти йому таке пропонував?

– Звісно, я!

– Невже ти справді мав надію, що він… продасть її… тобі?

– А чом би й ні? – замість нехарактерної меланхолійності до Таґґарта повернулась його півняча істерична задерикуватість. – Я запропонував йому більше, ніж будь-хто. Нам би не потрібно було розбирати і перевозити рейки, можна було б відразу скористатися нею. А яка б це була реклама: враховуючи громадську думку, ми відмовляємося від лінії з ріарден-металу! Його гілка окупилась би нам до останнього цента! Але ця босота відмовилася. Він навіть заявив, що не продасть нам і метра своїх рейок. А зараз шматками розпродує їх першому-ліпшому, включно з конками в Арканзасі і Північній Дакоті; продає собі ж на шкоду; і це, враховуючи, що цьому покидькові пропонував я! Навіть заробити не хоче! І бачила б ти, як злітаються до нього ті круки! Вони знають, що рейок більше ніде не знайдеш!

Даґні схилила голову. Їй навіть дивитися в братів бік не

хотілося.

– Як на мене, це суперечить «Засадничим нормам проти розбрату», – дратівливо проголосив Таґґарт. – Якщо мені не зраджує пам’ять, Національний залізничний альянс мав на меті захистити своїх головних членів, а не верховодок із Північної Дакоти. Але я ніяк не можу примусити Альянс проголосувати щодо цього питання, бо всі його члени перейняті зараз лише тим, щоб вирвати один в одного рейки!

Шкодуючи, що не існує гігієнічних пальчаток, які можна було б надіти, перш ніж промовити певні слова, Даґні вичавила.

– Тепер ясно… чому ти захотів… щоб я виступила… з промовою на захист… ріарден-металу.

– От уже не думав, що ти така…

– Джиме, стули пельку, – спокійно порадила вона.

Таґґарт якусь мить помовчав. А потім, схилившись на спинку сидіння, невдоволено пробурчав:

– І постарайся виступити якнайпереконливіше. Бо Бертрам Скаддер налаштований украй скептично.

– Бертрам Скаддер?

– Він сьогодні теж виступатиме.

– Теж виступатиме… Ти не попередив мене, що будуть й інші промовці.

– Ну… Послухай, а хіба тобі не все одно? Чи ти його боїшся?

– Нью-йоркська бізнес-рада!.. І ви запрошуєте Бертрама Скаддера?

– А що не так? Непогана ідея, як на мене. До бізнесменів він жодним чином не ставиться вороже. До того ж він пристав на нашу пропозицію. Слід продемонструвати широту поглядів, вислухати різні думки і, цілком імовірно, перетягнути його на свій бік… Чого ти вирячилася? Невже ти не зможеш його перемогти?

– Перемогти?

– У прямому ефірі. Це буде на радіо. Дискутуватимеш із ним на тему: «Чи є метал Ріардена вбивчим продуктом жадібності?»

Подавшись уперед, Даґні опустила скляну перегородку, що відділяла салон від водія, і наказала:

– Зупиніться!

Вона не розрізняла Таґґартових слів, лише звідкілясь, наче здалеку, долинав його вереск.

– На нас чекають!.. На вечерю запрошено півтисячі осіб і вся

національна еліта!.. Ти не можеш зі мною так учинити!

Нарешті він ухопив її за руку і вигукнув:

– Поясни, чому?!

– Дурнувате одоробло, невже ти й справді вважаєш, що це питання можна розв’язати проголосувавши?

Машина спинилася; Даґні вискочила з неї і кинулася бігти.

Трохи заспокоївшись, вона насамперед подивилася на своє взуття. Йшла спокійно і неквапно, відчуваючи холод тротуару через тонку підошву чорних атласних босоніжок. Відгорнула з чола волосся, – на долоні танули лапаті сніжинки.

Зараз, коли відступила несамовита лють, Даґні відчувала лише тоскну втому. Трохи гуло в голові; захотілося їсти, і вона згадала, що збиралася повечеряти на бізнес-раді. Не зупиняючись, вирішила, що краще обмежитися кавою, а потім повернутися на таксі додому.

Роззирнулася. Ніде не було видно жодної машини. Вона й гадки не мала, де опинилася. Загалом район справляв не надто хороше враження. З протилежного боку вулиці між будинками зяяла широчезна щілина; де-не-де світилися вогники у вікнах обшарпаних помешкань, кілька маленьких брудних забігайлівок було вже зачинено, а за два квартали від неї насувався туман від Іст-Рівер.

Даґні вирушила до центру міста. Попереду маячів темний кістяк будівлі. Колись тут були контори, а зараз крізь оголені конструкції та кути роздовбаної кладки просвічувалося небо. При каркасі, немов бадилина, що тягнеться до неба з-під мертвої скелі, тулився невеличкий генделик. В чистих вікнах яскраво горіло світло. Вона ввійшла.

Всередині був блискучий шинквас, облямований хромовою смужкою. Пахло кавою. За рундуком сиділи кілька волоцюг, а при ньому порався літній здоровило у бездоганно білій сорочці з засуканими по лікоть рукавами. Даґні огорнула хвиля теплого повітря, і вона нарешті зрозуміла, що страшенно змерзла. Якомога щільніше закуталася в чорну оксамитову накидку і сіла на високий стілець.

– Кави, будь ласка.

Присутні байдуже на неї дивилися. Їх геть не дивувала вбрана у вечірню сукню жінка, що прийшла випити кави в дешеву забігайлівку. Втім, зараз нікого нічого не дивувало. Господар незворушно взявся виконувати її замовлення; проте

крізь його байдужість проступало мовчазне співчуття.

Даґні не могла вгадати – працюють чи жебрають присутні тут люди; ні в поведінці, ні в їхньому одязі не було жодної різниці. Господар поставив перед нею філіжанку кави. Даґні обхопила її обома долонями, тішачись, що може нарешті погріти руки.

Роззирнувшись, вона звично прикинула, скільки і чого можна купити в цій харчевні за десять центів, і потішилася.

Перевела погляд від блискучої, з нержавійки, кавоварки до чавунної сковорідки, потім – до скляних полиць, до емальованої мийки, до хромованих лопатнів міксера. Господар почав готувати тости. Даґні задоволено простежила за низкою скибочок, що повільно повзли по вузькому конвеєру повз розжарені нагрівачі. Аж раптом помітила тиснений на тостері напис: «Марш», Колорадо.

Її голова знесилено впала на руку, що лежала на шинквасі.

– Даремно, мадам, – пробубнів дідуган, який сидів найближче.

Вона підняла голову і всміхнулася – і до старого, і до самої себе.

– Справді?

– Так. Забудьте про це. Не варто себе дурити.

– Чим?

– Тим, що гріш усьому ціна. Скрізь, шановна, лише кров і бруд. Не вірте мріям, якими вас годують по самісінькі вуха, і буде вам щастя.

– Про які мрії йдеться?

– Про ті байки, що ними нас загодовують за юності – про людину, про дух. У людей немає ніякого духу. Людина – лише ница тварина, позбавлена інтелекту, душі, чеснот і моральних цінностей. Тварина, здатна лише на дві речі: жерти і плодитися.

Вичахле обличчя, пильний напружений погляд, тонкі риси, за якими ще можна було розгледіти колишню гідність. Він скидався на проповідника чи викладача естетики, який багато років поспіль провів у маленькому запилюженому музеї. Цікаво, що могло так занапастити цю людину, яка фатальна помилка могла привести його до такого стану?

– Людина приходить у цей світ, шукаючи краси, величі, досягнень, – вів далі старий. – А що знаходить натомість? Безліч метикуватих машин, що виробляють оббивку для машин і матраци на пружинах.

– Чим тобі не догодили пружинні матраци? – втрутився чоловік, схожий на водія вантажівки. – Мем, не зважайте на нього. Він полюбляє потеревенити для власної втіхи, та лиха не заподіє.

– Людина має один-єдиний хист – капостити задля задоволення власних потреб, – мовив дідуган. – На це інтелекту не треба. Не варто вірити фантасмагоріям про людський розум, душу, ідеали, безмежний гуманізм.

– А я й не вірю, – докинув молодик із великим ротом, який сидів у кутку шинквасу. Його пальто було роздерте на плечі, а болю в куточках вуст було стільки, що вистачило б на довжелезне життя.

– І що ж таке душа? – продовжував старий. – Хіба у виробництві чи в сексі задіяний дух? Але людину більше нічого не цікавить. Людина переймається лише матеріальним. Наша велика промисловість – свідчення цього; і це єдине, на що спромоглась наша така звана цивілізація, створена вульгарними матеріалістами з моральним рівнем свиней і з такими, як у свиней, цілями та уподобаннями. Чи потрібна моральність чи інші етичні засади, щоб зібрати на конвеєрі вантажівку?

– А що таке моральність? – запитала Даґні.

– Здатність відрізняти добро від зла, спроможність бачити істину, мужність, щоб дотримуватися її, цілісність натури, щоб нізащо і ніколи не зрадити добро. Але де це все знайти?

Юнак глумливо чмихнув.

– І хто такий Джон Ґолт?

Даґні допила каву, зосередившись лише на задоволенні від тепла, що життєдайно розливалося її тілом.

– Можу сказати, – мовив невисокий зморшкуватий волоцюга в картузі, насунутому на очі. – Я знаю.

Його наче ніхто й не почув. Або просто не звернули уваги. Юнак не зводив із Даґні зухвалих розсіяних очей.

– А ви не боїтеся? – сказав раптом без жодного приводу, лише констатуючи факт. Слова пролунали уривчасто, відсторонено і трохи здивовано.

Даґні звела на нього очі.

– Ні, – мовила, – не боюся.

– Я знаю, хто такий Джон Ґолт, – не вгавав волоцюга. – Це таємниця, але я знаю.

– І хто ж він? – байдуже озвалася.

– Першопроходець, – відповів блудяга. – Найвеличніший з усіх на світі. Він відкрив джерело вічної молодості.

– Мені ще одну. Чорної, – замовив старий, підсовуючи філіжанку до господаря.

– Джон Ґолт шукав його багато років. Він перепливав океани, перетинав пустелі, опускався в закинуті копальні, що простиралися на багато кілометрів під землею. Але знайшов його на вершині гори. Піднімався туди десять років. В нього не залишилося жодної неушкодженої кістки, жодного не пораненого міліметра шкіри; він забув свій дім, своє ім'я, своє кохання. Але він так і не повернувся.

– Чому, цікаво? – запитала Даґні.

– З'ясувалося, що джерело неможливо спустити вниз.

Перед Ріарденом сидів невиразний чоловік, який поводився так безбарвно, що годі було запам'ятати його лице чи бодай щось особливе. Єдине, що його вирізняло, – це ніс картоплиною, трохи більший за решту рис обличчя; на вигляд він здавався лагідним, хоча в його поведінці був немов якийсь нечіткий парадоксальний натяк – загроза, яку приховують, але так, щоб її все-одно було помітно. Ріарден не міг збагнути мети візиту. Відвідувач, такий собі доктор Поттер, обіймав якусь незбагненну посаду в Державному науковому інституті.

– Чого вам від мене треба? – втретє перепитав Ріарден.

– Містере Ріарден, я прошу вас, зважайте на соціальні чинники, – стиха мовив Поттер. – Благаю, не забувайте, в який час ми живемо. Наша економіка не готова до цього.

– До чого саме?

– Наша економіка зараз у стані дуже хисткої рівноваги. Ми всі мусимо об'єднати зусилля, щоб урятувати її від краху.

– Добре. То що конкретно я можу для вас зробити?

– Мене попросили донести до вас ці міркування. Містере Ріарден, я представляю Державний науковий інститут.

– Я вже це чув. Але задля чого ви зустрілися зі мною?

– У Державному науковому інституті не надто схвалюють ріарден-метал.

– Знаю.

– Але хіба це не означає, що ви маєте з цим рахуватися?

– Ні.

За вікнами кабінету вже сутеніло. Дні стали короткими. Ріарден зауважив нерівну тінь від носа на щоці відвідувача і

каламутні очка, що пильно за ним спостерігали; погляд нечіткий і водночас цілеспрямований.

– Містере Ріарден, в Державному науковому інституті – найрозумніші люди країни.

– Мені про це казали.

– Ви ж не збираєтеся оскаржувати їхню думку?

– Збираюся.

Гість благально поглянув на Ріардена, ніби той порушив неписаний закон, що вимагав уже давно усвідомити його непевне становище. Ріарден не усвідомив.

– Це все, що ви мали з'ясувати? – запитав він.

– Містере Ріарден, усе це питання часу, – вмиротворено мовив посланець. – Це тимчасова затримка. Треба лише дати нашій економіці час стабілізуватися. Ви маєте лише зо два роки почекати.

Ріарден весело і зневажливо посміхнувся.

– Так ось яка ваша мета. Хочете, щоб я забрав із ринку свій метал? Чому?

– Містере Ріарден, лише на кілька років. Поки…

– Послухайте, – перебив Ріарден, – дозвольте поставити вам запитання: невже ваші фахівці вважають, що ріарден-метал – не те, за що я його видаю?

– Ми таких висновків не робили.

– Ви вважаєте, що він поганий?

– Йдеться про соціальну значущість вашого винаходу. Ми глобально мислимо, переймаючись суспільним благом. На даний момент нас засмучує тотальна криза, яка…

– То мій метал хороший чи поганий?

– Якщо поглянути на це питання, зважаючи на тривожне зростання безробіття…

– Отже, метал хороший?

– В час кричущого дефіциту сталі ми не можемо дозволити збільшувати виробництво сталеливарній компанії, що випускає занадто багато продукції, інакше вона витіснить фірми, що виробляють занадто мало. Це дестабілізує економіку, а тому…

– Ви все-таки відповісте на моє запитання?

Відвідувач стенув плечима:

– Будь-які оцінки відносні. Якщо ріарден-метал поганий, він становить фізичну загрозу для суспільства. Якщо ж хороший – то небезпечний у соціальному сенсі.

– Якщо ви можете оперувати висновками, що засвідчують фізичну загрозу від мого металу, кажіть. Решту можна пропустити. Відразу. Я не розумію цієї мови.

– Але питання суспільного добробуту неабияк…

– Облишмо цю тему.

Візитер, здавалося, перебував у цілковитому сум’ятті, так, немов землі під ногами не відчував. За мить він безпорадно запитав:

– Які ж тоді ваші засадничі інтереси?

– Ринок.

– Себто?

– Ріарден-метал має попит, і я планую цілком його задовольнити.

– Але хіба ринок – це не щось гіпотетичне? Суспільна реакція на ваш метал не дуже оптимістична. Крім контракту з «Таґґарт Трансконтиненталь», у вас немає великих замовлень…

– Якщо, на вашу думку, ніхто не зацікавлений у моєму металі, то що вас тоді так бентежить?

– Містере Ріарден, якщо публіка ним не цікавиться, то ви зазнаєте чималих збитків.

– Але це вже мій клопіт, а не ваш.

– Та якщо ви погодитеся на компроміс і зачекаєте кілька років…

– Навіщо мені чекати?

– Здається, я вам чітко пояснив, що Державний науковий інститут на цьому етапі не схвалює появи ріарден-металу на металургійній сцені країни.

– А чому мене має обходити ваша думка?

Відвідувач зітхнув:

– Містере Ріарден, ви складна людина.

Надвечірнє небо за вікнами дедалі темнішало і гусло. Постать гостя на тлі чітких обрисів меблів розпливалася плямою.

– Ви сказали, що мусите обговорити зі мною дуже важливе питання, – мовив Ріарден. – Саме тому я погодився вас прийняти. Якщо це все, з чим ви прийшли, то даруйте. В мене дуже багато роботи.

Гість відхилився на спинку крісла.

– Чув, що ви розробляли свій метал десять років. Скільки вам це коштувало?

Ріарден поглянув на візитера: він не збагнув, до чого той веде, але Поттер запитав це не просто так; голос його став твердий.

– Півтора мільйони доларів, – відповів Ріарден.

– І скільки ви за нього хочете?

Ріарденові мимоволі аж мову перехопило.

– Ви про що?

– Про всі права на ріарден-метал.

– Думаю, вам пора забиратися геть, – процідив Ріарден.

– Ви обрали хибну позицію. Ви ж бізнесмен. Я пропоную, а ви кажіть свою суму.

– Права на ріарден-метал не продаються.

– Мене уповноважено запропонувати вам кругленьку суму. В урядових масштабах.

Ріарден немов заціпенів, лише на вилицях у нього гуляли жовна; проте погляд залишався безсторонній, хіба що ледь-ледь зацікавлений.

– Містере Ріарден, ви бізнесмен, і не маєте права відмовлятися від такої пропозиції. Ви дуже ризикуєте, адже доведеться виступити проти негативу громадської думки. І ви можете до останнього пенні втратити всі вкладені у свій метал кошти. А ми могли б убезпечити вас від ризику і відповідальності; ви добряче нагріли б на цьому руки, до того ж негайно і в значно соліднішому розмірі, ніж вам вдалося б заробити від продажу протягом найближчих двадцяти років.

– Якщо не помиляюся, Державний науковий інститут – заклад не комерційний, – мовив Ріарден. – Чого ж ви тоді так злякалися?

– Ви вдаєтеся до зайвих і нехороших слів, містере Ріарден. Натомість я намагаюся розмовляти по-дружньому. Це вкрай серйозне питання.

– Починаю це розуміти.

– Пропонуємо вам незаповнений чек… На необмежену суму. Чого вам іще бажати? Кажіть свою ціну.

– Про продаж прав на ріарден-метал не може бути й мови. Як маєте ще щось, кажіть, і – на все добре.

Візитер недовірливо глянув на Ріардена і запитав:

– Чого ви хочете?

– Я? Ви про що?

– Ви працюєте, щоб робити гроші. Так?

– Так.

– І ви хочете мати якнайбільший прибуток. Так?

– Авжеж.

– Чому ж ви тоді волієте невизначений час долати перешкоди, витискаючи жалюгідні пенні з кожної тонни проданого металу, замість того, щоб одразу отримати цілий капітал за свій товар? Чому?

– Бо він мій. Розумієте значення останнього слова?

Посланець зітхнув, підвівся і сказав (вочевидь, маючи на думці геть інше):

– Сподіваюсь, ви не пошкодуєте про своє рішення, містере Ріарден.

– Бувайте, – процідив Ріарден.

– Маю вас попередити, що Державний науковий інститут може офіційно зробити вкрай несприятливий висновок щодо ріарден-металу.

– Це ваше право.

– Такий висновок суттєво ускладнить ваше становище.

– Не сумніваюся.

– Щодо подальшої перспективи… – візитер вкотре стенув плечима. – В наш час не люблять людей, які не йдуть на співпрацю. Наш час потребує дружніх стосунків. А ви, містере Ріарден, не належите до популярних… осіб.

– Поясніть, будь ласка.

– Ви чудово мене зрозуміли.

– Ні.

– Суспільство – це складний організм. Численні запитання, що висять на тонесеньких нитках, чекають на вирішення своєї долі. І ми не можемо завчасно сказати, коли буде розв’язано те чи інше питання, і які чинники будуть вирішальні в цій непевній рівновазі. Я висловився зрозуміло?

– Ні.

Сутінки осяяло полум’я над сталлю. Жовтогаряча заграва з відливом щирого золота лягла на стіну за Ріарденом.

Світляна смуга повільно рухалася його чолом. Обличчя здавалося безтурботним.

– Містере Ріарден, Державний науковий інститут – це урядова організація. Влада розглядає зараз кілька законопроектів, що їх може бути ухвалено будь-якої миті. В наш час бізнесмени належать до найвразливішої категорії. Не маю

сумнівів, що нарешті ви мене зрозуміли.

Ріарден підвівся. Він усміхався. Усміхався так, немов позбувся одразу всіх проблем.

– Ні, докторе Поттер, – мовив він, – не розумію. Та якби зрозумів, то мав би вас убити.

Поттер підійшов до дверей, зупинився і глянув на Ріардена очима, в яких зараз не було нічого, крім звичайного людського зачудування. Ріарден нерухомо стояв на тлі плями світла, що повзла шибкою; стояв невимушено – руки в кишенях.

– Скажіть, будь ласка, – озвався Поттер, – це між нами, мені просто по-людському цікаво… Нащо вам це все?

Ріарден спокійно відповів:

– Скажу, але ви не зрозумієте. Річ у тім, що ріарден-метал – добрий матеріал.

Даґні було невтямки, що спонукало містера Моуена, керівника «Об'єднаної стрілочно-семафорної компанії», відмовитися виконувати її замовлення. Нічого нового не сталося, причин для відмови не було, їй нічого навіть не спробували пояснити.

Вона прожогом кинулася в Коннектикут, щоб особисто зустрітися з Моуеном, але після розмови з ним їй стало ще гірше. Моуен сказав, що не виготовлятиме стрілок із ріарден-металу. Замість пояснень лише додав, уникаючи її погляду:

– Дуже багатьом це не подобається.

– Що саме? Ріарден-метал чи те, що ви з нього виготовляєте стрілки?

– Здається, і те, і те… Людям це не до вподоби… Не хочу мати проблем на свою голову.

– І що за проблеми?

– Різні.

– Ви чули бодай про один-єдиний справжній недолік ріарден-металу?

– Хто може знати, що правда, а що ні?.. У резолюції Національної ради металопромисловців ідеться…

– Слухайте сюди. Ви все життя працюєте з металом. З ріарден-металом – останні чотири місяці. Невже ви не розумієте, що досі вам до рук не потрапляло нічого якіснішого?

Моуен мовчав.

– Не розумієте?

Він відвернувся.

– Невже ви не здатні визначити, що справжнє, а що ні?

– Міс Таґґарт, чорт забирай, я роблю своє, я маленька людина. Я просто хочу заробляти гроші.

– І як, ви вважаєте, їх заробляють?

Але вона розуміла, що вмовляти його немає жодного сенсу. Дивлячись на Моуена, на його швидкі очі, які неспокійно бігали в різні боки, вона почувалася, як під обірваними телефонними дротами на порожній трасі, коли зв'язок урвався, і слова перетворилися на порожні звуки.

«Сперечатися немає сенсу, – думала вона, – нема чого думати про людей, які не здатні ані заперечити щось, ані прийняти».

Повертаючись потягом до Нью-Йорка, Даґні переконувала себе, що Моуен нічого не вартий і все, з ним пов'язане, вже не має значення. Вона гарячково намагалася придумати, де ж узяти нового виробника стрілок; подумки перебирала імена, намагаючись зрозуміти, кого з них можна якнайшвидше переконати, вмовити чи підкупити.

Зайшовши до зали перед своїм кабінетом, Даґні відразу збагнула: щось сталося. Довкола було незвично тихо, а люди враз обернулися до неї, немов із надією та жахом чекали на її повернення.

Едді Віллерс встав і попрямував до її кабінету, чудово знаючи, що вона все зрозуміє і піде за ним. Даґні лише зауважила вираз його обличчя і подумала: хай там що сталося, але як прикро, що він такий засмучений.

– Державний науковий інститут, – стиха мовив Едді, коли двері її кабінету зачинилися, – оприлюднив заяву, якою застеріг людей користуватися ріарден-металом.

І додав:

– Це було оголошено по радіо та надруковано у вечірніх газетах.

– І що ж вони таке сказали?

– У тому-то й річ, що нічого посутнього!.. Все начебто нормально, та водночас – усе кепсько. Оце і найжахливіше.

Едді намагався говорити спокійно, але це йому погано вдавалося, тому він уже не стежив за словами. Вони зірвалися в нього з язика, немов у враженої дитини, яка вперше в житті віч-на-віч зустрілася зі злом.

– Але, Едді, що вони все-таки сказали?

– Вони… Ти мусиш це сама прочитати, – він кивнув на газету на столі. – Вони не сказали, що ріарден-метал поганий. Вони не сказали, що ним небезпечно користуватися. Вони просто…

Едді розвів руками і різко їх опустив.

Вона відразу зрозуміла, що вони зробили. Відразу ж виловила з тексту речення: «Цілком імовірно, що внаслідок навантажень рейки можуть почати раптово тріскатися, хоча неможливо передбачити, коли саме це станеться… Неможливо також цілком спростувати ймовірні молекулярні реакції невідомого походження… Хоча очевидно, що метал міцний, виникають певні сумніви в його реакції на різкі ударні навантаження… Всі ці дані не дозволяють заборонити використовувати ріарден-метал, тому необхідно ретельно вивчити його характеристики».

– Ми не можемо ні заперечити це, ні оскаржити, – повільно промовив Едді. – Не можемо навіть вимагати спростування. Не можемо ні надати їм результатів своїх експериментів, ані щось змінити. Вони нічого не сказали. Нічого, що можна спростувати, обвинувативши їх у фаховій непридатності. Це вчинок боягуза. Такого можна було б чекати від якось шахрая або шантажиста. Але ж, Даґні! Це висновок Державного наукового інституту!

Вона мовчки кивнула, втупившись поглядом у щось невидиме за вікном. В кінці темної вулиці їй зловтішно підморгували вогники на якомусь рекламному щиті.

Зібравши останні сили, Едді почав говорити у стилі воєнного повідомлення:

– Акції компанії «Таґґарт…» обвалилися. Бен Нілі розірвав угоду. Національна спілка дорожників і залізничників заборонила своїм членам працювати на колії «Ріо-Норте». Джим виїхав із міста.

Скинувши пальто і капелюха, Даґні перетнула кімнату, неквапно і якось обережно сіла за свій стіл.

Перед нею лежав коричневий конверт зі штемпелем фірми «Сталь Ріардена».

– Це приніс спеціальний кур’єр відразу, як ти поїхала, – пояснив Едді.

Даґні поклала на конверт руку, але не відкрила його. Вона й так знала, що всередині креслення мосту.

Трохи помовчавши, вона запитала:

– А хто підписав цю заяву?

Едді подивився на неї і скрушно хитнув головою.

– Справді, – мовив він. – І я про це подумав. Зателефонував по міжміському в інститут і запитав. Документ вийшов із канцелярії доктора Флойда Ферріса, він їхній координатор.

Даґні мовчала.

– Але очолює інститут таки доктор Стадлер. Заклад представляє саме він, тому має знати про походження цього папера. Він не міг з'явитися без його згоди… Доктор Роберт Стадлер… Пам'ятаєш… як ми вчилися в коледжі… як ми говорили про видатних людей нашої доби… про людей із чистим інтелектом… ми завжди називали і його ім'я, і… – Едді замовк. – Даґні, пробач мені. Я знаю, що слова зараз не мають жадного сенсу. Але…

Вона сиділа, притиснувши руку до бурого конверта.

– Даґні, – стиха запитав Едді, – що коїться з людьми? Як заява такого штибу могла спричинити стільки галасу? Це ж чистісінький наклеп – брудна, цілком очевидна маячня. Достойна людина пожбурила б у канаву таку заяву. Як… – голос Едді обурено і відчайдушно здригнувся, – як могли вони серйозно поставитися до такого? Цікаво, чи це читали в інституті? Невже вони там посліпли? Невже подуріли? Даґні! Що сталося з людьми, якщо вони не гребують таким, і як ми можемо жити поруч із ними?

– Едді, заспокойся, прошу. І нічого не бійся.

Будівля Державного наукового інституту в Нью-Гемпширі розташувалася на схилі затишного пагорба, на півдорозі між річкою та небом. Здаля вона скидалася на самотній монумент посеред пралісу. Ошатно посаджені дерева, паркові доріжки, а за кілька кілометрів із долини проглядалися дахи невеличкого містечка. Та щоб не применшувати суворого аскетизму будівлі, ніщо не мало наближатися до неї занадто близько.

Біломармурові стіни споруди надавали їй античного маєстату, а прямокутні елементи наділяли красою сучасного промислового підприємства. Будову хотілося назвати благородною. Люди з протилежного боку річки дивилися не неї шанобливо, мов на пам'ятник людині – такій само шляхетній, як і сам цей витвір архітектури.

Над входом у мармурі було вибито посвяту: «Відважному розуму. Несхибній істині». В тихому закутку непримітного коридору на дверях одного з багатьох тутешніх кабінетів висіла

табличка: «Доктор Роберт Стадлер».

Двадцятисемирічним доктор Роберт Стадлер написав працю про космічні промені, вщент зруйнувавши більшість теорій своїх попередників. Його послідовники використовували постулати свого вчителя, як засадничі ідеї для кожного власного дослідження.

Тридцятирічним Стадлера було визнано найвидатнішим сучасним фізиком. У тридцять два йому доручили очолити Фізичний факультет університету Патріка Генрі – в той час цей навчальний заклад іще вартував своєї слави. Один журналіст написав був про доктора таке: «Серед усіх явищ усесвіту, що він їх вивчає, можливо, найдужче вражає мозок самого Роберта Стадлера». Свого часу саме доктор Стадлер виправив одного студента: «Свобода наукового дослідження? Перший іменник зайвий у цьому словосполученні».

В сорок років доктор закликав народ створити Державний науковий інститут.

«Надаймо науці можливість позбутися влади долара», – благав він співгромадян. Пропозицію почали обговорювати; непримітний гурт учених терпляче і довго вів законопроект до розгляду: суспільство непояснимо сумнівалося і вагалося. Та Стадлерове ім’я вже вподібнилося до досліджуваних ним космічних променів: воно долало всі перепони. І країна вшанувала одного зі своїх найвеличніших співгромадян подарунком, збудувавши біломармуровий палац.

Скромний інститутський кабінет доктора Стадлера не відрізнявся від кабінету бухгалтера середньостатистичної фірми. Дешевий стіл із огидного жовтого дуба, шафа з теками для справ, два фотелі та чорна дошка, всуціль списана математичними формулами. Сівши в одне з крісел, Даґні подумала, що кабінет поєднує позірну розкіш і елегантність. Розкіш, – бо скромної обстановки зазвичай може вимагати постать доволі видатна і значна, якій не залежить на додаткових оздобах; елегантність, – бо він таки справді нічого більше не потребував.

Даґні вже знайомилася з доктором Стадлером; кілька разів вони бачилися на врочистих банкетах, влаштованих із різного приводу помітними бізнесменами чи відомими технічними товариствами. Як вона, так і Стадлер відвідували такі заходи неохоче, і зрештою Даґні зрозуміла, що докторові приємно з

нею спілкуватися.

– Міс Таґґарт, – сказав тоді він, – на таких збіговиськах я ніколи не чекаю надибати інтелект. Тому неабияк тішусь із нашого з вами знайомства.

Згадуючи ці слова, Даґні прийшла до нього в кабінет. Вона вирішила спостерігати за Стадлером, заручившись суто науковим підходом: не робити сквапних припущень, відкинути емоції, намагатися лише сприймати і розуміти.

– Міс Таґґарт, – почав він бадьоро, – ви зароджуєте в мені цікавість, а це стається завжди, коли подія покидає рамки прецеденту. Зазвичай приймати відвідувачів для мене – пекельна принука. Щиро вражений, але ваш візит дарує мені неабияку втіху. Чи знайомі вам почуття, що приємно охоплюють людину, якій урешті-решт випадає спілкуватися з тим цінним співрозмовцем, із якого не конче видобувати розсуд обценьками?

Стадлер невимушено і жваво вмостився на краєчок свого столу. Він був невисокий на зріст, худорлявий та енергійний. Усе це надавало йому бадьорої хлопчакуватості. Тонке обличчя не виказувало віку; Стадлер був не красень, але високе чоло і величезні сірі очі свідчили про винятковий інтелект, тому ніщо інше в його рисах уже не мало значення. Від красивезних очей у різні боки розбігалися веселі зморшки, зате в кутиках вуст засіла туга. Ніщо, крім сивини, не нагадувало, що він уже розміняв шостий десяток.

– Якщо ваша ласка, розкажіть про себе, – попрохав він. – Завжди мріяв довідатися, як вам вдається успішно розбудовувати кар’єру в такій несподіваній для жінки царині, як важка промисловість? Звідки берете силу витримувати всіх тих нестерпних людей?

– Докторе Стадлер, я не маю права забирати занадто багато вашого часу, – стримано-коректно мовила Даґні. – Прийти до вас мене спонукала надзвичайно серйозна справа.

Доктор засміявся:

– Воістину ділова жінка… Відразу до головного. Що ж… Тільки не переймайтеся моїм часом – він цілком ваш. То про що ви бажаєте зі мною поговорити? Ах, так. Про ріарден-метал. Я не надто добре щодо нього поінформований, та якщо годен щось для вас зробити… – знаком він запропонував почати розмову.

– Чи ознайомилися ви з висновком вашого інституту щодо ріарден-металу?

Стадлер ледь спохмурнів.

– Я чув про нього.

– Ви його читали?

– Ні.

– Єдина його мета – не дати використовувати ріарден-метал.

– Так, я дещо чув.

– Чи можете ви обґрунтувати таку мету?

Стедлер розвів руками; в нього були характерні долоні – довгі й окостуваті, вони заворожували нервовою енергією та силою.

– Не брехатиму: ні, не можу. Це парафія доктора Ферріса, але не маю жодних сумнівів, що він мав вагомі підстави для такого рішення. Може б вам поспілкуватися з ним особисто?

– Ні. Докторе Стадлер, а чи знаєте ви щось про металургійні характеристики ріарден-металу?

– Трохи. Досить загально. Але скажіть, будь ласка, чому ви так перейнялися цим металом?

Тінь здивування промайнула у Даґні в очах, але, не змінюючи інтонації, вона відповіла.

– Я будую гілку з рейками із ріарден-металу, що має...

– А, звісно! Я дещо про це чув. Даруйте, я не так часто, як годиться, читаю газети. Отже, саме ваша фірма будує цю гілку?

– Від побудови цієї гілки залежить не лише існування моєї залізниці, а, як на мене, життя всієї країни.

Від здивовано примружився.

– Міс Таґґарт, дивно, що ви цілком упевнено таке кажете. Скажімо, я на це не здатен.

– Саме за цієї ситуації?

– За будь-якої ситуації. Ніхто не здатен передбачити, який саме шлях обере країна. Йдеться не про прогнозовані тенденції, а про хаос, до якого ми дотикаємося; про вимоги моменту, що здатен втілити будь-що.

– Докторе Стадлер, чи визнаєте ви, що виробництво необхідне для існування країни?

– Отож… Звісно, визнаю.

– Завдяки заяві вашого інституту будівництво цієї лінії зупинено.

Стадлер усміхнувся, але промовчав.

– Чи відповідає ця заява вашій думці про ріарден-метал?

– Я вже казав, що не читав її, – з ледь вловною невдоволеною ноткою відповів доктор.

Даґні дістала з сумочки газетну вирізку і простягнула співрозмовнику.

– Будь ласка, прочитайте і скажіть, чи написане тут відповідає мові науки.

Переочивши публікацію, Стадлер зневажливо всміхнувся.

– Це огидно, – кинув він. – Але чого іще слід чекати від людей?

Даґні здивовано на нього подивилася.

– То ви не схвалюєте цієї заяви?

– Не має жодного значення – схвалюю я це чи не схвалюю, – стенув він плечима.

– А ви сформували власну думку стосовно ріарден-металу?

– Добре, відповім інакше. Металургія не належить до моєї наукової спеціалізації.

– Ви знаєте характеристики ріарден-металу?

– Міс Таґґарт, я не розумію, в чому сенс ваших запитань, – дещо роздратовано прокоментував доктор.

– Я б хотіла почути ваш особистий висновок стосовно ріарден-металу.

– Нащо?

– Щоб звернутися з ним у пресу.

Стадлер підвівся.

– Це неможливо.

Намагаючись вкласти в голос усю силу свого переконання, Даґні сказала:

– Я передам усю інформацію, щоб ви сформували обґрунтовану думку.

– Я не можу публічно коментувати цю тему.

– Чому?

– Як на поверхову розмову – це засклaдна ситуація.

– А як з'ясується, що ріарден-метал насправді – надзвичайно цінний матеріал, що…

– Це не має значення.

– Цінність металу не має значення?

– За цієї ситуації слід ураховувати й інші моменти.

Не впевнена, чи добре вона розчула докторові слова, Даґні запитала:

– На яких іще моментах може залежати науці, крім констатації факту?

Зі скорботних складок у кутиках Стадлерових вуст вимальовувалася подоба усміху:

– Міс Таґґарт, ви й гадки не маєте про актуальні для науки проблеми.

Повільно, так, ніби щойно це збагнула, Даґні мовила:

– Мені здається, ви чудово розумієте цінність ріарден-металу.

Стадлер знову стенув плечима:

– Так. Розумію. Я оперую інформацією, що це дивовижний матеріал, неперевершене технологічне досягнення.

Він нервово пройшовся кабінетом:

– Насправді я сам би дуже хотів замовити спеціальний лабораторний двигун, здатний витримувати таку ж високу температуру, як ріарден-метал. Такий прилад страшенно мені потрібен, щоб вивчити низку конкретних явищ. Я виявив, що коли частинки прискорюються до швидкості світла, вони…

– Докторе Стадлер, – сухо перебила його Даґні, – якщо ви знаєте правду, чому не можете сказати про це публічно?

– Міс Таґґарт, ви послуговуєтеся абстрактними категоріями, а ми живемо в реальності.

– Але ж зараз ідеться про науку.

– Про науку? А чи не плутаєте ви понять? Істина є чистим критерієм винятково в чистій науці. Якщо ж ідеться про ужиткові дисципліни, про техніку, нам доводиться контактувати з людьми, а відтак, хочемо чи не хочемо, мусимо зважати й на інші міркування.

– Які саме?

– Міс Таґґарт, я погано уявляю світ техніки, бо не маю ані хисту, ані бажання спілкуватися з людьми. Я не можу відволікатися на практичні речі.

– Але ж цей висновок зроблено від вашого імені.

– Я не маю до цього жодного стосунку.

– Ви відповідаєте за весь інститут.

– Це безпідставна думка.

– Люди вважають, що ваше чесне ім’я є запорукою об’єктивності всього, що виходить зі стін інституту.

– Я не впливаю на людські думки. Якщо вони, звісно, взагалі здатні думати!

– Вони сприйняли вашу заяву за чисту монету, хоча вона брехлива.

– Хіба можна мислити категоріями честі, коли йдеться про суспільство?

– Я вас не розумію, – якнайстриманіше відповіла Даґні.

– Питання істини жодним чином не зачіпає суспільство, бо принципи ніколи на нього не впливали.

– Що ж тоді визначає людські вчинки?

Доктор вкотре вже стенув плечима.

– Нагальні потреби.

– Докторе Стадлер, – мовила Даґні, – думаю, я мушу пояснити вам наслідки припинення будівництва моєї гілки. Мене зупиняють, мотивуючи це громадською безпекою, бо я скористалася найкращими на цей час рейками. Якщо я не закінчу лінію за півроку, величезний промисловий район країни залишиться без транспорту. Регіон загине, бо він – найкращий, бо знайшлися люди, які не погребували накласти лапу на його ресурси.

– Можливо, це погано, несправедливо, обурливо, але таке воно вже є – суспільство. Кимсь завжди жертвують, до того ж, зазвичай, несправедливо; між людьми так заведено. Що здатна змінити одна людина?

– Ви можете сказати правду про ріарден-метал.

Стадлер промовчав.

– Я можу благати вас про це, щоб урятувати свій бізнес. Я можу закликати вас це зробити, щоб запобігти національній катастрофі. Але я не буду, бо вам ці причини можуть здатися не надто вагомими. Залишається одне-єдинє, чим не можна знехтувати. Ви мусите сказати правду. Лише тому, що це – правда.

– Зі мною не консультувалися щодо цієї заяви! – він мимовільно зірвався на крик. – Я не дозволив би її зробити! І мені це подобається не більше, ніж вам! Але я не можу публічно її спростувати!

– З вами не консультувалися? То чи не варто з'ясувати, що насправді стоїть за цією заявою?

– Я не маю права занапастити інститут, тим більше зараз!

– Але хіба вам не цікаво довідатися причини?

– Я їх знаю! Вони мені не казали, але я знаю. І не сказав би, що осуджую їх.

– А мені скажете?

– Скажу, якщо хочете. Вам же потрібна істина. Доктор Ферріс теж безпорадний, коли виродки, які голосують, виділяти чи не виділяти кошти інститутові, починають наполягати на тому, що, як вони вважають, є результатами. Через розумову обмеженість вони не здатні зрозуміти такої простої речі як абстрактна наука. Вони сприймають її винятково через дешеві брязкальця, що їх вдалося отримати за її допомоги. Гадки не маю, в який спосіб доктор Ферріс підтримує життя цього інституту. Я лише дивуюся з його практичного хисту. Не думаю, що з нього міг би вирости видатний вчений, – це насамперед неоціненний слуга науки! Знаю, що недавно його спіткала серйозна проблема. Він намагається не обтяжувати мене, убезпечує від усього цього, та чутки все-одно доходять. Люди критикують інститут, бо вважають, що від нас немає практичної користі. Суспільство волає про економію. Зараз, коли загрожено їхні дріб'язкові вигоди, повірте, вони насамперед пожертвують наукою. У цій царині наш інститут практично єдиний. Майже не залишилося приватних дослідних фондів. Погляньте, які зажерливі невігласи керують нашою промисловістю! Хіба можна мати ілюзію, що вони підтримають науку?

– А хто вас фінансує зараз? – стиха поцікавилася Даґні.

– Суспільство, – мало не зневажливо кинув Стадлер.

Вона напружено нагадала:

– Ви хотіли назвати мені причини, що зумовили цю заяву.

– Про них нескладно здогадатися. З огляду на те, що в нашому інституті тринадцять років існує відділ металургійних досліджень, який, зжерши понад двадцять мільйонів доларів, не дав нічого, крім нового способу посріблення виробів та нового антикорозійного покриття, що, як на мене, поступається старому, вам нескладно уявити реакцію публіки на приватну фірму, котра виходить із матеріалом, здатним спричинити справжню революцію в металургії, і доводить сенсаційну успішність винахідника!

Даґні похнюпилася. Їй нічого було сказати.

– Я не обвинувачую наш металургійний відділ! – роздратовано продовжив Стадлер. – Чудово знаю, що такі результати неможливо передбачити. Але народ цього не зрозуміє. І ким же нам пожертвувати? Неперевершеною металургійною знахідкою чи останнім у цивілізованому світі

науково-дослідним центром, що є запорукою всього майбутнього людського знання? Отака ось альтернатива.

Вона сиділа, схиливши голову. А трохи згодом мовила:

– Добре, докторе Стадлер. Я не можу вам заперечити.

Він побачив, як вона судомно хапає сумочку, ніби намагається, але не може пригадати послідовності рухів, щоб звестися.

– Міс Таґґарт, – стиха, майже благально мовив він.

Даґні поглянула на нього. Її зосереджене обличчя не видавало жодних емоцій.

Стадлер наблизився і вперся долонею об стінку у Даґні над головою, немов збирався її обійняти.

– Міс Таґґарт, – м’яким, переконливим і сповненим співчуття голосом повторив Стадлер, – я старший за вас. Повірте, на світі не можна жити інакше. Люди не сприймають ні істини, ні здорового глузду. Вони не потребують аргументів і раціонального мислення. Розум для них – ніщо. І все одно ми змушені з ними співіснувати. Якщо ми хочемо чогось досягти, то мусимо обдурити їх, щоб вони нам не завадили. Або ж – примусити. Інакше вони не розуміють. Прагнучи до якоїсь мети чи здійснюючи будь-що, що потребує розумових зусиль, ми не можемо сподіватися на їхню підтримку. Це лише злі тварини. Жадібні, самовпевнені, хижі мисливці на долари…

– Я теж належу до мисливців на долари, докторе, – тихо вставила Даґні.

– Ви – неймовірно прекрасне дитя, яке не встигло достатньо пізнати життя, щоб уповні осягти людську глупоту і невігластво. Я все своє життя з цим боровся. І я страшенно втомився… – Стадлер промовив це непідробно-щиро. Він неквапно відійшов від Даґні. – Колись, дивлячись на той немилосердний гармидер, що вони вчинили на цій землі, я хотів волати, благати їх дослухатися… адже міг навчити їх жити значно краще і повніше, але ніхто не хотів мене слухати, їм просто нічим були слухати… Інтелект? Ця тремтлива і непевна іскра лише на мить спалахує між людей – і гасне. Ніхто не здатен визначити її походження, майбутнього… Передбачити відведений їй час.

Вона спробувала звестися.

– Міс Таґґарт, заждіть. Я хочу щоб ви зрозуміли.

Даґні покірно, але геть байдужо глянула на нього. Здавалося, що її шкіра втратила всі відтінки кольору – грані обличчя

вирізнялися з голою точністю.

– Ви ще молода, – мовив Стадлер. – У вашому віці я теж вірив у безмежну силу розуму, в осяйний образ людини раціональної. Відтоді я багато пережив і мене часто покидали ілюзії… Хочу дещо вам розповісти.

Він стояв навпроти вікна. Надворі вже споночіло; темрява немов підіймалася знизу від чорної смужки далекої річки.

На воді мерехтіло відображення поодиноких вогників, що світилися на пагорбах протилежного берега. Небо ще було по-вечірньому густо-синє. Низько над землею висіла велика самотня зірка, роблячи небо темнішим, ніж воно було насправді.

– Коли я викладав в університеті Патріка Генрі, – почав Стадлер, – у мене було троє учнів. Загалом я мав чимало талановитих студентів, але цих сприймав за справжню винагороду для себе. Якщо викладач мріє дістати у своє розпорядження найвищий дар – людський розум у час його розквіту, юний і спраглий знань, то саме таким даром вони і були. Можна лише мріяти про такий інтелект, адже він здатен змінити світ. Хлопці мали різне походження, але воно не заважало їхній міцній дружбі. Це було дуже дивне поєднання інтересів. Їх цікавили два предмети – мій та Г’ю Акстона. Фізика та філософія. Рідкісна як на сьогодні комбінація поривань… Г’ю Акстон був достойною людиною, людиною високого розуму… Геть не схожий на те дике створіння, яке університет поставив нині замість нього… Ми з Акстоном навіть трошечки ревнували один одного до цих студентів. Навіть змагалися, по-дружньому змагалися, адже мета в нас була спільна. Акстон якось сказав, що вони для нього, як сини. Мене це трохи роздратувало… Бо вважав цих хлопців своїми дітьми, – Стадлер озирнувся і глянув на Даґні. Його щоки було посічено гіркими віковими зморшками. – Коли я почав клопотатися про створення цього інституту, один із них відхрестився від мене. Відтоді я його не бачив. Спершу мене це бентежило. Та згодом почав замислюватися: а чи не мав він рації?.. Проте цей спогад уже досить давно перестав мені допікати.

Він усміхнувся. На його розумному обличчі й у цьому усміху не було нічого, крім смутку.

– І ким же стали троє цих хлопців, які втілювали всі надії, що їх здатен дарувати розум? Ким стали ці троє, яким ми

пророкували величне майбутнє? Одним із них був Франциско д'Анконія, – нині блудливий плейбой. Другий, Раґнар Даннескольд, став звичайним бандитом. Така ціна обіцянкам людського розуму.

– А хто ж третій? – запитала Даґні.

Стадлер стенув плечима:

– Третій не досягнув навіть скандальної популярності. Він безслідно зник у безмежному океані посередності. Можливо, працює зараз десь другим помічником рахівника.

* * *

– Брехня! Я не тікав! – вигукнув Джеймс Таґґарт. – Я поїхав сюди, бо захворів. Запитай у доктора Вілсона. В мене був грип. Він підтвердить. І як ти довідалася, що я тут?

Даґні стояла посеред кімнати; на комірі її пальта, на крисах капелюха танув сніг. Роззирнулася майже печально, хоча в неї геть не було часу на такі почуття.

Вона щойно приїхала в старий Таґґартівський дім на Гудзоні.

Будинок успадкував Джим, але він рідко сюди навідувався. За їхнього дитинства ця кімната була батьківським кабінетом. Тепер тут панував похмурий дух приміщення, де не живуть, а яким лише вряди-годи користуються. Меблі, крім двох крісел, зачохлено, холодний камін, тоскне тепло електрообігрівача, кабель, що тягнеться від нього до стіни, порожня поверхня скляного столу.

Джим лежав на канапі, закутавшись рушником замість шарфа. На стільці біля нього, поруч із пляшкою віскі, стояла переповнена попільниця, м'ятий паперовий стаканчик; на підлозі валялися позавчорашні газети. Над каміном висів на повен зріст портрет їхнього діда на тлі вицвілого від часу залізничного мосту.

– Джиме, мені ніколи теревенити.

– Це була твоя ідея! Сподіваюся, ти визнаєш перед усім правлінням, що ідея належала тобі. Ось до чого довів нас твій ріарден-метал! А якби ми дочекалися Оррена Бойла… – Неголений писок спотворювала складна суміш емоцій: паніки, ненависті, мстивого тріумфу, нагоди поглаласувати на переможеного; до цього всього приєднувався обережний погляд, що боязко намагався намацати надію на порятунок.

Джим замовк, але Даґні не квапилася відповідати. Руки в кишенях; вона мовчки дивилася на нього.

– Ми нічого більше не можемо зробити. – проквилив він. – Я намагався зателефонувати у Вашингтон, щоб із міркувань національної безпеки вони відібрали «Фенікс-Дюранґо» і передали цю залізницю нам, але зі мною навіть відмовилися розмовляти! Багато хто буде проти, занадто небезпечний прецедент!.. Я прохав Національний залізничний альянс дати нам трохи часу і дозволити Денові Конвею попрацювати на своїй залізниці ще бодай рік, але він сам відмовився від цієї пропозиції! Я спробував був зв'язатися з Еллісом Ваяттом і його друзями в Колорадо, щоб вони вимагали від Вашингтона особливої вказівки, але всі вони – і Ваятт, і решта сучих дітей, – не погодилися! А йдеться ж про їхню шкуру теж, їхнє становище не краще за наше, вони прогорять, але вони все одно відмовилися!

Даґні коротко всміхнулася, але промовчала.

– Ми вже нічого не можемо зробити, це пастка! Ми не можемо ні добудувати цю гілку, ні відмовитися від неї. Ми не можемо ні йти, ні стояти на місці. В нас грошей катма. До нас нікому немає жодного діла! Що ми маємо без лінії «Ріо-Норте»? Але ми не можемо її добудувати! Нас бойкотуватимуть. Ми – в чорному списку. Профспілка залізничників подасть на нас позов. Так, вони неодмінно з нами судитимуться, бо для такого випадку існує закон. Ми не можемо добудувати цю лінію! Господи Ісусе! Що нам тепер робити?

Дочекавшись паузи, Даґні мовила крижаним голосом:

– Джиме, в тебе все? Якщо так, то я розповім тобі, що нам робити.

Він тупо роздивлявся її з-під набряклих повік.

– І це, Джиме, не пропозиція, це – ультиматум. Увімкни мозок і слухай сюди. Я збираюся добудувати лінію «Ріо-Норте». Не «Таґґарт Трансконтиненталь», а саме я. Я тимчасово складаю повноваження віце-президента і створюю власну компанію. Твоє правління передає мені лінію «Ріо-Норте». Я виконуватиму роль підрядника. Підрядника для себе самої. Я забезпечу власне фінансування і візьму на себе обов'язки і всю відповідальність. Я добудую цю лінію вчасно. І коли ви всі переконаєтеся в цілковитій працездатності рейок із ріарден-металу, я поверну гілку «Таґґарт Трансконтиненталь» і знову візьму на себе обов'язки віце-президента. Це все.

Таґґарт мовчки дивився на неї, хитаючи капцем на нозі.

Даґні уявити собі не могла, як надія здатна так жахливо спотворити людське обличчя: до хворобливої полегші негайно додалася підступність. Вона відвела погляд, не розуміючи, як у такий момент можна насамперед думати про те, який іще зиск можна витиснути із ситуації.

Але на неї чекало ще більше глупство. Брат тривожно пробелькотів:

– А хто ж тоді керуватиме «Таґґарт Трансконтиненталь»?

Даґні здивувалася з власного сміху, який скидався на старече крехтіння:

– Едді Віллерс.

– Ні, він не впорається!

Вона знову засміялася – так само уривчасто і безрадісно:

– Думала, тобі вистачить кебети, щоб зрозуміти: Едді обійме посаду виконувача обов’язків віце-президента. Він перейде у мій кабінет і сидітиме за моїм столом. Але хто, думаєш, керуватиме справами «Таґґарт Трансконтиненталь»?

– Але… як…

– Я весь час літатиму між кабінетом Едді і Колорадо. Навіщо існують літаки? Крім того, є ще й міжміський телефонний зв’язок. Я робитиму лише те, що роблю і зараз. Ніщо не зміниться, а ти матимеш змогу влаштувати для своїх друзів виставу… Мені, правда, стане трохи важче.

– Про яку виставу ти кажеш?

– Ти чудово мене розумієш, Джиме. Я й гадки не маю, в яких іграх береш участь ти разом зі своїм правлінням. Не знаю, скільки партій розігрується у вас одночасно проти всіх навколо і проти один одного, і скільки взаємовиключних претензій ви змушені враховувати. Я цього не знаю і знати не хочу. Всі ви можете сховатися за мною. Якщо ти боїшся, бо домовився з друзями, для яких ріарден-метал небезпечний, – що ж, ти отримуєш шанс запевнити їх, що сам тут ні до чого, що все це роблю винятково я. Можеш їм допомагати, можеш проклинати і ганити мене. Всі ви можете залишатися при своїй думці й при своїх інтересах, нічим не ризикувати і не наживати ворогів. Просто не переходьте мені дороги.

– Що ж… – неквапно мовив він, – політичні проблеми, що стоять перед великою залізницею, доволі складні… Зате маленька незалежна приватна фірма здатна…

– Так, Джиме, так, я все це розумію. Щойно ти публічно

оголосиш, що передаєш мені лінію «Ріо-Норте», акції «Таґґарт…» підскочать. Блощиці перестануть виповзати з різних щілин, адже їм уже не буде потреби кусати велику компанію. А я добудую лінію раніше, ніж вони вирішать, що робити зі мною. А мені самій не потрібно буде мати справи з тобою і твоїм правлінням, переконувати вас, питати дозволу. На це просто немає часу, якщо ми хочемо швидше добудувати залізницю. Саме тому я збираюся все робити самотужки.

– А як у тебе нічого не вийде?

– Якщо не вийде, то не вийде лише у мене.

– Ти розумієш, що в такому разі «Таґґарт Трансконтиненталь» нічим тобі не допоможе?

– Розумію.

– І ти на нас не розраховуватимеш?

– Ні.

– Щоб твої дії не позначилися на репутації компанії, ти розірвеш із нами офіційну угоду?

– Так.

– Думаю, ми мусимо також завчасно обговорити те, що в разі поразки чи гучного скандалу… твоя тимчасова відпустка стане постійною… тобто, ти не зможеш розраховувати повернутися на посаду віце-президента компанії.

Даґні на мить заплющила очі.

– Добре, Джиме. В такому разі я не повернуся.

– І перш ніж ми передамо тобі «Ріо-Норте», ти підпишеш угоду, що повернеш нам лінію разом із контрольним пакетом, якщо вона почне давати прибуток. Інакше ти можеш позбавити нас непрорахованого прибутку, а ця гілка нам потрібна.

На мить в її очах зблиснуло обурення, але вона байдуже, ніби кидаючи жебраку подачку, мовила:

– Безперечно, Джиме. Виклади все у письмовому вигляді. Я підпишу.

– Стосовно ж твого тимчасового наступника…

– Кажи.

– Ти справді хочеш, щоб це був Едді Віллерс?

– Так.

– Та він просто не зможе виконувати обов’язки віце-президента! В нього ж ні належної постави, ні манер…

– Він чудово знає свою роботу… і мою. Він знає, чого мені треба. Я йому довіряю і зможу з ним співпрацювати.

– А чи не вважаєш ти, що варто було б обрати достойну молоду людину з порядної сім'ї, когось шанованішого в суспільстві і…

– Джиме. Це буде Едді Віллерс.

Таґґарт зітхнув:

– Ну, добре… Але… Але нам слід бути обачними. Люди не повинні здогадатися, що ти й далі керуєш «Таґґарт Трансконтиненталь». Цього ніхто не повинен знати.

– Джиме, це знатимуть усі. Але відверто ніхто про це не скаже, і всім буде добре.

– Нам треба зберегти достойне обличчя.

– Аякже! Якщо хочеш, можеш не впізнавати мене на вулиці. Можеш казати, що ніколи досі мене не бачив, а я скажу, що зроду не чула про «Таґґарт Трансконтиненталь».

Джеймс мовчки і замислено роздивлявся підлогу.

Даґні повернулася до вікна. Сіре небо відсвічувало рівним зимовим покровом. Далеко внизу, берегом Гудзона, бігла дорога, якою їхала автівка Франциско… Над річкою височів стрімчак, на який вони колись залазили подивитися на вежі Нью-Йорка… Десь за лісом ховалися рейки, що текли до станції Рокдейл. Притрушена снігом земля скидалася на кістяк того літеплого краю, що закарбувався в її пам'яті. Над снігом до неба тягнулася тонка сітка оголених дерев.

Біло-сірий пейзаж нагадував світлину: мертвий, збережений у пам'яті знімок, нездатний повернути минуле.

– Як ти хочеш її назвати?

Даґні здивовано обернулася.

– Що?

– Як ти хочеш назвати компанію?

– А, справді… Мабуть… «Лінія Даґні Таґґарт».

– Вважаєш, це розважливо? Цей факт можуть спотворити, витлумачити неправильно.

– То як мені її назвати? – різким, хоч і виснаженим голосом, запитала Даґні. – «Лінія Міс Ніхто? Чи «Мадам Ікс»? Чи «Джона Ґолта»?.. – вона замовкла, аж раптом усміхнулася: холодно, ясно і загрозливо. – А я її так і назву: «Лінія Джона Ґолта».

– Боже милостивий, ні!

– Саме так.

– Але ж це просто… дешевий трюк, данина міському плебсу!

– Атож.

– Не варто перетворювати на жарт такий серйозний проект!.. Не поводься так, це вульгарно і… недостойно!

– Та невже?

– Заради Бога, скажи мені: чому?

– Тому що всіх навколо це шокує так само, як оце тебе.

– Ніколи не думав, що ти здатна на показуху.

– От бачиш, таки здатна.

– Але ж… – забобонно прошепотів Джеймс. – Розумієш, Даґні, це… Таке ім’я може наврочити… Воно означає…

Він замовк.

– І що ж воно означає?

– Не знаю… Але люди завжди промовляють його через…

– Через страх? Безвихідь?

– Точно… Саме так.

– І я хочу, щоб усі це розуміли!

Гнівливий сестрин погляд та несподівані веселі іскри в її очах примусили Джеймса замовкнути – розумів, що зараз із нею краще не жартувати.

– В усіх документах, в усіх ваших бюрократичних паперах так і пиши: «Лінія Джона Ґолта».

– Що ж, це твоя лінія, – зітхнув він.

– Їй-богу, моя!

Джеймс здивовано подивився на сестру. Відкинувши всі манери, що личать віце-президенту, Даґні блаженно опустилася до рівня роботяг-шляховиків.

– До речі, щодо паперів та юридичного боку справи, – мовив він, – у нас можуть виникнути певні труднощі. Доведеться звернутися по дозвіл…

Даґні рвучко обернулася до нього. Певна частка колишнього ентузіазму ще ясніла на її обличчі. Проте радості там уже не було, вона не всміхалася. Дивно, але її лице незбагненно втратило вишуканість. Джеймс подумав, що не хоче ще коли-небудь побачити цей вираз.

– Слухай сюди, Джиме, – сказала Даґні; такої інтонації він досі ніколи і ні в кого не чув. – Є одна річ, що ти мусиш виконувати її, як свою частину угоди, тому ретельно за цим стеж: на гарматний постріл не підпускай до мене своїх вашингтонських приятелів. Подбай, щоб вони давали мені всі потрібні дозволи, акти, довідки та решту паперового мотлоху, що його вимагає їхнє законодавство. І не дозволяй їм бодай

спробувати мене зупинити. Якщо вони хоча б наважаться… Джиме, подейкують, що наш пращур, Нат Таґґарт, убив політикана, який спробував був не дати йому дозволу, якого він начебто не мав права вимагати. Хтозна, чи так воно було насправді. Але кажу тобі відверто: якщо він це таки зробив, я цілком розумію його почуття. А якщо він і не згрішив, то щоб виправдати родинну легенду, я цілком здатна зробити це за нього. Я не жартую, Джиме.

Франциско д'Анконія сидів навпроти неї. Обличчя його не видавало жодних емоцій. Він мав незворушний вигляд і тоді, коли Даґні чітко і по-діловому безбарвно пояснила йому мету і завдання своєї залізничної компанії. Франциско мовчки усе вислухав.

Вона ще ніколи не бачила його таким спустошеним; на обличчі не було ні глуму, ні здивування, ні заперечення; здавалося, все, що відбувається навколо, не має до нього жоднісінького стосунку. Втім, Франциско дивився на неї зацікавлено; вочевидь, він помічав більше, ніж їй здавалося.

– Франциско, я запросила тебе, бо хотіла поговорити в своєму кабінеті. Ти тут уперше. А колись він міг би бути важливий для тебе.

Франциско неквапно обвів поглядом кімнату. На стінах висіло три речі: мапа гілок «Таґґарт Трансконтиненталь», оригінал олівцевого портрета Ната Таґґарта, що став моделлю для статуї, і великий яскравий залізничний календар-щорічник із зображеннями станцій мережі Таґґартів; точнісінько такий висів колись над її першим робочим столом у Рокдейлі.

Франциско підвівся і стиха мовив:

– Даґні, заради тебе самої і… – на мить він нерішуче завмер, – і в ім'я жалості, яку ти, можливо, ще почуваєш до мене, не проси того, що ти збираєшся попросити. Не варто. Дозволь, я піду просто зараз.

Даґні не чекала таке почути, фраза була геть нехарактерна для нього. Після короткої паузи вона сказала:

– Чому так?

– Я не можу тобі відповісти. Я не можу відповідати на жодні запитання. Ось чому тобі краще взагалі нічого не казати.

– Ти знаєш, що я збиралася в тебе просити?

– Так.

Вона подивилася на нього з таким красномовним

відчайдушним здивуванням, що він додав.

– А ще я знаю, що відмовлю тобі.

– Чому?

Безрадісно усміхнувшись, він розвів руками, ніби показуючи, що саме цього він чекав і намагався уникнути.

Вона стиха мовила:

– І все-таки, Франциско, я мушу спробувати. Це мій обов'язок. Маю до тебе прохання. Сам вирішуй, як поставитися до моїх слів. Принаймні, тоді я знатиму, що спробувала все.

Не сідаючи, від легенько кивнув головою, показуючи, що згоден:

– Якщо тобі це допоможе, слухаю.

– Мені потрібно п'ятнадцять мільйонів доларів, щоб закінчити лінію «Ріо-Норте». Сім мільйонів я отримала, заставивши свої акції компанії «Таґґарт…». Більше зібрати не можу. Я видам облігації від імені своєї нової компанії. Я хочу попросити, щоб ти їх купив.

Він промовчав.

– Франциско, я стала прохачкою, я прошу в тебе грошей. Я завжди вважала, що в бізнесі просити не годиться. Завжди вважала, що все залежить від якості того, що ти пропонуєш, і віддавала гроші лише за те, чого вони були варті. Згідно з усіма об'єктивними показниками, лінія «Ріо-Норте» має стати найприбутковішою залізницею країни. Згідно з усіма знаними стандартами, кращого капіталовкладення годі знайти. Саме в цьому моє прокляття. Я не можу зібрати грошей, запропонувавши людям вдале вкладення капіталу: вони відкинуть його лише тому, що це вкладення занадто вдале. Жоден банк не купить облігацій моєї компанії. Але нічого іншого я не можу запропонувати. Залишається лише просити.

Даґні промовила це, карбуючи кожне слово, і чекала на відповідь. Франциско мовчав.

– Я розумію, що й ти не можеш мені нічого запропонувати, – зітхнула вона. – Я не можу пропонувати тобі інвестувати капітал. Ти не потребуєш грошей. Промислові проекти давно перестали тебе цікавити. Тому я не подаватиму це, як чесну угоду. Вважай, що я жебраю… – набравши у груди повітря, Даґні додала: – Дай мені ці гроші як милостиню, просто тому, що ти можеш це зробити.

– Не роби цього, – промовив він тихо. Даґні не могла

зрозуміти, що зумовило цей дивний тон – біль чи гнів; Франциско не дивився на неї.

– Франциско, ти даси мені грошей?

– Ні.

За мить вона сказала:

– Я покликала тебе не тому, що розраховувала на згоду, а тому, що лише ти здатен мене зрозуміти. Ось я і спробувала, – її голос лунав тихіше і тихіше, так, наче вона дедалі дужче намагалася приховати власні почуття. – Розумієш, я не можу повірити, що тебе вже немає… бо знаю, що ти досі здатен мене чути. Стиль твого життя суперечливий. Але вчинки – ні. Навіть те, як ти розмовляєш… Я змушена була спробувати. Але я не можу більше силкуватися, намагаючись тебе зрозуміти.

– Я тобі натякну. Суперечностей немає. Якщо ти вбачаєш у чомусь протиріччя, перевір вихідні дані. І ти знайдеш десь помилку.

– Франциско, – прошепотіла вона, – чому ти так і не розповів мені, що з тобою скоїлося?

– Бо зараз правда мордуватиме тебе дужче за сумніви.

– Невже так усе жахливо?

– А на це запитання ти маєш відповісти сама.

Вона похитала головою:

– Я не знаю, що тобі запропонувати. Я більше не розумію, що для тебе є цінним. Хіба ти не розумієш, що навіть канюка повинен дати тобі щось навзаєм, мусить пояснити, чому ти маєш йому допомагати?.. Колись я вважала, що успіх важливий для тебе. Успіх у бізнесі. Пам’ятаєш, як ми про це розмовляли? І ти був страшенно суворий. Ти багато чого від мене очікував. Казав, що я мушу постаратися. Я постаралася. Ти гадав, як високо я підіймусь із «Таґґарт Трансконтиненталь»?

Даґні обвела рукою кабінет:

– Ось як високо я піднялася… І я подумала… якщо пам’ять про колишні цінності досі щось для тебе важить, бодай як розвага, печальний спогад чи просто щось на кшталт… квітки, посадженої на могилі… ти можеш захотіти дати мені ці гроші… в ім’я минулого.

– Ні.

Даґні через силу промовила:

– Ці гроші – дурничка для тебе, адже ти стільки витрачав на дурнуваті прийоми… і значно більше викинув на копальні «Сан-

Себастьян».

Франциско відірвав погляд від підлоги. Поглянув просто на Даґні, й вона вперше помітила живу іскринку в його очах: ясну, безжальну і страшенно гордовиту, немов це обвинувачення живило його.

–Ну, авжеж, – немов прочитала його думки. – Розумію. Я прокляла тебе за ці копальні, відхрестилася від тебе, я всіма можливими способами показувала тобі своє презирство, а зараз ось прошу… прошу грошей. Як Джим, як будь-який прошак. Я розумію, що ти тріумфуєш, знаю, що маю жалюгідний вигляд, і ти маєш цілковите право мене зневажати. Що ж, я можу запропонувати тобі цю розвагу. Якщо ти хочеш повеселитися, якщо тобі приємно було дивитися на Джима, який разом із мексиканськими комісарами плазував перед тобою, може, тобі сподобається зламати і мене? Тобі це дасть задоволення? Можливо, хочеш, щоб я визнала свою поразку і тобі буде приємно побачити мене біля своїх ніг? Скажи, яку форму мого приниження ти обираєш, і я погоджуся.

Франциско рухався так швидко, що Даґні навіть не помітила, як він зірвався з місця; їй здалося, що він просто здригнувся. Обійшовши стіл, він узяв Даґні за руку і підніс її до своїх вуст. Спершу в цьому жесті відчувалася глибока повага, ніби він прагнув поділитися з нею своєю силою; але з того, як губи і обличчя притиснулися до її руки, Даґні збагнула, що це він сам потребує її сили.

Впустивши долоню, Франциско подивився їй просто в обличчя, в сполохану тишу очей, і всміхнувся, не приховуючи злитих воєдино страждання, гніву та ніжності.

– Даґні, невже ти хочеш плазувати? Ти не розумієш значення цього слова і ніколи його не знатимеш. Ніхто не почне плазувати з такої відвертості. Невже ти думаєш, що я можу не оцінити всієї відваги, яка щойно тобі знадобилася? Але… не проси мене, Даґні.

– Заради всього, чим я колись була для тебе… – прошепотіла вона, – всього, що в тобі залишилося…

І тієї миті, коли вона подумала, що вже бачила цей вираз його обличчя вночі, коли, вдивляючись у вогні сонного міста, вони востаннє лежали разом у ліжку, Даґні почула стогін, який ніколи досі не зривався з його вуст:

– Кохана моя, я не можу це зробити!

Згодом, коли вони, розгублено зціпенівши, вдивлялися одне в одного, вона побачила, як змінилося його лице. Це сталося раптово, немов хтось невидимий натиснув на вимикач. Розсміявшись, Франциско відсунувся від неї та зневажливо-недбало мовив:

– Перепрошую за плутанину стилів. Певно, звик казати це жінкам, щоправда, геть з інших оказій.

Даґні схилила голову, згорбилася і обійняла себе за плечі, не переймаючись, що він бачить її такою. Нарешті, піднявши голову, кинула на нього байдужий погляд.

– Добре, Франциско. Це була неперевершена гра. Я повірила. Якщо іншої розваги я запропонувати не можу, ти переміг. Я ні про що тебе не проситиму.

– Я тебе попереджав.

– Просто не знала, на чиєму ти боці. Здавалося, що неможливо… бути спільником Оррена Бойла, Бертрама Скаддера… і твого старого вчителя.

– Мого старого вчителя? – різко перепитав Франциско.

– Доктора Роберта Стадлера.

Він полегшено всміхнувся:

– А, він? Це злодій, який вважає, що його мета виправдовує витрачені мною засоби. Знаєш, Даґні, хочу, щоб ти запам’ятала мої слова стосовно того, на чиєму я боці. Колись я нагадаю про них і запитаю, чи ти хочеш їх повторити.

– Тобі не треба буде мені їх нагадувати.

Франциско зібрався іти. Прощаючись, він недбало підняв руку і промовив:

– Бажаю успіху лінії «Ріо-Норте», якщо її, звісно, вдасться побудувати.

– Вдасться. І названо її буде на честь Джона Ґолта.

– Що?!

Почувши цей по-справжньому здивований вигук, Даґні задерикувато всміхнулася:

– «Лінія Джона Ґолта».

– Даґні, заради всього святого, чому?

– А тобі не подобається?

– Як ти обрала таку назву?

– Але ж це краще, ніж «Лінія містера Немо» чи «містера Зеро»?

– Даґні, але чому?

– Тому що це тебе лякає.

– І що, як на тебе, означає ця назва?

– Неможливе. Нездійсненне. І всі ви боїтеся моєї лінії не менше, ніж цього імені.

Франциско розсміявся. Він реготав, не дивлячись на неї, і Даґні відчула дивну впевненість у тому, що про неї забуто, що він зараз десь далеко, і що цей сміх – попри всю лють і гіркоту – належить до чогось такого, де для неї немає місця.

Знову повернувшись до неї, Франциско щиро сказав:

– Даґні, на твоєму місці я б цього не робив.

Вона стенула плечима:

– Джимові це теж не до шмиги.

– А чим тобі самій подобається ця назва?

– Я ненавиджу її! Я ненавиджу ту долю, що її всі ви так чекаєте, ненавиджу капітуляцію і безглузде запитання, в якому завжди чути волання про допомогу. Я втомилася чути звертання до Джона Ґолта. Я збираюся з ним битися.

Франциско незворушно зауважив:

– Ти вже й так це робиш.

– Я хочу побудувати для нього залізницю. Нехай прийде і відбере!

Сумно всміхнувшись, Франциско кивнув:

– І він це зробить.

Відблиски сталі, що текла у виливниці, танцювали стелею і стіною. Ріарден сидів за столом, освітленим єдиною лампою. За межами цього кола панував морок, що зливався з темрявою за вікном. Йому здавалося, що там, за стінами – порожній простір, в якому за власним бажанням гуляє проміння, що вирвалося з печей; здавалося, стіл його схожий на повислий у повітрі пліт, який дарує усамітнення лише двом людям: навпроти сиділа Даґні.

Вона скинула з плечей пальто, на тлі якого тепер вимальовувалося її тендітне напружене тіло в сірому костюмі.

Освітлена була лише її рука на краєчку столу; в напівтемряві за ним угадувалося її обличчя, біла блузка, трикутник розстібнутого комірця.

– Отже, Генку, – сказала вона, – починаємо будувати новий міст із ріарден-металу. Ось офіційне замовлення від повноправного власника «Лінії Джона Ґолта».

Ріарден усміхнувся, глипнувши на освітлене креслення

моста.

– Ти мала змогу проаналізувати запропоновану нами схему?

– Так. Ти не потребуєш моїх коментарів і компліментів. Замість них я роблю замовлення.

– Чудово. Дякую. Ми почнемо прокат металу.

– Тобі цікаво знати, чи «Лінія Джона Ґолта» має змогу приймати замовлення? Ба навіть просто функціонувати?

– У цьому немає потреби. Достатньо твоєї присутності тут.

Даґні всміхнулася:

– Твоя правда. Все залагоджено, Генку. Я приїхала повідомити тобі про це і почати обговорювати деталі конструкцій мосту.

– Добре. Але мені все-таки цікаво, хто тримає облігації «Лінії Джона Ґолта»?

– Навряд чи хтось один зміг собі це дозволити. Всі наші пайщики – це підприємства, що розвиваються. Всім потрібні гроші на власні потреби. Але їм потрібна і лінія, тому вони ні до кого не зверталися по допомогу.

Даґні вийняла з сумочки аркуш паперу.

– Ось перелік членів компанії «Джон Ґолт Інкорпорейтед», – вона простягнула документ через стіл.

Ріарден знав переважну більшість осіб зі списку: Елліс Ваятт – «Нафта Ваятта», Колорадо, Тед Нільсен – «Мотори Нільсена», Колорадо, Лоренс Гаммонд – «Автомобілі Гаммонда», Колорадо, Ендрю Стоктон – «Ливарня Стоктона», Колорадо. Кілька пайщиків були з інших штатів; від подумки відзначив одне ім’я: Кен Данаґґер, Пенсільванія. Суми коливалися від п’ятизначних до шестизначних цифр.

Потягнувшись по ручку, від написав під нижнім рядком: «Генрі Ріарден – «Сталь Ріардена», Пенсільванія, $1 000 000» і перекинув аркуш Даґні.

– Генку, – стиха мовила вона, – я не хотіла тебе залучати до цього. Ти й так вклав купу грошей у ріарден-метал. Навряд чи ти можеш дозволити собі нові витрати.

– Я не потребую нічиєї ласки, – прохолодно відказав він.

– Про що це ти?

– Я не прошу в людей вкладати в мої підприємства більше, ніж я сам. Якщо це гра, моя ставка буде на одному рівні з найбільшими. Хіба ти сама не казала, що ця колія – перша демонстрація можливостей ріарден-металу?

Схиливши голову, вона щонайсерйозніше мовила:

– Добре. Дякую тобі.

– Я, до речі, не збираюся втрачати ці гроші. Знаю про умови, згідно з якими, за бажання, я можу ці облігації перетворити на акції. Тому чекаю на солідний прибуток, який даси мені ти.

Даґні засміялася:

– Мати Божа, Генку, я встигла перебалакати зі стількома телепнями, що вони ледь не заразили мене зневірою щодо успіху залізниці! Дякую, що ти нагадав мені про інше. Я теж вважаю, що зможу заробити купу грошей.

– Якби не ці безнадійні телепні, твоє підприємство не ризикувало б. Але ми мусимо їх перемогти. І ми переможемо, – Ріарден видобув із купи паперів на столі дві телеграми.

– Є ще на цім світі люди, – і простягнув телеграми Даґні. – Думаю, ти маєш це глянути.

В одній із них ішлося: «Я збирався почати будівництво за два роки, проте заява Державного наукового інституту змушує мене поквапитися. Прошу розглядати цю телеграму як попереднє замовлення на побудову тридцятисантиметрового трубопроводу із ріарден-металу завдовжки близько тисячі кілометрів від Колорадо до Канзас-Сіті. Подробиці – окремо. Елліс Ваятт».

Друга була геть стисла: «Стосовно мого замовлення. Починайте. Кен Данаґґер».

Ріарден пояснив:

– Він не був готовий починати роботи негайно. Йдеться про вісім тисяч тонн мого металу. Він будує вугільні копальні.

Вони усміхнулися одне одному. Коментарі були зайві.

Ріарден поглянув на руку Даґні, яка повертала йому телеграми. В світлі лампи шкіра на руці, що лежала на краєчку столу, здавалася прозорою… Руки молодої дівчини… Довгі тонкі пальці, що на мить розслабилися, здавалися такими беззахисними.

– «Ливарний цех Стоктона» в Колорадо, – сказала вона, – пообіцяв мені завершити замовлення, від якого відмовилася «Об’єднана стрілково-семафорна компанія». Вони хочуть зустрітися з тобою стосовно поставок металу.

– Вони вже були тут. А як у тебе з персоналом?

– Залишилися інженери Нілі – найкращі, яких я потребую. І більшість виконробів та майстрів. З ними не має виникнути проблем. Урешті-решт від самого Нілі толку було небагато.

– А як стосовно робітників?

– Пропозицій більш, ніж досить. Не думаю, що профспілка втручатиметься. Більшість претендентів вписують в анкети несправжні імена. Вони – члени профспілки, тому гостро потребують роботи. Я виставлю на лінії невелику охорону, проте особливих неприємностей не очікую.

– А як поводиться правління твого братика Джима?

– Всією компанією пишуть заяви в газети, що не мають жодного стосунку до «Лінії Джона Ґолта» і щонайрішучіше мене осуджують. Вони пристали на всі мої умови.

Даґні трохи відвела назад напружені плечі, ніби готуючись до бійки. Така підтягнутість мала цілком природний вигляд, вона сприймалася не як тривога, а як захват; мобілізоване було все тіло під сірим костюмом, що розчинявся у напівтемряві.

– Едді Віллерс уже взявся за виконання обов’язків віце-президента, – додала вона. – Як виникне потреба, зв’язуйся з ним. Сьогодні вночі я вилітаю в Колорадо.

– Сьогодні?

– Так. Треба поквапитися. Ми втратили цілий тиждень.

– Своїм літаком?

– Повернуся днів за десять. Планую повертатися до Нью-Йорка раз чи двічі на місяць.

– А де ж ти житимеш?

– На будмайданчику. В своєму залізничному вагоні. Себто, у вагоні, який мені позичив Едді.

– А це безпечно?

– Тобто? – Даґні здивовано всміхнулася. – О, Генку, ти вперше згадав, що я не чоловік. Зі мною все буде добре.

Ріарден не дивився на неї; його погляд був прикутий до аркуша з цифрами.

– Мої інженери розрахували вартість мосту і приблизний графік його побудови. Треба це обговорити.

Він простягнув Даґні папери, і вона почала читати.

Трикутничок світла ліг на її лице, окреслюючи обриси суворого чуттєвого рота. Потім вона ледь відсунулася в тінь, залишивши в світлі перенісся і опущені темні вії.

«Чи ж не про тебе… – думав він. – Чи ж не про тебе мріяв я з нашої найпершої зустрічі? Всі ці два роки. А про кого ж іще?..»

Не рухаючись, Ріарден дивився на Даґні. У вухах лунали слова, що він ніколи не дозволяв собі промовити навіть

подумки; слова, які він відчував, не дозволяючи їм набути форми; які сподівався знищити, не дозволяючи пролунати в своїй голові. Та ось вони потекли раптовим, страхітливо-відвертим потоком – він немов казав їх Даґні…

«З найпершої нашої зустрічі… ні про що, крім твого тіла, твоїх губ, твоїх очей, які дивитимуться на мене, якщо… В кожній мовленій мною фразі, на кожній, такій невинній, як на тебе, нараді, хай які важливі ми обговорювали питання… Адже ти мені довіряла? Визнати твій хист, бачити в тобі рівню… думати про тебе як про чоловіка?.. Невже ти вважаєш, що я не знаю, що зрадив у своєму житті? Ти – єдина яскрава подія в ньому, єдина людина, яку я поважаю, найкращий із бізнесменів, яких я знаю, мій однодумець, мій спільник у запеклій битві… Найганебніше з усіх бажань – ось моя відповідь на те високе, що я зустрів у житті… Чи знаєш ти, хто я насправді? Я думав про це, бо жадання моє нестерпне. Ця принизлива потреба, що не повинна тебе зачепити… Але я нікого, крім тебе, не хочу… Поки не побачив тебе, я не знав, що це. Думав: тільки не я, мене таким не зламаєш… Відтоді… вже два роки… жодної миті перепочинку… Чи знаєш ти, що таке жадати? Чи не хочеш почути, що я думав, дивлячись на тебе… лежачи вночі без сну… впізнаючи по телефону твій голос, а потім, на роботі, не маючи снаги відігнати його геть?.. Опустити тебе до того, чого ти не можеш прийняти, і знати, що я сам у цьому винен. Опустити тебе до рівня плоті, дати тобі тваринну насолоду, бачити, як ти її потребуєш, як ти просиш її у мене; бачити дивовижний дух, скований потребами тіла. Бачити тебе такою, яка ти є: чистою, гордовитою, сильною, що опирається світові; а потім мати тебе в своєму ліжку, – впокореною, згодною на будь-яку мою забаганку, на будь-яку дію, що я готовий вчинити винятково для того, щоб помилуватися на твоє безчестя, і якій ти скоришся задля нестерпної насолоди… Я хочу тебе – і проклинаю себе за це!..»

Відкинувшись у напівтемряві на спинку крісла, Даґні вивчала папери; полиски розпеченого металу лягали на її волосся, перебігали на плече, вниз по руці до оголеного зап’ястка.

«…Чи знаєш ти, про що я зараз думаю?..

Твій сірий костюм, розщепнутий комірець… ти така молода, штивна, така самовпевнена… А якби я зараз тебе обійняв, кинув

додолу в цьому діловому костюмі, задер би тобі спідницю…»

Даґні глянула на нього. Ріарден сидів, уткнувшись носом у документи, розкидані по столу.

Після невеличкої паузи він промовив:

– Реальна вартість мосту нижча за наші попередні розрахунки. Врахуй, що міцність споруди через кілька років дозволяє додати другу колію. Як на мене, вона досить скоро знадобиться цьому регіону країни. Якщо розподілити вартість на період…

Ріарден говорив, а Даґні роздивлялася його обличчя, яке вимальовалося на тлі чорного неба. Лампи вона не бачила, тому здавалося, що його обличчя осяяли папери, розкладені на столі. «Обличчя, – думала вона, – і ця холодна, сповнена світла ясність голосу, розуму, прагнення єдиної мети. Його лице схоже на слова – єдина тема, немов твердий погляд його очей, пронизує, проходить запалими щоками до ледь презирливих, піднятих догори куточків вуст, лінією нещадного аскетизму».

День почався трагедією: у штаті Нью-Мехіко на різкому повороті в горах товарняк «Південно-Атлантичної залізниці» зіткнувся лоб у лоб із пасажирським потягом. Вагони, навантажені п’ятьма тисячами тонн міді, що її було відправлено із копальні в Арізоні на підприємство Ріардена, розкидало схилом. Він особисто телефонував генеральному менеджерові «Південно-Атлантичної залізниці», але спромігся витиснути лише таку відповідь: «Боже мій, містере Ріарден, як ми можемо про це розповісти? Хтозна, скільки ми будемо усувати наслідки цієї катастрофи… Гіршого в нас, здається, ще не було… Не знаю, містере Ріарден. У цьому районі немає інших ліній. Рейки зірвані на відстані більш як триста шістдесят метрів. Стався обвал. Наш ремонтний потяг не може крізь нього пройти. Я не знаю, чи поставимо ми ці вантажні вагони на рейки, а якщо й поставимо, то не знаю, коли. Точно, що не раніше, ніж за два тижні… За три дні? Це неможливо, містере Ріарден!.. Ми не можемо це зробити!.. То скажіть своїм клієнтам, що на все воля Божа! Зрештою, можна й затримати виконання! За такої ситуації вас ніхто не обвинуватить!»

Подальші дві години за допомоги секретаря та двох молодих інженерів із транспортного відділу, мапи шляхів і телефону, Ріарден відрядив на місце пригоди армаду вантажівок і цілий потяг порожніх вагонів, що мав чекати їх на найближчій станції

«Південно-Атлантичної залізниці». Поїзд позичили у «Таґґарт Трансконтиненталь». Вантажівки збирали в трьох штатах: Нью-Мехіко, Арізоні та Колорадо. Інженери Ріардена зв'язалися з власниками приватних вантажних машин, а всі заперечення зняли запропонованими грошима.

Це була третя партія міді, на яку чекав Ріарден; дві попередні так і не було доставлено: одна з компаній припинила свою діяльність, друга посилалася на непередбачені обставини.

Ріарден залагодив справу, не скасовуючи зустрічей, не підвищуючи голосу, не виказуючи напруження, вагань чи хвилювання; він працював непомильно і точно, мов офіцер, який разом зі своїм підрозділом опинився на лінії вогню. Ґвен Айвз, його секретарка, працювала як незворушний його помічник. Їй було вже близько тридцяти. Приємне, гармонійне дівоче обличчя чимсь нагадувало сам кабінет; вона була одним із найкомпетентніших працівників, і її стиль виконання роботи був такий раціонально бездоганний, що будь-які виявлені під час служби емоції сприймалися, як непростиме порушення моралі.

Коли все вдалося залагодити, вона обмежилася одним-єдиним коментарем:

– Містере Ріарден, здається, ми маємо попросити всіх наших клієнтів здійснювати перевезення через «Таґґарт Трансконтиненталь».

– Я теж про це думаю, – відповів Ріарден, і додав: – Телефонуй до Флемінга в Колорадо. Скажи йому, що я беру участь в опціоні на цю мідну копальню.

Він повернувся за свій стіл; розмовляв із помічником одним телефоном, а з комерційним директором – іншим, звіряючи дати і наявні тонни руди; не можна було дозволити випадку чи чиємусь недбальству бодай на годину затримати роботу печей: тривала плавка останніх рейок для «Лінії Джона Ґолта», коли пролунав дзвінок, і міс Айвз повідомила Ріардену, що в приймальні чекає його мати.

Ріарден вимагав, щоб родичі, не домовившись завчасно, ніколи не приходили до нього на завод. Він тішився, що вони ненавиділи його підприємство, і вони таки рідко з'являлися в нього. І зараз він намагався притлумити бажання негайно виставити матір з території, яку звик вважати лише своєю. Тому, після короткої внутрішньої боротьби, яка вартувала йому

більше зусиль, ніж подолання кризи, зумовленої катастрофою, він стиха відповів:

– Добре, нехай заходить.

Матінка ввійшла до кабінету в повній бойовій готовності. Вона роззирнулася, ніби розуміла, що саме означає для нього це приміщення, і вельми шкодувала, що в синовому житті є дещо важливіше за неї. Вона довго совалася в кріслі, старанно примощуючи і перекладаючи сумочку та пальчатки, а паралельно жебоніла:

– Нічого собі, порядочки. Рідна мати вимушена чекати в передпокої та питати дозволу в якоїсь стенографістки, щоб побачити власного сина, який…

– Мамо, в тебе щось важливе? Я сьогодні не маю жодної вільної хвилинки.

– Не тільки в тебе можуть бути проблеми. Звісно, в мене важлива справа. Інакше їхала б я в такий світ!

– Що за справа?

– Йдеться про Філіпа.

– Справді?

– Він нещасний.

– Невже?

– Він вважає, що неправильно жити з твоєї милостині та подачок, не маючи за душею жодного заробленого долара.

– Чудово! – здивовано всміхнувшись, мовив Ріарден. – Я довго чекав, поки він нарешті це зрозуміє.

– Людину тонкої душевної організації обтяжує таке становище.

– Безумовно.

– Добре, що ти зі мною згоден. Тому зроби ось що: дай йому роботу.

– Що… Що?

– Ти маєш працевлаштувати його в себе на заводі. Звісно, робота має бути чиста, хороша, за письмовим столом і з власним кабінетом, з хорошою платнею, якнайдалі від твоїх робітників і смердючих печей.

Ріарден розумів, що чує ці слова на власні вуха, але не йняв їм віри.

– Мамо, ти серйозно?

– Безперечно. Я знаю, що саме цього він і прагне, просто занадто гордий, щоб просити. Але якщо ти йому сам

запропонуєш, до того ж так, ніби просиш про послугу… Тоді, я переконана, він радо погодиться. Ось чому я мусила приїхати сюди, до тебе. Хочу, щоб він не здогадався, що це була моя ініціатива.

Таке просто не вписувалося в його сприйняття світу. Всі думки зводилися до однієї-єдиної, такої очевидної, що він і гадки не мав, як хтось може її не розуміти. Думка ця вирвалася в єдиному вигуку.

– Але ж він анічогісінько не тямить у сталеливарстві.

– А нащо це йому? Йому просто потрібна робота.

– Але ж він не впорається зі своїми обов’язками.

– Він має набути впевненості у собі й відчути власну значущість.

– Але ж із нього не вийде нічого путнього.

– Він має почуватися потрібним.

– Потрібним? Тут? У який спосіб він може тут придатися?

– Ти ж наймаєш безліч різних людей.

– Я наймаю працівників. А що може робити він?

– Але ж він твій брат!

– Який це має стосунок до справи?

Тепер уже заціпило їй. Якусь мить мати і син дивилися одне на одного, немов різнопланетяни.

– Він твій брат, – голосом грамофонного запису мати повторила магічну формулу, щодо справедливості якої не мала жодних сумнівів. – Він потребує відповідного соціального статусу. Йому потрібна платня, щоб мати свої власні гроші, а не подачки.

– Як це – свої власні? Він же не здатен заробити у мене жодного пенні.

– І це перше, про що ти думаєш? Про власний зиск? Я прошу тебе допомогти братові, а ти прораховуєш, як на ньому нажитися, і не збираєшся допомагати, якщо це не дасть тобі прибутку… Так?

Помітивши вираз синових очей, вона швидко відвернулася і квапливо заговорила, підвищивши голос.

– Звісно, ти йому допомагаєш – як будь-якому вуличному канюці. Матеріальна допомога – це ти знаєш і розумієш. А чи замислювався ти колись про його духовні потреби і про те, як Філіпове становище позначається на його самоповазі? Він не хоче жити жебраком. Він хоче бути незалежним від тебе.

– Він не стане незалежним, отримуючи від мене гроші у вигляді платні, якої не заробив.

– Ти цього й не помітиш. Довкола багато людей, які заробляють для тебе гроші.

– Отже, ти просиш мене допомогти інсценувати це шахрайство?

– Не варто вживати таких слів.

– А що ж це, як не шахрайство?

– Саме тому я й не можу з тобою спілкуватися. Ти не маєш нічого людського. Ти немилосердний до рідного брата, ти не співчуваєш його почуттям і переживанням.

– То шахрайство це чи ні?

– Ти до всіх безжальний.

– Невже ти виправдовуєш таку брехню?

– Ти аморальніший за всіх на світі – тебе цікавить лише справедливість! У тебе – ні крапельки любові!

Він устав і рвучким рішучим жестом показав, що розмову завершено, і відвідувачці давно вже слід забратися геть:

– Мамо, я керую сталеливарним заводом, а не борделем.

– Генрі! – матір обурило винятково грубе слово, а не щось інше.

– Більше ніколи не кажи мені про роботу для Філіпа. Я не підпущу його навіть окалину збивати. Ноги його не буде в мене на ливарні. Затям це раз і назавжди. Можеш допомагати йому, як тобі заманеться, але не намагайся використати для цього мій завод.

Зморшки на м'якому старечому підборідді зійшлися в подобі посміху:

– А твій завод – це храм чи що?

– Знаєш… А таки храм, – стиха мовив Ріарден, дивуючись, що це порівняння досі не спадало йому на думку.

– Ти хоч колись думаєш про людей і про власні моральні зобов'язання перед ними?

– Гадки не маю, що ти називаєш мораллю. Так, я не думаю про людей. Та якщо я надам тут Філіпу місце, то не зможу глянути в очі жодному пристойному фахівцю, який потребує роботи і заслуговує на неї.

Мати встала і, втягнувши в плечі голову, кинула в бік стрункої красивої синової постаті останні аргументи:

– Причиною всього цього є жорстокість і ганебний егоїзм.

Якби ти любив свого брата, то надав би йому роботу, на яку він не заслуговує. Так-так, саме не заслуговує. В цьому полягав би вияв справжньої любові й братерства. Нащо тоді взагалі любов? Якщо людина справді гідна своєї роботи, то немає жодної чесноти в тому, щоб надати її. Достоїнство – це коли тобі дають те, чого ти не заробив.

Ріарден зараз сприймав матір, як дитина – страшний сон, коли тільки те, що ти не віриш власним очам, не дає померти від жаху.

– Мамо, – промовив повільно, – ти сама не розумієш, що кажеш. Я ніколи не зможу зневажати тебе аж так, щоб повірити, начебто ти справді так вважаєш.

Вираз материного обличчя спантеличив його дужче за все решту: до намальованої на ньому поразки долучилися дивні, лукаві й цинічні хитрощі, ніби житейська мудрість, що раптом зійшла на неї, кпила над його цнотою.

Цей погляд зав'язався в Ріардені, як вузлик на пам'ять, вказуючи на те, що він наразився на незбагненний факт, який іще належало осмислити.

Але Ріарден не міг дозволити собі відволіктися, не міг примусити свій розум сприйняти цей факт як такий, що вартує роздумів, не міг віднайти до нього жодних ключів, окрім дивної тривоги і огиди, та й часу він не мав. Уже дивився на наступного відвідувача навпроти себе, вислуховуючи його волання про допомогу в смертельно небезпечній ситуації.

Ця людина не викладала суті своєї проблеми саме в такий спосіб, але Ріарден розумів, що йдеться про життя і смерть. Відвідувач просив лише п'ятсот тонн сталі.

Це був очільник компанії «Комбайни Варда» з Міннесоти.

Ця непримітна компанія мала бездоганну репутацію і ніколи не підводила, хоча робила те, з чого рідко може вирости велике підприємство. Містер Вард належав до четвертого покоління сім'ї, яка володіла компанією і керувала нею згідно з рівнем можливостей своїх членів.

Вард був квадратним і солідним чолов'ягою. Самого лише погляду на нього було достатньо, щоб зрозуміти: ця людина вважає, що оприлюднити будь-яке особисте страждання так само непристойно, як голим з'явитися на людях. Сухо і по-діловому він пояснив, що завжди – як і його батько – співпрацював із однією невеликою ливарнею, поглинутою зараз

компанією «Асоціація Сталі» Оррена Бойла. Останню замовлену партію металу він чекав цілий рік, а попередній місяць витратив, щоб потрапити на прийом до Ріардена.

– Розумію, що ваш завод максимально завантажений роботою, містере Ріарден, – мовив Вард. – Знаю, що вам не випадає думати про нові замовлення, коли ваші давні й великі замовники змушені чекати на свою чергу в єдиного на всю країну пристойного – бо надійного – постачальника сталі. Не знаю, що може змусити вас зробити для мене виняток. Але не маю на це ради, хіба що назавжди зачинити браму свого заводу, а я… – голос його здригнувся, – не можу собі й уявити, як це зробити… Поки що… Тому вирішив поговорити з вами, попри те, що практично не маю жодних шансів… Втім, мушу використати кожну можливість.

Таку мову Ріарден розумів.

– Мені дуже хочеться вам допомогти, – сказав він, – але зараз найгірший час для таких прохань, оскільки я виконую величезне, особливе і безумовно пріоритетне замовлення.

– Знаю. Але містере Ріарден, може, ви все-таки вислухаєте мене?

– Звісно, вислухаю.

– Якщо йдеться про гроші, я заплачу стільки, скільки ви скажете. Якщо здатен вас зацікавити у такий спосіб, то кажу – беріть із мене стільки, скільки вважаєте за потрібне, беріть подвійну вартість, лише дайте мені сталі. Цього року я змушений працювати винятково на збиток, але ж такий стан речей не може тривати довго, все має покращитися, інакше… – не доказавши, Вард рішуче заявив: – Усе має бути добре.

– Неодмінно, – погодився Ріарден.

Він не переставав думати про «Лінію Джона Ґолта» як про словосполучення, що навіює лише впевненість. Будівництво залізниці тривало. Закиди щодо його металу вщухли. Йому здавалося, що вони з Даґні, розділені багатьма сотнями кілометрів, бачать нині новий обрій, до якого не існує перешкод. І немає жодних підстав не завершити роботи. «Вони дадуть нам спокій», – думав Ріарден. Ці слова лунали, мов бойовий гімн: «Нам дадуть спокій».

– Мій завод виробляє тисячу комбайнів на рік, – вів далі містер Вард. – Минулого року ми виготовили триста. Я збирав сталь на розпродажах збанкрутілих підприємств, випрошуючи

по кілька тонн у великих компаній, нишпорив по найнесподіваніших місцях, як смітникар… Але не надокучатиму вам розповідями, лише зізнаюся, що ніколи не сподівався дожити до такого часу, коли змушений буду так працювати. І весь цей час містер Оррен Бойл присягався і божився, що надасть мені сталь наступного тижня. Одначе все, що йому вдавалося прокатати, з невідомих причин відпроваджувалося його новим клієнтам… Щоправда, подейкували, начебто всі вони мають солідний політичний вплив. А зараз я просто не в змозі пробитися до містера Бойла. Він цілісінький місяць сидить у Вашингтоні. А вся його контора в один голос каже, що нічим не можуть мені зарадити, бо в них немає руди…

– Не варто гаяти на них час, – гмикнув Ріарден. – Від цієї компанії нічого доброго не діждешся.

– Розумієте, містере Ріарден, – невпевнено мовив Вайт, немов не йняв віри власному висновку, – здається, містер Бойл якось не надто чисто працює. Я не розумію, чого він прагне. Половину його печей не задіяно, зате минулого місяця всі газети писали про «Асоціацію Сталі». І геть не про те, скільки вони видали сталі. Ні. Там ішлося про житло, збудоване містером Бойлом для своїх працівників. Минулого тижня в кіно показували кольоровий кіножурнал про роль сталі у житті людини і про те, що Бойл у всі інститути відрядив своїх представників – демонструвати, як слід відливати цей метал. Крім того, містер Бойл започаткував власну радіопрограму про важливість сталеливарної промисловості для країни… Там усі розводяться про те, що її варто зберегти цілком. Не розумію, що в цьому разі означає слово… цілком?

– А я розумію. Не беріть дурного в голову. Йому це не вдасться.

– Знаєте, містере Ріарден, мені не подобаються люди, які повсякчас запевняють, що роблять усе задля щастя ближніх і решти всіх. Це зовсім не так, і, як на мене, навряд чи така ідея слушна, навіть якби вони казали правду. Тому я кажу, що сталь потрібна мені, щоб урятувати власний бізнес. Бо він – мій. Бо якщо я змушений буду його згорнути… Втім, сьогодні цим нікого не розчулиш.

– Я розумію вас.

– Так… Так, ви мусите це розуміти… І цим я переймаюся насамперед. Але, крім того, в мене теж є клієнти. Вони багато

років зі мною працювали. Ці люди на мене розраховують. Адже в наш час практично неможливо дістати жодної машини. Самі розумієте, що станеться у Міннесоті, якщо фермери не матимуть інструментів, якщо машини почнуть виходити з ладу посеред жнив, якщо закінчаться запчастини, не буде нових комбайнів… Не буде нічого, крім кольорової хроніки містера Оррена Бойла… Таке от… Крім того, на мене працюють люди. Деякі з них працювали ще на мого батька. Вони не знайдуть іншої роботи. Принаймні зараз.

«Неможливо, – подумав Ріарден, – витиснути додаткову сталь, якщо кожна піч, кожна година її роботи і кожна тонна металу розписані на півроку вперед для термінових замовлень. Проте… «Лінія Джона Ґолта», – нагадав він собі. Якщо він її завершить, то зможе зробити будь-що… Він відчував спрагу негайно братися за розв'язання ще десятка проблем. Здавалося, що в світі немає нічого неможливого.

– Ось що, – він потягнувся до телефонної слухавки, – я зараз зв'яжуся зі своїм помічником і довідаюся про замовлення на кілька найближчих тижнів. Можливо, вдасться позичити по кілька тонн металу від різних замовлень, і…

Містер Вард поквапно відвернувся, та Ріарден устиг зауважити вираз його обличчя. «Як багато значить для цієї людини така дещиця від мене», – подумав він.

Він узявся за слухавку і відразу випустив її з руки, бо двері розчахнулися, і в кабінет влетіла Ґвен Айвз.

Таке ґвалтовне порушення порядку було немислиме для секретарки, як і нехарактерний вулкан почуттів на її зазвичай спокійному обличчі, невидющий погляд і непевна хода. Вона пролепетала:

– Містере Ріарден, даруйте, що ввірвалася, – і він збагнув, що Айвз не бачить кабінету, не бачить містера Варда, не бачить нічого, крім нього. – Я подумала, ви маєте це знати. Законодавча влада ухвалила щойно законопроект про зрівняння можливостей.

Дивлячись на Ріардена, поважний містер Вард вигукнув:

– Святий Боже! Ні, тільки не це!

Ріарден зірвався на ноги і завмер, неприродно вигнувшись та виставивши вперед плече. Пауза тривала лише мить. Потім він роззирнувся і, немов прозрівши, сказав:

– Даруйте, – глянувши відразу на обох, міс Айвз і містера

Варда, він знову сів у крісло.

– Але ж нас не було поінформовано про те, що білль поставлено на голосування. Адже так? – запитав він стримано і цілком контролюючи емоції.

– Ні, містере Ріарден. Це зробили несподівано, на голосування пішло лише сорок п'ять хвилин.

– Це тобі Моуч повідомив?

– Ні, містере Ріарден, – вона наголосила на запереченні. – Про це мені сказав кур'єр із п'ятого поверху. Він прибіг повідомити, що п'ять хвилин тому чув це по радіо. Я зателефонувала в газети, щоб мені підтвердили чи спростували цю інформацію. Намагалася додзвонитися до містера Моуча. Його телефон мовчить.

– Коли він востаннє давав про себе знати?

– Днів зо десять тому, містере Ріарден.

– Добре, дякую, Ґвен. Спробуйте його знайти.

– Добре, містере Ріарден.

Вона вийшла. Містер Вард уже стояв із капелюхом у руках. Він пробуркотів:

– Мабуть, мені краще...

– Сядьте! – гаркнув Ріарден.

Містер Вард скорився.

– Ми ще, здається, не закінчили, – мовив Ріарден. Вард навряд чи зміг означити емоцію, в якій зараз викривилися Ріарденові вуста. – Містере Вард, і за що ж ці найгидотніші на світі люди нас ненавидять? Ах, так, за гасло: «Бізнес – понад усе». Що ж, бізнес – понад усе, містере Вард!

Узявши слухавку, він попросив з'єднати його з помічником.

– Вітаю, Піте… Що?.. Так, чув. Забудь. Пізніше про це поговоримо. А зараз скажи, чи зміг би ти понадпланово виділити для мене найближчим часом п'ятсот тонн сталі?.. Атож, я знаю… розумію, що складно… Назви мені дати, – він слухав, поспіхом пишучи на аркуші цифри. Нарешті сказав:

– Добре. Дякую тобі, – і поклав трубку.

Кілька секунд вивчав цифри, а потім узявся рахувати на краєчку аркушика. Підняв голову:

– Містере Вард, ось що. Ви отримаєте свою сталь через десять днів.

Коли Вард пішов, Ріарден вийшов у приймальню.

Спокійно звернувся до міс Айвз:

– Надішліть телеграму Флемінгу в Колорадо. Він зрозуміє, чому я змушений відмовитися від цього надбання.

Не наважуючись підняти на нього очі, секретарка кивнула.

Ріарден подивився на чергового відвідувача і, вказавши жестом на кабінет, запросив:

– Вітаю. Проходьте, будь ласка.

«Обміркую все згодом, – подумав він. – Людина йде крок за кроком, вона не повинна зупинятися».

На коротку мить у його свідомості неймовірно чітко і по-суворому просто, майже даруючи якесь полегшення, промайнула думка: це не повинно мене зупинити.

Фраза ця повисла в мозку, не маючи ні минулого, ні майбутнього. Він не думав, що саме не повинно його зупинити, або чому ці слова перетворилися на такий критичний абсолют, який цілком заволодів Ріарденом; він мусив просто скоритися. І він рухався далі – крок за кроком. Відвідувачі, заплановані на сьогодні, приходили один за одним.

Коли останній покинув його кабінет, було вже досить пізно, тому Ріарден знову вийшов у приймальню. Працівники вже порозходилися по домівках. Лише міс Айвз сиділа за своїм столом у спорожнілому приміщенні. Спину тримала прямо, стиснуті долоні поклала на коліна. Голову підняла і ніби наказала їй не опускатися, а обличчя немов скам'яніло. По щоках котилися сльози – мимовільні й тихі, попри намагання їх стримати.

Помітивши його, вона стримано і винувато кинула: «Даруйте, містере Ріарден», але навіть не намагаючись сховати обличчя.

Підійшовши до неї, він стиха мовив:

– Дякую тобі.

Ґвен здивовано обернулася.

Ріарден усміхнувся:

– Ґвен, невже ти мене недооцінюєш? Мене зарано оплакувати.

– Я могла б змиритися з чим завгодно, – прошепотіла вона, вказуючи на газети перед собою, – але вони називають це «перемогою над антижадібністю».

Ріарден зареготав:

– Розумію, що від такого збиткування з англійської мови будь-хто може озвіріти. А крім цього щось є?

Вона знову, вже спокійніше, глянула на нього. Той, кого вона не мала як захистити, був для неї єдиною точкою опори в світі, що розвалювався на кавалки.

Ріарден лагідно погладив її по волоссю; таке кричуще порушення ділової етики було геть не в його стилі, просто він мовчки визнавав речі, над якими гріх сміятися:

– Ґвен, іди додому. Сьогодні ти мені вже не потрібна. Я сам от-от збираюся іти. Ні, не треба на мене чекати.

Було вже по опівночі, коли, схилившись над кресленнями мосту для «Ліній Джона Ґолта», він раптом облишив працювати, віддавшись раптовим почуттям, яких уже не здатен був стримувати. Здавалося, наче минула анестезія. Плечі опустилися; долаючи несподівану слабкість, Ріарден привалився грудьми до столу, силкуючись не опустити голови, – так, ніби лише це не дозволяло йому капітулювати. Завмерши на кілька секунд, він не відчував нічого, крім пекучого болю: безжального, безмежного; муки, що шматувала душу, тіло, розум.

Утім, невдовзі це минулося. Він випростався, ледь відкинувшись на спинку крісла. Тепер Ріарден розумів, що протягом усього дня інтуїтивно намагався відтермінувати цю мить, але аж ніяк не через непевність; він навіть не думав про неї, адже не було про що й думати.

«Думка, – нагадав він собі, – це зброя, що її використовують для дій». Але діяти було неможливо. Думка – спосіб вибору. Але його цього вибору позбавили. Думка встановлює мету, а також шляхи її досягнення. І зараз, коли клапоть за клаптем із нього виривали життя, він не здатен був протестувати, не міг намацати мети, засобу, захисту…

Ріарден був пригнічений і розгублений. Він уперше зрозумів, що ніколи нічого не боявся, адже за будь-якого нещастя вдавався до могутнього прийому – діяти. «Ні, – думав він, – йдеться не про впевненість у перемозі (чи може хтось до решти бути в ній упевнений?), а у можливості діяти, що крім неї більше нічого не потрібно». І зараз уперше в житті відчував справдешній жах, саму його осередину: його грабували, зв'язавши за спиною руки.

«Що ж, – подумав він, – ітиму навіть зі зв'язаними руками. Навіть у кайданах».

«Іди вперед. Це не мусить тебе зупинити». Та інший голос нагадував, що є речі, про які він і чути не хотів, які гнав,

протестуючи, від себе: «Навіщо тобі все це здалося… який у цьому сенс… задля чого?.. начхай!»

Але він не міг начхати. Сидячи над кресленнями мосту для «Ліній Джона Ґолта», він дослухався до внутрішнього голосу, що підсовував йому то слухові, то візуальні образи: це рішення було прийнято без нього… його не покликали, не поцікавилися думкою, не дали слова… навіть не визнали за потрібне його сповістити – сказати, що відтяли величезний шмат життя, і що тепер він мусить пересуватися, мов каліка, на милицях… З-поміж усіх зацікавлених осіб – хай хоч ким вони були і хоч яку мали мету, – не врахували думки лише його одного.

Щит на початку тривалого шляху повідомляв: «Руда Ріардена». Він висів над довгими штабелями чорного металу… над роками і ночами… над годинами, які відраховували краплини його крові, що нею він охоче ділився, тріумфально розплачуючись за той далекий день і вивіску над дорогою… розплачуючись старанністю, силою, розумом, надіями.

І все це зруйновано через забаганку незрозумілих людей, які просто взяли й проголосували… хтозна, чиїм корячись інтересам?.. І хтозна, з чиєї волі вони мають владу?.. Що їх на це сподвигло… Що вони знали?.. Хто з них міг би голими руками, без сторонньої допомоги, витягти з землі брилу руди?.. Його пограбували ті, кого він зроду і в очі не бачив; ті, хто ніколи в своєму житті не бачили цих штабелів металевих злитків… Його пограбовано, бо вони так вирішили? Яке мали право?

Ріарден трусонув головою. Є речі, про які краще не замислюватися. Зло непристойне на вигляд, воно оскверняє. Є межа того, що може бачити людина. Він теж не має про це думати, не мусить вдивлятися в осереддя, не повинен докопуватися до коріння.

На нього зійшов спокій і порожнеча; нагадав собі, що завтра все минеться і він буде в нормі. Подарує собі цю нічну слабкість (плакати припустимо лише на похоронах), і навчиться жити з роз’ятреною раною, тобто – зі скаліченою фабрикою.

Ріарден встав і підійшов до вікна. Завод здавався тихим і порожнім; над чорними трубами ледь вгадувалися червонясті полиски, довгі струмені пари перепліталися з діагональними сітками мостових кранів.

Його мордували відчай і самотність, якої він іще ніколи досі не відчував.

Подумав, що Ґвен Айвз і містер Вард шукають в ньому надії, втіхи, нової звитяги. А в кого міг знайти все це він сам? Сьогодні він потребував цього, як повітря. Пошкодував, що не має друга, якому можна було звірити свої страждання, шукаючи не захисту, а лише опори, щоб будь-якої миті просто сказати: «Як же я втомився», – і віднайти мить перепочинку. То кого ж зараз із усіх на світі він хотів би побачити поруч? Безсоромно-відверта відповідь негайно пролунала в голові: Франциско д'Анконію.

Нервовий сміх повернув його до роботи. Абсурдність ситуації примусила заспокоїтися: так буває завжди, коли людина дозволяє собі занадто розслабитися.

Дивлячись у вікно, він намагався відігнати від себе всі думки. Але слова поверталися до нього: «Руда Ріардена»… «Вугілля Ріардена»… «Сталь Ріардена»… Ріарден-метал… Нащо? Нащо він усе це робив? Навіщо хоче робити щось іще?..

Перший день на сходинках рудничного розрізу… Було вітряно, він стояв, роздивляючись руїни сталеливарні… А потім – інший день, коли він дивився в це вікно, намагаючись уявити міст, здатний витримати величезне навантаження на кілька металевих балок, якщо їх з'єднати аркою, поставивши діагональну в'язку з вигнутими…

Ріарден занімів. Його раптом осяяло – з'єднати в'язку балок із аркою.

Наступної миті він уже був за столом і, спершись на коліно, зігнувся над ним; не мав часу сісти; креслив прямі та криві лінії, трикутники, квапливо робив розрахунки – на синьках креслень, просто на прес-пап'є, на чиїхось листах.

За певний час він уже телефонував на міжміський, чекав, поки задзвонить телефон біля ліжка в залізничному вагоні, говорив, майже кричав:

– Даґні! Я стосовно нашого мосту… Викинь усі креслення, що я тобі надіслав… Що?.. А, ти про це? Хай ідуть під три чорти! Не варто зважати на злодіїв із їхніми законами! Забудь про них! Даґні, чого нам про них думати? Послухай, пам'ятаєш балку, яка тобі так сподобалася і ти назвала її «балкою Ріардена»? Вона виїденого яйця не варта. Я придумав щойно балку, кращу за всі, що існували досі! Твій міст витримає відразу чотири поїзди, простоїть триста років і коштуватиме дешевше за водогінну трубу. За два дні я надішлю нові

креслення, але, бачиш, не витримав, вирішив сказати просто вже. Все дуже просто, слід з’єднати троси у жмут. А зв’язавши їх по діагоналі… Що?.. Не чую… Ти не застудилася часом?.. За що ти мені дякуєш? Зажди, я зараз усе поясню…

Розділ VIII
«Лінія Джона Ґолта»

Робітник усміхнувся до Едді Віллерса, який сидів навпроти нього за столиком.

– Я тут почуваюся втікачем, – мовив Едді. – Мабуть, ти знаєш, чому мене не було тут кілька місяців?

Він кивнув у бік кахляної стіни підземного кафетерію:

– Тепер я щось на кшталт віце-президента, начальника виробничого відділу. Тільки, заради Бога, не ставтеся до цього серйозно. Я тримався щосили, але таки мусив утекти, нехай лише на один вечір… Коли вперше прийшов сюди після мого, з дозволу сказати, підвищення, всі витріщилися на мене так, що я вже не наважився повертатися. А це подумав, нехай собі дивляться, мені байдуже. Ти інакший. Я радий, що тобі байдужісінько… Ні, я вже два тижні її не бачив. Але щодня ми спілкуємося по телефону, іноді навіть двічі на день… Так, знаю, що їй там несолодко, але вона любить свою роботу. Що ми чуємо в телефонній трубці – звукові вібрації, правда ж? Її голос лунає у слухавці так, немов перетворюється на пульсацію світла – якщо ти, звісно, розумієш, про що я. Вона в захваті від цієї жахливої битви: самотньої, але переможної… Авжеж, вона перемагає! Знаєш, чому останнім часом газети нічого не пишуть про «Лінію Джона Ґолта»? Бо все там чудово… От лише… Кращої колії, ніж із ріарден-металу, досі не існувало на світі, та чи буде з неї користь, якщо нам забракне достатньо потужних двигунів, щоб мати змогу скористатися її перевагами? Поглянь на ці латані-перелатані вугільні паротяги, що в нас залишилися – вони ж теліжаться, мов старі трамваї… Але надія є. Фірма «Об’єднання Локомотивів» збанкрутувала. За останні тижні для нас це найрадісніша подія, бо підприємство купив Дуайт Сандерс, чудовий молодий інженер, власник найкращого авіаційного заводу в країні. Щоб придбати «Об’єднання Локомотивів», він змушений був продати свій завод братові. До речі, щодо законопроекту про зрівняння можливостей. Ясно, що про все було завчасно домовлено, але хто про це казатиме?

Принаймні ми нарешті отримаємо свої дизелі. Дуайт Сандерс здатен зрушити все з мертвої точки… Авжеж, вона на нього розраховує. А чому ти запитуєш?.. Так, зараз він дуже для нас важливий. Ми щойно уклали з ним угоду на перші дизельні тепловози його заводу. Коли я зателефонував, щоб сказати про контракт, вона засміялася: «От бачиш? Хіба варто чогось боятися?». Вона так сказала, бо знає – я їй ніколи не говорив, але вона все одно знає, – що я боюся… Так, боюся… Хтозна… Навряд чи я боявся б, якби знав причину. Знаючи причину, можна щось зробити. Але це… А ти не зневажаєш мене за те, що я став віце-президентом?.. Хіба ти не розумієш, що це несправедливо?.. Та яка там честь? Гадки не маю, хто я насправді: мартопляс, привид, дублер чи просто дурна маріонетка. А сидячи в її кабінеті, в її кріслі, за її столом, почуваюся ще гірше: наче я вбивця… Та розумію, що я просто заступаю її – і це справді почесно, – але чомусь, у незбагненний спосіб, з'ясовується, що я виявився дублером Джима Таґґарта. Навіщо вона взагалі залишала заступника? Чому вона змушена ховатися? Нащо її виставили з контори? Ти знаєш, що їй довелося переїхати в діру, засиджену мухами, навпроти входу у відділ пошти і багажу? Навідайся колись, побачиш, який вигляд має офіс фірми «Джон Ґолт». Утім, всі знають, що вона й далі керує «Таґґарт Трансконтиненталь». Чому вона змушена приховувати свою видатну справу? Чому вони її не поважають? Чому крадуть її досягнення, а я виконую роль перекупника награбованого? Чому роблять усе можливе, щоб завадити її успіху, коли вона і лише вона рятує їх від банкротства? Чому, замість подяки за порятунок, вони збиткуються з неї?.. Що сталося? Чому ти дивишся на мене такими очима?.. Так, думаю, ти все розумієш… У всій цій історії є дещо таке, чого я не можу збагнути, щось зле. Тому я і боюся… Сумніваюся, що все саме собою залагодиться… І хоч як це дивно, думаю, що і вони це розуміють – Джим, його дружки, всі, хто залишився в цій будівлі. Тут скрізь пахне підлістю і провиною. Підлість, провина і мертвотність. «Таґґарт Трансконтиненталь» схожий на людину без душі… На людину, яка зрадила власну душу… Ні, її це не обходить. Останнього разу приїхавши до Нью-Йорка, вона залетіла в мій кабінет (тобто, в її кабінет), розчахнула двері й каже: «Містере Віллерс, мені добре було б мати місце станційного чергового. Чи могли б ви надати мені таку

можливість?» Почувши це, я хотів послати під три чорти всіх на світі, та я розреготався, бо страшенно радий був її бачити. До того ж, вона теж так сонячно розсміялася. Приїхала просто з аеропорту – в брюках і літній курточці. Була неймовірно красива, хоч і з обвітреним обличчям. Така, немов щойно з відпочинку. Вона жестом примусила мене не покидати її місця, тобто – її крісла; сіла з протилежного боку столу і взялася розповідати про новий міст «Лінії Джона Ґолта»… Ні. Ні, я ніколи не допитувався в неї, чому вона обрала саме цю назву… Хтозна. Не знаю, яке значення ця назва має саме для неї… Можливо, це певний виклик… Але не розумію, кому саме… Насправді, це нічого не означає, абсолютно нічого, бо жодного Джона Ґолта насправді не існує. Та я не хочу, щоб вона використовувала це ім'я… А ти? Як це тобі? Щось не чую в твоєму голосі радості…

Вікна контори «Лінія Джона Ґолта» виходили в темний завулок.

Зі столу Даґні не видно було неба, бо весь краєвид застилала бічна стіна величезного хмарочосу «Таґґарт Трансконтиненталь».

Зараз її штаб-квартира складалася з двох кімнат на першому поверсі хисткої будівельки. На горішніх її поверхах уже було небезпечно перебувати. Але на перших досі тулилися напівзбанкрутілі підприємці; як і сам будинок, вони існували винятково завдяки інерції, – такий собі відгомін минулого.

Нове місце їй подобалося: можна було зекономити. Тут не було ні зайвих меблів, ні людей. Вся обстановка – з комісійок. Працівники були добірні. Найкращі з тих, кого вона могла знайти. В моменти рідкісних і нетривалих наскоків у Нью-Йорк, Даґні бракувало часу роздивитися робоче приміщення. Зауважувала просто, що кімната відповідає своєму призначенню, себто цілком годиться для роботи.

Того дня вона стояла біля вікна, дивлячись на тонкі патьоки дощу на склі, на стіну будинку навпроти.

Було за північ. Її нечисленні працівники вже пішли додому. На третю ранку вона повинна була дістатися в аеропорт – мала повертатися в Колорадо. Все необхідне вона вже доробила, залишалося тільки переглянути звіти Едді. Зрозумівши, що поспішати нікуди, вирішила трохи перепочити. Читання звітів потребувало уваги, а вона вже занадто стомилася. Їхати додому

спати – вже пізно, вирушати в аеропорт – зарано. «Але ж ти і виснажилася…» – насмішкувато подумала Даґні й взялася нетерпляче чекати, коли вже нарешті мине цей паскудний настрій. Швидше б уже…

До Нью-Йорка вона прилетіла несподівано, скорившись раптовому настрою; почувши в новинах зо два коротких речення, за двадцять хвилин уже сиділа за штурвалом свого літака. По радіо повідомили, що Дуайт Сандерс раптово, не пояснивши причини, згорнув свою діяльність. Вона поквапилася в Нью-Йорк, щоб розшукати його і спробувати відрадити.

Та вже в повітрі, перетинаючи континент, відчула, що навряд чи знайде бодай слід цього чоловіка.

Нерухомим туманним маревом за вікном висів весняний дощ. Даґні дивилася на розчепірену пащу входу в поштово-багажне відділення вокзалу «Таґґарта», чи Терміналу, як його почали називати останнім часом. Усередині серед сталевих балок стелі горіли лампочки, на вичовганій бетонній підлозі кількома штабелями лежав багаж. Здавалося, що відділ вимер.

Даґні поглянула на тріщину, що блискавкою перетинала стіну її кабінету. Ніде не було чути ні звуку. Вона залишилася сама серед руїн цієї будівлі. Було дуже легко уявити, що, крім неї, в усьому місті не залишилося нікогісінько. Заполонило відчуття, яке вона вже котрий рік намагалася здолати: самотність, значно нестерпніша за цю мить, за лунку тишу обшарпаної кімнати, за вологу безлюдну вулицю, – самотина сірої пустки, самотина без мети, до якої варто прагнути; самотина її дитинства.

Вона підвелася і наблизилася до вікна. Притиснувши обличчя до скла, Даґні вдалося охопити поглядом усю величезну будівлю «Таґґарт», що її стіни сходилися до далекої вежі, яка впиралася чи не в самісіньке небо. Подивилася на темне вікно свого колишнього кабінету. Почувалася, мов на засланні, з якого не повертаються, – здавалося, від цієї будови її відділяє дещо значно більше, ніж тонка віконна шиба, марево дощу і кілька місяців.

Притиснувшись носом до вікна, вона стояла в кімнаті, зі стін якої сипався тиньк, роздивляючись обриси всього, що так сильно любила. Даґні не могла збагнути походження власної самотності. Її можна було змалювати лише так: це не той світ, у якому мені хотілось би жити.

Колись, у шістнадцять років, дивлячись до довгу колію лінії «Таґґарт», що, як і обриси цього хмарочоса, сходилася десь в одну далеку цятку, вона сказала Едді Вілерсу, що їй завжди здавалося, начебто ці рейки тримає в руках людина, що стоїть десь за обрієм. Це не її батько і не хтось зі співробітників. Хтось інший, і вона його колись неодмінно зустріне.

Труснувши головою, відганяючи цю ману, Даґні відвернулася від вікна.

Повернулася до столу, щоб таки перечитати звіти, а за певний час усвідомила, що лежить грудьми на столі, поклавши голову на руку. «Не треба, не піддавайся…» – подумала вона, та навіть не поворухнулася, не спробувала випростатися: чи не все одно?.. Однак її зараз ніхто не бачить…

Ніколи не зізнавалася сама собі в своєму найпристраснішому бажанні.

А зараз воно знову огорнуло її. Даґні подумала: якщо на все, запропоноване світом, вона відповідає любов'ю, якщо вона любить ці рейки, цю будівлю і не лише їх, якщо вона любить власну любов до них, залишається ще одне почуття, найпотужніше з усіх, яке вона проґавила. Подумала: треба знайти таке почування, яке підсумувало б усе, що вона любила на цій землі, яке стало б остаточним виявом… Треба знайти розум, схожий на її власний, розум, який став би сенсом її світу, а вона – сенсом його світу… Ні, це буде не Франциско д'Анконія, Генк Ріарден чи котрийсь із тих чоловіків, яких вона зустрічала і якими захоплювалася… Ця людина існує виняткова в її хотінні пережити це відчуття, якого вона ще й близько не переживала, та ладна була життя віддати, щоб спізнати його… Припавши грудьми до столу, Даґні млосно поворухнулася; її тіло вщерть сповнила солодка знемога.

«Оце і все, чого ти хочеш? Невже все так просто?» – подумала вона, хоча чудово розуміла, що все значно, значно складніше. Між її любов'ю до роботи і тілесним бажанням (ніби одне давало право на інше), існував непорушний зв'язок, надаючи і тому, й тому сенсу та цілісності, стаючи викінченим. Досягти цього вона здатна була тільки з рівнею.

Притулившись обличчям до руки, вона поворухнулась і повільно похитала головою. Ні, вона ніколи не знайде такої людини. Її бачення життя, яким воно має бути, залишається єдиним дивовиддям того світу, де їй хотілося б жити. Маревом,

думкою – і тими рідкісними миттєвостями, які іноді її навідували, щоб знала, цінувала і проживала вповні, до самісінького кінця…

Даґні підняла голову.

За вікном, на бруківці у завулку, побачила тінь людини; чоловік стояв перед дверима її контори.

Двері були за кілька кроків, збоку; Даґні не бачила самої людини, не бачила ліхтаря над нею – лише тінь на бруківці. Чоловік не рухався.

Він стояв так, ніби збирався зайти, і Даґні вже готова була почути стукіт у двері. Аж раптом тінь здригнулася, повернулась і трохи відійшла. Коли чоловік знову завмер, на землі залишилися лише контури плечей і криси капелюха. Потім тінь знову здригнулася і знову збільшилася, повернувшись на попереднє місце.

Їй геть не було страшно; принишкла за столом і чекала. Чоловік іще трохи постояв біля дверей, а потім знову відступив аж на середину завулка, ступив кілька кроків і знову нерішуче зупинився. Його тінь гойдалася бруківкою, мов нерівний маятник, що свідчило про мовчазну боротьбу: чоловік вагався, не спроможний ані зайти в приміщення, ані піти геть.

Даґні відсторонено все це спостерігала. Вона не мала сил щось удіяти, могла лише дивитися. Дивилася, немов із якоїсь далекої далечини, і гадала: «Хто він? Невже спостерігає за мною з темряви? Чи бачить мене в освітленому, без фіранок, вікні, одиноку, втомлено схилену на стіл? Чи стежив він за моєю відчайдушною самотиною так, як зараз я спостерігаю його душевну боротьбу?». Вона нічогісінько не відчувала.

Вони були вдвох посеред мовчазного, мертвого міста. Їй здавалося, що цей чоловік – за багато кілометрів від неї, що він уособлює своє безіменне страждання… Вцілілий побратим, що його проблеми їй так само чужі, як і він нічого не знає про її труднощі.

Він відійшов і зник за стіною, але потім знову повернувся. Даґні вичікувала, роздивляючись мокру блискучу бруківку – тінь чиєїсь незнаної муки.

Тінь знову відсунулася. Даґні чекала. Але тінь не повернулася.

Вона зірвалася на ноги. Мусила знати результат битви; зараз, коли незнайомець виграв – чи програв – свою борню, в

ній спалахнуло нагальне бажання з’ясувати, хто він, і зрозуміти, чому ж він такий нерішучий. Пробігши через темний передпокій, вона розчахнула двері і визирнула надвір.

Провулок був порожній. Тротуар, як мокре дзеркало під кількома ліхтарями, звужувався вдалечінь. Надворі нікого не було. Бачила темну діру розбитого вікна покинутого магазину. Далі – двері кількох житлових будинків. У іншому кінці завулку смуги дощу блищали під ліхтарем, що висів над чорною вирвою дверей, які вели вниз до підземних тунелів «Таґґарт Трансконтиненталь».

* * *

Ріарден попідписував папери, пересунув їх через стіл і відвернувся, мріючи назавжди про них забути, а ще краще – перенестись у майбутнє, туди, де спогад про цю мить уже зітреться у нього з пам’яті.

Пол Ларкін нерішуче простягнув руку до документів; його безпорадність межувала з підлабузництвом.

– Генку, це лише юридична формальність, – прожебонів він. – Ти ж знаєш, я завжди вважатиму ці копальні твоїми.

Ріарден повільно похитав головою: ледь ворухнулися шийні м’язи, хоча обличчя було непорушне; поводився так, наче ніколи досі не зустрічав Ларкіна.

– Ні! – промовив чітко. – Власність або належить мені, або не належить.

– Але ж… Ти знаєш, що можеш мені довіряти. Не переймайся щодо поставок руди. Ми укладемо угоду. Можеш цілком на мене розраховувати.

– Хтозна… Сподіваюся, що таки зможу.

– Але ж я тобі пообіцяв!

– Ніколи на це не покладаюся. Обіцянка-цяцянка.

– Але чому… Чому ти це все мені кажеш? Ми ж друзі. І я зроблю все, що тобі потрібно. Ти матимеш усе, що я видобуду. Рудні й надалі твої, вони жодним чином не погіршали. Не переживай. Я… Генку, що таке?

– Нащо ці слова?

– Але… Та в чому ж річ?

– Не варто мене запевняти. Не люблю цього. І не розповідай, як це все мені вигідно. Це не так. Ми уклали угоду, якої я не можу розірвати. Тому хочу, щоб ти знав: я цілком усвідомлюю власне становище. Якщо ти збираєшся дотриматися свого слова,

не варто про це казати, просто дотримуйся.

– Чому ти дивишся на мене так, наче я в чомусь винен? Ти ж чудово знаєш, як негативно я ставлюся до цього закону. І купив твої копальні тільки тому, що хочу тобі допомогти; як на мене, краще продати їх другові, ніж якомусь незнайомцю. Моєї провини в цьому немає. Мені не подобається цей жалюгідний закон про зрівняння, і я гадки не маю, хто за ним стоїть; не сподівався, що його ухвалять. Був щиро вражений, коли вони…

– Облиш.

– Але ж я…

– Чому тобі так кортить про це поговорити?

– Я… – вже благально продовжив Ларкін. – Генку, я ж дав тобі найкращу ціну. В законі написано: «Розумна компенсація». І моя пропозиція для тебе найвигідніша.

Ріарден подивився на документи, що досі лежали на столі. Уявив виплату, яку згідно з цими паперами отримає за свої копальні. Дві третини суми становили гроші, що їх Ларкін узяв в уряду; новий закон передбачав такі позики, щоб надати «чесну можливість» новим власникам, які ніколи досі не мали такої нагоди.

А ще третину Ларкіну надав він сам – заставним документом, що його отримав за свої рудні… «А ті державні гроші, – раптом подумав він, – гроші, що я отримав за свою власність: звідки вони взялися? Хто їх заробив?»

– Генку, не переживай, – мимрив Ларкін із тією-таки притомно-благальною інтонацією. – Це лише формальність.

Ріарден намагався зрозуміти, чого Ларкін від нього хоче.

Відчував, що крім власне продажу, від нього чекають іще чогось – якихось належних слів свідомого громадянина, вияву якогось безглуздого людинолюбства. Очі Ларкіна цієї миті, миті його найвищого досягнення, скидалися на очі найжалюгіднішого злидня.

– Генку, ну чому ж ти так гніваєшся? Це лише нові бюрократичні формальності, зумовлені історичними змінами. Тут ніхто не винен, історія вища за нас. У тому, що сталося, нікого не можна обвинувачувати. Завжди є спосіб продовжити існування. Поглянь на всіх решту. Вони не зважають. Вони…

– Вони дають очолити відібрані підприємства своїм маріонеткам, яких легко контролюватимуть. Я…

– Ну, чому ти так кажеш?

– Мушу нагадати, хоч ти і так це чудово знаєш, що я не мастак у таких іграх. Не маю ні часу, ні бажання вигадувати якісь різновиди шантажу, щоб зв'язати тебе по руках і ногах, а самому й надалі керувати копальнями через тебе. Приватна власність – річ неподільна. Тому не хочу втримувати її, користуючись твоєю легкодухістю. Вічно намагатися перехитрувати тебе, весь час вигадуючи нові загрози... Я не хочу так вести бізнес, не хочу співпрацювати з боягузами. Копальні належать тобі. Захочеш надати мені право забирати всю видобуту руду, – так і вчиниш. Якщо ж збираєшся обдурити мене – діло твоє.

Ларкін образився.

– Недобре ти робиш, Генку, – сухо і з праведним докором мовив він. – Я ніколи в житті не давав підстав не довіряти мені.

Ларкін поквапливо позбирав зі столу папери, негайно сховавши їх у кишеню піджака.

Під відгорнутою на мить приполою Ріарден помітив камізельку, натягнуту на круглому пузці, й пляму поту під пахвою.

Йому раптом пригадалося обличчя, бачене двадцять сім років тому: лице проповідника, який пройшов повз нього на розі маленької вулиці в містечку, назви якого годі вже й пригадати. Пам'ятав лише брудні стіни бідняцьких халабуд, осінній вечір, дощ і гнівливо перекошені вуста чоловіка, що галайкотів у морок.

– ...щонайшляхетніший ідеал – людина, яка живе задля ближніх своїх, щоби сильний працював для слабкого, щоб обдаровані хистом служили тим, кому Господь його не дав...

А потім він побачив себе, вісімнадцятирічного Генка Ріардена. Побачив напружене обличчя, швидку ходу, хмільний захват тіла – хмільний від сповнених енергією безсонних ночей, – гордовито підняту голову, чистий і спокійний погляд суворих очей: очей людини, яка нещадно гнала себе до обраної мети.

А ще він побачив Пола Ларкіна, яким він мусив би бути тоді: юнака з обличчям постарілого немовляти, що з підлесливою і безрадісною посмішкою благає помилувати його, надати йому шанс. Якби тоді хтось показав цього жовторотого тремтячого парубійка Генкові Ріардену і сказав, що він усе життя працюватиме на цього слизняка, який привласнить плоди,

здобуті його руками, він би…

Це був не просто спогад, це швидше нагадувало удар кулаком по голові.

Оговтавшись, Ріарден зрозумів, що відчув би він тоді, в юності: розчавити ногою цю ганебну тварюку.

Він ніколи досі не відчував такого. Не відразу навіть збагнув, що саме це і є ненависть.

Зауважив на обличчі Ларкіна, який уже підвівся і жебонів щось на прощання, вираз докору і образи, наче постраждав не Ріарден, а він сам.

Продаючи свої копальні Кену Данаґґеру, власнику пенсільванської вугільної компанії, Генк не розумів, чому це не завдає йому відчутного болю. Принаймні, жодної ненависті не було. Кен Данаґґер розміняв уже шостий десяток, лице мав замкнене і суворе; свій життєвий шлях він починав шахтарем.

Коли Ріарден передавав йому акт на нову власність, Данаґґер сухо кинув:

– Здається, я ще не казав, – усе вугілля, що ви замовлятимете в мене, вам відвантажуватимуть за собівартістю.

Генк здивовано на нього поглянув:

– Але ж це незаконно.

– А хіба хтось може знати, скільки грошей я передам вам у вашій вітальні?

– Ідеться про скидку?

– Саме так.

– Це суперечить доброму десятку законів. Якщо вас на цьому піймають, то покарають більше за мене.

– Отож. Саме це вас і убезпечить, щоб не мали потреби розраховувати на мою ласку.

Ріарден усміхнувся; усміх був радісний, проте він заплющив очі, немов пропустив удар. А потім хитнув головою.

– Дякую, але я не такий. Я не розраховую, що хтось працюватиме на мене за собівартість.

– Та і я не такий, – невдоволено докинув Данаґґер. – Ось що, містере Ріарден, не думайте, що я не розумію, що саме мені дісталося за так. Нині вартість копалень неможливо обчислити грошима.

– Це ж не ви попросили продати мою власність. Я сам запропонував вам її придбати. Я хотів, щоб серед виробників руди був бодай хтось, схожий на вас, кому я міг би спокійно

передати свої копальні. І я більше таких не знайшов. Якщо ви хочете зробити мені приємність, не пропонуйте скидок. Дозвольте заплатити мені повну вартість, дати вам більше, ніж пропонують решта, та хоч три шкури з мене здеріть; головне, щоб я перший отримував вугілля. Своїм справам я сам дам раду. Ви лише давайте вугілля.

– У вас буде вугілля.

Певний час Ріарден міркував, чому не дає про себе чути Веслі Моуч. Хоч скільки намагався, додзвонитися у Вашингтон так і не зміг. А потім отримав листа на одне речення про те, що містер Моуч покидає свій теперішній пост. За два тижні Ріарден прочитав у газетах, що Моуча призначено помічником координатора з планування та розподілу національних ресурсів.

«Не думай про це, – в тиші багатьох ночей наказував собі Ріарден, намагаючись подолати нове і ненависне відчуття. – У світ вдерлося немислиме зло, ти про це знаєш і не варто вникати в деталі. Доведеться просто більше працювати. Ще більше і старанніше. Адже ти не можеш віддати йому перемогу!»

З прокатних станів щодня сходили нові балки й перекладини з ріарден-металу; їх негайно відправляли на будівництво «Лінії Джона Ґолта», і перші обриси синьо-зеленавого мосту вже вилискували над каньйоном у промінні весняного сонечка.

Він не мав часу смакувати свій біль, не мав зайвих сил, щоб гніватися. За кілька тижнів усе минулося; сліпучі кольки ненависті вщухли і вже не поверталися.

Він уже цілком себе опанував, коли одного вечора зателефонував Едді Віллерсу:

– Едді, я в Нью-Йорку, в готелі «Вейн-Фолкленд». Затра вранці приїжджай, поснідаємо. Треба дещо обговорити.

Едді Віллерс вирушив на зустріч, почуваючи важку провину.

Він іще не оговтався від потрясіння через білль про зрівняння можливостей; цей закон віддавав тупим болем у нього в душі, наче синяк, що нив після удару. Місто викликало в ньому якусь ворожість: здавалося, там зачаїлася невідома біда. Він боявся сам на сам зустрітися з котроюсь із жертв цього жахливого закону: здавалося, що це саме на ньому, Едді Віллерсі, лежить провина за його незбагненне і жахливе ухвалення.

Та побачивши Ріардена, він забув про це відчуття. В його

поведінці не було й натяку на те, що він жертва. Вранішнім містом за вікнами готельного номера розливалося світло, ніжно-блакитне небо здавалося юним, контори ще зачинено, і місто було зовсім не зловісне, навпаки – радісне, сповнене надій і готове взятися до справи, як і Ріарден, якого, вочевидь, збадьорив безтурботний сон. На ньому був домашній халат, ніби Генк не захотів гайнувати час на вдягання, щоб якнайшвидше взятися до цієї захопливої гри – своїх ділових обов'язків.

– Здоров був, Едді! Даруй, якщо зарано тебе розбудив. Але в мене дуже мало часу. Відразу після сніданку лечу до Філадельфії. Тому будемо їсти і розмовляти.

На нагрудній кишені його темно-синього фланелевого халату було вишито білі ініціали: Г.Р. Він здавався молодим і вільним, а головне – скрізь на своєму місці: що в цьому готельному номері, що у всенькому світі.

Едді провів поглядом офіціанта, який так швидко і хвацько завіз до кімнати столик зі сніданком, аж гість мимоволі змушений був внутрішньо зібратися. Він зрозумів, що тішиться з білосніжної, до хрускоту накрохмаленої скатертини, з сонячного проміння, що іскрилося на сріблі, з двох чаш колотого льоду, в яких стояли келихи з апельсиновим соком; він і гадки не мав, що такі дрібниці здатні додавати сили і дарувати задоволення.

– Я не хотів це обговорювати з Даґні по телефону, – почав Ріарден. – У неї і так повно клопотів. А ми зможемо залагодити це за п'ять хвилин.

– Якщо я маю відповідні повноваження.

Усміхнувшись, Ріарден схилився над столом.

– Маєш… Едді, яке зараз матеріальне становище «Таґґарт Трансконтиненталь»? Жалюгідне?

– Навіть ще гірше, містере Ріарден.

– Ви здатні оплачувати рахунки?

– Частково. Газети про це поки що не пишуть, але всі це й так знають. У нас борги по всій мережі залізниць, і Джимові вже бракує слів, щоб перепрошувати.

– А чи знаєш, що вже наступного тижня має бути перша виплата за рейки з ріарден-металу?

– Отож, я це знаю.

– Добре. Я пропоную вам мораторій. Хочу відтермінувати виплату. Розрахуєтеся зі мною аж за півроку після відкриття

гілки компанії «Лінія Джона Ґолта».

Едді Віллер дзенькнув своєю філіжанкою об блюдечко, не спромігшись вимовити й слова.

Ріарден усміхнувся:

– Що таке? Сподіваюся, ти уповноважений пристати на мою пропозицію?

– Містере Ріарден… Не знаю… Не знаю, що й сказати.

– Обмежимося звичайним «о’кей», нічого більше не потрібно.

– О’кей, містере Ріарден, – майже пошепки відповів Едді.

– Я підготую папери і перешлю їх тобі. Поговори з Джимом, нехай їх підпише.

– Добре, містере Ріарден.

– Я не люблю працювати з Джимом. Він дві години витратить на те, щоб змусити себе повірити, начебто сам переконав мене, і що своєю згодою зробив мені честь.

Едді, не рухаючись, втупився в свою тарілку.

– Та що знову таке?

– Містере Ріарден, я б хотів… подякувати… але не знаходжу слів, здатних… адекватно…

– Едді, слухай сюди. В тебе є задатки хорошого бізнесмена, тому уважно слухай. Поклавши руку на серце, в таких ситуаціях зайві будь-які слова вдячності. Я роблю це не задля «Таґґарт Трансконтиненталь». Маю з цього простий і практичний зиск. Нащо мені тягнути з вас гроші зараз, якщо ця виплата може завдати непоправного удару вашій компанії? Якби з вас не було жодної користі, я би, не вагаючись, узяв усе до копійки. З мого боку – це не благочинність, і я не співпрацюю з некомпетентними людьми. Але поки що ви найкраща залізниця країни. Коли «Лінія Джона Ґолта» пустить свій перший потяг, ви станете найнадійнішим фінансовим партнером. Тому я маю вагомі причини не поспішати. До того ж, із моїми рейками у вас виникли певні неприємності. Тому маю на меті дочекатися вашої перемоги.

– Одначе, містере Ріарден, дякую вам… за дещо більше, ніж милосердя.

– Ні. Невже ти й справді не розумієш? Щойно я отримав чималі гроші… яких не хотів. Мені нема куди їх вкладати. Вони мені непотрібні. Тому мені певним чином приємно обернути їх проти тих же людей у тій таки битві. Це вони надали мені можливість відтермінувати вашу виплату і допомогти боротися

з ними ж.

Едді здригнувся, ніби Ріарденові слова влучили просто в роз'ятрену рану.

– Саме це найжахливіше!

– Що саме?

– Те, як вони вчинили з вами, і те, як ви їм відповідаєте. Я б хотів… – він замовк. – Містере Ріарден, пробачте мені. Розумію, що про справи так не розмовляють…

Ріарден усміхнувся:

– Дякую, Едді. Я знаю, що ти хочеш сказати. Забудьмо про це. Нехай ідуть під три чорти.

– Так. Але… Містере Ріарден, можна вам дещо сказати? Розумію, що все це, можливо, недоречно, і скажу це не як віце-президент компанії.

– Кажи.

– Немає потреби пояснювати, що ваша пропозиція означає для Даґні, для мене, для всіх чесних працівників «Таґґарт Трансконтиненталь». Ви й самі це знаєте. Як знаєте і те, що можете на нас покластися. Але… мені нестерпно розуміти, що з цього матиме зиск також і Джим Таґґарт, що ви рятуватимете його і таких, як він, після того, що вони…

Ріарден засміявся.

– Едді, що нам до таких, як він? Ми керуємо експресом, а вони сидять на даху, волаючи, що немає нікого важливішого за них. То й що з того? Хіба в нас забракне сил повезти їх із собою?

– Так не годиться…

Літнє сонце запалювало вогнем вікна будинків, розсипало жаринки в куряві вулиць. Стовпи розжареного повітря здіймалися над дахами до білої сторінки календаря. Його моторчик повільно обертався, відраховуючи останні дні червня.

– Так не годиться, – баляндрасили люди. – Перший же потяг «Лінії Джона Ґолта» розчавить рейки. Він навіть до мосту не дотягне. А як і дотягне, міст провалиться вже під тепловозом.

Товарняки котилися вниз схилами Колорадо колією «Фенікс Дюранґо» на північ, до Вайомінґу, і до головної лінії «Таґґарт Трансконтиненталь» – на південь, до Нью-Мехі-ко, і до головної лінії «Південно-Атлантичної залізниці». Вервечки цистерн розбігалися в різні боки від родовищ Ваятта до підприємств у віддалених штатах. Про них мовчали. З погляду публіки, цистерни рухалися так само безшумно, як проміння, і їх можна

було помітити тільки тоді, коли вміст їхній перетворювався на електричне світло, жар печей, роботу двигунів; але й тоді вони все одно були непомітні, їх сприймали за примітивну даність.

Залізниця «Фенікс Дюранґо» повинна була припинити роботу двадцять п'ятого липня.

– Генк Ріарден – просто жадібне чудовисько, – шкабарчав натовп. – Погляньте лишень, скільки він собі нахапав. Чи хоч раз цей глитай виявив громадянське сумління? Гроші – ось єдине, чого він прагне. Заради грошей він готовий на все. Що йому до людей, які загинуть, коли міст обвалиться?

– Кожне покоління Таґґартів – це зграя стерв'ятників, – слебезував народ. – Це у них у крові. Варто лише згадати, що перший із цієї сімейки був Нат Таґґарт, найогидніший антисоціальний покидьок на всьому світі, який напився доволі нашої крові, націдивши собі з неї величезні статки. Немає жодних сумнівів, що кожен із Таґґартів, не вагаючись, ризикуватиме чужим життям задля власного зиску. Вони накупили паскудних рейок, бо вони значно дешевші за сталеві – що тим глитаям катастрофи, скалічені людські тіла, якщо їм уже оплатили проїзд?

Люди казали так, повторюючи теревені інших людей. Ніхто не знав, чому всі лише про це й пащекують. Ніхто не знав і не бажав знати причини.

– Тяма, – виголошував доктор Прітчетт, – це найнаївніший забобон.

– Що є джерелом громадської думки? – вторував йому по радіо Клод Слеґенгоп. – Немає жоднісінького джерела. Громадська думка виникає сама по собі. Як реакція колективного інстинкту, колективного розуму.

Оррен Бойл дав інтерв'ю «Глоб», найбільшому новинарному часопису, на тему серйозної соціальної відповідальності металургів. Наголошувалося на тому фактові, що метал має в житті суспільства безліч максимально важливих функцій, і люди фізично залежать від його якості.

– На мій погляд, не варто ставитися до людей, як до піддослідних морських свинок, випробовуючи новий продукт, – сказав Бойл, як завжди, не називаючи імен.

– Ні-ні, я аж ніяк не натякаю, що цей міст обвалиться, – уточнив головний металург «Асоціації Сталі», виступаючи в телевізійній програмі. – Я нічогісінько не стверджую. Просто

готовий оголосити, що якби у мене були діти, я не дозволив би їм сісти в потяг, який першим має проїхатися по тому мосту. Це лише моя особиста думка, не більше. Просто я страшенно люблю дітей.

– Стовідсотково не стверджуватиму, що хитромудра вигадка Ріардена і Таґґартів зруйнується, – писав Бертрам Скаддер в газеті «Майбутнє». – Може, зруйнується, а може й ні. Насправді, це не так уже й принципово. Важливо інше: чи здатне суспільство захистити себе від нахабства, егоїзму та захланності двох індивідуалістів, які геть утратили гальма і чиє минуле підозріло позбавлене вчинків, спрямованих на спільне щастя? Схоже, ці двоє не погребують ризикнути життям наших братів і сестер, щоб довести авторитетність своїх міркувань, знехтувавши думками переважної більшості визнаних експертів. Чи варто суспільству заплющувати очі на таку наругу? Якщо міст обвалиться, чи не запізно буде вживати заходів? Так само можна замикати конюшню, коли коня вже вкрадено! Наша рубрика завжди дотримувалася думки, що певних людей слід стриножувати і замикати задля соціального блага.

Група осіб, назвавшись Комітетом безкорисних громадян, збирала підписи під вимогою річної експертизи залізниць «Лінії Джона Ґолта» урядовими експертами, перш ніж пустити нею перший потяг. У петиції, зокрема, було наголошено, що її підписанти не мають інших мотивів, крім почуття громадянського обов'язку. Першими підписалися Бальф Юбанк та Морт Лідді. Всі газети передрукували цю заяву на перших шпальтах і прокоментували. Тон обговорення був співчутливий, оскільки свої підписи поставили люди цілком не зацікавлені…

Про те, як триває спорудження «Лінії Джона Ґолта», газети дружно мовчали. На будівництво не відрядили жодного репортера. Загальну політику преси ще п'ять років тому сформував відомий редактор:

– Об'єктивних фактів не існує. Кожне повідомлення базується на чиїйсь приватній думці, тому оперувати фактами немає сенсу.

Кілька бізнесменів вирішили обміркувати ймовірність того, що ріарден-метал таки має певну комерційну цінність. Вони взялися вивчати це питання. Проте не найняли ні металургів, щоб вони дослідили зразки металу, ані запросили інженерів на місце побудови мосту. Вони обмежилися громадським

опитуванням. Десятьом тисячам людей, які, вочевидь, презентували всі різновиди людського інтелекту, поставили одне-єдине запитання:

– Чи погодитеся ви скористатися потягом «Лінії Джона Ґолта»?

Більшість відповідали:

– Даруйте, сер, нізащо!

Голосів на підтримку ріарден-металу чути не було. І ніхто не надавав значення тому, що акції «Таґґарт Трансконтиненталь» на фондовому ринку нехай повільно і несміливо, але таки почали зростати.

Були й такі, хто уважно стежив за ситуацією і підстраховувався. Містер Моуен придбав акції «Таґґарт Трансконтиненталь» на ім'я своєї сестри. Бен Нілі купив їх на ім'я кузена. А Пол Ларкін узагалі скористався псевдонімом.

– Не вірю я цим суперечливим махінаціям, – сказав один із цих людей.

– Отож. Гілку споруджують згідно з графіком, – стенав плечима Джеймс Таґґарт на зборах свого правління. – Вам усім абсолютно нема в чому сумніватися. Моя дорога сестронька вочевидь не має нічого людського. Це чистий двигун внутрішнього згорання, наділений здатністю мислити. Тому дивуватися з її успіхів не випадає.

Почувши плітку про те, що начебто кілька балок мосту не витримало навантаження і обвалилося, до того ж загинуло троє робітників, Джеймс Таґґарт перелякано кинувся до свого секретаря, наказавши негайно телефонувати в Колорадо. На дзвінок він очікував, припавши до секретаревого столу, немов шукаючи в нього захисту; в очах застигла справдешня паніка. Та все ж його рот викривила подоба посмішки.

– От би побачити зараз фізіономію Генрі Ріардена.

Почувши, що це не більше, ніж побрехенька, він видихнув:

– Дякувати Богові!

Одначе в голосі лунало розчарування.

– Що ж, – звернувся до своїх друзів Філіп Ріарден, до якого теж долетіла ця чутка, – можливо, іноді помиляється навіть мій братичок. Схоже, він не такий славетний, як про себе думає.

– Любий мій, – пормуркотіла Ліліан Ріарден до чоловіка, – знав би, як я захищала тебе вчора на чаюванні, коли жінки почали казати, що Даґні Таґґарт – твоя коханка… Тільки, на

Бога, не дивися на мене так моторошно! Я знаю, що це неможливо, тому влаштувала їм чудового прочухана. Просто ті дурні сучки не можуть навіть уявити іншої причини, через яку жінка здатна повстати проти всього суспільства заради твого металу. Я, звісно, розумію, що це не так. Знаю, що ця Таґґартшиха – істота безстатева, і ти їй цілком байдужий… До того ж, любий, я розумію, що, якби тобі не забракло сміливості – але ж їй нізвідки взятися, – ти не став би захоплюватися калькулятором у шикарному костюмі, а віддав би перевагу якісь білявій жіночній хористочці, яка… ну, Генрі, я ж лише жартую!.. Не дивися ти на мене так!

– Даґні, – жалюгідно лепетав Джеймс Таґґарт, – що з нами буде? «Таґґарт Трансконтиненталь» катастрофічно втрачає популярність!

Даґні легко і світло засміялася, ніби радість весь час була в її душі, а зараз раптом вирвалася на свободу. Вона реготала, невимушено роззявивши рота, білі зуби сяяли на тлі засмаглого обличчя. Очі, звиклі до безкрайого простору, дивилися кудись удалечінь. Останнім часом, приїжджаючи до Нью-Йорка, вона дивилася на Джима так, наче не бачила його; він це зауважив.

– Що ми плануємо робити? Громадська думка проти нас!

– Джиме, пригадай, що базікали про Ната Таґґарта? Пам’ятаєш, він казав, що заздрить лише одному зі своїх конкурентів, який сказав: «А громадськість нехай летить під три чорти!». Він шкодував, що не встиг цього сказати перший.

Того літа, у важкому спокої міських вечорів, часом, траплялося, коли самотньому чоловікові чи жінці – на лавчині в парку чи на перехресті вулиць, чи біля відчиненого вікна – впадала в око коротенька інформація в газеті про те, що триває будівництво залізниці «Лінія Джона Ґолта». Цей випадковий читач або читачка могли подивитися на місто і відчути раптовий сплеск надії. Ці люди належали або наймолодшого покоління, вбачаючи в цьому будівництві бажану подію, або ж – до найстаршого, які ще пам’ятали світ, в якому таке було можливо. Їх не дуже цікавили залізниці, вони не надто тямили в бізнесі, але розуміли одне: хтось долає величезні труднощі й упевнено йде до перемоги. Вони не захоплювалися метою тих борців, вірили громадській думці, та все-таки, читаючи про те, як розростається гілка, чомусь раділи і сповнювалися натхнення, не розуміючи, чому раптом їхні власні проблеми

починають маліти.

Тихо і непомітно для всіх, крім вантажного відділення «Таґґарт Трансконтиненталь» в Шаєнні та контори «Лінії Джона Ґолта» в темному завулку, збирався вантаж, накопичувалися замовлення на вагони для першого рухомого складу, що мав пройти новою гілкою. Даґні завчасно оголосила, що це буде не пасажирський експрес, напханий знаменитостями і політиками, як то зазвичай бувало, а шерега вантажних поїздів особливого призначення.

Вантажі надходили з ферм, тартаків, із розкиданих усією країною копалень, із найвіддаленіших місцин, де люди вижили винятково завдяки заводам Колорадо. Про цих клієнтів залізниці ніхто не писав, адже їх не можна було вважати незацікавленими.

Залізниця «Фенікс Дюранґо» мали припинити роботу двадцять п’ятого липня, перший потяг «Лінії Джона Ґолта» повинен був вирушити двадцять другого.

– Слухайте уважно, міс Таґґарт, – заявив делегат профспілки машиністів. – Навряд чи ми дозволимо пустити цей потяг.

Даґні сиділа за обдертим столом біля поплямованої стіни свого кабінету.

Не поворухнувшись, вона чітко промовила:

– Забирайтеся геть звідси.

Чолов’яга обурився. У блискучих відполірованих кабінетах залізничного начальства з ним іще ніхто так не розмовляв:

– Я прийшов сказати вам…

– Якщо ви справді маєте, що мені сказати, почніть спочатку.

– Що??

– Тільки не варто казати, що ви мені чогось не дозволите.

– Добре, я хотів сказати, що ми не дозволимо своїм працівникам обслуговувати ваш потяг.

– Отак уже краще.

– Ми так вирішили.

– Хто це «ми»?

– Комітет. Ви порушуєте права людини. Ви не маєте права посилати людей на погибель лише для того, щоб напхати грошима свої кишені. Коли цей міст обвалиться…

Даґні дістала з шухляди чистий аркуш і простягнула своєму відвідувачу.

– Пишіть, – запропонувала вона. – Укладімо угоду.

– Яку ще угоду?

– Про те, що жоден член вашої профспілки не обслуговуватиме локомотивів «Лінії Джона Ґолта».

– Ні… секундочку… я такого не казав.

– То ви не хочете укладати такої угоди?

– Ні, я…

– Але ж чому, якщо ви точно знаєте, що міст обвалиться?

– Я лише хочу…

– Я знаю, чого ви хочете. Ви хочете удушити своїх людей за рахунок тієї роботи, що я могла б їм надати. А потім – і мене руками тих людей. Ви хочете, щоб я давала вам робочі місця, але позбавляєте мене можливості це робити. Я пропоную вибір. Цей потяг, хочете ви цього чи ні, здійснить свій рейс. Але можете обирати, вестиме його член вашої профспілки чи ні. Якщо це буде не ваша людина, потяг таки піде, навіть якщо на місце машиніста стану я сама. Бо в разі, якщо міст обвалиться, в країні взагалі не залишиться жодної залізниці. Та якщо він вистоїть, жоден із членів вашої профспілки не отримає роботи на потягах «Лінії Джона Ґолта». Якщо ви вважаєте, що я потребую ваших людей більше, ніж вони мене, ухваліть відповідне рішення. Якщо ви розумієте, що я здатна керувати локомотивом, але ваші люди не здатні побудувати залізниці, робіть інший висновок. Отже, ви збираєтеся заборонити своїм людям обслуговувати цей локомотив?

– Я не казав, що ми це заборонимо. Я й словом не обмовився про таку заборону. Але… Але ви не можете примусити людей ризикувати життям у ніким не перевіреному місці.

– Я не збираюся нікого примушувати йти у цей рейс.

– Що ж ви збираєтеся робити?

– Шукатиму добровольців.

– А як ніхто не зголоситься?

– Це вже не ваш клопіт, а мій.

– Але дозвольте вас попередити, що я не радитиму їм погоджуватися на вашу пропозицію.

– Та заради Бога. Радьте все, що вам заманеться. Кажіть, що завгодно. Тільки не позбавляйте їх права вибору. Майте совість нічого їм не забороняти.

Оголошення, що з'явилося в усіх таґґартівських депо, було підписано: «Едді Віллерс, віце-президент, керівник виробничого відділу». Віллерс запрошував машиністів, охочих повести

перший склад потягу «Лінії Джона Ґолта», зголошуватися про це в його кабінеті не пізніше одинадцятої ранку п’ятнадцятого липня.

Вранці п’ятнадцятого числа, в чверть на одинадцяту, на столі в Даґні задзвонив телефон. Телефонував Едді з висоти свого кабінету навпроти її вікна в будівлі «Таґґарт Трансконтиненталь».

– Даґні, здається, краще тобі підійти сюди, – голос його лунав якось дивно.

Квапливо перебігши дорогу, мармуровими сходами і коридорами вона піднялася до дверей, де на табличці під склом досі було її ім’я: «Даґні Таґґарт».

Вона розчахнула двері.

У приймальній яблуку ніде було впасти. Люди стояли за столами, тиснулися біля стін. Побачивши її, всі враз замовкли і, як один, скинули капелюхи. Вона дивилася на сиві голови, на м’язисті плечі, на усміхнені обличчя своїх співробітників за столами, на Едді Віллерса біля дверей до кабінету. Всі розуміли, що слова зайві.

Едді так і залишився біля дверей. Натовп розступився, даючи їй дорогу. Едді повів рукою, вказуючи на стоси листів і телеграм, що лежали на столі.

– Даґні, зголосилися всі до одного, – мовив він. – Всі машиністи «Таґґарт Трансконтиненталь». Всі, хто міг, приїхали сюди аж від Чиказького відділення, – він знову кивнув на пошту. – А решта – ось… Правду кажучи, не дали про себе знати лише троє: один зараз у відпустці в північних лісах, другий у лікарні, а третій відбуває термін за незаконне керування автомобілем.

Даґні подивилася на машиністів. Урочисті вирази облич приховували усмішки. Вона схилила голову на знак подяки, застигши так на мить, немов вислуховуючи вирок, знаючи, що вирок цей адресований особисто їй, усім, хто перебував зараз у приймальній, і світу, що залишився за межами цих стін.

– Дякую вам, – мовила вона.

Більшість людей багато разів її бачили. І дивлячись зараз на Даґні, коли вона підняла голову, багато хто подумав – уперше і з подивом, – що їхня віце-президент і керівник виробничого відділу – жінка, і що вона справді розкішна.

Десь на гальорці хтось весело вигукнув:

– Геть Джима Таґґарта!

Після чого люди вибухнули радістю. Вони сміялися, кричали, плескали в долоні. Дотеп геть не вартий був такої реакції, зате він дав усім присутнім те, чого вони потребували. Вони немов вітали не сам жарт, а слова, що нахабно заперечили владу.

І кожен у кімнаті чудово це розумів.

Даґні підняла руку.

– Не поспішайте, – сказала вона, сміючись. – Зачекайте ще тиждень. Отоді в нас буде свято. І повірте, ми відзначимо його як належить!

Почали жеребкування. Даґні вийняла один папірець із купки згорнутих аркушиків з іменами усіх робітників. Переможця не було серед присутніх, зате в компанії його вважали одним із найкращих фахівців: Пат Лоґан, машиніст «Комети Таґґарта» з Небраски.

– Надішли Пату телеграму і повідом, що його понижено на посаді до машиніста товарняка, – звернулася вона до Едді. І невимушено додала, ніби рішення це було прийнято щойно, проте їй однак ніхто не повірив. – О, іще одне, напиши йому, що в цьому рейсі я перебуватиму разом із ним у кабіні локомотива.

Старий машиніст, який стояв поруч, усміхнувся і прокоментував:

– Міс Таґґарт, я знав, що так і буде.

Ріарден саме був у Нью-Йорку, тому Даґні зателефонувала йому зі свого кабінету.

– Генку, я планую завтра влаштувати прес-конференцію.

– Та невже?! – розреготався він.

– Саме так, – голос її пролунав серйозно, мабуть, аж занадто серйозно. – Газетярі раптом з’ясували, що я таки існую на світі, і почали ставити запитання. Хочу відповісти на них.

– Нехай тобі щастить.

– Дякую. А ти завтра будеш у місті? Добре, якби ти теж прийшов.

– Добре. Таке не можна проґавити.

Журналісти, що зійшлися в конторі «Лінії Джона Ґолта», – це були молоді громадяни, яких навчали вважати, начебто їхня робота полягає в тому, щоб приховувати від світу правду. День у день вони виконували одне і те ж: були присутні як глядачі при черговій знаменитості, яка видавала фрази про суспільне благо,

старанно сформульовані в такий спосіб, щоб позбавити їх будь-якого сенсу. Їхні щоденні обов'язки полягали в тому, щоб поєднувати слова у зручні комбінації, аж поки вони не починали складатися у послідовність, яка мала конкретне значення. Відтак вони просто не могли осягнути змісту жодної запропонованої розмови.

Даґні Таґґарт сиділа за столом у кабінеті, який швидше нагадував підвал якоїсь розвалюхи. Вбрана була в офіційний елегантний темно-синій костюм, який радше нагадував воєнні однострої, та в білу блузку, що чудово підкреслювала її статуру. Сиділа, випрямивши спину і тримаючись штивно, з дещо навіть надмірною гідністю.

Ріарден вмостився в кутку кімнати на зламане крісло, перекинувши довгі ноги через одне бильце, а спиною спершись на інше. Поводився зворушливо-неофіційно, мабуть, навіть занадто неофіційно.

Чистим і монотонним голосом у стилі воєнного донесення, не зазираючи в папери, а дивлячись просто на присутніх, Даґні повідомляла технічну інформацію стосовно гілки «Лінії Джона Ґолта», вказуючи точні характеристики рейок, несучу спроможність мосту, метод побудови та вартість. Потім із сухістю банкіра почала пояснювати фінансові перспективи залізниці, називаючи цифри чималих майбутніх прибутків.

– У мене все, – нарешті мовила вона.

– Усе? – перепитав один із репортерів. – Хіба ви не збираєтеся звернутися через нас до публіки?

– Так я ж оце щойно і звернулася.

– Але ж, чорт забирай… Тобто… Хіба ви не збираєтеся сказати щось на свій захист?

– Захист? А від чого я маю захищатися?

– Чи не хочете висловитися на підтримку своєї лінії?

– Я саме це і зробила.

Чоловік із вустами, складеними у вираз вічного сарказму, промовив:

– Отже, я хотів би знати – здається, саме так це сформулював Бертрам Скаддер, – як ми можемо убезпечитися від неприємностей, якщо ваша лінія виявиться неякісною?

– Не послуговуйтеся нею.

Інший запитав:

– Чи не поясните, що спонукало вас будувати цю лінію?

– Я вже казала: прибуток, на який я розраховую.

– Ах, міс Таґґарт, не варто таке казати! – екзальтовано вигукнув один із журналістів, геть іще хлопчисько. Він був новачок, тому поки що чесно ставився до своєї роботи, до того ж, хтозна-чому, Даґні йому подобалася. – Не кажіть такого, бо саме за це вас і сварять.

– Справді?

– Я і на мить не сумніваюся, що ви мали на думці дещо інше… До того ж, ви, напевно, хочете особисто все пояснити.

– Що ж, якщо бажаєте. В середньому прибуток від залізниці становить два відсотки від вкладеного капіталу. Галузь промисловості, що потребує так багато, а віддає так мало, слід вважати аморальною. Як я вже пояснила, вартість гілки відносно до руху, на який вона розрахована, дає мені змогу передбачити п’ятнадцять відсотків від наших капіталовкладень. Звісно, нині будь-який промисловий прибуток, вищий за чотири відсотки, прийнято вважати гендлярським. І все-таки я докладу максимальних зусиль, щоб «Лінія Джона Ґолта» дала мені двадцять відсотків прибутку. Саме з цієї причини я взялась будувати свою залізницю. Вас задовольняє моя відповідь?

Юнак дивився на неї безпорадно.

– Але, міс Таґґарт, ви ж не хочете заробляти лише для себе. Йдеться насамперед про дрібних вкладників? – з надією запитав він.

– Аж ніяк. Я один із найбільших акціонерів «Таґґарт Трансконтиненталь», тому моя частка загального доходу стане найвагомішою. А ось у містера Ріардена ще вигідніше становище, адже в нього немає пайщиків, з якими слід ділитися… Містере Ріарден, може, ви хочете щось сказати?

– Охоче, – погодився Ріарден. – Оскільки формула ріарден-металу – моя професійна таємниця, і враховуючи, що виробництво його коштує мені значно дешевше, ніж ви, шановні, можете собі уявити, я сподіваюся за кілька найближчих років здерти з суспільства двадцять п’ять відсотків прибутку.

– Містере Ріарден, що ви маєте на думці, кажучи: «Здерти з суспільства»? – запитав юний журналіст. – Якщо я правильно зрозумів вашу рекламу, то ваш метал має прослужити втричі довше за будь-який інший, а коштуватиме вдвічі дешевше… Хіба ж суспільство від цього не виграє?

– О, невже ви це помітили? – всміхнувся Ріарден.

– Невже ви обоє не розумієте, що ваші слова призначені для преси? – запитав чоловік із кривим посміхом.

– Але, містере Гопкінс, – із ввічливим подивом мовила Даґні, – невже для розмови з вами у нас можуть бути інші причини, крім як публікація власних думок?

– І ви хочете, щоб ми дослівно передали все, що ви сказали?

– Сподіваюся, ви зробите це, до того ж – не вагаючись. Будьте ласкаві записати одне формулювання, – дочекавшись, поки всі дістануть олівці, вона продиктувала: – Міс Таґґарт каже, відкрити лапки: «Я розраховую заробити купу грошей на «Лінії Джона Ґолта». Я вже їх заробила». Лапки закриваються. Щиро вам дякую.

– Джентльмени, чи є ще запитання? – поцікавився Ріарден.

Запитань не було.

– А зараз я хочу повідомити вам про відкриття гілки «Лінія Джона Ґолта», – сказала Даґні. – Перший потяг вирушить від станції «Таґґарт Трансконтиненталь» у Шаєнні, штат Вайомінґ, двадцять другого липня о шістнадцятій нуль-нуль. Спеціальний вантажний поїзд складатиметься з вісімдесяти вагонів. Його тягнутиме чотирисекційний дизельний тепловоз потужністю вісім тисяч кінських сил. Задля такої оказії я позичаю його у «Таґґарт Трансконтиненталь». Він рухатиметься без зупинок до «Вузла Ваятта», штат Колорадо, з середньою швидкістю сто шістдесят кілометрів на годину… Даруйте? – запитала вона, почувши, як хтось протяжно свиснув.

– Яка, ви сказали, швидкість, міс Таґґарт?

– Я сказала – сто шістдесят кілометрів на годину. Враховуючи всі нахили, повороти та решту моментів.

– Але хіба не варто було для початку дещо зменшити швидкість… Міс Таґґарт, невже у вас немає ані крихти поваги до громадської думки?

– Чому ж немає? Є. І якби не громадська думка, я б вважала достатньою швидкість сто п’ять кілометрів на годину.

– І хто поведе цей потяг?

– З цим у мене виникли були певні проблеми. Свої послуги запропонували всі без винятку машиністи компанії «Таґґарт». А також – помічники машиніста та кондуктори. Тому на кожне місце у бригаді поїзду довелося кидати жереб. Вестиме його Пат Лоґан, машиніст «Комети Таґґарта», за помічника йому буде Рей

Маккім. Я поїду разом із ними в кабіні тепловоза.

– Справді?

– Двадцять другого липня запрошую всіх на відкриття. Ми розраховуємо на представників преси. Цього разу я хочу мати широку рекламу і бачити на відкритті прожектори, мікрофони і телекамери. Пропоную розташувати кілька камер безпосередньо біля мосту. Коли він обвалюватиметься, матимете розкішні кадри.

– Міс Таґґарт, а чому ви не згадали, що я теж буду з вами на тепловозі?

Даґні подивилася на нього через усю кімнату і, зустрівшись поглядами, вони немов залишилися віч-на-віч серед цієї юрби.

– Звісно ж, містере Ріарден, – відповіла вона.

До двадцять другого липня вони не бачилися, – зустрілися вже на платформі в Шаєнні.

Ступивши на цю платформу, Даґні нікого не намагалася видивитись: почуття сплуталися; здавалося, вона не бачить ані сонця, ні неба, не чує гамору величезного юрмища, а цілком занурилась у хвилювання і світло.

І все одно першим вона побачила саме його, а потім не могла зрозуміти, скільки часу не зводила очей із Генрі. Ріарден спілкувався з кимсь біля локомотиву; співрозмовника вона не бачила.

У сірих сорочці й штанях він скидався на досвідченого механіка, проте всі навколо дивилися на нього, адже це був сам Генк Ріарден, очільник «Сталі Ріардена». Високо над його головою вона зауважила літери «ТТ» на блискучому сріблястому передку тепловоза. Його контури йшли назад, утворюючи націлену в простір стрілу.

Незважаючи на відстань і натовп, він негайно знайшов очима Даґні, щойно вона з'явилася на платформі. Перезирнувшись, вона зрозуміла, що їх обох сповнюють однакові почуття. Попереду була не врочиста поїздка, що визначала і її, і його майбутнє, а сповнений радості день. Вони завершили свою справу. І ніякого майбутнього зараз не існувало. Вони заробили своє теперішнє.

«Справжню легкість можна відчути, лише усвідомлюючи величезну власну значущість», – сказала вона колись Ріарденові. І хоч що означатиме цей день для інших, для Даґні з Генком його сенс полягав лише в них самих. Хай там що шукали б у

власному житті всі решта, вони вдвох відчували саме те, чого так прагли. Вони немов розмовляли одне з одним над головами натовпу.

А потім Даґні відвернулася.

Вона раптом помітила, що на неї теж дивляться, що її оточили люди, що вона сміється і відповідає на запитання.

Даґні не чекала, що прийде аж стільки людей. Вони заповнили платформу, стояли на рейках, запрудили площу перед станцією, дахи товарняків на запасній колії, тулилися перед вікнами будівель. Їх тягнуло сюди щось таке, що витало в повітрі; те, що примусило Джеймса Таґґарта в останній момент виявити бажання подивитися на відкриття гілки «Лінія Джона Ґолта». Але вона йому заборонила.

– Джиме, якщо ти прийдеш, я накажу викинути тебе з твоєї власної станції. Це не твоя подія, брате.

Представляти на відкритті «Таґґарт Трансконтиненталь» вона доручила Едді Віллерсу.

Дивлячись на юрму, їй було трохи незручно, що всі ці люди витріщаються на неї в такий неймовірно особистий момент, адже спілкування було неможливе, та водночас відчувала, що це правильно: вони мають бути тут, вони мусять побачити її, бо споглядати досягнення – найбільший дар, що його одна людина спроможна запропонувати іншим.

Вона ні на кого не тримала зла. Все, що пережила і відчула, перетворилося на зовнішній туман, нагадувало біль, який іще не згас, але вже значно послабився. Ніщо неприємне не могло встояти перед прекрасною реальністю, і сенс цього дня був такий сліпучий і несамовито ясний, немов сонячні зайчики на сріблястому металі локомотива: це мали усвідомити всі навколо, ніхто не повинен був мати сумнівів, тому їй було не до ненависті.

Едді Віллерс уважно стежив за Даґні. Він стояв на платформі серед «таґґертівських» чиновників, начальників відділів, політичних лідерів і різноманітних місцевих адміністраторів, яких умовляннями, підкупами, шантажем примусили дозволити вести потяг через міста зі швидкістю сто шістдесят кілометрів на годину. Цього дня і цієї миті звання віце-президента стало реальним для Едді: він гідно з ним упорався. Та, спілкуючись із людьми, Едді невідривно стежив за Даґні в натовпі. В синій сорочці й таких само брюках, вона не зважала на жодні

умовності, переклавши всі офіційні обов'язки на нього; її цікавив лише потяг, ніби вона була просто одним із членів поїзної бригади.

Помітивши Едді, вона підійшла і привіталася з ним за руку; в її усмішці поєдналося все, що і так було зрозуміло без слів.

– Що ж, Едді, сьогодні ти представляєш «Таґґарт Трансконтиненталь».

– Так, – тихо і врочисто погодився він.

Журналісти, налетівши із запитаннями, забрали від нього Даґні. У нього теж цікавилися:

– Містере Віллерс, яка політика «Таґґарт Трансконтиненталь» щодо цієї лінії? «Таґґарт Трансконтиненталь» за цієї ситуації є незацікавленим спостерігачем, – прокоментуйте це, містере Віллерс.

Едді старався щосили. Дивився на сонячні зайчики на полірованих деталях дизельного тепловоза. Та бачив перед собою лише сонце над лісовою галявиною і дванадцятирічне дівчисько, яке каже йому, що настане день, коли він допомагатиме керувати їй залізницею.

Звіддаля він дивився на бригаду поїзда, яка вишикувалася біля локомотива перед розстрільною командою фоторепортерів. Даґні та Ріарден усміхалися, ніби позуючи під час літнього відпочинку. Машиніст Пат Лоґан, посріблений сивиною, невисокий і жилавий чоловік, застиг із байдужим, дещо навіть зневажливим виразом обличчя.

У посмішці помічника машиніста, Рея Маккіма, могутнього молодого велетня, поєднувалася сором'язливість і почуття безперечної зверхності. Решта членів бригади вочевидь готові були підморгувати в об'єктив. Один із фотографів, сміючись, попросив:

– А чи могли б ви зробити приречений вираз обличчя? Мій видавець замовляв саме таку світлину.

Даґні і Ріарден відповідали на запитання журналістів. У їхніх словах не було вже ні іронії, ні гіркоти. Вони промовляли радісно. Говорили так, наче не відчували каверзних інтонацій деяких запитань. І зрештою репортерські запитання несподівано втратили свою підступність.

– Яких пригод і несподіванок ви чекаєте від цього рейсу? – запитав газетяр у помічника машиніста. – Чи розраховуєте ви дістатися до місця призначення?

– Навіть не сумніваюся, – відповів він, – як, зрештою, і ти, брате.

– Містере Лоґан, у вас є діти? Чи вимагали ви додаткового страхування? Йдеться про цей міст, якщо ви розумієте.

– Не ходіть по ньому, поки не проїде мій поїзд, – зневажливо кинув Пат.

– Містере Ріарден, а звідки ви знаєте, яку вагу здатні витримати ваші рейки?

– Звідки творець друкарського верстата знав, що його машина працюватиме? – запитанням на запитання відповів Ріарден.

– Міс Таґґарт, скажіть, будь ласка, що втримає поїзд вагою сім тисяч тонн на мосту, який важить лише три тисячі тонн?

– Мої розрахунки, – відповіла Даґні.

Представники преси, які зневажали свою роботу, не розуміли, чому сьогодні отримують від неї таку втіху. Один із них, молодий іще чоловік, який уже котрий рік мав доволі сумнівну репутацію, що зовні зістарило його чи не вдвічі, раптом мовив:

– Я зрозумів, ким би мені хотілося бути: репортером у відділі таких новин.

Стрілки станційного годинника показували п'ятнадцяту сорок п'ять. Члени поїзної бригади вирушили до гальмівного вагона в самий кінець потяга. Галас юрби поволі вщухав. Люди чекали на відправлення.

Отримавши повідомлення від зв'язківців на всіх ділянках дистанції, що простяглася до нафтових родовищ Ваятта за п'ятсот кілометрів від старту, станційний черговий вийшов на платформу і, поглянувши на Даґні, дав сигнал вирушати. Стоячи біля локомотива, вона підняла руку і повторила його жест, показуючи, що зрозуміла розпорядження.

Вервечка товарних вагонів тягнулася вдалечінь, нагадуючи своїми прямокутними зчленуваннями хребет. І коли у кінці потягу провідник підняв руку, вона відповіла йому помахом.

Ріарден, Лоґан і Маккім виструнчилися і завмерли, запрошуючи її першою піднятися до кабіни. І коли вона вже ступила на драбинчасту підніжку локомотива, один із репортерів згадав раптом іще одне запитання.

– Міс Таґґарт, – вигукнув він їй услід, – а хто такий Джон Ґолт?

Завмерши на мить над головами натовпу і не відпускаючи металевого поручня, вона відповіла:

– Це всі ми!

Після неї до кабіни піднявся Лоґан, услід за ним Маккім; Ріарден, який піднявся останній, упевнено захряснув за собою двері.

На тлі неба перед потягом зеленим засвітився семафор.

Зелені вогні горіли і між коліями, невисоко над землею, аж до далекого повороту, біля якого теж сяяло зелене око; яскраве літнє листя зусібіч ніби приєднувалося до ліхтарів.

Перед локомотивом двоє чоловіків тримали в руках білу шовкову стрічку – керівник відділення Колорадо і головний інженер Нілі, який таки залишився на будівництві. Едді Віллерс мав перерізати стрічку, відкриваючи нову лінію.

Фотографи запропонували йому стати з ножицями в руках, повернувшись спиною до тепловоза і пояснили, що він має повторити церемонію двічі – їм потрібно було вибрати вдаліший знімок; напохваті була навіть запасна стрічка. Едді вже готовий був погодитися, аж раптом зупинився і мовив:

– Ні. Хроніка має бути чесна.

Голосом справжнього віце-президента, спокійно і владно, він наказав, тицьнувши пальцем у бік фотокамер:

– Відійдіть трохи… Ще далі. Сфотографуйте, як я перерізатиму стрічку, а потім якнайшвидше відходьте з колії.

Фоторепортери скорилися, квапливо відійшовши від тепловоза. Залишалася хвилина. Повернувшись спиною до об’єктивів, Едді став між рейок. Ножиці в його руках уже торкалися до стрічки, аж раптом він зняв капелюха і відкинув його вбік, не відриваючи погляду від локомотива. Легкий вітерець ворушив його біляве волосся. Тепловоз перетворився на велетенський срібний щит із емблемою Ната Таґґарта.

Едді Віллерс підняв руку точнісінько в ту мить, коли стрілки на станційному циферблаті показали четверну годину дня.

– Пате, рушай! – гукнув він.

Щойно локомотив рушив, він перерізав білу стрічку і відскочив убік.

Едді дивився на віконце кабіни, що пропливало повз нього, і на Даґні: вона весело помахала йому рукою. А потім тепловоз проїхав, і він залишився стояти обличчям до вележлюдної платформи, яка то з’являлася, то зникала перед ним у розривах

між вагонами.

Зеленаво-сині рейки бігли їм назустріч, немов два струменя, що витікали зі спільної точки далеко за обрієм. Шпали, що налітали спереду, перетворювалися під колесами у гладкий потік. Обабіч локомотива земля обернулася на пливку смугу. Дерева і телеграфні стовпи ґвалтовно вистрибували назустріч і так само різко відлітали назад. Повз них зеленим річищем ліниво текла рівнина. Широка хвиля бескидів на небокраї мовбито рухалася за потягом.

Даґні не відчувала стукоту коліс. Рух перетворився на лагідний чіткий політ, неначе тепловоз висів над рейками, спираючись на повітряний потік. Швидкості вона теж не відчувала. Просто дивувалася, що спереду на них набігають нові й нові зелені вогні семафорів, відразу ж відлітаючи назад. Вона чудово знала, що відстань між ними – понад три кілометри.

Стрілка спідометра на пульті перед Патом Лоґаном стояла на позначці сто кілометрів на годину.

Умостившись у кріслі кочегара, вона час до часу глипала на машиніста. Він сидів вільно і невимушено, ледь нахилившись уперед, і ніби випадково поклавши долоню на важіль перемикача швидкості, але очі його невідривно стежили за колією перед локомотивом. В його поставі прочитувалася невимушеність майстра, упевненого в собі аж до недбальства, до неприпустимої легкості, проте ця легкість потребувала неймовірної зібраності та зосередження, доведених до нещадного абсолюту. Рей Маккім сидів на лавиці за ними. Ріарден стояв посеред кабіни.

Стояв, встромивши руки в кишені. Його не цікавило ніщо, крім колії: він пильно вдивлявся в рейки.

«Власність, – думала Даґні, озираючись на нього. – Чому тут зараз немає тих, хто не розуміє її суті та сумнівається в її реальності? Ні, вона залежить не від паперів, печаток, дарчих і доручень. Ось вона – в Ріарденових очах».

Звуки, що переповнювали кабіну, здавалися частиною простору, який вони долали. До монотонного гулу двигунів додавався різноголосий вереск металу і його високий спів, тріпотливий дзвін шибок.

Повз них стрімко промайнула водонапірна вежа, дерево, хистка халабуда, елеватор…

Їхній рух був схожий на ковзання щітки «двірника» вітровим

склом: вони здіймалися, виписуючи криву лінію, а потім знову опускалися. Телеграфні дроти мчали наввипередки з потягом, ритмічно злітаючи до стовпів і провисаючи між ними, немов записана в небі кардіограма молодого і здорового серця.

Даґні вдивлялася вперед, у марево, що в ньому разом із рейками плавилася відстань; у серпанок, що будь-якої миті міг розірватися, оголивши нещастя. Їй було невтямки, чому в кабіні почувається значно спокійніше, ніж у вагоні, – тут, де будь-яку несподівану перепону візьме на себе лобове скло і… її власні груди. Всміхнулася, бо розуміла відповідь: бачачи все на власні очі, почуваєшся в безпеці, – на відміну від сліпого відчуття руху в незнане, упокорення невідомій силі, що несе тебе вперед. Це найвеличніше щасті буття: не довірятися, а знати.

Через скляні панелі вікон у кабіні поля здавалися ще просторішими: земля була так само відкрита для руху, як і для зору.

Ніщо не є далеким, усього можна досягти. Ледь помітивши попереду мерехтіння озеречка, наступної миті вона була вже поруч із ним, і відразу ж воно відлетіло назад.

«Зв’язок між зором і дотиком напрочуд ущільнився, – думала вона, – між бажанням і його здійсненням, між…»; після паузи слова спалахнули самі по собі: «Між душею і тілом». Спершу марення, а потім його фізична форма. Спершу думка, а потім цілеспрямований рух єдино можливою прямою до обраної мети. Чи перше без другого має бодай якийсь сенс? Хіба не аморально – жадати без руху чи рухатися без мети? Чия зла воля підступно скрадається світом, намагаючись зруйнувати зв’язок між першим та другим? Намагаючись скерувати їх одне проти одного?

Даґні струснула головою. Не хотілося міркувати чи дивуватися, чому світ позаду неї став такий, як є. Їй було байдуже. Вона полетіла з нього зі швидкістю сто шістдесят кілометрів на годину. Схилившись до ледь відчиненого вікна, вона немов пірнула у вітер, що здував волосся з її чола. Даґні відкинулася на спинку, не відчуваючи нічого, крім насолоди вітром.

Та її розум не мав перепочинку. Уламки думок пролітали крізь нього, як миготливі телеграфні стовпи при дорозі. «Фізична насолода? – міркувала вона. – Сталевий потяг… мчить по рейках із ріарден-металу… його живить енергія палахкої

нафти і електричних генераторів… це фізичне відчуття фізичного руху у фізичному просторі… та в ньому причина і сенс того, що я зараз відчуваю?.. невже це і називають низькою тваринною радістю – коли геть байдужа думка, що рейки під нами можуть розлетітися вщент… цього, звісно, не станеться, та мені було б однаковісінько, бо я вже пізнала цю радість… невже оце і є низька, плотська, принизлива тілесна насолода?»

Заплющивши очі, Даґні усміхалася. Вітер куйовдив її волосся.

А розплющивши, побачила Ріардена, який стояв перед нею і дивися так само, як щойно споглядав рейки. Всю її силу волі враз ніби змело одним м’яким ударом, позбавивши сил навіть поворухнутися. Відкинувшись на спинку крісла, вона дивилася йому в очі, а вітер окреслював контури її тіла під тонкою синьою сорочкою.

Ріарден відвернувся, і вона знову почала дивитися у вікно.

Даґні не хотілося думати, але думки лунали і лунали, як вуркотіння моторів, як гуркіт у кабіні локомотива. Глянула вгору. «Дрібна металева сітка на стелі, в кутку низка клепок, що з’єднують сталеві листи – хто це все змайстрував? Дужі та грубі чоловічі руки? Хто дав Пату Лоґану хист за допомоги чотирьох циферблатів і трьох держаків з’єднувати воєдино несамовиту потужність шістнадцятьох розташованих за кабіною двигунів, примушуючи їх скоритися вільній людській руці? Невже все це, разом із розумом, який їх породив, дехто з людей вважає недостойним? Невже це і є оте, що деякі люди називають низьким тяжінням до фізичного світу? Чи це і є поневолення матеріальним світом? Де в цьому видно капітуляцію душі перед плоттю?»

Даґні вкотре хитнула головою, силкуючись відкинути такі думки геть за вікно, щоб вони розтрощилися об насип. Поглянула на осяяні літнім сонцем поля. Їй не треба було думати, адже всі ці запитання – лише часточки знаної правди, знаної завжди. Нехай собі відлітають назад, як телеграфні стовпи. Те, що вона знала, радше нагадувало дроти, що безперервною лінією текли повз вікно. Вся ця мандрівка, всі почуття, вся земля, дарована людині, вкладалося в слова: як усе просто і справедливо!

Обвела поглядом пейзаж за вікном. Вона вже давно зауважила людські постаті, що хтозна чому повсякчас виникали

біля колії. Але вони пролітали так швидко, що Даґні не відразу поєднала кадри цієї кінострічки і збагнула сенс. Після завершення будівництва вона змушена була поставити охорону, але той людський ланцюжок вздовж залізниці вона просто не могла найняти. Через кожних півтора кілометри, біля стовпа, виростала нова постать. Це були і школярі, й зігнуті старі; всі озброєні абичим – від дорогих рушниць, до дерев'яних мушкетів. На головах – залізничні картузи. Серед них були і сини працівників фірми «Таґґарт…», і старі залізничники, які віддали дорозі все своє життя. Охороняти потяг вони прийшли з власної волі. І, пропускаючи повз себе локомотив, кожен виструнчувався і салютував своєю зброєю.

Зрозумівши це враз, Даґні розсміялася. Вона реготала, здригаючись, мов дівчисько; до її сміху домішувалися сльози полегшення. Пат Лоґан, легенько всміхнувшись, кивнув їй; він уже давно помітив цей почесний караул. Даґні притулилася до відчиненого вікна і широко та переможно розкинула руки, відповідаючи на привітання людей при дорозі.

На маківці далекого пагорба помітила гурт людей, які відчайдушно махали потягу, що наближався. Сірі сільські хатинки було розкидано долиною; здавалося, їх тут колись розсипали і забули: дахи осіли і перехнябилися, час витер зі стін фарбу. Можливо, в них мешкали багато поколінь, і плин життя тут не позначало нічого, крім сонця, що рухалося зі сходу на захід.

Ці люди зібралися зараз на вершечку пагорба, щоб побачити срібну комету, яка розтинала їхню рівнину, як звук сурми розтинає тяжку порожню тишу.

Будинки почали виникати дедалі частіше і ближче до колії; вона помічала людей – у вікнах, на ґанках, десь далеко на дахах. Бачила юрми на перехрестях. Дороги мелькотіли спицями колеса, і вона не могла виокремити постаті: лише руки, що вітали поїзд, гойдаючись, як гілки, наполохані його з'явою. Люди збиралися під червоними вогнями семафорів, під засторогами: «Зупинися. Роззирнися. Прислухайся».

Станція, повз яку вони пролетіли, перетинаючи містечко зі швидкістю сто шістдесят кілометрів на годину, від платформи і до самісінького свого даху, скидалася на живу скульптурну композицію, яка вимахувала руками. Вона помітили самі лише руки, підкинуті в повітря капелюхи і щось, що вдарилося об

борт локомотива – букет квітів.

Відлітали назад кілометри і станційні міста, що в них вони не зупинялися, перони, запруджені людьми, які прийшли тільки на те, щоб побачити, привітати і здобути надію. Під чорними від сажі карнизами старих станцій висіли гірлянди квітів, обшарпані стіни прикрашено прапорами. Все було, мов на картинках у підручниках з історії залізниць, що вона їх, малою, роздивлялася, і яким заздрила, – коли люди збиралися разом лише для того, щоб побачити перший у своєму житті потяг. Так було тоді, коли країною проходив Нат Таґґарт, а зупинки на його шляху приваблювали людей, які прагнули побачити нове досягнення людського духу. «Той вік минув, – думала Даґні, – змінилися покоління. Люди не знали радісних подій, а бачили лише тріщини, що кожного року дедалі глибше прокреслювали стіни, зведені моїм пращуром. Але ось вони знову прийшли сюди, як приходили за його життя, спонукані таким же покликом серця».

Поглянула на Ріардена. Не зважаючи на юрми за вікном, байдужий до їхнього захвату, він схилився на перегородку в кабіні й стежив за якістю колії та рухом потяга з професійним зацікавленням досвідченого експерта; вся постать демонструвала, що він відкинув недоречні думки на кшталт: «Їм це подобається», натомість в його серці лунає дещо цілком інакше: «ВДАЛОСЯ!»

Ця висока постать у сірій сорочці й таких само штанях здавалася голою. Штани підкреслювали довгі ноги, впевнена і невимушена поза свідчила про готовність кинутися вперед за щонайменшої потреби; короткі рукави відкривали силу жилавих рук; у розщепнутому комірі сорочки видно було пружну шкіру.

Даґні відвернулася, спохопившись, що занадто часто дивиться на нього. Проте цей день не мав зв’язку ні з минулим, ні з майбутнім; думки її не передбачали жодних наслідків; вона не бачила продовження, лише убивчо-чітко відчувала, що його присутність є для неї визнанням сенсу самого цього дня, як запорукою польоту потяга є його рейки.

Знову глянула на нього, але вже навмисне. Він теж дивився на неї.

Не відвернувся, не відвів очей, а зустрів її погляд холодно, не приховуючи намірів.

Даґні зухвало всміхнулася, не надто замислюючись про

справжнє значення своєї усмішки, знаючи лише, що дужчого удару по цьому незворушному обличчю завдати не здатна.

Раптом запраглося побачити, як здригнуться ці риси, почути, як зірветься скрик із цих вуст… А потім неквапно відвернулася, збентежена дивним почуттям, не знаючи, чому їй раптом перехопило подих.

Зручніше вмостившись у кріслі, дивлячись просто вперед, все одно розуміла, що він так само переповнений нею, як і вона ним. І це все поглинальне відчуття дарувало їй особливе задоволення. Закидаючи ногу на ногу, спираючись ліктем на підвіконня, поправляючи волосся, вона думала тільки про одне: чи він це бачить?

Вони пролітали місто за містом. Дорога пішла вгору похмурою, ворожою до людей місцевістю. Рейки дедалі частіше почали зникати за поворотом, верхів'я гір підсунулися ближче, пейзаж немов почав брижитися. Пласкі каміні сходи Колорадо впритул підійшли до колії, а небо в далечині хвилями загромаджували сині гори.

Десь попереду закуріли дими над заводськими трубами, з'явилися лінії електропередач і височезна сталева будівля, схожа на довгу голку. Вони під'їжджали до Денвера.

Даґні поглянула на Пата Лоґана. Він подався вперед; пальці стиснулися, погляд став напруженіший. Як і вона сама, Пат чудово уявляв загрози, пов'язані з перетином міста на такій швидкості.

Збігали хвилини, але вони були єдиним цілим. Спершу виникли поодинокі силуети, вкрослі в заводи, що проносилися повз вікна, потім з'явилися розмиті обриси вулиць, далі перед ними простяглася дельта залізничних колій, схожа на ту, що втягувалася у вирву вокзалу «Таґґарт», і ніщо, крім ланцюжка крихітних зелених вогників на землі, їх не захищало.

Із висоти кабіни вони споглядали товарняки, що пролітали, перетворюючись на суцільні стрічки дахів; потім просто перед ними розчахнулася чорна прірва депо; і майже відразу – вибух звуку, стукіт коліс під скляним склепінням і вітальні вигуки натовпу, який, немов рідина, гойдався в сутінках біля сталевих колон; далі – мерехтіла арка і ланцюжок зелених вогників у небі, що нагадували ручки вбудованих у простір дверей, які по черзі відчинялися перед ними.

І знову помчали, летячи, запруджені автівками вулиці,

відчинені вікна, з яких визирали люди, і хмарка паперових сніжинок, що спурхнула з даху якогось далекого хмаросяга, висипана кимсь, хто, побачивши стрімку срібну кулю, зупинився провести її поглядом.

А потім вони опинилися за містом, на скелястому схилі, й несподівано-жаско перед ними виросли гори, ніби місто скинуло їх із плеча на гранітну стіну, на вузький карниз, що вчасно трапився під руку. Потяг тиснувся до стіни прямовисної скелі, земля котилася кудись униз, велетенські завали кострубатих брил здіймалися вгору, покидаючи їх самих мчати в синіх сутінках, не бачачи ані землі внизу, ані неба над головою.

Вигини залізниці перетворювалися на кола, закладені між скель, ніби намагаючись стерти потяг на порох. Але колія завжди вчасно проходила крізь них, і гори розступалися, розлітаючись двома піднятими крилами від точки, в якій сходилися рейки: одним – зеленим, укритим килимом із вертикальних голок-сосон, і другим – червонясто-брунатним, із голого каменю.

Дивлячись у відчинене вікно, Даґні бачила сріблястий бік тепловоза, що повис над порожнім простором. Далеко внизу тоненька ниточка струмка перестрибувала з виріжка на виріжок, а папороті, що схилилися над водою, якщо пильніше придивитися, виявлялися тремтливими кронами беріз. Вона бачила, як позаду, на тлі гранітної скелі, вигинається потяг; бачила довгі осипи рваного каміння, петлі синьо-зеленої колії, що розкручувалася за потягом.

Попереду, зануривши кабіну в темряву, на все вітрове скло виросла кам’яна стіна. Здавалася, вона так близько, що зіткнення уникнути неможливо. Але верескнули на віражі колеса, і світло повернулося. Даґні побачила поперед себе вузьку поличку вздовж урвища і рейки, що простягнулися по ній. Тій поличці не видно було кінця-краю. Ніс локомотива задерся просто в небо. Ніщо не здатне було зупинити їх, втримати на землі, крім двох смужок синьо-зеленого металу.

«Узяти на себе гуркотливий натиск шістнадцятьох двигунів, – подумала вона, – вагу семи тисяч тонн сталі та вантажу, витримати їх, утримати і розвернути по кривій – цю неймовірну роботу виконували зараз дві смужки металу завширшки, як її рука. Завдяки чому це стало можливо? Яка

сила надала невидимому розташуванню молекул тієї міцності, що від неї залежали зараз їхні життя і життя людей, які очікували прибуття цих вісімдесятьох вагонів?»

Вона побачила лице чоловіка і його руки, осяяні полум'ям лабораторної печі, світлом білої смужки рідкого металу.

Даґні не могла впоратися з почуттями, що раптово накотилися на неї, не могла їх стримати; навстіж розчахнула двері машинного відділення і, охоплена струменем звуку, що ніби набув фізичної ваги, кинулася до серця гуркітливого локомотива.

Здавалось, вона перетворилася на єдине почуття – на слух, що обріс плоттю, і цей слух сповнився довгим, колихким криком, який то спадав, то наростав. Дивлячись на велетенські генератори у гойдливій, замкненій металевій коробці, Даґні подумала, що хотіла їх побачити, бо всепоглинальне відчуття перемоги пов'язане саме з ними, з її любов'ю до цих машин, із сенсом всього її життя – обраною роботою. На гребені цього шквалу емоцій вона буквально шкірою відчувала, що от-от вдасться осягнути щось незбагненне досі, але таке, що конче слід було знати. Вона заливчасто розсміялася, але не почула свого сміху; безперервне ревище навколо поглинало решту звуків.

– Лінія Джона Ґолта! – викрикнула Даґні лише для того, щоб не почути жодного слова, що злетіло з її вуст.

Вона повільно йшла вздовж моторного відсіку – вузьким коридором між двигунами і стінкою, – почуваючись непроханим гостем, який вдерся в нутро живої істоти, під її срібну шкіру, спостерігаючи життя, що пульсувало в сірих металевих циліндрах, вигнутих рурках, оточених лопатями вентиляторів, схованих за сіткою. Колосальна сила, що сповнювала ці машини, по невидимих каналах переливалася до тонких стрілок під скляними циферблатами, до червоних і зелених вогників, що підморгували з панелей, до довгих вузьких шаф із написами: «Висока напруга».

«Чому, дивлячись на машини, я завжди почуваюся впевнено і радісно?» – подумала Даґні. Їхні величезні обриси ніяк не могли вмістити в себе два нелюдських за своєю природою поняття: безпричинне і безцільне. Кожна деталь двигунів була матеріальним утіленням відповіді на запитання: «Чому?» і «Навіщо?», як сходинки її життя, напрямку, обраного тим

різновидом розуму, що вона його шанувала. Двигуни тепловоза становили для неї моральний кодекс, втілений у сталі.

«Вони живі, – думала вона, – тому що є фізичною оболонкою дії живої сили – розуму, що зумів осягти всю їхню складність, надати їй форми та обдарувати метою». На мить їй здалося, що двигуни стали прозорі, і вона бачить їхню нервову систему. Цю мережу утворювали зв'язки, складніші та значущіші, ніж просто дроти й електричні коливальні контури: раціональні зв'язки, створені людським розумом.

«Вони живі, – думала вона, – і їхня душа керує ними збоку. І душа ця є в кожній людині, здатній бути з машиною на рівних. Якщо душа ця зникне, зупиняться і мотори, адже саме вона підтримує їхній рух – не нафта, що тече трубопроводами під її ногами, бо тоді нафта знову перетвориться на звичайнісінький мінерал; не сталеві циліндри, які перетворяться тоді на іржаві плями на стінах дикунських печер… Ні, саме душа – сила живого розуму, сила думки, вибору і мети».

Даґні повернула в бік кабіни; їй кортіло сміятися, уклякнути, вознести до неба руки, щоб випустити на волю те, що її переповнювало, розуміючи водночас, що це почуття неможливо висловити.

Вона завмерла. На сходинках перед дверима кабіни стояв Ріарден. Він дивився на неї, ніби знав, навіщо вона тут, знав, що з нею коїться. Обоє нерухомо застигли, тіла перетворилися на погляд, що поєднав їх у вузькому коридорі. Биття, що її переповнювало – биття моторів, – ішло і від нього; гуркітливий ритм позбавляв її самовладання. Не мовлячи й слова, вони повернулися до кабіни, знаючи, що пам'ять про цю мить назавжди залишиться з ними.

Скелі попереду перетворилися на ясне рідке золото. В долинах унизу вже густішали тіні. Сонце опускалося за верхів'я, що височіли на заході. Вони мчали туди, здіймаючись до сонця.

Небо вже темнішало, набуваючи кольору зеленаво-блакитних рейок, аж у далекій долині вони помітили димові труби. Це було одне із нових міст Колорадо – тих, що самі по собі виростали навколо нафтового родовища Ваятта. Даґні помітила кутасті контури сучасних будівель, пласкі дахи, величезні вікна. Через відстань неможливо було вирізнити людські постаті. І саме тоді, коли вона подумала, що в такій далечині ніхто, звісно ж, не стежить за потягом, звідкілясь із-за будинків у небо

здійнялася ракета, що злетіла над містом, розсипавшись споночілим небом золотими зірочками. Люди, яких вона не бачила, чекали потяга на схилі гори, вітаючи його салютом, що осяяв сутінки вогняним дощем, ознакою свята чи воланням про допомогу.

За наступним поворотом несподівано відкрилася простора далечінь, а не дуже високо над землею світилися два електричних вогні – білий і червоний. Це були не літаки – Даґні помітила металеві рами під ними і відразу збагнула, що то бурові установки «Нафти Ваятта»; колія пішла вниз, земля ніби розчахнулася назустріч потягу, немов розступилися гори, а внизу, біля підніжжя гори Ваятта, через темну розпадину каньйону було перекинуто міст із ріарден-металу.

Вони мчали вниз, Даґні забула точний градус нахилу, забула радіуси віражів поступового спуску, їй здавалося, що потяг просто летить униз, пірнає сторч головою… Міст ріс їм назустріч – невисокий, квадратний, із мереживного металевого сплетіння: кілька зеленаво-блакитних балок, осяяних запізнілим сонячним променем, що пробився крізь якусь щілину гірської вервечки. Біля мосту скупчилися люди, юрма нагадувала темну пляму і негайно пересунулася кудись на самісінький край її свідомості. Даґні почула прискорений перестук коліс – якась музична тема, що вгадувалася в їхньому посиленому ритмі, збурунювала її, голоснішала – і ось залунала в кабіні, хоча вона й розуміла, що все відбувається лише в її голові; це був «П’ятий концерт» Гейлі, і Даґні подумала: невже він написав свій концерт на честь цього дня? Невже і він відчував щось таке саме? А потяг мчав дедалі швидше; здавалося, що вони вже відірвалися від землі, що гори підкинули їх на трампліні, й зараз потяг протинає простір… «Це буде нечесне випробування, – подумала Даґні, – ми не торкнемося до мосту…» Над нею застигло Ріарденове обличчя; закинувши голову, вона могла бачити його очі… Застогнав метал, затарабанили колеса під тепловозом, у вікнах замиготіли діагональні стійки мосту – зі звуком металевого стержня, що дзвякав об один за одним стовпи паркану, – замиготіли і зникли, швидкість скерованого вниз руху вже підносила потяг догори, аж раптом кабіну оточили бурові вишки «Нафти Ваятта»…

Пат Лоґан обернувся до них; ледь усміхаючись, поглянув на

Ріардена. Той мовив:

– Ось ми й приїхали.

Знак на даху повідомляв: «Залізничний вузол Ваятта». Даґні витріщилася на нього, відчуваючи щось не те; і не відразу збагнула, в чому річ: станційний знак не рухався. Найнесподіванішим враженням усієї подорожі стала саме ця мить – зупинка.

Звідкілясь долинули голоси, Даґні поглянула вниз і побачила на платформі людей. А потім двері кабіни навстіжень відчинилися. Вона зрозуміла, що має зійти перша, і ступила до порогу.

Відчула раптом, яке насправді тендітне в неї тіло, яка легенька її постать, що на мить застигла в повітрі. Узявшись за металеве поруччя, почала сходити. На півдорозі відчула на своїй талії чоловічі долоні, що, відірвавши її від сходів, підкинули у повітря і поставили на землю. Даґні не вірилося, що усміхнений хлопчисько перед нею – це Елліс Ваятт. Напружені, сповнені зневаги риси, які вона досі пам'ятала, зараз сяяли чистотою, енергією, радісним пожадання дитини до світу, створеного лише для неї.

Почуваючись непевно на твердій землі, схилилася йому на плече; обіймав її, вона сміялася, вслухалася в його слова, відповідала:

– Невже можна було сумніватися, що ми це таки зробимо?

Нарешті Даґні помітила обличчя людей навколо. Це були пайщики «Лінії Джона Ґолта», представники «Моторів Нільсена», «Автомобілів Гаммонда», «Ливарного цеху Стоктона» і всіх решти. Вони тиснули одне одному руки, промов не було; ледь зсутулившись, вона опиралася на Елліса Ваятта, відкидаючи пасма з чола і залишаючи на ньому плями сажі. Мовчки потиснула руки членам поїзної бригади, всі вони сяйливо всміхалися. Довкола зблискували спалахи, з нафтових вишок на схилах гір махали люди. У Даґні над головою, над усіма присутніми, останнє сонячне проміння висвітлювало срібний щит із літерами «ТТ».

Елліс Ваятт перебрав ініціативу на себе. Кудись повів її, звільняючи дорогу в натовпі зігнутою в лікті рукою, аж тут до них пробився один із фоторепортерів.

– Міс Таґґарт, – звернувся він, – може, хочете щось сказати людям?

Ваятт вказав на довгу вервечку товарних вагонів.

– Вона вже все сказала.

Потім вона опинилася за задньому сидінні відкритого авто, що підіймалося вихлястою гірською дорогою. Біля неї сидів Ріарден, а кермував Елліс Ваятт.

Спинилися біля будинку на самісінькому краєчку урвища; неподалік не було жодного житла, зате добре видно все нафтове родовище.

– Звісно ж, ви обоє залишитеся сьогодні в мене, – запропонував Ваятт, щойно вони переступили поріг. – Чи маєте інші плани?

Даґні засміялася.

– Не знаю, я про це взагалі не думала.

– До найближчого містечка годину їхати машиною. Туди і вирушила вся ваша поїзна бригада: ваші хлопці з відділення дають на їхню честь банкет. Святкує все місто. Але я сказав Тедові Нільсену і всім решта, що ми не влаштовуватимемо прийомів і не виголошуватимемо промов. Якщо ви, звісно, не заперечуєте.

– Боже милостивий, ні! – вигукнула Даґні. – Дякую, Еллісе.

Уже геть споночіло, коли вони нарешті сіли за стіл у кімнаті з широкими вікнами, умебльованій дорого, але стримано. За вечерею їх обслуговував єдиний, крім господаря, мешканець цього будинку: літній мовчазний індіанець – незворушний і ґречний. Кімнату освітлювали поодинокі вогники зсередини та ззовні: свічки на столі, прожектори на вишках і зорі.

– То ви тепер у грі? – запитував Елліс Ваятт. – Дайте мені лише рік, і я завалю вас роботою. Два состави цистерн на день – як вам таке, Даґні? А потім їх буде чотири чи шість… Скільки завгодно.

Він показав рукою на вогники в горах:

– Думаєте, це? Ні, це дрібничка порівняно з тим, за що я беруся.

Показав рукою на захід.

– Перевал Буена Есперанса. Кілометрів за вісім звідси. Всі дивуються, що я там вовтужуся. Нафтові сланці. Скільки років минуло, відколи всі втратили охоту видобувати нафту зі сланцю, бо це, мовляв дуже дорого? Та заждіть, скоро побачите результат процесу, що я розробив. Він дасть найдешевшу нафту, необмежені її запаси. Порівняно з ним найбільше родовище

здасться жалюгідною калюжею. Я вже замовив трубопровід Генку, – нам з вами доведеться збудувати звідси трубопровід в усі боки… Ой, даруйте. Я забув представитися там, на станції. Навіть не назвався.

Ріарден усміхнувся.

– Я вже зрозумів, хто ти.

– Перепрошую, сам не люблю такої легковажності, просто занадто розхвилювався.

– І що ж тебе так розхвилювало? – Даґні глузливо примружилася.

Ваятт коротко глипнув їй в очі; урочистий тон його відповіді дивно поєднувався з насмішкуватим голосом.

– Найчарівливіший ляпас, який я отримав за все своє життя, до того ж – цілком заслужено.

– Ти про нашу найпершу зустріч?

– Я про нашу найпершу зустріч.

– Не варто, ти мав рацію.

– Аякже. Щодо всього, крім тебе, Даґні. Знайти в тобі такий виняток із загального правила по стількох роках… Ай, нехай усі йдуть під три чорти! Може, ввімкнемо радіо і послухаємо, що про вас обох говорять сьогодні ввечері?

– Ні.

– Добре. Я теж їх не хочу слухати. Нехай самі себе слухають. Тепер вони гамузом посунуть до нас у двері. А ми командуватимемо.

Він подивився на Ріардена:

– Чого всміхаєшся?

– Завжди хотів побачити тебе таким, який ти є насправді.

– До сьогоднішнього вечора мені не випадало нагоди бути таким.

– І ти живеш тут самотиною, за стільки кілометрів від усього на світі?

Ваятт кивнув на вікно:

– Я живу за два кроки від усього на світі.

– А як спілкуєшся з людьми?

–Для ділових партнерів у мене є гостьові кімнати. Стосовно ж усіх решти, волію, щоб між нами завжди було якнайбільше кілометрів, – він нахилився і долив напоїв. – Генку, а чому ти не хочеш переїхати в Колорадо? Пошли до дідька той Нью-Йорк разом із усім Західним узбережжям! Тут – столиця Ренесансу.

Другого Ренесансу – відродження не живопису та кафедральних соборів, а нафтових вишок, електростанцій та двигунів із ріарден-металу. У нас був кам’яний вік, був вік залізний, а новий час назвуть віком ріарден-металу, бо немає межі тому, що стало можливо завдяки твоєму винаходу.

– Я збираюся придбати декілька квадратних кілометрів у Пенсільванії, – зауважив Ріарден. – Неподалік від мого підприємства. Дешевше було поставити філію тут, я раніше так і хотів, але всі знають, чому цей шлях тепер для мене закрито. І нехай вони йдуть до собачої матері! Все одно я візьму гору. Збираюся розширити завод, і якщо Даґні надасть мені три потяги на день до Колорадо, ми ще побачимо, де буде столиця другого Ренесансу!

– Дайте мені рік експлуатації поїздів «Лінії Джона Ґолта», дайте час зібрати докупи всю таґґартівську залізницю, і я надаватиму вам три поїзди на день – на лінії з ріарден-металу, що простелиться від океану до океану!

– Хто там казав, що потребує точки опори? – мовив Елліс Ваятт. – Дайте мені право безперешкодного руху, і я покажу їм, як перевернути Землю!

Даґні намагалася зрозуміти, чому їй так подобається сміх Ваятта. В голосах обох чоловіків і навіть у її власному лунала інтонація, якої вона ніколи досі не чула. Коли всі втрьох устали з-за столу, вона здивовано зауважила, що в кімнаті горять лише свічки, а здавалося, що їх оточує сліпуче сяйво.

Узявши до рук бокал, Елліс Ваятт сказав, поглянувши на своїх гостей:

– За світ, за землю, адже зараз вони здаються саме такими, якими і мають бути!

І він одним ковтком спорожнив келих.

Даґні почула дзвін розбитого об стінку скла тієї миті, коли з його тіла, вщерть сповненого неймовірною енергією, немов ударив електричний розряд. Це був не просто собі жест – на честь свята розбити бокал, – а різкий рух, сповнений гнівного бунту і люті, що більше скидався на мовчазний зболений стогін.

– Еллісе, – прошепотіла вона, – що сталося?

Він обернувся до неї. Його очі так само несподівано і бурхливо прояснілі, обличчя вирівнялося, замість дикої гримаси з’явилася м’яка усмішка.

– Вибач, – сказав він, – не зважай. Спробуймо думати, що це

всерйоз і надовго.

Землю внизу вже залило місячне сяйво, коли Ваятт повів їх зовнішніми сходами на другий поверх будинку, до відкритої галереї, на яку виходили кімнати для гостей. Побажав на добраніч, і його кроки прошелестіли сходами. Світло місяця немов послаблювало звуки, так само, як висвітлювало фарби. Ваяттові кроки віддалялися, а коли нарешті стихли, запанувала тиша, схожа на довгу самотину, наче на всій землі не залишилося жодної живої душі.

Даґні не пішла до своєї кімнати. Ріарден не поворухнувся. Галерею огороджували лише високі бильця, за якими починалася територія ночі. Кутасті рівні сходили вниз, тіні повторювали контури сталевих сплетінь бурових вишок, пролягаючи чорними лініями по світлому каменю. Кілька вогників, білих і червоних, мерехтіло в чистому повітрі, немов краплинки дощу, застиглі на краях сталевих балок. Вдалечині три невеличкі росинки вишикувалися в лінію вздовж залізниці Таґґартів.

За вогниками, в кінці простору, біля підніжжя білої дуги висів сітчастий прямокутник мосту.

Даґні відчувала ритм, що не відповідав ані руху, ані звуку; щось пульсувало поруч, немов колеса тепловоза досі стукотіли по рейках «Лінії Джона Ґолта».

Неквапно, хоча безмовний потяг і вимагав більшого, вона обернулася до Ріардена.

Вираз його обличчя вперше остаточно пояснив те, що вона й так чудово знала, – як саме завершиться подорож. Він дивився на неї всупереч усім уявленням про те, як це має робити чоловік; він не був розслаблений, млявий чи безглуздо пожадливий. Шкіра немов обтягнула його обличчя, надаючи особливої чистоти, точності форм, ясності та молодості. Ледь підтиснуті вуста підкреслювали контури напруженого рота. Тільки очі затягнув серпанок, під ними набрякли мішки, а погляд сповнювала дивна суміш ненависті й болю.

Потрясіння перетворилося на заніміння, що поширилося на все тіло – Даґні відчула, як стискається в неї горло і живіт; вона не помічала нічого, крім цієї німої конвульсії, що забивала подих. Але те, що вона відчувала зараз, означало лише одне: «Так, Генку, так… бо це теж частина нашої битви, хоча я не знаю, чому стається саме так… адже в нашому бутті, що

опирається їхньому животінню… наш великий хист, за який вони нас мордують, наша здатність бути щасливими… А зараз нехай оце станеться, без слів і запитань, тому що ми обоє цього хочемо…»

Все відбулось, наче вибух ненависті, наче удар батога, що обпалив її тіло: вона відчула на собі його руки, припала до нього животом, грудьми притислася до його грудей, його губи вп'ялися в її.

Рука Даґні ковзнула з його плеча на спину, потім до ніг, вістуючи про невимовлене бажання кожної з ним зустрічі. Відірвавшись від його вуст, вона безгучно і переможно сміялася, немов казала: «Генк Ріарден – строгий і неприступний Генк Ріарден із кабінету, схожого на чернечу келію, людина ділових перемовин, суворих угод – чи пам'ятаєш ти про них зараз? А я пам'ятаю і тішуся, що довела тебе до цього…»

Він не всміхався, обличчя його було обличчям ворога; піднявши її голову за підборіддя, Ріарден знов уп'явся в її вуста, немов хотів їх поранити.

Даґні відчула, як він тремтить, і подумала, що саме такий крик воліла почути – капітуляцію через муки спротиву. Та все ж вона розуміла, що перемога належить йому, що, сміючись, вона лише захоплюється ним, що її спротив – це покора, і вона щосили намагається зробити його перемогу ще приголомшливішою; він притискав її до себе, показуючи, що зараз вона лише інструмент для погамування його жаги, що його перемога означає її бажання скоритися. «Хай чим я є, – думала вона, – хай як пишаюся своєю відвагою, роботою, інтелектом і здібностями, – все це я дарую тобі заради втіхи твого тіла; я хочу прислужитися тобі цим, а ти прагнеш ушанувати мене найбільшою нагородою, на яку лише здатен».

На галереї в двох кімнатах горіло світло. Взявши Даґні за зап'ястя, Ріарден підштовхнув її до своєї кімнати, жестом показуючи, що він не потребує ні її згоди, ні її протесту. Не відводячи від неї очей, він замкнув двері. Витримавши його погляд, вона простягнула руку до лампи на столику і вимкнула світло. Підійшовши до неї, Ріарден знову ввімкнув світильник стриманим і недбалим порухом руки.

Вона вперше помітила усмішку в нього на обличчі: повільну, глузливу, чуттєву, що немов наголошувала на меті цього вчинку.

Уклавши Даґні в ліжко, він узявся зривати з неї одяг. Припавши обличчям до його тіла, торкала вустами шию, плечі. Розуміла, що будь-який вияв її жаги він сприйме як удар, що в душі його зараз накопичується несамовитий гнів, і що жодна ніжність не погамує його спраги.

Поглянувши на неї, оголену, Ріарден схилився, і Даґні почула голос, в якому лунав радше сповнений зневаги тріумф, аніж запитання:

– Ти цього хочеш?

Її відповідь швидше нагадувала зітхання, ніж слово: «Так», – видихнуте з заплющеними очима.

Вона усвідомлювала, що жмакає тканину Ріарденової сорочки, знала, що вуста, які торкаються до її вуст, – його, але більше ні в чому не існувало різниці між її та його єством, як не було цієї миті роз'єднано душі та тіла.

Крокуючи обраним шляхом сміливості й вірності, любові до життя, вони обоє усвідомлювали, що неможливо комусь щось дати, бо кожен мусить сам досягти бажаного, власними руками втіливши його до щонайменших дрібниць; віддавши роки металу, рейкам, двигунам, вони скорилися владі єдиної думки: задля особистої радості варто змінити землю, адже лише людський дух надає змісту неживій матерії, примушує її служити визначеній меті. Цей шлях привів їх до того моменту, коли, відгукуючись на якнайвищу, якнайвеличнішу мить життя, скоряючись захвату, що його неможливо висловити в жоден інший спосіб, людський дух спонукає тіло слугувати даром, перетворюючи його на доказ, на заохочення, на винагороду, на таку потужну радість, яка робить зайвими решту радощів буття. І він почув, як її дихання перейшло на стогін, а вона відчула, як здригається його тіло.

Розділ IX
Сакральне і профанне

Вона подивилася на багряні кільця, схожі на браслети, що від плечей до зап'ястків проступили в неї на руці. Світло пробивалося крізь венеційські штори на вікні незнайомої кімнати. Над ліктем красувався синець у темних краплинках запеченої крові. Рука лежала на ковдрі, накинутій на Даґні. Вона відчувала свої ноги і стегна, а решта тіла було незбагненно легке, воно ніби зависло у повітрі на зітканому з сонячного проміння ложі.

Повернувшись до Ріардена, вона подумала: від його колишньої стриманості, від крихкої, мов шкло, офіційності, від погордливої готовності відкинути всі почуття не лишилося й сліду. Цей новий Генк Ріарден лежав поруч із нею в ліжку після бурі, що ні він, ні вона не могли її означити; бракувало слів, не було засобів, але вона жила в їхніх очах, звернених одне на одного, і вони хотіли дати їй ім'я, сформулювати, поділитися нею.

Ріарден бачив немов осяяне внутрішнім світлом обличчя юної дівчини, на вустах якої квітла усмішка; пасемце волосся по щоці спадало на голе плече, очі дивилися так, ніби вона готова була прийняти будь-які його слова, змиритися з усім, що спаде йому на думку.

Він легенько відгорнув пасмо, обережно, мов найкрихкішу коштовність; затримав волосся в пальцях. Ріарден глянув Даґні в очі, аж раптом підніс пасмо до вуст. У тому, як він цілував її волосся, сяяла ніжність, але в рухах пальців тремтів відчай.

Відкинувшись на подушку, він завмер, заплющивши очі. Лице здавалося юним і сумирним. Побачивши його на мить спокійним, Даґні раптом усвідомила всю глибину нещасть, що звалилися на Ріардена; вона подумала, що все нарешті минулося.

Він підвівся, не дивлячись більше на неї. Обличчя знову стало порожнє і замкнене.

Піднявши з підлоги одяг, почав одягатися, стоячи посеред

кімнати спиною до неї. Він поводився не так, начебто її не було поряд, а так, начебто йому байдуже, що вона теж тут є. Точними, звичними економити час рухами він застібав сорочку, затягував пасок на штанах.

Схилившись на подушку, вона спостерігала, милуючись його зграбними рухами. Даґні подобалися ці сірі штани і сорочка – він здавався їй досвідченим механіком «Лінії Джона Ґолта», який опинився в полоні за ґратами з сонячного світла і тіней. Тільки от ґрати перетворилися на тріщини в стіні, нагадуючи переламану гілку «Лінії Джона Ґолта», завчасно сповіщаючи, що чекає на них там, за стіною, за венеційськими шторами… Втім, це може і почекати; їй зараз ні про що не хотілося думати. Даґні згадала перший доторк його вуст – вона могла собі дозволити тішитися спогадом, розтягнути мить, адже все решта зараз не мало жодного значення. Вона виклично всміхнулася до смужок неба, що зазирали крізь штори.

– Хочу, щоб ти знала, – Ріарден підійшов до ліжка, дивлячись на неї згори вниз. Він промовив це рівно, чітко і безбарвно. Вона покірно звела на нього погляд.

Ріарден продовжив:

– Я тебе зневажаю. Але ця зневага – дрібниця порівняно з тим, що я почуваю до себе. Я не люблю тебе. І ніколи не любив. Але я жадав тебе з найпершої миті, з найпершої зустрічі. Я жадав тебе, як жадають повію, з тією ж метою і з тієї ж причини. Два роки я проклинав себе, вважаючи, що ти безгрішна. Але це не так. Ти така ж низька тварина, як і я. Я мусив зненавидіти тебе за це знання. Але не можу. Вчора я вбив би кожного, хто б сказав мені, що ти здатна робити те, що я змушував тебе робити. Сьогодні я віддав би життя за те, щоб нічого не змінилося, щоб ти залишилася такою ж хвойдою, як є. Вся велич, яку я в тобі бачив… Я не проміняю її на непристойність твого хисту відчувати тваринну насолоду. Щойно ми були з тобою величні, пишалися власною силою. І ось що з нами сталося, ось що залишилося від нас… І я не хочу себе ні в чому дурити.

Він говорив повільно, ніби шмагав себе словами. В голосі не було жодних емоцій, крім силуваної приреченості; в інтонації лунало не прагнення виговоритися, а болісне – до самокатування – почуття обов’язку.

– Я пишався тим, що ніколи і нікого не потребував. Тепер я

потребую тебе. Я пишався тим, що завжди чиню згідно зі своїми переконаннями. І капітулював перед бажанням, яке зневажав. Це бажання принизило мій розум, мою волю, моє єство, мою життєву силу до мерзенної залежності від тебе – не від Даґні Таґґарт, якою я захоплююся, а від твоєї плоті, твоїх долонь, твого рота і тих кількох секунд, коли скорочуються м’язи твого тіла. Я ніколи не порушував власного слова. Я ніколи не порушував власної клятви. Я ніколи не робив такого, що варто було б приховувати. Тепер я змушений буду брехати, робити щось потайки і ховатися. Коли чогось хотів, я привселюдно казав про своє бажання і так само привселюдно досягав мети. І ось моє єдине бажання міститься в словах, які мені навіть вимовити огидно. Але це єдине бажання. Я хочу володіти тобою, і задля цього відмовлюся від усього, що мені належить: від заводу, від свого металу, від досягнень усього мого життя. Я хочу володіти тобою ціною, більшою за власне життя: ціною поваги до себе. І хочу, щоб ти це знала. Не хочу жодних претензій, жодних сумнівів, жодних ілюзій стосовно нашого вчинку. Не хочу дурити себе коханням, оцінками, вірністю чи повагою. Я хочу, щоб на нас не залишилося ні клаптика честі, за який можна сховатися. Я ніколи не просив для себе ласки. Я зробив те, що зробив, – це мій вибір. Беру на себе всі наслідки і всю відповідальність. Це розпуста – я приймаю її, і не існує вищої чесноти, від якої я відмовлюся задля цієї розпусти. Тепер, якщо хочеш дати мені ляпас, – давай. Мені дуже цього хотілось би.

Даґні слухала його, сидячи в ліжку, притиснувши до горла краєчок ковдри. Спершу, і Ріарден це бачив, її очі недовірливо і гнівливо потемнішали. А потім йому раптом здалося, що вона почала слухати уважніше і помічати дещо більше, ніж вираз його обличчя, хоча її очі невідривно стежили за ним. Здавалося, вона вслухається в певне одкровення, про яке досі гадки не мала. І Ріарден раптом відчув, що його немов осяває дедалі яскравіший промінь світла, відображення якого він уже бачив на обличчі Даґні: замість недовіри протупав подив, а потім дивна ясність, тиха й іскриста.

Коли він замовк, Даґні зайшлася сміхом.

Ріардена приголомшило, що в ньому не було люті. Даґні реготала весело, заливчасто, радісно, вільно і розкуто. Так сміються, не шукаючи проблеми, а збагнувши, що її не існує.

Вона рішуче, навіть дещо картинно, скинула з себе ковдру.

Встала, побачила на підлозі свій одяг і відкинула його ногою.

Ставши гола перед Ріарденом, вона сказала:

– Генку, я тебе хочу. В мені значно більше тваринного, ніж ти собі думаєш. Я хотіла тебе з найпершої миті нашого знайомства і соромлюся лише того, що відразу цього не второпала. Хтозна, чому так, але вже два роки поспіль найрадісніші моменти мого життя траплялися саме в твоєму кабінеті, коли я мала нагоду тебе бачити. Не порпатимусь у своїх почуттях. Зараз я просто це розумію і, Генку, мені не потрібно більше нічого. Хочу, щоб ти ділив зі мною ліжко, все решта – твоє і лише твоє. Тобі нічого не доведеться вдавати – не треба думати про мене, не треба дбати, я не збираюся зазіхати на твій розум, на твою волю, на твоє єство чи на твою душу, поки ти приходитимеш задовольняти найнижче своє бажання. Я лише тварина, яка не шукає нічого, крім насолоди, що ти її так зневажаєш; але я хочу зазнавати її від тебе. Ти готовий віддати за неї будь-яку найвищу чесноту, а я… Я їх не маю, тому мені нема чого віддавати. Я не шукаю чеснот, нащо вони мені? Я така ница, що готова віддати найвищу чесноту цього світу, тільки б побачити тебе в кабіні локомотива. Та побачивши тебе, я не буду байдужа. Не варто боятися, що ти раптом став залежний від мене. Це я тепер залежатиму від тебе і твоїх забаганок. Ти зможеш мати мене, коли заманеться, скрізь, де тобі закортить. Кажеш, цей світ розпусний? Але саме він дозволяє тобі прив’язати мене до себе надійніше, ніж будь-яку твою нерухомість. Можеш розраховувати на мене, як завгодно, і я не боюся цього визнати: мені нема чого від тебе захищати і нема чого оберігати. Вважаєш, що наші стосунки можуть становити загрозу твоїм досягненням, але ти помиляєшся. Я сидітиму за своїм столом і працюватиму, а коли життя враз стане нестерпне, мріятиму про ту винагороду, яку отримаю з тобою в ліжку. Ти назвав це розпустою? Я значно розпусніша за тебе: ти бачиш у цьому свою провину, а я пишаюся нашими стосунками. Я ставлю їх понад усе, чого досягла, понад збудовану залізницю. Якщо хтось попросить назвати найбільше досягнення в моєму житті, то відповім: «Я спала з Генком Ріарденом». Бо заробила це.

Коли він кинув її на ліжко, пролунало два звуки: сповнений муки стогін Ріардена та сміх Даґні.

* * *

Невидимий дощ поливав темну вулицю, його струмені блискотливими пацьорками стікали з ковпака ліхтаря на розі. Понишпоривши в кишенях, Джеймс Таґґарт з’ясував, що загубив хустинку.

Він стиха, але вельми роздратовано, лайнувся, ніби дощ, втрата носовичка і мокра голова були наслідком ворожих інтриг.

Бруківку вкривав тонкий шар багнюки; липка гидота чавкала під черевиками, а холод старанно силкувався залізти йому під комір. Джеймс не бажав нікуди рухатися, але й зупинятися йому теж не хотілося. Втім, він і не мав куди іти.

Вийшовши з кабінету після зборів правління, він раптом зрозумів, що вже не має жодних справ; попереду – довгий, марудний вечір, і ніхто не допоможе вдало його згаяти. Газетні передовиці проголошували тріумф «Лінії Джона Ґолта», про це ж учора весь вечір волало радіо. Заголовки розтягнули словосполучення «Таґґарт Трансконтиненталь» на цілісінький розворот, і він усміхнено приймав привітання. Всміхався, сидячи на чолі довгого столу на засіданні правління, поки директори розводилися про запаморочливий злет акцій компанії «Таґґарт» на біржі й обережно вмовляли показати письмову домовленість між ним та його сестрою – просто так, про всяк випадок, – а потім казали, що документ цілком легітимний і переконливо доводить, що тепер Даґні змушена буде негайно покинути «Таґґарт Трансконтиненталь»; обговорювали також перспективи блискучого майбутнього і визнавали, що компанія в неоплатному боргу перед Джеймсом Таґґартом.

Протягом наради Джеймс сидів, мріючи, щоб вона якнайшвидше завершилася, і можна було піти додому. Та опинившись надворі, зрозумів, що саме додому йому геть не кортить. Самотність його лякала, та йти просто не було куди.

Джим нікого не хотів бачити. Він пильно стежив за очима членів правління, які баляндрасили про його велич: за брехливими, маслянистими оченятами, що в них легко прочитувалася зневага до нього, і що найстрашніше – до самих себе.

Похнюпившись, він валандався під дощем, який сотнями голок колов його в шию. Щоразу, проходячи повз кіоск, він

відвертався. Газети наполегливо сповіщали про тріумф «Лінії Джона Ґолта» і вперто повторювали ім’я, якого він не бажав чути: Раґнар Даннескольд. Корабель, що прямував до Народної Республіки Норвегії з екстреним вантажем, минулої ночі захопив Даннескольд. Не знати чому, це повідомлення Джеймс сприймав як особисту образу. Почуття нагадувало те, як він ставився до «Лінії Джона Ґолта».

«Це все через застуду», – думав він. Йому не було б так зле, якби не гадські шмарклі; не варто й мріяти про достойний вигляд, якщо ти хворий (особисті якості тут ні до чого). «І що ви сьогодні від мене чекали? Щоб я вам заспівав чи станцював?» – гнівливо апелював він до уявних кривдників, що насміхалися з його непевного стану. Знову намагаючись намацати хустинку, Джеймс вилаявся і вирішив десь купити паперові серветки.

На протилежному боці жвавого колись майдану побачив світло у вікнах дешевої крамнички, що в цю пізню годину досі працювала. «Ось іще один кандидат у банкроти», – подумав Джеймс; ця думка його потішила.

У крамничці горіли всі лампи, кілька втомлених продавчинь чергували за порожніми прилавками, патефон рипів для єдиного апатичного покупця, який притулився в кутку. Музика приглушила роздратування в голосі Таґґарта: він попросив паперові серветки таким тоном, ніби саме продавчиня була винуватицею його застуди. Дівчина вже потягнулась до полиць, аж раптом обернулася і швидко глянула на Джеймса. Взявши упаковку, вона почала зацікавлено роздивлятися покупця.

– А ви, часом, не Джеймс Таґґарт? – поцікавилася вона.

– Саме так! – гаркнув він. – А вам що до того?

– Ой! – скрикнула вона, мов дитина на феєрверк, і подивилася на Таґґарта так, як, на його думку, можуть дивитися лише на кінозірок.

– Містере Таґґарт, сьогодні вранці я бачила в газеті ваш портрет, – швидко залопотіла вона; слабенький рум’янець вигулькнув на її щічках і відразу ж зник. – Там писали, яке це велике досягнення, і про те, що саме ви все зробили, тільки зі скромності не хотіли, щоб усі про вас знали.

– Ну… так і є, – мовив Таґґарт. Він уже всміхався.

– А ви точнісінько, як на фото, – прожебоніла вона, недорікувато дивуючись, і додала: – Це ж треба… Ви сам, особисто зайшли сюди!..

– І що ж тут дивного? – запитав він, почуваючись дещо не в своїй тарілці.

– Ну, я хочу сказати, що скрізь тільки й мови про те, що ви зробили для країни – і ось ви тут! Мені ще ніколи не випадало бачити такої людини. Я ніколи не опинялася поруч із кимось важливим, е-е-е, тобто, це все так, ніби я сама потрапила в газетні новини.

Для Джеймса це було нове відчуття, коли його присутність буквально осяває місце, де він з'явився; втому продавчині мов рукою зняло, ніби крамничка враз перетворилася на сцену високої драми і неймовірного дива.

– Містере Таґґарт, а це правда – те, що про вас написали в газетах?

– І що ж вони там написали?

– Про вашу таємницю.

– Про яку ще таємницю?

– Ну… Там казали, що коли всі були проти вашого мосту, бо не знали, витримає він чи ні, ви не виправдовувалися і нікого не переконували, а просто будували далі, бо не мали жодного сумніву, що міст витримає, хоча всі вважали інакше. Тому лінія – це проект Таґґартів, а ви були її таємним натхненником, але зберігали таємницю, бо вам байдужісінько, кого за це хвалитимуть.

Джеймс уже уявляв копію прес-реліза свого відділу зв'язків із громадськістю.

– Авжеж, – мовив він, – так воно і є.

Дівчина дивилася на нього так, що Джеймс мало сам не повірив.

– Містере Таґґарт, який неймовірний вчинок.

– А ви завжди так добре і так докладно… пам'ятаєте, що читаєте в газетах?

– А що ж… Мабуть, так… Усе цікаво. Все важливо. Подобається про таке читати, бо в моєму житті немає нічого визначного.

Вона сказала це без жалю до себе – бадьоро і навіть весело. Її голос і жести були по-юнацькому безцеремонні. Голівка розцяцькована каштановими кучериками, на кирпатому носику, між широко посадженими очима, пістрявіло кілька веснянок. Таґґарт подумав, що в неї цілком привабливе личко. Якщо лише звернеш на нього увагу. Але підстав його зауважувати Джеймс

не бачив. Здавалось би, цілком пересічне дівоче лице, за винятком жвавого, допитливого погляду, здатного на кожному кроці помітити щось бентежне, виняткове і несподіване.

– Містере Таґґарт, а як воно – почуватися видатною людиною?

– А як воно – почуватися юною дівицею?

Вона засміялася.

– Як на мене, просто чудово.

– Тоді вам живеться значно краще за мене.

– Як ви можете таке казати?

– Думаю, вам навіть пощастило, що ви не причетна до важливих подій, про які пишуть у газетах. До речі, а що саме ви вважаєте важливим?

– Ну… важливе…

– Що буває важливим?

– Це вже, містере Таґґарт, маєте пояснити мені ви.

– У світі не існує нічого важливого.

Дівчина недовірливо звела на нього очі:

– Невже це ви промовляєте такі слова в такий вечір!

– У мене на душі геть не святково, якщо вам цікаво це знати. Ще ніколи в житті я не мав такого паскудного настрою.

На превеликий Таґґартів подив, у дівочому погляді відчувалася така щира стурбованість, якої він іще зроду не бачив.

– Ви втомилися, містере Таґґарт, – тепло мовила вона. – Пошліть усіх під три чорти.

– Кого саме?

– Усіх, хто примушує вас сумувати. Це несправедливо.

– Що несправедливо?

– Те, що ви змушені зараз так почуватися. Ви пережили важкі часи, але виграли. Тому маєте повне право насолоджуватися перемогою. Ви це заробили.

– І що, думаєте, мені робити?

– Цього я не знаю. Але впевнена, що сьогодні у вас має бути свято, шикарна бучна вечірка, щоб до вас завітали різні знаменитості з шампанським, дарували вам різне… Ну, скажімо, ключі від міста чи щось таке… Не можна, щоб ви отак самотою блукали містом, купуючи дурнуваті паперові серветки!

– До речі, дайте їх мені, поки не забули, – похопився Таґґарт, даючи їй десятицентівку. – А щодо шикарної вечірки… То чи не

спадає вам на думку, що нині мені нікого не хочеться бачити?

Щиро замислившись, дівчина відповіла:

– А й справді. Я про це не подумала. Але тепер розумію, чому так сталося.

– І чому ж? – на це запитання він сам не мав відповіді.

– Бо всі навколо гірші за вас, містере Таґґарт, – зовсім просто, не намагаючись підлеститися, а констатуючи факт, відповіла продавчиня.

– Ви справді так вважаєте?

– Містере Таґґарт, я не надто люблю людей. Принаймні, переважну більшість.

– Я теж. Я їх зовсім не люблю.

– Думаю, така людина, як ви, не може не знати, на яку часом підлість вони здатні, як намагаються за першої-ліпшої нагоди розтоптати тебе чи проїхатися на твоєму карку. Думала, що видатні люди здатні спекатися таких захребетників, щоб не терпіти їхніх блошиних укусів, але, схоже, це не так.

– А що ви маєте на думці, кажучи про «блошині укуси»?

– Коли мені несолодко ведеться, я завжди кажу собі: ти маєш пробитися туди, де не змушена будеш терпіти різних шпильок та іншої гидоти; але, схоже, скрізь таке, хіба що для видатних людей блохи товстіші.

– Значно товстіші.

Дівчина замовкла і замислилася.

– Цікаво, – мовила вона, коментуючи якусь свою думку.

– Що цікаво?

– Колись я читала книжку, в якій писалося, що видатні люди завжди нещасні, й що вони видатніші, то нещасніші. Я тоді цього не зрозуміла. Та, мабуть, так воно і є.

– Слова ці значно правдивіші, ніж ви думаєте.

Дівчина схвильовано відвернула голівку.

– Але чому ви так переймаєтеся видатними людьми? – запитав Джеймс. – Чи ви просто звикли шанувати героїв?

Дівчина подивилася на Таґґарта, і він помітив на її досі серйозному личку відлиск усмішки – такого красномовного погляду, зверненого особисто до нього, він ніколи досі не бачив; але відповіла вона тихо і майже приречено:

– Містере Таґґарт, а кого ж іще шанувати?

У крамничці раптом залунав огидний скреготливий звук – не дзвінок, не зумер, а щось інше; воно хрипіло противно і

наполегливо.

Дівчина здригнулася, немов прокинувшись, а потім зітхнула.

– Усе, містере Таґґарт, зміну закінчено, ми зачиняємося, – мовила сповненим жалю голосом.

– Вдягніть свого капелюшка, – запропонував він, – а я почекаю надворі.

Вона глянула на нього так, немов із усіх імовірних несподіванок, що їй могла підготувати доля, такої вона ніколи не могла навіть уявити.

– Ви не жартуєте? – прошепотіла вона.

– Не жартую.

Крутнувшись дзиґою, вона прожогом кинулася до службових дверей, забувши про свій прилавок, про обов'язки і про неписаний жіночий закон – ніколи не показувати чоловікові, що його запрошення їй імпонує.

На мить затримавшись, він провів її поглядом. Таґґарт не заглиблювався у свої почуття, він їх узагалі ніколи не аналізував – це було єдине непорушне правило, якого він суворо дотримувався протягом усього життя; він просто відчував бажання, і воно було йому приємне. Іншого визначення він і знати не хотів. Одначе цього разу почуття виникло з думки, занадто несподіваної, щоб він здатен був її висловити. Він частенько сходився з дівками – представницями нижчих шарів суспільства, – які влаштовували нахабні вистави, пускали бісики і намагалися брутально до нього підлеститися з цілком очевидних причин; вони не були йому ані симпатичні, ані огидні; їхнє товариство розважало, і він ставився до них, як до партнерів у грі, правила якої розуміють обидва боки. Але ця дівчина була інакша. І в нього в голові засіла невисловлена думка: яка несосвітенна дурепа, вона й справді так вважає.

Джеймса не бентежило і не сприймалося за контроверзу те, що він нетерпляче чекає на тротуарі під дощем і потребує нині саме її. Він не намагався зрозуміти своєї забаганки. А неназване і невимовлене не може собі суперечити.

Коли дівчина вийшла, він зауважив у її образі дивну суміш: сором'язливий погляд і високо підняту голову. На ній був жахливий плащ-дощовик, що його безповоротно спотворювала дешева брошка на лацкані, й невеличкий капелюшок із плюшевими квітами, зухвало зсунутий на кучерявій голівці трохи набік. Хоч як це дивно, завдяки гордовито піднятій голові

її вдяганка навіть здавалася привабливою; дівчина немов показувала, як добре вона вміє носити те, що має.

– Може, зайдете до мене в гості? Щось вип'ємо. – запропонував Джеймс.

Вона мовчки і врочисто кивнула, немов не могла так швидко знайти відповідних слів. А потім, не дивлячись на нього, немов зверталася сама до себе, промовила:

– Ви сьогодні нікого не хотіли бачити, але запросили мене…

Досі він ніколи й ні в кого не чув такої гордості в голосі.

Не мовивши більше й слова, дівчина сіла з ним у таксі. Певний час вона дивилася у вікно на хмарочоси, повз які вони проїжджали, а потім сказала.

– Я чула, що в Нью-Йорку часом стаються такі історії, але ніколи не думала, що таке може бути зі мною.

– Звідки ви родом?

– Із Буффало.

– А родичі є?

Вона трохи помовчала.

– Думаю, мають бути. Там, у Буффало.

– Як це – «мають бути»?

– Я їх покинула.

– Чому?

– Подумала, що коли мені й судилося чогось досягти, то тільки назавжди пішовши від них.

– Чому? Щось сталося?

– Ні. Там нічого і ніколи не стається. Саме з цим я і не могла змиритися.

– Про що ти? Поясни.

– Ну, вони… Мабуть, краще сказати вам правду, містере Таґґарт. Мій батько так нічого і не досягнув у житті, а матері було на це начхати, і мені врешті-решт допекло, що з сімох членів сім'ї працювала лише я, а решта, так чи так, вічно били байдики. Тому я подумала: якщо не втечу звідти, то здамся… Згнию вщент, як і вони. Тож купила квиток на поїзд і поїхала. Нікого не попередивши. І навіть не попрощавшись.

Вона раптом усміхнулася:

– Містере Таґґарт, я втекла на вашому потязі.

– І коли ви сюди приїхали?

– Півроку тому.

– І весь цей час сама?

– Так, – весело відповіла дівчина.

– І що ж ви збиралися тут робити?

– Бодай щось, знаєте… Кудись улаштуватися…

– Куди саме?

– Не знаю… Людям різне вдається. Я побачила фотографії Нью-Йорка і подумала… – вона вказала на хмарочоси, що прозирали крізь патьоки дощу за вікном таксівки, – подумала, що той, хто збудував ці будинки, не б'є байдиків і не скиглить, що на кухні брудно, що дах тече, труби забиті, а світ проклятий, і…

Вона різко смикнула головою і глянула йому в очі:

– Містере Таґґарт, ми були бідні, мов церковні миші, й нас це геть не бентежило. Саме цього я і не могла витримати – того, що насправді їм до всього байдуже. Вони й пальцем не хотіли поворухнути. Навіть сміття винести. А сусідка все патякала, що я мушу їх обслуговувати, бо все одно байдуже, що буде зі мною, з нею, з кожним із нас, адже ніхто нічого не може змінити!

В її світлих очах читалася рішучість.

– Я не хочу про них говорити, – вела вона далі. – Принаймні не зараз. Оцього-ось – я про зустріч із вами – з ними не могло статися. І я не хочу цим із ними ділитися. Це моя подія, а не їхня.

– І скільки ж вам років?

– Дев'ятнадцять.

Уже в своїй вітальні, уважніше роздивившись гостю, Таґґарт подумав: «Якщо її трохи відгодувати – в дівчини буде непогана фігурка»; вона здавалася занадто худа як на свій зріст і будову. Вбрана була в коротеньку поношену чорну сукенку в обтяжку, на зап'ястку вибрязкували недоладні пластмасові браслети. Стояла посеред кімнати, роззираючись, немов у музеї, де ні до чого не можна торкатися руками, і шанобливо намагалася запам'ятати всі деталі.

– Як тебе звати? – запитав він.

– Шерріл Брукс.

– То сідай, Шерріл.

Поки він мовчки збовтував коктейль, вона покірно чекала, сівши на краєчок крісла. Коли Джеймс подав їй келих, дівчина слухняно пригубила, а потім просто тримала напій у руці. Він бачив, що вона не відчуває смаку напою, просто не помічає його.

Ковтнувши, він роздратовано відставив свій келих: перехотілося пити. Таґґарт заходився похмуро крокувати з кутка в куток, розуміючи, що її очі невідривно стежать за ним, насолоджуючись цією миттю і величезним сенсом, що становили для неї його рухи, його шпоньки, шнурки на його черевиках, його абажури і попільнички.

– Містере Таґґарт, чому ви сьогодні такий нещасний?

– Чому ти цим так переймаєшся?

– Бо якщо… Якщо ви сьогодні не маєте права радіти і пишатися, то хто тоді його має?

– Я теж хотів би це знати – хто має таке право? – Таґґарт рвучко обернувся до своєї гості; слова ринули, немов зірвавшись із гальм. – Це ж не він винайшов залізну руду і доменні печі, адже не він, ні?

– Хто?

– Та Ріарден же ж! Він не винаходив плавки, хімії та лиття. Він не міг би винайти свій метал без безлічі інших людей. Його метал! Чому він його привласнив? Чому вважає своїм винаходом? Усі використовують чужі ідеї. Ніхто не здатен придумати нового.

Вона здивовано мовила:

– Але ж залізна руда і все решта… існують уже давно. Чому ж тоді ніхто не зробив такого металу до містера Ріардена?

– Від зробив це не задля благородної мети, а задля власного збагачення. Він завжди чинив лише так.

– А що ж у цьому поганого, містере Таґґарт? – вона стиха засміялася, немов щойно відгадала загадку. – Це безглуздо, містере Таґґарт. Ви зовсім інше мали на думці. Ви ж чудово знаєте, що містер Ріарден сам заробив усі свої гроші, як і ви. Це ви так просто зі скромності кажете, адже всі й так знають, що ви зробили неймовірно важливу справу – і ви, і містер Ріарден, і ваша сестра… Вона, мабуть дивовижна людина!

– Та невже? Це вам так здається. Моя сестра – черства, бездушна жінка, яка все своє життя розтринькує, прокладаючи залізничні колії та будуючи мости, – не заради вищих ідеалів, а лише тому, що їй це подобається. Якщо вона й так робить свою улюблену справу, то чим тут захоплюватися? Я зовсім не впевнений, що будівництво цієї залізниці задля успішних підприємців Колорадо заслуговує на особливе ставлення, тим більше, коли нещасний народ регіонів, уражених безробіттям,

нагально потребує транспорту.

– Але ж, містере Таґґарт… Ви ж самі боролися за будівництво лінії.

– Так. Бо це було моїм обов’язком перед компанією, перед вкладниками, персоналом. Але не чекайте, що я тішитимусь із цієї події. Не переконаний, що все це було потрібно… Нащо здався новий складний метал, якщо стільки країн гостро потребують звичайнісінького заліза… Чи знаєш ти, що в Китайській Народній Республіці бракує елементарних цвяхів, щоб прибивати дерев’яні дахи до кроквː?

– Але… навряд чи в цьому є ваша провина.

– Хтось усе одно мусить подбати про цвяхи. Людина, котра вміє бачити не лише те, що занотовано в її записнику. В наш час неможливо знайти нікого, здатного співчувати – і це коли навколо стільки страждань! Це ж немислимо: начхати на все і на всіх, віддавши десять років свого життя порпанню з якимсь-там металом. Вважаєш, це велике досягнення? Е, ні. Тут ідеться не про високий хист, а про шкуру, якої не пропечеш, виливши йому на голову хоч і тонну сталі! У світі є безліч значно обдарованіших людей, але їхні імена не опиняються на перших шпальтах газет, і ти не побіжиш із шосе до залізничного переїзду, щоб на них подивитися, – бо ті люди не винаходитимуть мостів, здатних стояти вічно, в час, коли страждання людства мордують їхні душі!

Дівчина дивилася на нього шанобливо, хоч і без колишнього захвату; її очі згасли. Джеймс почувався впевненіше.

Узяв келих, ковтнув, а потім, несподівано щось згадавши, всміхнувся.

– Утім, це було кумедно, – мовив без надмірного пафосу і людяніше, немов розмовляючи з давнім приятелем. – Бачила б ти вчора Оррена Бойла, коли по радіо передавали перше повідомлення з «Вузла Ваятта»! Він просто позеленів… Справді, став такий зелений, як протухлий оселедець! Знаєш, що він робив учора вночі, щоб пережити паршиві новини? Винайняв номер в готелі «Валгалла» – а це тобі не абищиця; я чув, він і досі там, п’янючий, мов чіп: валяється під столом у товаристві своїх обраних приятелів і всіх дівуль, яких тільки вдалося назгрібати на Амстердам-авеню!

– А хто такий містер Бойл? – запитала приголомшена гостя.

– А, він? Тлусте хамло, що переоцінило свої можливості.

Здібний парубійко, але часом стає аж занадто розумний. Бачила б ти його вчора! Мене ледь шляк не трафив від нього і доктора Флойда Ферріса. Цьому чистоплюю не сподобалося все, ні на гріш не сподобалося! Елегантному доктору Феррісу з Державного наукового інституту, слузі народу, який рече словами з патентованої шкіри, хоча, як на мене, він чудово з усім упорався, хіба що лисичив у кожній фразі… Я про те вранішнє інтерв'ю… Там він сказав таке: «Країна дала Ріардену його метал, і тепер ми чекаємо від нього віддарунку». Дуже дотепно, враховуючи, хто їхав тим симпатичним поїздом… У нього вийшло краще, ніж у Бертрама Скаддера… Коли приятелі, джентльмени із преси, попросили його висловити свою думку, містер Скаддер не придумав нічого кращого, ніж утриматися від коментарів… «Я цього не коментуватиму…» – і це Бертрам Скаддер, який не може стулити пельку від самісінького народження, – байдуже, йдеться про абіссінську поезію чи про стан дамських кімнат на текстильних фабриках, і чи цікавляться його думкою, чи ні! А доктор Прітчетт, старий віслюк, ходив околясом, стверджуючи, начебто напевно знає, що Ріарден, мовляв, не винайшов свого металу, оскільки якесь безіменне, але надійне джерело повідомило йому, що Ріарден украв склад у зубожілого винахідника, а потім його вбив!

Джеймс вдоволено реготнув. Дівчина слухала його, як лектора з вищої математики, не розуміючи нічого, навіть стилю викладу, який іще дужче поглиблював таємницю, адже в тому, що він – Він! – має на думці щось цілком інше, вона не сумнівалася.

Тагґарт знову наповнив келих, але раптом спохмурнів.

Освівши в кріслі обличчям до гості, він глянув на неї каламутними очима.

– Завтра вона повертається, – похмуро пхикнувши, повідомив він.

– Хто?

– Моя сестра. Моя безцінна сестронька. О, тепер вона думатиме, що стала видатною людиною.

– Містере Тагґарт, ви не любите своєї сестри?

Джеймс знову реготнув – так красномовно, що не конче вже було чути відповідь.

– Чому? – запитала вона.

– Бо вважає себе найрозумнішою. А яке вона має право? І хто

взагалі має вважати себе розумним? Ніхто.

– Але ж ви інше хочете сказати?

– Я хочу сказати тільки те, що всі ми лише люди. А що таке людина? Слабке, огидне, блудливе створіння, народжене для розпусти, прогниле до кісток. Тому покора – це єдина доступна для нас чеснота. Нам варто своє життя простояти навколішки, уклякнути, вимолюючи прощення за своє брудне буття. Коли людина вважає себе наймилосерднішою і найрозумнішою, вона починає гнити. Гординя – найгірший гріх, хоч би що вона створила.

– А якщо людина знає, що зробила добру справу?

– Тоді їй варто вибачитися за це.

– У кого вибачитися?

– У того, хто цього не зробив.

– Я... Я вас не розумію.

– Ясна річ, що не розумієш. Для цього потрібні роки і роки досвіду, праці на найвищому інтелектуальному рівні. Ти колись чула про «Метафізичні суперечності Всесвіту», праці доктора Саймона Прітчетта? – дівчина перелякано похитала головою. – Як ти взагалі можеш знати, що таке добре, а що погано? Хто може це знати? Хто взагалі може щось стверджувати? Абсолюту не існує, як неспростовно довів доктор Прітчетт. Ніщо не є абсолютним. Усе залежить лише від приватних думок. Як ти можеш знати, що цей міст насправді не обвалився? Ти лише думаєш, що це так. Як ти можеш знати, що цей міст узагалі існує? Думаєш, що філософська система – система доктора Прітчетта – з царини академічних, абстрактних, непрактичних? Але це не так. О, як ти помиляєшся!

– Але ж, містере Таґґарт, лінія, що ви її збудували...

– Ай, та чого вона варта, та лінія? Це лише матеріальна річ... Чи має вона якесь значення? Чи матеріальне може бути величним? Лише худоба, примітивна тварина здатна здивовано заціпеніти перед мостом, адже в житті стільки величного і піднесеного! Та чи високі матерії дістають коли-небудь визнання? О, ні! Поглянь на людей. Скільки волань, скільки стогонів на перших газетних шпальтах про те, як вдало розташували кілька шматків бездушної матерії. Де зацікавлення благородними темами? Хто і коли віддавав першу шпальту феноменам духу? Хто помічає, хто цінує людину, наділену високою чутливістю? І ти ще дивуєшся, що видатна людина

може бути приречена і нещасна в цьому блудливому світі!

Нахилившись уперед, Таґґарт уважно подивився на свою гостю.

– Я дещо тобі… скажу… Ознакою чесноти є відсутність щастя. Якщо людина нещасна, нещасна реально, по-справжньому, – це свідчить про те, що вона належить до найвищих створінь, які живуть серед людей.

В її обличчі проступила тривога і стурбованість.

– Але ж, містере Таґґарт, ви маєте все, чого лише може побажати людина. У вас найкраща в країна залізниця, в газетах вас називають найвеличнішим бізнесменом сторіччя, кажуть, що акції вашої компанії за день дали вам цілий капітал, у вас є все… Невже ви не радий?

– Ні, – буркнув він.

Почувши цю коротку відповідь, дівчина раптом відчула безпричинний страх. Хтозна-чому, але вона перейшла на шепіт:

– І ви би воліли, щоб міст обвалився?

– Я цього не казав! – відрубав Джеймс. Стенувши плечима, він зневажливо махнув рукою. – Ти просто не розумієш.

– Пробачте мені… О, я знаю, мені ще слід багато чого навчитись!

– Я кажу про глобальніші прагнення, ніж оцей міст. Прагнення, які неможливо задовольнити нічим матеріальним.

– Справді? Невже вам це потрібно?

– Ну ось. Ставлячи таке запитання, ти миттєво знову опиняєшся в матеріальному світі, де все слід зважувати і наклеювати цінники. Мені йдеться про речі, що їх неможливо означити матеріальними словами… Про найвищі сфери духу, які недосяжні для людини… До речі, чим є будь-який людський учинок? Навіть сама Земля – це лише атом, що кружляє всесвітом… Яке значення має наш міст у масштабах Сонячної системи?

Раптове осяяння спалахнуло в дівочих очах.

– Містере Таґґарт, ви вважаєте власні досягнення недостойними себе, – це так шляхетно! Не маю жодних сумнівів, що хоч би який великий крок ви зробили, неодмінно захочете зробити і наступний. Ви честолюбний. Я найдужче захоплююсь у людях саме честолюбством. Це коли вони працюють, не спиняються, не здаються, а роблять. Я розумію це, містере Таґґарт… навіть якщо не можу збагнути всіх ваших вагомих

думок.

– Ти навчишся.

– Авжеж, я старанно вчитимуся!

Погляд її і далі сяяв захватом. Таґґарт підвівся, щоб знову наповнити свій келих. Йому здавалося, що цей погляд освітлює його, немов прожектор. В ніші за маленьким баром висіло дзеркало, і він помітив своє відображення: високе тіло псувала млява, сутулувата постава, що мов заперечувала будь-яку претензію людини на вишуканість; ріденьке волосся, похмурий рот. Джеймс раптом усвідомив, що дівчина бачить геть не його – перед її зором застигла постать героїчного будівничого, який гордо розправив плечі під вітром, що колошкає йому волосся. Він утішено всміхнувся, думаючи, як від чудово покепкував із дівчиська; це задоволення навіть чимось нагадувало перемогу чи, принаймні, безперечну перевагу.

Пригубивши напій, він глянув на двері своєї спальні, міркуючи, а чи варто завершити цю пригоду в звичний добрий спосіб. Досягти мети йому було нескладно: дівчина була занадто вражена, щоб пручатися. Червонястою бронзою блищало її волосся на схиленій під лампою голівці, на плечі сяяв гладенький клаптик шкіри. Джеймс відвернувся. «Навіщо мені ця морока?» – подумав він.

Натяк на жагу, який він відчув, можна було порівняти хіба що з незначною фізичною незручністю. Почати діяти його спонукала не думка про дівчину, а радше – про всіх тих чоловіків, які б ніколи не проґавили такої нагоди. Хай там як, Джеймс змушений був визнати, що життя випадково звело його з особою, значно цікавішою за Бетті Поп; можливо, кращої людини не було і серед решти його знайомців. Але ця думка його не зачепила. Він не міг віддати цій дівчині перевагу перед Бетті Поп. Він нічогісінько не відчував. Перспектива дістати задоволення не вартувала зусиль; до того ж, він не мав бажання отримувати задоволення.

– Уже пізно. Де ти живеш? – промовив він. – Вип’ємо ще трохи, і я відвезу тебе додому.

Коли він прощався з нею біля дверей якихось обшарпаних умебльованих кімнат у жалюгідному районі, дівчина намагалася подолати відчайдушне бажання поставити йому головне для неї запитання.

– Чи можна мені… – почала вона і замовкла.

– Що?

– Ні-ні, нічого!

Він чудово розумів, що запитання таки пролунає.

– Чи зможемо ми ще колись побачитися? – спромоглась вона нарешті.

Він із насолодою промовчав, прекрасно розуміючи, що охоче надасть їй таку можливість.

Вона ще раз звела на нього очі, ніби прощаючись назавжди, і тихо, проникливо мовила:

– Містере Таґґарт, я дуже вам дякую, бо… тобто… будь-який інший чоловік на вашому місці спробував би… ну, чоловікам більше нічого не потрібно, але ви вищий за це, значно вищий!

Джеймс упритул підійшов до неї і запитав, зацікавлено всміхаючись:

– А ви про це не шкодуєте?

Дівчина відсахнулась від нього, вжахнувшись раптом власних слів.

– Ой, я зовсім не про це! – зойкнула вона. – Господи, я нічого не шукала, не очікувала…

Густо зашарівшись, вона розвернулась і побігла високими крутими сходами будинку.

Таґґарт постояв на тротуарі, охоплений дивним, важким і туманним почуттям задоволення. Складалося враження, ніби він учинив щось доброчесне, і водночас помстився всім тим людям, які вишикувалися вздовж п’ятсоткілометрової гілки «Лінії Джона Ґолта» – вітати перший потяг.

* * *

Коли потяг прибув до Філадельфії, Ріарден покинув її, не мовивши й слова, ніби їхні ночі після пуску першого потяга нової гілки нічого не важили порівняно з денною реальністю велелюдних станційних платформ і тепловозів; реальністю, яку він поважав. Даґні вирушила до Нью-Йорка сама. Зате пізно вечері в двері її квартири подзвонили, і вона зрозуміла, що чекала його.

Ріарден нічого не сказав, переступивши поріг, а просто подивився на неї. Ця мовчанка робила його присутність інтимнішою, ніж цього вдалося б досягти словами. На його обличчі блукала тінь презирливої посмішки, що водночас і визнавала його та її нетерплячку, і засуджувала її. Зупинившись посеред вітальні, він неквапно роззирнувся; це була її квартира,

символ його тривалої муки, що розтяглася на два роки; місце, про яке він не наважувався думати і все ж думав; місце, куди він не повинен був приходити, і все ж прийшов, поводячись невимушено, як законний власник. Ріарден сів у фотель, витягнувши ноги, а вона стояла далі, немов сісти її поки що не запросили, і вона чекала на дозвіл.

– Мушу сказати, що ти зробила видатну справу, побудувавши цю залізницю, – промовив він.

Даґні здивовано подивилася на нього; він ніколи не робив їй таких прямолінійних компліментів; захват у Ріарденовому голосі був щирий, проте насмішкувата тінь іще лишалася на його обличчі; їй здалося, що ці слова мовлено з якоюсь конкретною прихованою метою.

– Я цілісінький день відповідав на запитання про тебе, про лінію, про сплав і про майбутнє. А ще – підраховував замовлення на метал. Вони надходять зі швидкістю кількох тисяч тонн на годину. А що було дев'ять місяців тому? Зі мною ніхто й говорити не хотів. Зате сьогодні я мусив відімкнути телефон, щоб не вислуховувати особисто всіх охочих поспілкуватися щодо їхніх супертермінових потреб у ріарден-металі. А ти що поробляла?

– Сама не знаю. Намагалася вислухати звіти Едді… Силкувалася сховатися від газетярів, пробувала знайти рухомий склад, щоб пустити більше поїздів нашою новою лінією, бо заплановані вже не можуть покрити всі потреби, що накопичилися лише за три дні.

– І сьогодні ти не могла відбитися від охочих зустрітися, так?

– Саме так.

– І вони ладні були віддати що завгодно, лише б зустрітися з тобою, так?

– Не знаю… Мабуть.

– Репортери допитувалися в мене про тебе. Хлопчисько з місцевої газети весь час повторював, що ти видатна жінка. Сказав, що йому було б страшно з тобою спілкуватися, навіть якби він мав таку можливість. Його правда. Майбутнє, про яке вони весь час товкмачать і якого так бояться, буде таким, яким зробила його ти. Бо ти маєш сміливість, якої ні в кого з них немає. Завдяки своїй відвазі ти відкрила їм усі шляхи до того, чого вони так прагнуть – до процвітання. Ти маєш звитягу вистояти проти всіх і силу не визнавати нічиєї волі, крім своєї

власної.

Даґні перехопило подих: вона зрозуміла його мету. Виструнчившись, витягнувши руки по швах, не здригнувшись жодним м’язом, бездоганно стримана, вона стояла під градом похвал, як під ударами батога.

– Адже тобі теж ставили запитання? – нахилившись уперед, вів своєї Ріарден. – Вони захоплено дивилися на тебе. Вони поводилися так, ніби ти стояла на високій горі, а їм нічого не залишалося, тільки, скинувши капелюхи, споглядати тебе з чималої відстані. Так?

– Так, – видихнула вона.

– І вони дивилися на тебе, не наважуючись наблизитися, боячись мовити слово, навіть доторкнутися до складки твого одягу. Вони це розуміли і поводилися належно. Адже вони шанобливо на тебе дивилися, правда? Знизу вгору?

Смикнувши її за руку, він примусив стати на коліна, притиснув до своїх ніг і припав до її вуст. Даґні беззвучно сміялася, напівзаплющивши затуманені від пристрасті очі.

Кілька годин потому, коли вони лежали поруч у ліжку, а Ріарденова рука блукала її тілом, він раптом запитав:

– А ким були інші твої чоловіки?

Він примусив її відкинутися на спину, а потім схилився до неї. З виразу його обличчя, з короткої затримки дихання, навіть із рівного, негучного, але вочевидь напруженого голосу Даґні зрозуміла, що це запитання він витиснув із себе після тривалих вагань і мук.

Він дивився на неї так, немов чекав щонайдокладніше побачити у відповіді незнайомі обличчя, і це видовище було нестерпне для нього, але відвести очей він не міг; в його голосі лунала зневага, ненависть, страждання і дивна, не пов’язана з муками, нервова лихоманка; він поставив запитання, міцно притискаючи її до себе.

Даґні відповіла спокійно, але в очах її зблиснув небезпечний вогник, і Ріарден зрозумів, що вона все цілком зрозуміла.

– Генку, крім тебе я мала лише одного чоловіка.

– Коли?

– Мені було тоді сімнадцять.

– І скільки це тривало?

– Кілька років.

– Хто він?

Вона відсунулась, притиснувши його руку; Ріарден оперся на лікоть, обличчя в нього напружилося.

– Я тобі це не скажу.

– Ти його любила?

– Я не відповідатиму на це запитання.

– Тобі подобалося з ним спати?

– Так!

Її усміхнені очі перетворили цю коротку відповідь на ляпас, сміх свідчив про те, що вона знає – саме цієї відповіді він боявся, і саме її хоче почути.

Обхопивши Даґні обома руками, він притиснув її до себе так міцно, аж заболіла спина; слова його лунали гнівливо, але голос був задоволений:

– Хто він?

Даґні не відповіла; дивилася на нього потемнілими блискучими очима, і спотворений від болю рот викривився в подобу глумливої посмішки.

Його поцілунок упокорив її вуста.

Узяв її так, немов його бурхлива, сповнена відчаю пристрасть здатна була стерти незнаного суперника з її пам'яті, з її минулого, і понад те – ніби цим він міг перетворити будь-який фрагмент її життя, навіть життя самого суперника, на інструмент своєї власної втіхи. З нестримних рухів Даґні, яка обхопила його руками, Ріарден зрозумів, що саме так вона і хотіла йому віддаватися.

* * *

Обриси конвеєрної стрічки, що здіймала вугілля до верхівки далекої вежі на тлі вогняних смуг, що покреслили небо, скидалися на нескінченну вервечку чорних контейнерів, які виповзали з землі, по діагоналі перетинаючи захід. Вгадувався віддалений приглушений дзвін ланцюгів, якими парубок у синьому комбінезоні кріпив механізми до залізничних платформ компанії «Підшипники Квінна» з Коннектикуту, що вишикувалися на бічних коліях.

Містер Моуен із «Об'єднаної сигнально-семафорної компанії», розташованої на протилежному боці вулиці, спостерігав. Дорогою додому він навмисно зупинився, щоб простежити за роботою. Легке пальто щільно облягало його огрядну постать, а світле сивувате волосся прикривав повстяний котелок.

У повітрі вже пахло першим вересневим студенцем. Усі брами на території були розчахнуті, люди і крани вивозили назовні верстати. «Немов витягують усі життєво важливі органи, залишаючи труп», – подумав містер Моуен.

– Отже, ще одна? – запитав він, тицяючи великим пальцем у бік підприємства, хоча відповідь і так знав.

– Га? – знехотя озвався парубок, який допіру його помітив.

– Питаю, ще одна компанія переїжджає в Колорадо?

– Угу.

– Із Коннектикуту це вже третя за два останніх тижні, – продовжив містер Моуен. – А як поглянути, що відбувається в Нью-Джерсі, Род-Айленді, Массачусетсі і по всьому Антлантичному узбережжі…

Молодик не дивився на нього і не слухав.

– Немов кран забули перекрити, – провадив Моуен, – і вся вода тепер тече в Колорадо. І всі гроші.

Робітник перекинув ланцюг через накритий брезентом великий верстат і слідом за ним переліз на протилежний бік.

– Де любов до рідного штату, де вірність… Люди тікають. І що це з ними сталося?

– Це все через білль, – мовив нарешті молодик.

– Через який білль?

– Через закон про зрівняння можливостей.

– Як так?

– Я чув, що містер Квінн рік тому збирався відкрити в Колорадо філію. Цей закон зруйнував усі його плани. От він і вирішив перебратися туди цілком – з усім штатом і обладнанням… Озброєний, так би мовити.

– Не бачу на це жодних підстав. Білль був необхідний. Це ганьба, щоб старі фірми існували з покоління в покоління… Закон цей був ґвалт як потрібний…

Робітник працював швидко і упевнено, якось аж ніби радісно. За його спиною гуркотів контейнер, заповзаючи на небо.

Чотири далеких димових труби здавалися флагштоками; над ними спроквола курилися димки, схожі на довгі прапори, спущені в червонястих вечорових сутінках до половини щогли.

Містер Моуен звик бачити ці труби на обрії ще за часів своїх батька та діда. Конвеєр було видно з вікна його кабінету вже тридцять років. Те, що компанія «Підшипники Квінна» могла зникнути з протилежного боку вулиці, було для нього

незбагненно; про Квіннове рішення Моуен чув уже давно, але не повірив; точніше, повірив, як вірив багатьом словам, які чув чи промовляв, сприймаючи їх не більше, ніж звуки, що жодним чином не перетинаються з реальністю. Тепер він нарешті збагнув, що переїзд сусіда і є такою реальністю. Тому стояв біля платформ, немов сподівався, що зможе цьому перешкодити.

– Неправильно це, – мовив він, звертаючись до всього небокраю, хоча чути його міг лише молодий робітник на платформі. – За мого батька такого не було. Я не велике цабе, тому не хочу ні з ким воювати. Що сталося з цим світом?

Відповіді не було.

– От, скажімо, ти… Беруть тебе в Колорадо?

– Мене? Ні, я тут не в штаті. Так, підробляю. Найнявся, щоб допомогти вантажити.

– А що ж ти робитимеш, коли вони поїдуть?

– Поняття не маю.

– А що робитимеш, як іще хтось вирішить переїхати?

– Буде видно.

Містер Моуен невпевнено поглянув нагору: не зрозуміло було, кому адресовано відповідь – йому, чи хлопець промовив це сам до себе. Та робітник цілком зосередився на роботі; він не дивився вниз.

Парубок перейшов до накритих брезентом силуетів на наступну платформу, і містер Моуен пішов за ним. Він задер голову вгору, сперечаючись із кимось у просторі:

– Але ж хіба в мене немає прав? Я тут народився. І в дитинстві не сумнівався, що старі компанії залишаться на своєму місці. Я розраховував, що керуватиму заводом, як і мій батько. Хіба людина як член суспільства не має права розраховувати на це суспільство?.. З цим треба щось робити.

– З чим?

– Аякже, знаю, тобі все це здається чудовим, правда ж?.. І весь цей таґґартівський бум, і ріарден-метал, і золота лихоманка в Колорадо, і хмільний захват із приводу розширення виробництва Ваятта, яке кипить, мов переповнений чайник! Всім здається, що це прекрасно, ні в кого не виникає жодних сумнівів. Хоч куди поткнись – усі щасливі, щось собі планують, як шестирічні дітлахи – літній відпочинок; можна подумати, що в усієї країни медовий місяць або суцільне Четверте липня!

Робітник мовчав.

– Але ж я так не думаю, – зауважив містер Моуен. І стишено додав: – Газети про це не пишуть; запам'ятай, у газетах ти нічого путнього не прочитаєш.

Але замість відповіді містер Моуен почув лише дзвін ланцюгів.

– Але чому всі вони тікають саме в Колорадо? – запитав він. – Що там є таке, чого немає в нас?

Парубок посміхнувся:

– Може, саме у вас тут є дещо таке, чого немає там.

– І що ж це?

Робітник не відповів.

– Не розумію. Це ж відсталий, примітивний, дикунський край. Там навіть немає менш-більш сучасного керівництва. Гірших очільників не знайдеш у жодному штаті. Та ще й таких ледачих. Вони нічогісінько не роблять – лише утримують суди та поліцію. Вони геть не дбають за людей. Гадки не маю, чому наші найкращі компанії прагнуть туди втекти.

Парубок подивився на нього згори вниз, але знову промовчав.

Містер Моуен зітхнув.

– Усе це неправильно, – скрушно повторив він. – Білль про зрівняння можливостей – річ, безумовно, чудова. Свій шанс повинен отримати кожен. Це ганебно, що такі люди, як Квінн, намагаються його досягти через несправедливу перевагу. Чому він не може надати комусь у Колорадо можливість виготовляти такі ж підшипники?.. Як на мене, то краще б оті типи з Колорадо дали нам спокій. І ливарна конторка Стоктона не має жодного права встрявати в семафорну справу. Я на неї витратив купу років і маю беззастережне право старійшини; це нечесно, це справжній розбрат, новачків допускати не варто. Як я тепер продаватиму свої стрілки і семафори? В Колорадо було дві великих залізниці. Тепер «Фенікс-Дюранґо» закрилася, отже, залишилася лише «Таґґарт Трансконтиненталь». Вони підло вчинили, примусивши Дена Конвея піти. Завжди мусить лишатися конкуренція… Я вже півроку чекаю замовлену в Оррена Бойла сталь, а зараз він мені каже, що нічого не може пообіцяти, бо ріарден-метал підірвав йому весь збут, за цей метал б'ються, тож Бойл змушений скоротити виробництво. Це теж нечесно… Чому це раптом Ріарден має право підривати

чужі ринки… Мені теж потрібно трохи ріарден-металу, але спробуй-но його знайди! Черга по нього вишикувалася вже на три штати, і нікому нічого, крім його дивних приятелів, таких як Ваятт і Даннаґер. Це нечесно. Це пряма дискримінація. Я нічим не гірший за тих хлопців. Я теж хочу свою частку металу.

Парубок поглянув на нього.

– Минулого тижня я був у Пенсільванії, – сказав він. – І бачив завод Ріардена. Ото де робота кипить! Там будують чотири нових конвертори і збираються зробити ще шість… Шість нових печей… – він поглянув на південь. – За останніх п'ять років на Атлантичному узбережжі ніхто не збудував жодної печі…

Його постать окреслилася проти неба над зачохленим двигуном, молодий робітник спрагло і рішуче вдивлявся в сутінки: так дивляться на щось далеке й омріяне.

– Там працюють… – усміхнено додав він.

А потім усмішка раптово зникла з його обличчя; він сильно смикнув ланцюг – перша помилка у низці впевнених, фахових рухів: він вочевидь розлютився.

Містер Моуен подивився в бік горизонту, на конвеєр, колеса, на дим, що мирно линув у вечірньому повітрі до Нью-Йорка, схованого за заходом сонця, і, коли подумав про це місто, замкнене в кільце священних вогнів, димових труб, газгольдерів і ліній високовольтних електропередач, йому полегшало. Він відчув енергію, що протікала крізь кожну похмуру будівлю знайомої з дитинства вулиці; йому подобалася постать цього молодого робітника, який так хвацько і впевнено порався там, нагорі, в його рухах було щось підбадьорливе, щось споріднене з цим обрієм… І все ж містера Моуена тривожило, що він відчуває, як десь розходиться тріщина, прорізаючи міцні, вічні стіни.

– Треба щось робити, – пробурмотів Моуен. – Минулого тижня один мій друг згорнув бізнес – це був нафтопромисловець, власник двох свердловин в Оклахомі. Він не зміг конкурувати з Еллісом Ваяттом. Це нечесно. Треба, щоб маленькі люди теж мали свій шанс. Варто обмежити обсяг видобутку Ваятта. Не можна дозволити залити ринок нафтою, витіснивши всіх решту… Вчора я застряг у Нью-Йорку, довелося покинути там машину і приїхати міжміським потягом, бо я не зміг роздобути бензину; кажуть, що в місті його бракує… Неправильно це. Треба щось робити…

Глянувши на обрій, містер Моуен спробував зрозуміти, що ж саме йому загрожує, хто його занапащає.

– І що ж ви пропонуєте робити? – запитав парубок.

– Хто, я? – відгукнувся містер Моуен. – Не знаю. Я невелике цабе. Не мені розв'язувати проблеми всієї країни. Я просто хочу заробити собі на життя. Розумію лише одне: хтось мусить дати всьому цьому раду… Все не так… Слухай-но, а як тебе звуть?

– Оуен Келлоґ.

– Келлоґ, як ти думаєш, що коїться в світі?

– Моя думка вас не зацікавить.

На далекій вежі залунав гудок, скликаючи на нічну зміну, і містер Моуен зрозумів, що вже пізно. Він зітхнув, застібнув пальто і зібрався йти.

– Але дещо все-таки робиться, – підсумував він. – Є певні кроки. Конструктивні кроки. Законодавці ухвалили білль, що надав ширші права Бюро економічного планування і національних ресурсів. Верховним координатором призначили дуже путню людину. Не скажу, що я чув про нього раніше, але газети запевняють, що від нього варто багато сподіватися. Звати його Веслі Моуч.

Даґні дивилася на місто з вікна своєї вітальні. Було вже пізно, і вогні мегаполіса скидалися на останні жаринки, що тліють серед чорних вуглин багаття. В її душі панувала тиша; хотілося втримати розум у спокої, щоб іще раз пережити всі емоції, пройти через кожну подію минулого місяця. Їй ніколи було радіти чи засмучуватися поверненню до свого кабінету в будівлі «Таґґарт Трансконтиненталь»; справ назбиралося так багато, що вона вже геть забула про своє недавнє заслання. Не пригадувала, що сказав Джим стосовно її повернення, і чи казав він щось узагалі. Її цікавила думка однієї-єдиної людини, і вона зателефонувала в готель «Вейн-Фолкленд», але їй відповіли, що сеньйор Франциско д'Анконія повернувся додому в Буенос-Айрес.

Даґні пам'ятала ту мить, коли вона підписалася під довгим офіційним документом, поклавши край існуванню компанії «Лінія Джона Ґолта». Тепер вона знову стала лінією «Ріо-Норте» компанії «Таґґарт Трансконтиненталь», хоча поїзні бригади не хотіли відмовлятися від колишньої назви. Їй теж важко давалася ця відмова; Даґні через силу примушувала себе не називати лінію так, як вона вже звикла, і всі дивувалися, чому це дається

їй так непросто і чому вона сумує.

Якось увечері її наче щось підштовхнуло звернути в завулок за рогом будівлі «Таґґарт…», щоб востаннє глянути на офіс фірми «Лінія Джона Ґолта»; без жодної конкретної мети… «Просто подивлюся», – подумала Даґні.

Уздовж тротуару поставили дощаний паркан, стару будівлю готувалися руйнувати: вона вже не витримувала натиску часу. Зайшовши за паркан у світлі вуличного ліхтаря, що колись був відкинув тінь незнайомця на бруківку, вона зазирнула до вікна свого кабінету. Від першого поверху нічого не залишилося; перегородки зірвано, зі стелі звисали зламані труби, на підлозі – гори сміття. Дивитися не було на що.

Вона запитала якось у Ріардена, чи він, бува, не приходив весняної ночі до цієї будівлі й чи не стояв біля дверей, долаючи бажання ввійти. Та ще не почувши відповіді, зрозуміла, що його тут не було. Даґні не знала, чому поставила йому це запитання. Не знала також, чому цей спогад досі її бентежить.

За вікном її кімнати в чорному небі висіла освітлена сторінка календаря – немов маленька етикетка на валізі з написом: друге вересня. Даґні виклично всміхнулася, пригадуючи ті перегони, що вона їх улаштувала його світляним сторінкам. «Мене вже не обтяжують терміни, – подумала вона. – Ані термінів, ані перепон, ані меж».

У замку її вхідних дверей прокрутився ключ; вона чекала, хотіла почути цей звук.

Ріарден увійшов, як уже багато разів раніше, повідомивши про свій візит лише обертом взятого в неї ключа. Сталим, уже звичним для неї рухом, він кинув на крісло пальто і капелюх; на ньому був офіційний вечірній костюм.

– Привіт, – мовила вона.

– Весь час чекаю вечора, коли тебе не буде вдома, – відповів на її привітання.

– Тоді довелося б телефонувати в контору «Таґґарт Трансконтиненталь».

– Завжди? І більше нікуди?

– Генку, ревнуєш?

– Ні. Цікаво просто, що я тоді відчуватиму.

Він дивився на неї з протилежного кінця кімнати. Почав поволі наближатися, навмисне розтягуючи це задоволення. На Даґні була сіра офісна спідниця і напівпрозора біла блузка

чоловічого крою, що розширялася над талією, підкреслюючи лінію стегон; світло від лампи в неї за спиною цілком вимальовувало перед Ріарденом контур її витонченого тіла.

– Як минув банкет? – поцікавилася вона.

– Чудово. Я втік за найпершої нагоди. Чому ти не прийшла? Тебе запрошували.

– Не хотіла, щоб нас бачили разом.

Ріарденів погляд показав, що він розуміє причину. Потім його обличчя здригнулося і він весело всміхнувся.

– Ти багато втратила. Національна рада металургів більше тебе не мордуватиме спілкуванням зі мною, як із почесним гостем. Якщо, звісно, цього можна буде уникнути.

– А що сталося?

– Нічого. Крім огрому промов.

– І ти витримав це тяжке випробування?

– Ні… Точніше, так, але не зовсім… Я планував отримати задоволення.

– Принести щось випити?

– Якщо твоя ласка.

Даґні вже обернулася, та Ріарден зупинив її, взявши ззаду за плечі; повернув до себе її голову і поцілував у вуста. Коли відірвався від неї, Даґні жестом авторитарної власниці знову притягнула його до себе, ніби наголошуючи на своєму праві на нього. І лише потім ступила вбік.

– Ну її, ту випивку, – мовив Ріарден. – Мені не надто й хочеться; приємно просто, що ти про мене дбаєш.

– Чудово, от і дозволь про тебе подбати.

– Не треба.

Він усміхнувся і витягнувся на канапі, поклавши потилицю на схрещені зап’ястя. Почувався, як удома; іншої домівки в нього, схоже, ніколи й не було.

– Розумієш, найгіршою частиною банкету стало те, що присутніх об’єднувало єдине бажання – якнайшвидше від нього спекатися, – сказав Ріарден. – Але я не розумію, якого милого його взагалі було влаштовувати. Заради чого так старатися – задля мене?

Даґні простягнула Ріарденові пачку цигарок, а потім послужливо піднесла запальничку. Відповівши усмішкою на його смішок, присіла на бильце крісла в протилежному кінці кімнати.

– Генку, а чому ти прийняв їхнє запрошення? Ти ж завжди гордував їхнім товариством.

– Не хотілося відхиляти пропозицію перемир'я – тим більше, після моєї перемоги, що вони її цілком усвідомлюють. До їхньої організації я ніколи не вступлю, але на запрошення стати почесним гостем мусив… словом, я гадав, що вони вміють достойно програвати. Вважав, що це шляхетно з їхнього боку.

– З їхнього боку?

– Думаєш, з мого?

– Генку! Після всього, що вони робили, намагаючись тебе спинити…

– Але я переміг, правда ж? Тому й подумав… Знаєш, я зовсім не тримав на них зла за те, що вони не відразу змогли роздивитися переваги мого металу… Адже, врешті-решт, вони це зрозуміли. Кожна людина вчиться, як уміє. На все свій час. Так, знаю, там було і боягузтво, і заздрість, і святенництво, але подумав, що все це лише поверхове – зараз, коли я переміг, до того ж так переконливо!.. Тому й вирішив: мене запросили, щоб засвідчити їхнє визнання металу, подякувати, а…

У цю коротеньку паузу Даґні всміхнулася; зрозуміла, що Ріарден хоче сказати: «…а за це я ладен пробачити будь-що і будь-кому».

– Але все було не так, – вів далі Ріарден. – Я не розумію їхніх мотивів. Навряд чи вони їх узагалі мали, хоча… Вони влаштували цей банкет не для того, щоб мене потішити, не щоб отримати від мене щось або хоч якось урятувати своє реноме перед публікою. Схоже, цей банкет не мав жодної мети, жодного сенсу. Раніше, ганячи метал, вони аж ніяк не були зацікавлені в тому, щоб його заборонити, але й зараз вони цілком байдужі до його долі. Навіть не бояться, що я витісню їх із ринку! Знаєш, на що був схожий цей банкет? Здавалося, їм просто хтось нараяв, що певні речі слід шанувати, до того ж саме в такий спосіб… І вони взялися робити все необхідне, мов привиди, бездумно повторюючи далекі відгомони минувшини. Я… Я просто не мав сили на це дивитися.

Даґні беземоційно зауважила:

– А ти ще вважаєш себе скупим!

Ріарден звів погляд; його очі здивовано просвітліли:

– Чому ти така люта на них?

Даґні похитала головою і, намагаючись приховати ніжність,

відповіла:

– А ти хотів порадіти…

– Мабуть, так мені й треба. Я не мав ні на що сподіватися. Сам не знаю, чого мені хотілося.

– Зате я знаю.

– Ніколи не любив таких заходів. Хтозна, чому я вирішив, що цього разу все буде інакше… Знаєш, збираючись туди, я думав, що мій метал усе довкола змінив, навіть людей.

– Так, Генку, знаю!

– Словом, я пішов не за адресою… Пам'ятаєш, ти якось була сказала, що свята мають бути лише в того, хто має що святкувати?

Палахкий кінчик її цигарки застиг у повітрі; Даґні завмерла. Вона ніколи не розповідала йому про ту вечірку; ні про що, пов'язане з її домівкою. І за мить стиха мовила:

– Пам'ятаю.

– Я знаю, що ти хотіла цим сказати… Ще тоді знав.

Дивився їй просто в очі. Даґні похнюпилася.

Ріарден замовк; а коли знову заговорив, голос його лунав уже весело:

– Найгірше в людях, це коли вони розсипають не образи, а компліменти. Не перетравлюю цього, а саме ними мене сьогодні частували. Якщо їх послухати, то як же всі мене потребують: місто, країна, весь світ… На їхній погляд, справжньої слави здобувається той, хто спілкується з людьми, які його потребують. А я терпіти не можу людей, які мене потребують.

Він глянув на Даґні:

– Скажи, ти мене потребуєш?

– Несамовито потребую, – цілком щиро відповіла вона.

Ріарден зареготав.

– Ні. Я не про це. До того ж, ти кажеш це не так, як вони. – І як же я це кажу?

– Як торговець, як людина, яка платить за те, чого хоче. А вони лепечуть, наче канюки, які тицяють до тебе бляшані миски.

– Генку, я за це… плачу?

– Не вдавай незайманку. Ти чудово розумієш, про що я.

– Аякже, – відповіла Даґні; вона всміхалася.

– Хай ідуть усі до бісової матері! – він безтурботно махнув рукою і солодко потягнувся, змінивши позу і насолоджуючись

можливістю розслабитися. – З мене погана публічна персона. Але хай там як, тепер це не має значення. Нам не треба перейматися, що вони бачать, а чого не бачать. Нехай просто дадуть спокій. Шлях перед нами відкрито. Який наш наступний проект, міс віце-президенте?

– Трансконтинентальна магістраль із ріарден-металу.

– І коли вона тобі потрібна?

– Завтра вранці… Через три роки, починаючи відсьогодні.

– І ти подужаєш її за три роки?

– Якщо «Лінія Джона Ґолта»… тобто, «Ріо-Норте» працюватиме так, як зараз.

– Вона працюватиме краще. Це лише початок.

– Я вже склала план монтажу. В міру надходження грошей будемо сегментно замінювати колію рейками із ріарден-металу.

– Добре. Почнемо, коли захочеш.

– Перекину старі рейки на попереднє місце, інакше вони довго не протримаються. А за три роки ти зможеш їхати по власному металу до Сан-Франциско, якщо комусь раптом заманеться влаштувати там на твою честь банкет.

– За три роки я матиму заводи з виробництва ріарден-металу в Колорадо, Мічигані та Айдахо. Це – мій план.

– Твої власні? Філії?

– Так.

– А як же закон про зрівняння можливостей?

– Невже думаєш, що він протягне ще три роки? Ми влаштували їм таку демонстрацію, що всю гниль змиє. На нашому боці вся країна. Кому зараз спаде на думку зупинити цей процес? Хто захоче слухати маячню? Зараз у Вашингтоні працює лобі людей найвищого рівня. На наступній сесії вони збираються скасувати цей білль.

– Я… сподіваюся.

– За останні тижні я страшенно втомився: треба було закладати нові печі. Та зараз, коли все вже залагоджено, коли будівництво повноцінно триває, я можу сісти і відпочити. Можу посидіти за своїм столом, порахувати гроші, побайдикувати, як останній пройдисвіт, можу постежити за надходженням замовлень на метал і сформувати їх у чергу… До речі, коли в тебе завтра перший потяг на Філадельфію?

– Мм… Не знаю.

– Не знаєш? Що ж ти за віце-президент? О сьомій ранку я

маю бути на заводі. Близько шостої в тебе нічого немає?

– Перший, здається, вирушає о п’ятій тридцять.

– То ти розбудиш мене вчасно, щоб я не запізнився, чи накажеш затримати потяг?

– Я тебе розбуджу.

– Добре.

Ріарден замовк, а Даґні дивилася на нього. Коли він прийшов, то мав виснажений вигляд; зараз його обличчя розгладилося – й натяку на втому.

– Даґні, – звернувся раптом; його інтонація змінилася, стала ніби інтимніша, – чому ти не захотіла, щоб нас бачили разом?

– Не хочу перетворюватися на частину твого… офіційного життя.

Ріарден відреагував невимушено, але витримавши перед тим паузу:

– Коли ти востаннє їздила відпочивати?

– Здається, два… ні, три роки тому.

– І де ти була?

– Гайнула на Адірондак на місяць. Правда, за тиждень повернулася.

– А я п’ять років тому. Тільки їздив у Орегон, – лежачи на спині, він роздивлявся стелю. – А гайнімо разом у відпустку. Візьмемо мою автівку і поїдемо кудись на кілька тижнів, куди заманеться, просто їздитимемо путівцями, де нас ніхто не знає. Не залишимо адреси, не читатимемо газет, не братимемо телефонної слухавки – жодних офіційних контактів.

Вона підвелася. Підійшовши до Ріардена, зупинилася біля канапи і глянула на нього; за спиною в неї горіла лампа, тому обличчя видно не було – Даґні не хотіла, щоб він помітив її старанно стримувану усмішку.

– Ти ж зможеш узяти відпустку на кілька тижнів? – запитав Ріарден. – Усе працює, проблем не повинно виникнути. Бо найближчі три роки такої нагоди вже не буде.

– Добре, Генку, – вона щосили намагалася говорити спокійно.

– Ти згодна?

– І коли ти збираєшся їхати?

– У понеділок вранці.

– Добре.

Вона зробила рух, щоб відійти, та Ріарден схопив її за руку,

притягнув і повалив на себе; утримуючи її в незручній позі, зануривши пальці у волосся, впився в її губи; другою рукою ковзнув від прикритих тонкою тканиною лопаток до талії, потім до ніг… Вона прошепотіла:

– От бачиш, а кажеш, що не потребуєш мене…

Вона відірвалася від нього і встала, відкинувши з чола волосся. Ріарден дивився на неї, лежачи; в його звужених очах мерехтіла іскорка особливої, глумливої зацікавленості господаря. Даґні помітила, що бретелька зсунулася з плеча, і комбінація повисла навскіс, оголивши груди, прикриті лише прозорою блузкою. Зібралася поправити, але Ріарден плеснув її по руці. Даґні всміхнулася, повагом відійшла і, обернувшись до нього, нахилилася над столом; пальцями зіперлася об край стільниці, плечі відвела назад. Саме такий контраст йому подобався – контраст штивного вбрання і напівоголеного тіла, контраст співвласниці залізниці й жінки, яка належала йому.

Зручно вмостившись на канапі і витягнувши схрещені ноги, Ріарден знову роздивлявся її поглядом власника.

– То кажеш, хочеш прокласти трансконтинентальну колію із ріарден-металу, міс віце-президент? – запитав він. – А що як я не дам тобі рейок? Тепер я можу перебирати замовниками і призначати їм будь-яку ціну. Якби це сталося рік тому, я вимагав би, щоб ти переспала зі мною.

– Шкода, що не вимагав.

– А ти погодилась би?

– Аякже.

– В інтересах бізнесу? В рамках угоди?

– Якби йшлося про тебе – так. Тобі це сподобалось би, правда ж?

– А тобі?

– Так… – прошепотіла Даґні.

Ріарден підійшов, обхопив її за плечі й пригорнувся до грудей, прикритих тонкою блузкою.

А потім мовчки уважно на неї подивився.

– Що ти зробила з тим браслетом?

Він ніколи досі не заводив про це мови, тому Даґні не відразу змогла відповісти.

– Я зберігаю його.

– Хочу, щоб ти його носила.

– Якщо люди здогадаються, тобі вестиметься гірше, ніж мені.

– Одягни його.

Даґні дістала браслет. Мовчки, не зводячи погляду з його обличчя, вона простягнула до Ріардена руку: на долоні вилискувала синьо-зеленава стьожка. Дивлячись їй в очі, він клацнув застібкою на зап'ястку. І коли ланцюжок з'єднався під його пальцями, Даґні нахилилася і поцілувала їх.

Земля сувоєм розгорталася під капотом автомобіля. Шосе, що звивалося серед пагорбів Вісконсину, було єдиним свідченням людської праці, хистким містком, перекинутим через океан чагарників, дерев та буйного зілля. Цей океан гойдався рівними хвилями жовтогарячої піни; вздовж схилів здіймалися ріденькі червоні струмені, в долинах під блідо-блакитним небом розкошували поодинокі зелені острівці. Машина, наче намальована на яскравій поштівці, скидалася на ювелірний виріб, сонце вигравало на хромованій сталі, а в чорній емалі відбивалося небо.

Випроставши ноги, Даґні затишно примостилася в куточку біля вікна; їй подобалося широке зручне сидіння і лагідний дотик сонця до плечей; подобалася розкішна місцевість.

– А мені хотілось би зараз побачити рекламний щит, – заявив Ріарден.

Даґні зареготала: він прочитав її думки.

– Що і кому тут продавати? Ми вже годину не бачили жодного будинку, жодної машини.

– Саме це мені й не подобається, – він ледь нахилився над кермом із невдоволеним виразом. – Поглянь на дорогу.

Довгу смугу, здавалося, було всипано борошном – це були кістки, розкидані пустелею, немов сонце і сніг зжерли всі сліди шин, бензину, сажі, все, що нагадувало б про цивілізацію. З кутастих тріщин у бетоні проросла трава. Дорогою не користувалися і не ремонтували багато років, але шпарин було не так уже й багато.

– Хороша дорога, – зауважив Ріарден. – Побудована надовго і вочевидь розрахована на інтенсивний рух.

– Так…

– Мені це не подобається.

– Мені теж, – Даґні хмикнула. – Але пригадай, як часто люди скаржаться, що рекламні щити псують пейзаж. Тут ці скиглії мали б змогу насолодитися незайманим пейзажем.

І додала:

– Ненавиджу їх.

Даґні не хотілося тривоги, що в'юнкою гадиною вповзала в радість дня. За останні три тижні вона часто відчувала невиразну тривогу, споглядаючи пейзажі, що пропливали перед кутастим капотом автомобіля. Вона всміхнулася: саме капот був нерухомою точкою відліку, поки земля проносилася повз них; він залишався центром, фокусом, мірилом безпеки в світі, що розчинявся, розпливався за вікном… Капот попереду і Ріарденові руки на кермі… Вона знову всміхнулася: їм випало бачити навколишній світ у звуженому форматі, і їй це подобалося.

Після першого тижня мандрів, поки вони їхали навмання невідомими перехрестями, він сказав їй:

– Даґні, а відпочинок конче мусить бути безцільний?

Вона сміхотливо відповіла:

– Ні. І на яку ж фабрику ти хочеш навідатися?

Ріарден усміхнувся – до своєї провини, якої не хотів визнавати, до пояснень, що до них не зобов'язаний був удаватися, – і відповів:

– Хочу поглянути на закинуту рудню біля затоки Сагіно. Кажуть, вона виснажена.

І вони вирушили через весь Мічиган до копальні. А потім ходили ярусами, що оточували вирву. Рештки крана рукою кістяка нависали в них над головами, і чиєсь іржаве пуделко від сніданку трапилось їй під ногу. Щось її тривожно вкололо, щось гостріше за печаль, але Ріарден бадьоро хмикнув:

– Виснажена. Та де там! Я покажу їм, скільки ще тонн руди і доларів можна буде витягти з цього місця!

Коли вони поверталися до машини, він сказав:

– Якби зараз знайти путню людину, то я б уже завтра купив цю рудню і приставив би її до праці.

Наступного дня, прямуючи на захід, а потім на схід, до рівнин Іллінойсу, він раптом сказав після тривалої мовчанки:

– Ні, доведеться таки почекати, поки скасують білль. Людина, здатна примусити запрацювати цю копальню, не потребуватиме моїх настанов. А той, кому потрібен буду я, не вартує ні цента.

Як і завжди, вони могли теревенити про свою роботу, не боячись нерозуміння. Але ніколи не говорили одне про одного. Ріарден поводився так, ніби їхня пристрасна близькість була

доконаним, безіменним фізичним фактом, що аж ніяк не ґрунтувався на спілкуванні двох інтелектів. Щоночі Даґні здавалося, ніби її обіймає незнайомець, який дозволяє бачити їй кожне жагливе здригання свого тіла, але ніколи не дає помітити трепету душі. Вона лежала перед ним гола, але на руці завжди залишався браслет із ріарден-металу.

Даґні бачила, як нестерпно йому ставити підпис під іменами «містер і місіс Сміт» у неохайних придорожніх готельчиках. Іноді ввечері, коли Ріарден шкрябав фальшивий підпис під вигаданими іменами, вона помічала невдоволеність у кутиках його губ. Їй начхати було на багатозначне лицемірство готельних клерків, що ніби передбачало співучасть у ганебному гріху – пошуку стидкої втіхи. Проте вона бачила, що і йому все це байдуже, коли вони залишалися на самоті, коли він на мить притискав її до себе і вона дивилася у життєрадісні чисті очі.

Вони їхали повз маленькі міста, по забутих сільських дорогах; вони давно вже не бачили таких місцин. Міста вносили в душу Даґні сум'яття. Не один день минув, аж поки вона нарешті зрозуміла, чого їй бракує насамперед: вигляду свіжої фарби. Будинки були схожі на чоловіків у пожмаканих костюмах, які втратили бажання рівно тримати спину, карнизи скидалися на похилі плечі, перекособочені сходи ґанків нагадували пошарпані зарукавки; розтрощені, забиті дошками вікна були, мов латки. Перехожі сприймали нову автівку не як рідкісне видовище, а так, ніби цей блискучий апарат виник із якогось фантастичного світу. На вулицях машин траплялося небагато, переважно – вози. Даґні вже встигла забути, які вони – підводи з кіньми, і геть про це не шкодувала.

А на залізничному переїзді вона навіть не усміхнулася, коли Ріарден глузливо кивнув у бік місцевого потяга, що виповз із-за пагорба. Попереду, чахкаючи чорним димом із високої труби, теліжився древній паротяг.

– Господи, Генку, це зовсім не смішно!

– Я знаю, – відповів він.

Приблизно за годину, від'їхавши кілометрів на сто з гаком, вона сказала:

– Генку, чи ти колись бачив, щоб «Комету Таґґарта» тягнуло через континент таке вугільне одоробло?

– Чого це ти? Не засмучуйся так.

– Вибач… Просто я подумала, що ні з моєї колії, ні з усіх

твоїх нових печей не буде жодної користі, якщо ми не знайдемо людини, здатної виробляти нові дизельні тепловози. До того ж, якщо ми не знайдемо її якнайшвидше…

– На тебе працює Тед Нільсен із Колорадо.

– Так. Якщо йому вдасться відкрити новий завод. У «Лінію Джона Ґолта» він вклав більше, ніж досить.

– Хіба це для нього не вигідно?

– Вигідно. Але це його пригальмувало. Тепер він готовий іти далі, але не може знайти верстатів та інструментів. Зараз їх просто ніде дістати, не купиш ні за які гроші. Всі годують його обіцянками. Він усю країну промацує, викопує різний зужитий мотлох із зачинених заводів. І якщо він не запустить виробництво найближчим часом…

– Запустить. Хто його тепер зможе зупинити?

– Генку, – тепер уже в її голосі вчувалася певна провина, – а чи могли б ми з'їздити в одне місце? Дуже хочу його побачити.

– Звісно. Як забажаєш. То куди їдемо?

– У Вісконсин. За життя мого батька там був великий моторобудівний завод. У нас була гілка до нього, але ми закрили її років сім тому, коли завод збанкрутував. Думаю, зараз це один із найдепресивніших районів. Може, знайдемо там якісь верстати для Теда Нільсена. Той завод могли і не помітити – Богом забута місцина, немає жодного транспортного зв'язку.

– Я знайду. А як він називається?

– Моторобудівна компанія «Двадцяте сторіччя».

– Ну, звісно! Коли я був молодий, цю фірму вважали однією з найкращих, якщо не найкращою. Пригадую, закрилась вона якось дивно… Правда, не пам'ятаю вже, що саме тоді насторожувало.

Вони три дні розпитували-довідувалися в людей, але нарешті таки знайшли цю вибілену, закинуту дорогу і їхали тепер у зливі жовтого листя, що здавалося морем золотих монет, до колишньої компанії «Двадцяте сторіччя».

– Генку, а що, як із Тедом Нільсеном щось станеться? – перервала мовчанку Даґні.

– Чому раптом із ним має щось статися?

– Не знаю, але ж… Але був же Дуайт Сандерс. Був і нема. А разом із ним зникло й «Об'єднання Локомотивів». Інші заводи неспроможні виробляти дизелі. Я вже перестала вірити

обіцянкам. До того ж… Який сенс у залізниці, яка не має рушійної сили?

– І це стосується не лише залізниці.

Вітер колихав дерева, тріпотіло листя. Кілометри намотувалися на кілометри, а довкола були самі лише чагарі, дерева, живе, як вогонь, зілля всіх відтінків червоно-рудого: здавалося, вони щось святкують, палахкотячи своїм буйним незайманим багатством.

Ріарден усміхнувся:

– Знаєш, а в глушині щось таки є. Вона починає мені подобатися. Це якась нова, невідкрита країна.

Даґні радісно кивнула:

– Тут хороший ґрунт. Поглянь, яка розкішна рослинність. Я б вирубала всі ці чагарі й збудувала…

Усмішки враз вивітрилися з їхніх облич. Знахідка, що вони її одночасно помітили в траві, виявилася іржавим циліндром без насоса: на ньому ще навіть залишилися рештки циферблата.

Крім нього залишилося небагато доказів присутності тут колись цивілізації. Кілька обвуглених стовпів, бетонний блок й іскорки скляного пороху на місці бензозаправки – все потопало в кущах і було помітне лише пильному поглядові, а за два-три роки рослинність мала цілком поглинути й ці рештки цивілізації.

Вони одночасно відвернулися і поїхали далі, не доскіпуючись, що можуть іще приховувати монолітні хащі. В машині запанувала тяжка мовчанка: залишалося лише гадати, – скільки всього вже поглинули бур’яни та кущі.

Дорога обірвалася на повороті при пагорбі. Перед ними виникло перекопане пустище, над яким із клаптів землі та асфальту стирчало кілька каркасів бетонних блоків. Хтось тут добряче попотів, – розтрощив стіни і вивіз великі уламки; жоден бур’ян не міг вирости на цій, тепер безплідній, землі. На гребені далекого згірка, на тлі неба, як хрест на велетенській могилі, стояв перекосохнябленний телеграфний стовп.

Добрячі три години вони проколювали тишу, перш ніж проповзти на мінімальній швидкості по тванькому бездоріжжю – через рови, по коліях, по колесах покинутих возів – до сельбища за пагорбом, на вершечку якого стримів телеграфний стовп.

Усередині кістяка колишнього промислового містечка стояло

кількоро покинутих будинків. Усе, що можна було, давно вже вивезли; Даґні помітила там купку людей.

Будівлі перетворилися на прямовисні руїни, створені не часом, а людиною, що покинула по собі безладно віддерті дошки, кавалки покрівлі, продуховини в змародерених льохах. Здавалося, чиїсь сліпі, жадібні, ненаситні руки нишпорили навмання, цуплячи все, про всяк випадок, не знаючи, чи знадобиться це завтра.

Посеред руїн були й будинки, в яких іще жили; єдиний рух у цих містечках – це був дим із труб поодиноких людських помешкань.

На околиці стирчала залізобетонна коробка, що колись була школою; вона достоту скидалася на череп із порожніми очницями вибитих вікон… З неї звисали ріденькі пасемця волосся – обірвані дроти.

За містечком, на далекому пагорбі, стояв моторобудівний завод компанії «Двадцяте сторіччя». Стіни, покрівля і димові труби на позір здавалися неприступні й міцні. Зовні він був у повному порядку, за винятком водонапірної вежі – її бак помітно перекособочився.

Не помітивши на зарослих пагорбах і натяку на дорогу до заводу, вони під'їхали до найближчого будинку, з комина якого цідився ріденький струмінь диму. Двері були відчинені. Почувши звук автомобільного двигуна, на порозі виникла стара жінка. Згорблена, опухла, у сукні з мішковини, вона ледь волочила ноги. Стара байдужісінько глянула на машину; в неї були порожні очі істоти, яка вже давно не здатна була відчувати нічого, крім утоми.

– Покажіть нам, будь ласка, дорогу до заводу, – попросив Ріарден.

Жінка відповіла не відразу; здавалося, що вона забула, як розмовляти:

– До якого такого заводу?

– До того, – показав Ріарден.

– Так він же закритий.

– Я знаю. Але чи є до нього якась дорога?

– Не знаю.

– Будь-яка, бодай стежка.

– У лісі їх багацько.

– А машина проїде?

– Хтозна.

– То як же нам туди дістатися?

– Не знаю.

За її спиною вони роздивилися вбогу обстановку хати.

Закидана ганчір'ям газова плита, що її не було як використовувати. Духовка слугувала шафкою. У кутку – складена з каміння пічка, в якій горіло кілька дровиняк, нагріваючи брудний чайник… Стіною тягнулася довга смуга сажі. На ніжках від столу було припасовано білий предмет: знята зі стіни чиєсь ванної порцелянова раковина, вщерть наповнена підгнилою капустою. У пляшці стирчала лойова свічка. На підлозі не залишилося жодної фарби; сірі шкарубкі дошки здавалися втіленням болю в кістках цієї жінки, яка рачкувала над ними і мила, аж поки не програла битву з брудом, що нарешті в'ївся остаточно.

За старою мовчки, одне по одному, зійшовся цілий виводок дітей. Вони дивилися на автівку не з притаманною для їхнього віку допитливістю, а напружено й уважно, мов дикуни, готові втекти за щонайменшого натяку на небезпеку.

– А скільки до заводу кілометрів? – запитав Ріарден.

– П'ятнадцять, – відповіла жінка і додала: – А може, й п'ять.

– А чи далеко до найближчого міста? – поцікавився Ріарден.

– Нема тут ніякого міста.

– Міста десь точно є. Я запитую, чи далеко вони?

– Не знаю.

На пустищі при будинку, на обривку телеграфного дроту, висіло якесь вилиняле шмаття. На вбогих грядках порпалися три кістлявих курки, четверта вмостилася на сідало з колишньої водопровідної труби. В калюжі, закиданої покиддю і сміттям, вмостилися дві свині; в тванюці було прокладено доріжку з уламків бетону, позиченого з дороги.

Щось заскреготіло віддалік, і Даґні з Ріарденом помітили чоловіка, який за допомогою корби і мотузки тягнув із криниці воду. Набравши, він неквапно попрямував до автомобіля. Два повних відра здавалися занадто важкі для тонких рук. Вік чоловіка складно було визначити.

Він став біля машини і почав її роздивлятися. Хитренькі й помисливі очиська раз по раз глипали на незнайомців.

Ріарден вийняв десять доларів і простягнув чоловікові:

– Покажете, як доїхати до заводу?

Той похмуро і байдужо подивився на гроші. Навіть не поворухнувшись, не простягнувши по них руки, не поставивши відер на землю. «Якщо на світі існує людина, цілком позбавлена жадібності, – подумала Даґні, – то ось вона».

– У нас тут гроші не ходять, – мовив він.

– Але ж ти якось заробляєш на життя?

– Ага.

– То що ж у вас замість грошей?

Чоловік поставив відра, немов допетрав, що не обов’язково гнутися під їхньою вагою.

– Ми грошима не користуємося, – мовив він, – просто міняємо одне на інше.

– А як ви торгуєте з людьми з інших міст?

– У нас не буває людей із інших міст.

– Важко вам жити.

– А вам що до того?

– Нічого. Просто цікаво. А чому ви нікуди не переїдете?

– У мого старого тут бакалійна лавка. Просто завод, ось, закрився.

– То чому ж ви не виїхали?

– Куди?

– Та будь-куди.

– Нащо?

Даґні подивилася на відра: дві прямокутні бляшані місткості з мотузками замість ручок; раніше це були каністри для мастила.

– Послухай, – попросив Ріарден, – покажи нам дорогу до заводу, якщо вона є.

– Доріг тут багато.

– А машина пройде?

– Мабуть.

– І яка?

Чоловік напружено замислився, намагаючись розв’язати проблему:

– Ну, якщо ви звернете ліворуч від школи і поїдете просто до кривого дуба, там і буде дорога, що цілком годиться для вашої машини, якщо тільки дощу не було кілька тижнів.

– А коли востаннє був дощ?

– Учора.

– А іншої дороги нема?

– Ну, якщо ви зможете проїхати Гансоновим пасовищем, а потім крізь ліс, там буде хороша міцна дорога, до самісінького потічка.

– А через потічок міст є?

– Нема.

– А інші дороги?

– Ну, якщо вам так треба дорога для машини, то по той бік Міллерового наділу є брукована дорога, кращої ви не знайдете, треба тільки звернути праворуч від школи і…

– Але ж вона веде не до заводу, так же?

– Так. До заводу не веде.

– Добре, – мовив Ріарден. – Доведеться самим шукати дорогу.

Він саме натискав на стартер, як у вітрове шкло влучив камінь; розійшлися тріщини. Малолітній шибеник, гидотненько реготнувши, сховався за рогом; звідусіль – з-за вікон, із різних сховків – вибухнув дитячий регіт.

Ріарден замалим не вилаявся. Чоловік мляво роззирнувся і нахнюпився. Стара дивилася на все без жодних емоцій. Вона стояла і мовчки спостерігала, як фотореактив, що фіксує зображення просто, щоб закарбувати його, геть не розуміючи того, що бачить.

Даґні вже кілька хвилин її роздивлялася. З безформної фігури не можна було ні визначити віку, ні стверджувати, що жінка свідомо махнула на себе рукою. До того ж, вона, схоже, була вагітна. Це було неймовірно, але придивившись уважніше, Даґні помітила, що волосся кольору пилюки досі ще не сиве, зморщок майже немає; старою її робили очі, згорблена спина, човглива хода.

Даґні запитала:

– Скільки тобі років?

Жінка глянула на неї без образи, ніби просто почула дурнувате і безглузде запитання.

– Тридцять сім, – відповіла вона.

Вони вже від'їхали на кілька кварталів, аж Даґні вголос вжахнулася:

– Генку, ця жінка лише на два роки старша за мене!

– Так.

– Мати Божа! Як їм вдалося до такого докотитися?

Він стенув плечима:

– А хто такий Джон Ґолт?

Останнє, що вони побачили, виїжджаючи з містечка, був рекламний щит. Зображення досі вгадувалося на ошматтях паперу; яскраві колись фарби на ньому перетворилися на смертельну сірість. Рекламовано було пральну машину.

За містечком, далеко у полі, повільно рухався дядько, постать якого спотворювала несамовита потуга: він тягнув плуг.

До моторобудівного заводу компанії «Двадцяте сторіччя» вони дісталися за дві години, хоча до нього було три з невеликим гачком кілометри. Піднявшись на пагорб, зрозуміли, що мандрівка була марна. На дверях головного входу висів іржавий замок. Зате у величезних вікнах зяяли розколини, тож завод був відкритий для всіх і всього – бабаків, кроликів і сухого листя, що всередині його було пребагацько.

Завод випатрали вже давно. Великі верстати евакуювали цивілізовано – в бетонній долівці досі були охайні отвори від кріплень. Решту розграбували злодії, не залишивши нічого, крім сміття, яким би знехтував найпослідущіший волоцюга – купа проіржавілих уламків металу, розтрощених дощок, тиньку, битого шкла; а втім, були ще сталеві сходи, надійні й міцні, що рівними обертами здіймалися до даху.

Вони зупинилися в просторій залі; з дірки в даху навскоси падав промінь світла, дзвінкі виляски їхніх кроків танули десь вдалечині між шерег порожніх приміщень. Сполохана пташка затріпотіла між сталевими балками і вилетіла через дірку в даху.

– Огляньмося про всяк випадок, – запропонувала Даґні. – Пройдись майстернями, а я перевірю флігелі. Тільки швидше.

– Краще не блукай тут сама. Хтозна, чи безпечна тут підлога і сходи.

– Дурниці! Я добре орієнтуюся на заводах і знаю, що цікавить лахмітників і мародерів. Просто хочеться швидше звідси вшитися.

Йдучи мовчазними цехами, де під стелею висіли іржаві захвати сталевих кранів, помічаючи над головою досконалі геометричні лінії, вона намагалась примусити себе дивитися на них, хоча насправді не хотіла нічого бачити.

Це було схоже на аутопсію тіла коханого. Стиснувши зуби, Даґні роззиралася, ніби водячи променем прожектора. Йшла швидко – затримуватися тут не було жодної потреби.

Зупинилася лише в одній кімнаті. Мабуть, колишній лабораторії. Зацікавила дротяна котушка, що стирчала з купи сміття. Даґні ніколи досі не бачила такого візерунка обмотки, але він видався їй знайомим, ніби виник із якогось випадково вцілілого спогаду. Вона смикнула котушку, але та навіть не зрушилася: схоже, була частиною похованого в купі мотлоху механізму.

Приміщення цілком могло бути колись експериментальною лабораторією, якщо лише вона правильно зрозуміла призначення залишків обладнання на стіні: величезного куписька електродів, шматків важкого кабелю, свинцевих труб, скляних рурок, вбудованих шаф без поличок і дверей. У купі мотлоху було багато битого скла, гуми, пластмаси, а також уламки сланцю, що його зазвичай використовують для графітових ізоляторів. По підлозі було розкидано аркуші паперу, що вочевидь належали колишнім власникам цього приміщення: пакети з-під поп-корну, пляшка з-під віскі, єговістський часопис.

Даґні ще раз спробувала витягти котушку із завалів сміття, але пристрій знову не зрушив із місця. Присівши, вона взялася розгрібати мотлох. Вона примудрилася порізатися і дико забруднитися, перш ніж випросталася та роздивилася свою знахідку. Це були залишки розламаного електромотора. Більшості частин не було, але ті, що залишалися, давали повне уявлення про колишню форму і призначення.

Даґні ніколи досі не бачила нічого схожого на цей мотор.

Вона не могла остаточно зрозуміти особливостей і функцій, які двигун мав би виконувати.

Уважно обдивилася чорненькі трубки і дивної форми контакти, намагаючись визначити їхнє призначення, перебираючи подумки всі відомі типи двигунів і всі можливі режими роботи їхніх частин.

Ніщо з того, що вона знала, не відповідало цій моделі, яка хоч і скидалася на мотор, генератор, але Даґні не могла зрозуміти, на якому пальному він може працювати. Двигун не був розрахований на пару, мастило чи якесь інше відоме їй джерело енергії.

Вигук, що зірвався з її вуст був не просто звуком, а поштовхом, що кинув її на купу сміття. Спираючись на лікті та коліна, вона поповзла по підлозі, збираючи тремтячими руками

розкидані аркуші паперу, відкидаючи одні, хапалася за інші.

Зрештою таки побачила те, на що вже не сподівалася: тонкий стосик скріплених разом машинописних аркушів – залишок звіту без початку і кінця. Обривки паперу під скріпкою свідчили про те, що звіт цей був колись значно більшого обсягу. Папір устиг пожовкнути і висохнути. Звіт містив опис двигуна.

Оглядаючи спустошену електростанцію заводу, Ріарден почув волання:

– Генк!!!

Даґні немов трясло від жаху.

Він кинувся на голос. Даґні стояла посеред кімнати – руки закривавлені, панчохи подерті, костюм брудний, але пальці міцно стискали стосик аркушів.

– Генку, як думаєш, на що це схоже? – запитала вона, вказуючи на незрозумілої форми уламок у себе під ногами; голос лунав напружено, мало не істерично, з ноткою здивування, характерною для відірваної від реальності людини, яка щойно пережила потрясіння. – На що це схоже?

– Ти покалічилася? Що сталося?

– Ні!.. Не зважай, перестань на мене дивитися! Зі мною все гаразд. Поглянь краще на це. Знаєш, що це?

– Що ти собі зробила?

– Мусила викопати його з гори сміття. Але я в нормі.

– Ти тремтиш.

– Генку, зараз ти теж тремтітимеш! Поглянь на це ось. Просто поглянь і скажи мені, що це таке.

Ріарден слухняно поглянув униз, аж раптом його погляд став зосереджено-гострий; присів і почав уважно роздивлятися предмет.

– Який дивний спосіб з’єднувати вузли двигуна, – нахмурившись, замислено зауважив він.

– На ось, прочитай, – мовила Даґні, простягнувши йому аркуші.

Прочитавши, він остовпіло поглянув на неї і вигукнув:

– Боже милостивий!..

Даґні вже сиділа біля нього на підлозі. Певний час вони не здатні були мовити й слова.

– Це все завдяки котушці, – мовила Даґні. Здавалося, її розум почав якісь перегони; вона не здатна була вловити й передати все, що раптом усвідомила; слова одне за одним квапливо

злітали з вуст.

– Спершу я помітила котушку, тому що вже бачила щось схоже, не точнісінько таке, але подібне… багато років тому, навчаючись у коледжі… стара книжка, в якій ішлося, що від цієї ідеї відмовилися… відмовилися вже дуже давно – але мені подобалося читати все, що стосується залізничних двигунів. У тій книжці писалося, що колись люди роками цю ідею розробляли, здійснювали експерименти, але так і не змогли розв'язати це завдання, здалися. Потім цю ідею закинули на кілька поколінь. Я й гадки не мала, що хтось із учених може скористатися нею в наш час. Але це таки хтось зробив. Генку, хтось це зробив!.. Розумієш, що це означає? Люди колись намагалися винайти двигун, здатний поглинати електроенергію з атмосфери і використовувати її, перетворюючи на власну силу. Цього не зуміли зробити, про це забули. Але ось вона, втілена в залізі.

Даґні тицьнула на уламки двигуна.

Ріарден кивнув. Обличчя було серйозне. Він сидів, роздивляючись залишки моделі, зосередившись на чомусь своєму, сокровенному – до того ж, не надто веселому.

– Генку! Невже ти не розумієш, що це означає? Це революція в енергетиці після винаходу двигуна внутрішнього згорання – ні, це дещо більше! Цей двигун знищить усі решту – він здатен зробити геть усе! Можна буде послати під три чорти Дуайта Сандерса і решту таких осіб. Хто захоче возитися з дизелями? Хто захоче возитися з нафтою, вугіллям, заправками? Невже ти не бачиш того, що бачу я? Красивий, немов цукерочка, локомотив завбільшки, як половина теперішнього, зате вдесятеро потужніший. Автогенератор, що працює буквально на лічених краплинах пального і безмежно потужний. Найчистіший, найшвидший і найдешевший з усіх знаних людиною засобів пересування. Невже ти не бачиш, що за якийсь рік здатен зробити цей двигун із нашими транспортними системами, з усією країною?

На Ріарденовому обличчі не було й натяку на хвилювання. Він неквапно мовив:

– Але хто його спроектував? І чому цю модель покинули тут?

– Ми це з'ясуємо.

– Даґні, якщо ти не знайдеш проектувальника, то чи зможеш поновити двигун за цими уламками?

Вона трохи подумала, а потім уже засмучено сказала:

– Ні.

– І ніхто не зможе. Хтось створив цей двигун. Судячи з записів, він працював. Видатнішого винаходу я не бачив. Але ми не здатні його оживити. Щоб поповнити відсутні деталі, потрібно мати не менш видатний розум, ніж у цього невідомого винахідника.

– Я знайду його, навіть якщо доведеться закинути всі справи.

– …і якщо він досі живий.

Трохи помовчавши, Даґні замислено запитала:

– А чому ти раптом про це подумав?

– Навряд чи він живий. Інакше хіба покинув би свій шедевр гнити в купі сміття? Хіба покинув би винахід такого масштабу? Якби його автор був живий, ти давно б уже мала свої локомотиви з автогенераторами. І тобі не довелося б його розшукувати, бо його ім’я знав би вже весь світ.

– Не думаю, що цю модель було виготовлено дуже давно.

Ріарден поглянув на папір, на шар іржі на поверхні двигуна.

– Думаю, років десять тому. Якщо не раніше.

– Ми мусимо знайти когось, хто його знав. Це важливіше за…

– …за все, що зараз виробляють і за все з того, що комусь належить. Не думаю, що нам удасться знайти винахідника. А якщо ми не зможемо цього зробити, ніхто не зможе повторити його досягнення. Ніхто не відтворить двигуна. Від нього мало що залишилося. Це лише натяк, безцінний натяк, але, щоб зрозуміти його, потрібен розум, який народжується раз на сторіччя. Як думаєш, сучасні інженери здатні на це?

– Ні.

– Зараз не залишилося жодного класного проектувальника. А нових ідей у моторобудуванні не чути вже багато років. Цей фах вимирає чи й уже вмер.

– Генку, але ти розумієш, що означає… Якщо двигун таки вдасться скласти?

Ріарден коротко всміхнувся:

– Думаю, це додаткових років десять життя кожному мешканцю країни, враховуючи, скільки всього стане простіше і дешевше виробляти, скільки годин людської праці можна буде скерувати в інше річище, і наскільки більше всього можна буде за той час зробити. Кажеш, локомотиви? А як щодо автівок,

кораблів і літаків з такими двигунами? А ще є трактори. І електростанції з необмеженим запасом електроенергії, без палива, за яке потрібно платити. Треба буде щонайбільше кілька пенні для роботи конвертора електроенергії. Цей двигун здатен був би примусити рухатися всю країну, вдихнути в неї вогонь. Він забезпечив би електролампочками щонайвіддаленіший куточок, навіть оті будинки, що ми їх бачили сьогодні в долині.

– Може забезпечити? Та неодмінно забезпечить! Я знайду винахідника!

– Ми спробуємо, – Ріарден рвучко випростався, ще раз глянув на зламану модель і, сумно всміхнувшись, мовив: – Ось він, двигун для «Лінії Джона Ґолта». А далі почав говорити з владністю керівника:

– По-перше, слід розшукати тут їхній відділ кадрів. Переглянути особові справи, якщо вони залишилися, і встановити імена їхніх дослідників та інженерів. Не знаю, кому зараз належать ці руїни; думаю, знайти власника буде непросто, інакше ми так легко сюди не потрапили б. Потім потрібно буде обстежити всі кімнати лабораторії. Можна буде відрядити сюди літаком кількох інженерів, щоб вони обстежили весь завод.

Вони попрямували до виходу, та на порозі Даґні на мить зупинилася.

– Генку, тут не було нічого ціннішого за цей двигун, – стиха мовила вона. – Він коштував більше за весь цей завод разом із усією його продукцією. Але його покинули іржавіти в купі мотлоху. Це єдина річ, що її ніхто навіть не спробував украсти.

– Мене це найдужче і лякає, – зізнався Ріарден.

Відділ кадрів знайшли швидко. На його дверях висіла відповідна табличка, проте цим усе й обмежилося. Всередині не було ні меблів, ні паперів – нічогісінько, крім розтрощеного скла.

Вони повернулися в кімнату, де лежав двигун; рачкуючи, оглянули кожну річ на підлозі.

Знахідок було негусто. Вони відклали вбік папери, де бракувало сторінок звіту і решти записів, що стосувалися двигуна. Пакети з-під поп-корну і пляшка з-під віскі свідчили про вторгнення варварської орди, що, мов цунамі, пронеслася приміщенням і хтозна куди віднесла всі потрібні залишки.

Знайшли кілька уламків металу, що могли відколотися від

двигуна, проте вони були такі дрібні, що, вочевидь, не мали жодної цінності. Мотор мав такий вигляд, начебто деякі його частини виламали мародери, вирішивши застосувати їх у побуті. Те, що залишилося, здавалося занадто незвичним, щоб когось зацікавити.

Ставши навколішки, впираючись долонями в устелену піщинками долівку, Даґні відчувала лише лють, гостру безсилу лють від цього сплюндрування. Думала, чи не став раптом моторний кабель шворкою для чиїхось пелюшок чи мотузкою для криничної корби; чи не перетворився його циліндр на горщик для калачиків, що стояв зараз на підвіконні симпатяги, який покинув тут пляшку з-під віскі.

На пагорбі ще було світло, але з долини вже наповзало блакитне марево.

Вони закінчили свої пошуки, коли вже зсутеніло. Даґні звелась і схилилася головою на порожню віконницю, щоб трохи охолодити чоло вечірньою прохолодою. Небо стало темно-синім.

– Цей двигун зміг би примусити рухатися всю країну, він би вдихнув у неї вогонь, – Даґні поглянула на мотор. А потім визирнула у вікно і раптом застогнала, здригнувшись усім тілом і схиливши голову на руку, що впиралася об куток рами.

– Що таке? – запитав Ріарден.

Даґні промовчала.

Ріарден визирнув за вікно. Далеко внизу, в долині, в дедалі густішому мороці, ледь миготіли мляві вогники лойових свічок.

Розділ Х

Смолоскип Ваятта

– Хай Бог милує, мем! – промовив клерк із архівного бюро. – Ніхто не знає, кому належить цей завод зараз. І запитати немає в кого.

Він сидів за столом у кабінеті на першому поверсі. До нього рідко заходили відвідувачі; течки довкола були запилюжені. Він дивився то на блискучу автівку, що стояла перед його вікном, на брудному майдані, в центрі колись квітучого містечка, столиці округу, то переводив тьмяний неуважний погляд на двох незнайомців.

– Чому? – запитала Даґні.

Клерк безпорадно кивнув на купу паперів, що їх витягнув із течки:

– Тільки суд здатен визначити власника того всього, але достатньо компетентний суд навряд чи можна знайти. Якщо ці папери взагалі колись дійдуть до суду. Боюсь, що цього не станеться.

– Чому? Що ж там скоїлося?

– Ну, бо ту компанію продано… «Двадцяте сторіччя». Тобто, моторобудівну компанію. Її продали одночасно двом різним людям. Свого часу, два роки тому, це спричинило серйозний скандал. Але зараз, – він знову кивнув на гору документів, – усе перетворилося на папір, що чекає на судовий розгляд. І я, правду кажучи, не бачу, як можна буде визначити права на її власність чи й узагалі будь-які права.

– Розкажіть, будь ласка, що ж таки сталося?

– Останнім законним власником заводу була «Народна іпотечна компанія» з міста Рим у Вісконсині. Містечко розташоване по той бік від заводу, це звідси кілометрів п’ять на північ. «Народна іпотечна компанія» була доволі жвава контора, що на кожному кроці розводилася про вигідні кредити. Очолював її такий собі Марк Йонтц. Ніхто не знав, звідки той виник, і ніхто не знає, куди подівся зараз. Уже наступного ранку, коли та контора луснула, з’ясувалося, що Марк Йонтц

продав «Двадцяте сторіччя» купці парубійків із Південної Дакоти, в яких іще молоко на губах не висохло. А крім них, передав ще й як заставу під позику одному банку з Іллінойсу. Коли вони приїхали подивитися на завод, то побачили, що Йонтц вивіз усі верстати і збув їх уроздріб бозна-кому. Тому завод зараз належить багатьом і водночас нікому. Зараз пацанва із Південної Дакоти, банк і адвокати кредиторів «Народної іпотечної компанії» позиваються одне на одного, претендуючи на права власності заводом, і жодна зі сторін не може вивезти звідти жодного колеса, попри те, що ніяких коліс там уже не залишилося.

– А за Марка Йонтца завод працював?

– Господи, мем, ні! Йонтц не здатен був керувати заводом. Він не хотів працювати, йому потрібно було просто отримати гроші. І йому це вдалося – взяв за цей завод більше, ніж будь-хто міг за нього дати.

Клерк не міг збагнути, чому світловолосий, суворий на вигляд чоловік, який сидів перед ним разом із жінкою, весь час глипає у вікно на свою машину, точніше, на великий, загорнутий у брезент, предмет, що стирчав із багажника.

– А що сталося із заводською документацією?

– Якою саме, мем?

– Виробничі звіти. Робочі документи. Емм… Особові справи?

– Нічого цього не збереглося. Завод просто розграбували. Непевні власники хапали все, що могли… Меблі, все, що могли вивезти, навіть якщо шериф чіпляв замок на двері. Папери і все решту, мабуть, забрали шакали зі Старнсвілля, – це там, у долині, їм непросто живеться. Найімовірніше, документи забрали для пічок і давно вже спалили.

– А чи нема тут колишніх робітників заводу? – запитав Ріарден.

– Ні, сер. Тут їх не варто і шукати. Всі вони жили в Старнсвіллі.

– Абсолютно всі? – прошепотіла Даґні, в якої перед очима знову постали руїни. – Інженери теж?

– Так, мем. То було заводське містечко.

– А ви, часом, не запам’ятали імені бодай когось, хто там працював?

– Ні, мем.

– А за якого власника завод іще працював?

– Не знаю, мем. Там було купа різної метушні. До того ж, коли помер старий Джед Старнс, який і збудував той завод, підприємство весь час переходило з рук у руки. Старнс, власне, і навів був лад у всьому цьому краї. Помер він дванадцять років тому.

– А чи можете ви назвати імена всіх наступних власників?

– Ні, сер. Стара будівля суду згоріла років зо три тому разом із усіма архівами. Хтозна, де тепер можна знайти ці дані.

– А чи знаєте ви, в який спосіб вдалося Марку Йонтцу купити завод?

– Це я знаю. У Баскома, мера Рима. Але як завод перейшов у власність мера, не знаю.

– А де зараз мер Баском?

– Досі керує Римом.

– Дуже вам дякую, – мовив Ріарден, підводячись. – Ми поїдемо до нього.

Коли вони вже були біля дверей, клерк запитав:

– Сер, а кого ви шукаєте?

– Нашого друга, – відповів Ріарден. – Давнього друга, з яким втратили зв'язок. Він колись працював на тому заводі.

Мер міста Рим у штаті Вісконсин схилився на спинку свого крісла; під засмальцьованою сорочкою його груди і живіт скидалися на велику грушу.

На терасі його будинку було густе повітря з пилюки і сонця. Мер поворухнув рукою, зблиснувши чималим, хоча далеко не ідеальним, топазом на каблучці.

– Немає сенсу, леді, немає жодного сенсу, – мовив він. – Опитувати місцевих мешканців – це гаяти час. Заводських уже не залишилося, нема й таких, хто міг би про них розповісти. Звідси всі нормальні сім'ї виїхали, зостався лише різний непотріб! Я собі весь час кажу, що перетворився на мера непотребу.

Він запропонував обом своїм гостям сісти, але не звертав уваги, що леді й далі стояла біля парапету тераси. Відкинувшись назад, Баском узявся вивчати струнку постать візитерки: «Вищий світ, – подумав він. – Та й її супутник вочевидь із багатих».

Даґні роздивлялася вулицю міста. Тут були будинки, ліхтарі, навіть щит із рекламою прохолодних напоїв; проте складалося враження, що цьому місту залишилися лічені години, щоб

перетворитися на подобу Старнсвілля.

– Ні, жодного архіву тут немає, – мовив мер Баском. – І якщо, леді, ви намагаєтеся розшукати саме документи, ви марно гаєте час. Це однаково, що ловити листя на вітрі. Саме так, листя на вітрі. Нікого зараз не обходять папери. Зараз люди цікавляться добротними, міцними матеріальними об’єктами. Треба бути практичними.

За брудними шибками вікон вони бачили обстановку вітальні: персидські килими на деформованому паркеті, барний столик із хромованими смужками біля стіни, дорогий радіоприймач, на якому стояла гасова лампа.

– Так, це я подарував завод Марку Йонтцу. Він був хорошим хлопцем… Такий жвавий, енергійний. Ясна річ, він хитрував, але хто зараз не хитрує? І занадто далеко зайшов… Цього я від нього не очікував. Думав, йому не забракне розуму залишитися в рамках закону… Точніше, того, що від закону нині лишилося.

Мер Баском усміхнувся, сором’язливо-відверто дивлячись на своїх гостей. У нього в очах сяяла примітивна, позбавлена інтелекту проникливість, усмішка здавалася добродушною – без доброти.

– Навряд чи ви детективи, друзі мої, – мовив він, – та якщо й так – мені байдуже. Я не тягнув із Марка жодних комісійних, він не утаємничував мене в свої оборудки, і я не знаю, куди він зник.

Мер зітхнув.

– Цей хлопець мені подобався. Добре було, якби він залишився тут. Звісно ж, не задля недільних служб. Мав же він якось заробляти собі на життя, правда? Він був не гірший за решту людей, просто тямковитіший. Хтось би залетів на такій афері, а він – ні, ото й усе… Ні, я й гадки не маю, що він збирався робити з цим заводом. Звісно, він заплатив мені трохи більше, ніж коштувала ця стара мишоловка; купивши її, він зробив мені послугу. Ні, я жодним чином не змушував цього робити – не було потреби. Просто я теж йому кілька разів прислужився. Деякі закони, сер, вони немов гумові, й мер завжди має змогу їх трошечки розтягнути, щоб догодити другові. Навіщо непокоїтись? Як іще в цьому світі можна розбагатіти? – він глипнув на розкішну чорну автівку. – Ви й самі це чудово знаєте.

– Ви розповідали нам про завод, – мовив Ріарден,

намагаючись себе опанувати.

– Чого я не перетравлюю, – він своєї Баском, – то це людей, які полюбляють поговорити про принципи. Та жодним принципом молока в пляшку не наллєш. У житті важить лише його пристойний матеріальний бік. А коли все навколо руйнується, не час розводитися на теоретичні теми. Принаймні, особисто я не збираюся опинитися внизу. Нехай ідеї залишаться іншим, а я матиму завод. Ідеї мені не потрібні, я волію тричі на день повноцінно харчуватися.

– Нащо ж вам був цей завод?

– А нащо взагалі купують підприємства? Щоб витиснути з них усе, що можна. Коли в мене виникає шанс, я не можу його втратити. Після банкротства влаштували розпродаж, але придбати той мотлох охочих було щось не надто багацько. Тому я прикупив заводик за жменю смажених каштанів. Я недовго був його власником – Марк позбавив мене цієї мігрені вже за два чи за три місяці. Оборудка була вдала, я й не намагаюся цього приховати. Жоден крутій не зміг би краще обставити цієї справи.

– Завод іще працював, коли ви його купили?

– Ні, він уже стояв.

– І ви не намагалися знову його запустити?

– Що ви? Я практична людина.

– А чи могли б пригадати імена людей, які там працювали?

– Ні. Я там нікого не знав.

– А ви щось забирали з заводу?

– Добре, скажу вам. Я там добряче все оглянув – мені сподобався стіл старого Джеда. Джеда Старнса, тобто. Колись він справді був неабияке цабе. Чудовий стіл із суцільного червоного дерева. Я відвіз його до себе додому. Крім того, в одного з тамтешніх начальників – не знаю, в кого саме, – у ванній кімнаті стояла розкішна душова кабінка, ніколи досі такої не бачив. Зі скляними дверцятами і намальованою на них русалкою, справжній витвір мистецтва, до того ж – страшенно спокусливою, такої навіть на картинах не бачив. Тому цей душ я теж забрав додому. А що таке, в біса? Адже все це належало мені. Отже я мав цілковите право вивезти з заводу вартісні речі.

– Після чийого банкротства ви придбали завод?

– О, це був визначний крах, луснув «Національний громадський банк» у Медісоні. Господи, ото була катастрофа!

Це замалим не доконало весь Вісконсин – наш край це фактично добило. Подейкують, саме цей завод розорив банк. Іще дехто стверджував, що він став останньою краплею в дірявому цеберку, бо «Національний громадський банк» здійснював вклади в трьох чи чотирьох штатах. Очолював його Юджин Лоусон – банкір і дуже щира людина. Так про нього казали. Два чи три роки тому в нас його всі знали.

– То це Лоусон керував заводом?

– Ні. Він просто вклав у нього купу грошей, значно більше, ніж можна було сподіватися витягти з тої старої руїни. Коли завод розорився, це стало останньою соломинкою, що зламала Лоусону хребет. Банк загуркотів через чотири місяці, – мер зітхнув. – Це була справжня катастрофа для тутешніх людей. Усі вони тримали свої заощадження в «Національному…»

Мер Баском скорботно глянув за парапет на своє містечко.

Тицьнув великим пальцем у бік сивої прибиральниці, яка, рачкуючи, відтирала сходи будинку.

– От хоча б ця жінка. Була солідна, забезпечена родина. Її чоловік був власником крамниці, тканиною торгував. Кайлував усе життя, щоб забезпечити її старість, і перед смертю нарешті досягнув мети, але гроші поклав у «Національний громадський банк»…

– А хто керував заводом, коли він розорився?

– Якась скоростигла корпорація «Об’єднані послуги». Мильна бульбашка. Виникла з нічого і пішла в нікуди.

– І де зараз її члени?

– А де рештки луснутої мильної бульки? Шукай їх по всіх Сполучених Штатах. Спробуй, знайди.

– А Юджин Лоусон де?

– А, цей? Із ним повний порядок. Знайшов собі роботу у Вашингтоні – в «Бюро економічного планування і національних ресурсів».

Ріардена все-таки охопили емоції, він рвучко зірвався на ноги, але опанував себе і ввічливо подякував:

– Вельми корисна інформація. Дякую.

– Приємно було познайомитися, друже, приємно познайомитися, – мовив мер Баском. – Гадки не маю, що ви шукаєте, але, повірте, воно не вартує ваших зусиль. Із цього заводу нічогісінько не витягнеш.

– Я ж вам уже казав, що ми шукаємо давнього друга.

– Як знаєте. Мабуть, дуже хороший був друг, якщо ви так старанно шукаєте його з цією чарівною леді, яка, здається, не ваша дружина…

Даґні помітила, як сполотнів Ріарден, у нього навіть уста побіліли.

– Прикусіть свій брудний язик… – почав був він, але Даґні ступила до мера.

– А з чого це ви взяли, що я йому не дружина? – незворушно запитала вона.

Ріарденова реакція добряче здивувала мера Баскома; репліку свою він кинув не зі зла, а просто, щоб продемонструвати власну кмітливість, а також – як дружню шпильку від такого ж грішного колеги.

– Леді, я чимало бачив у житті, – цілком добродушно мовив він. – Коли одружені люди дивляться одне на одного, в їхніх очах не видно думок про ліжко. Людям властиво одне з двох – вони або дотримуються моральних принципів, або насолоджуються життям. Одночасно одного й іншого просто бути не може.

– Я поставила йому запитання, – звернулася вона до Ріардена, щоб випередити черговий спалах емоцій, – і він мені цілком вичерпно пояснив свої міркування.

– Я порадив би вам, леді, – пробурчав мер Баском, – придбати собі обручку в дешевій крамничці. Носіть її. Нічого не гарантує, але часом зараджує.

– Дякую, – відповіла вона, – прощавайте.

Вона була підкреслено спокійна, тому Ріарден покірно вирушив за нею до машини.

Від'їхавши від містечка вже кілька кілометрів, не дивлячись на неї, Ріарден тихо і розпачливо мовив:

– Даґні, Даґні, Даґні… Мені так шкода!

– А мені – ні.

За кілька хвилин, почекавши, поки він себе опанує, вона сказала:

– Ніколи не слід сердитися на людину за правду.

– Саме ця правда не мала до нього жодного стосунку.

– Нам із тобою цілком байдужа його думка.

Він процідив крізь зуби, не відповідаючи на її репліку, а так, ніби болюче почуття мимоволі втілилося в слова:

– Я не зміг уборонити тебе від цього нікчемного, підлого…

– Мене не потрібно захищати.

Ріарден промовчав, не подивившись на неї.

– Генку, перегнівавшись – завтра чи наступного тижня – пригадай слова цієї людини й поміркуй: можливо, вони слушні?

Він обернувся до неї, але знову промовчав.

Заговорив уже значно пізніше: втомлено, але спокійно.

– Ми не можемо зателефонувати до Нью-Йорка і викликати сюди своїх інженерів, щоб обшукати завод. Ми не можемо зустрітися з ними тут. Ми не можемо зізнатися, що знайшли двигун разом… Я не врахував цього там, у лабораторії.

– Щойно ми знайдемо телефон, я зателефоную Едді. Попрошу відрядити двох інженерів із нашої фірми. Я відпочиваю тут сама, в мене відпустка – більше вони нічого не знають, бо їм не потрібно це знати.

Лише за кількасот кілометрів їм вдалося натрапити на міжміський телефон. Коли вона привіталася з Едді Віллерсом, він зойкнув, почувши її голос.

– Даґні, Боже милий, де ти зараз?

– У Вісконсині. А що сталося?

– Я не знав, де тебе шукати. Негайно повертайся. Мерщій, якнайшвидше.

– Та що там скоїлося?

– Поки нічого. Але заварюється таке, що… Краще негайно втрутитися, якщо тобі лише вдасться це зробити. Якщо це взагалі можливо.

– Та що таке?

– Хіба ти не читала газет?

– Ні.

– Я не можу пояснити тобі все по телефону. Не можу гаяти часу на деталі, їх забагато. Даґні, ти скажеш, що я з глузду з'їхав, але здається, вони збираються знищити Колорадо.

– Повертаюся негайно, – мовила вона.

Під вокзалом «Таґґарт», у граніті Мангеттену, було пробито тунелі, що їх використовували як бічні лінії в час, коли потяги, перестукуючи колесами, розбігалися всіма артеріями термінала протягом усієї доби. З часом, через скорочення руху, потреба в них зменшилася; закинуті бічні тунелі почали нагадувати пересохлі річища, і лише кілька ліхтарів досі горіло на гранітних склепіннях над покинутими іржавіти рейками.

Даґні залишила уламки двигуна в одному з підвалів, улаштованому в тунелі, в якому колись було встановлено резервний електричний генератор. Його вже давно звідти забрали. Вона не йняла віри жалюгідним молодикам із дослідницького відділу своєї фірми; серед них було хіба що двоє притомних інженерів, здатних оцінити її знахідку. Поділившись із ними таємницею, вона відрядила їх у Вісконсин – обшукати завод. А потім надійно сховала двигун, щоб ніхто і здогадатися про нього не зміг.

Коли робітники спустили двигун униз, до підвалу, і забралися звідти, вона вже хотіла було йти за ними, замкнувши сталеві двері, аж раптом застигла з ключем у руках, ніби тиша і самотина нагадали про проблему, що давно вже перед нею постала; немов прийшов час щось вирішувати.

Службова машина чекала на одній із вокзальних колій, на платформі, приєднаній до потяга, що за кілька хвилин вирушав до Вашингтона. Даґні домовилася про зустріч із Юджином Лоусоном, але вирішила відкласти її, щоб розв’язати проблеми, на які наразилася в Нью-Йорку, повернувшись сюди на заклик Едді.

Вона гарячково міркувала, але не могла уявити ні самої битви, ні її правил, ні знайти зброї. Почувалася нехарактерно безпорадною; вона ніколи не боялася проблем, не боялася приймати рішень, але зараз зіштовхнулася не з подіями та людьми, а з якимсь туманом, що не мав ані назви, ані визначення, в якому лише клубочилося, набуваючи форми, дещо невидиме, схоже на згустки у в’язкій рідині. Здавалося, вона може дивитися лиш упівока і лише вгадувати обриси біди, що насувалася, не маючи змоги повернутися до неї обличчям, сфокусувати погляд.

Профспілка машиністів локомотивів вимагала, щоб максимальну швидкість усіх потягів на гілці «Лінії Джона Ґолта» було обмежено до ста кілометрів на годину. Профспілка залізничних кондукторів і працівників-мастильників вважала за необхідне зменшити довжину всіх товарних поїздів до шістдесяти вагонів.

Штати Вайомінґ, Нью-Мехіко, Юта й Арізона вимагали, щоб число потягів до Колорадо не перевищувало кількості поїздів, що проходитимуть через їхню територію.

Очолена Орреном Бойлом група наполягала ухвалити закон

про гарантування засобів на існування, що мав обмежити виробництво ріарден-металу до обсягу будь-якого сталеливарного заводу. Група містера Моуена вимагала ухвалити закон справедливої частки, що дозволяв би кожному охочому споживачеві отримати однакову частку ріарден-металу.

Громада Бертрама Скаддера вимагала ухвалити закон про суспільну стабільність, що забороняв би переносити виробництво з південних штатів на нові місця.

Веслі Моуч, верховний координатор «Бюро економічного планування і національних ресурсів», раз-по-раз робив різноманітні заяви, зміст яких неможливо було логічно витлумачити і зрозуміти, за винятком того, що словосполучення «екстрені заходи» і «незбалансована економіка» виникали в цих текстах через кілька рядків.

– Даґні, яке вони мають право? – запитував у неї Едді голосом спокійним, але таким, що ось-ось ладен був зірватися на крик. – Яке право в них усе це робити? Хто їм дав це право?

Зайшовши в кабінет до Джеймса Таґґарта, вона сказала:

– Джиме, це твоя битва. Свою я виграла. Ти майстер спілкуватися з грабіжниками. Зупини їх.

Таґґарт мовив, відводячи очі:

– Невже ти маєш надію керувати національною економікою у власних інтересах?

– Я не прагну керувати національною економікою! Хочу лише, щоб ті, хто нею керує, дали мені спокій! Щоб керувати, мені достатньо власної залізниці… До того ж, я чудово усвідомлюю, що чекає на вашу економіку, якщо моя залізниця збанкрутує!

– Не бачу жодних підстав панікувати.

– Джиме, невже я маю пояснювати тобі, що лише прибуток від лінії «Ріо-Норте» рятує нас від катастрофи? Нам необхідний кожен цент, отриманий від неї, сплата за кожне перевезення, за кожен відправлений вагон.

Таґґарт мовчав.

– Ми змушені максимально використовувати кожен наш ледь живий дизель, враховуючи гострий брак локомотивів, щоб дати Колорадо належну кількість потягів. Що станеться, якщо ми зменшимо швидкість і довжину поїздів?

– Але ж вимоги профспілок теж виправдані. Коли одна за одною прогорають залізниці, а люди втрачають роботу, вони,

звісно, починають думати, що підвищення швидкості на лінії «Ріо-Норте» утискає їхні інтереси; що потрібно більше потягів, щоб роботи вистачало для більшої кількості їхніх членів; вони вважають, що, послуговуючись новими рейками, ми несправедливо скористалися їхніми привілеями. І вони хочуть своєї частки.

– Своєї частки? Частки чого і за що?

Таґґарт мовчав.

– Хто відшкодовуватиме збитки, якщо замість одного потяга їздитиме два?

Таґґарт мовчав.

– Де ти візьмеш вагони і локомотиви?

Таґґарт мовчав.

– І що збираються робити ті люди, погубивши «Таґґарт Трансконтиненталь»?

– Я збираюся захистити інтереси «Таґґарт Трансконтиненталь».

– Як?

Таґґарт мовчав.

– Як ти їх захистиш? Хіба занапастивши Колорадо?

– Як на мене, перш ніж надавати людям можливість розширяти власне виробництво, слід подбати про тих, хто взагалі не має засобів вижити.

– Якщо ви знищите Колорадо, навіть твоїм дорогим грабіжникам не буде з чого жити.

– Ти ніколи не сприймала жодних прогресивних і соціально значущих заходів. Пам'ятаю, як ти пророкувала біду, коли ми ухвалили «Засадничі норми проти розбрату», але жодної катастрофи не сталося.

– Бо це я вас тоді врятувала, бовдур ти нещасний! Цього разу я не зможу цього зробити!

Не дивлячись на сестру, Джеймс стенув плечима.

– А хто вас іще, крім мене, здатен порятувати?

Він знову промовчав.

Ця сценка, що вона її зараз згадувала тут, під землею, здавалася нереальною. Думаючи про це, Даґні розуміла, що не здатна брати участь у Джимовій битві. Не існувало засобів, що до них вона могла би вдатися проти людей, позбавлених логіки у вчинках, у проголошених на загал мотивах, у конкретних спонуках, які, зрештою, не мали й натяку на чітку та сувору

мораль. Вона не мала чого сказати їм, щоб вони це почули і здатні були відповісти. Яка зброя здатна зарадити там, де вже немає розуму? На цю територію вона не могла зайти. Доводилося залишати цю царину Джимові й розраховувати на його особисте зацікавлення. Втім, від того, що особиста Джимова зацікавленість зовсім не є мотивом, що визначає його поведінку, у Даґні мурашки йшли тілом.

Поглянула на річ, що лежала перед нею: скляний ковпак, під яким лежали рештки двигуна. «Людина, яка створила цей двигун…» – раптом пригадалися їй слова; думка ця виникла в Даґні, мов крик розпачу. На мить з'явилося безпорадне бажання знайти ту людину, притулитися до неї та дозволити робити з собою все, що заманеться. Розум такого рівня має знати, як перемогти в цій битві.

Роззирнулася. В цьому чистому і раціональному світі підземних тунелів не було нічого другорядного, а також нічого важливішого і нагальнішого за пошуки людини, яка створила мотор. Даґні думала: а чи варто зволікати з цими пошуками задля суперечок із Орреном Бойлом?.. Задля спроб умовити містера Моуена?.. Задля власного герцю з Бертрамом Скаддером? Вона бачила перед собою цей двигун – довершений і встановлений на локомотив, що тягнутиме колією з ріарден-металу потяг на дві сотні вагонів зі швидкістю понад триста кілометрів на годину. І якщо це реальна перспектива, якщо досяжна для неї, то невже вона мусить відмовлятися від цього і гайнувати час, обмислюючи питання ста кілометрів на годину і меншого числа вагонів? Даґні не здатна була прийняти дійсність, де змушують не обганяти посередностей, і від цього мозок закипав. Коли його примушуватимуть жодним чином не переганяти посередностей. Вона просто нездатна була існувати згідно з такими життєвими правилами, як «жити і не рипатися», «сидіти тихо і не намагатися вилізти зі шкіри», «не старатися зробити щось краще тільки тому, що від тебе на це ніхто не чекає»!

Даґні рішуче попрямувала з підвалу до поїзда на Вашингтон.

Замикаючи сталеві двері, їй здалося, що звіддаля лунають чиїсь кроки. Спробувала вдивитися в темний вигин тунелю, але нікого не помітила; лише низка блакитних вогників мерехтіла на сірих гранітних стінах.

Ріарден не міг боротися з бандами, що вимагали правосуддя.

Мусив обирати: або воювати з ними, або тримати на плаву завод. Він використав увесь запас залізної руди. І йому доводилося вибирати щось одне. Поєднувати ці задоволення не було ні часу, ні бажання, ні сили. Повернувшись, він довідався, що планової партії руди не отримано. Ларкін про це й словом не обмовився. Ріарден запросив його до себе, але той приїхав аж через три дні після призначеної зустрічі, навіть не вибачившись. Відводячи погляд, ображено буркнув:

– Ти, врешті-решт, не маєш права наказувати людям з'являтися до тебе на першу ж вимогу.

Ріарден відповів повільно, карбуючи кожне слово:

– Чому досі немає руди?

– А я тут до чого? Не хочу нічого й слухати, бо це не моя провина. Я здатен керувати копальнею не гірше за тебе, аж ніяк не гірше, і я зробив усе так, як робив і ти, але не знаю, чому весь час щось іде не так. Я не можу відповідати за непередбачені обставини.

– Кому ти відправив руду минулого місяця?

– Я збирався доправити тобі твою частину, справді збирався, але що я мав робити, якщо ми втратили десять робочих днів через нещадну зливу на всій півночі Міннесоти – я хотів доправити тобі руду, і тому ти не маєш права обвинувачувати мене, бо я мав цілком щирі наміри.

– Щоб не зупиняти доменних печей, їх можна буде завантажити твоїми щирими намірами?

– Саме тому ніхто не хоче мати з тобою справ, навіть розмовляти! Ти не маєш нічого людського!

– Я довідався, що останні три місяці ти відправляєш руду не водою, озерними баржами, а залізницею. Чому?

– Бо я, врешті-решт, маю право робити свою справу так, як вважаю за потрібне.

– І яка ж тобі користь від додаткових витрат?

– А тобі що до того? Я не перекладаю на тебе своїх проблем.

– Що ти робитимеш, коли з'ясуєш, що ціни залізниці тобі вже не по кишені, а озерне судноплавство ти власноруч погубив?

– Не маю жодних сумнівів, що ти не здатен думати ні про що, крім своїх доларів і центів, проте деякі люди змушені керуватися ще й патріотичним і суспільним обов'язком.

– Яким обов'язком?

– Я вважаю, що така залізниця, як «Таґґарт

Трансконтиненталь», відіграє величезну роль у добробуті країни, і бачу свій обов'язок перед суспільством у тому, щоб допомогти Джимові втримати його збиткову гілку в Міннесоті.

Ріарден схилився над столом; він почав бачити ланки у послідовності, що її досі не розумів.

– То кому ж ти продав руду минулого місяця? – спокійно перепитав він.

– Зрештою, це моя особиста справа, що…

– Оррену Бойлу, адже так?

– Яке ти маєш право вважати, що всю сталеливарну промисловість країни має бути кинуто на догоду твоїм інтересам і…

– Геть звідси, – мовив Ріарден. Увесь ланцюг він тепер бачив, мов на долоні.

– Ти неправильно мене зрозумів, я не хотів…

– Геть звідси.

Ларкін пішов.

А потім пішли дні та ночі метання всім континентом за допомогою телефону, телеграфу, літака. Ріарден обстежував занедбані рудні та копальні, що перебували на межі банкротства; провадив нашвидкуруч перемовини за столиками в темних закутках ресторанів із поганою репутацією. Дивлячись через столик на співрозмовника, він мав вирішити, якими грошима здатен ризикнути за цього конкретного випадку, роблячи висновки винятково з обличчя співрозмовника, з його манери поводитися та спілкуватися, ненавидячи обставини, через які мусив покладатися на порядність, як на подарунок, і все одно ризикуючи, віддаючи гроші невідь-кому в обмін на ілюзорні обіцянки, передаючи ніде не зареєстровані суми підставним власникам зруйнованих копалень – суми, що їх передавалося і приймалося крадькома, як серед злочинців; анонімні суми, що їх вкладалося у ненадійні контракти, коли обидві сторони усвідомлювали, що в разі ошуканства постраждає одурений, а не шахрай і злодій; суми, передані на те, щоб потік руди струмував і струмував у печі, а натомість витікали потоки розжареного до білого кольору металу.

– Містере Ріарден, – запитав комерційний директор його власної сталеливарні, – якщо так триватиме далі, куди піде ваш прибуток?

– Візьмемо тоннажем, – втомлено відповів Ріарден. – У нас

необмежений ринок для ріарден-металу.

Комерційний директор був літній, сивий і сухий чоловік із серцем, яке, подейкували, було цілком налаштоване витискати максимальний прибуток із кожного пенні. Він мовчки стояв перед Ріарденом і дивився на боса холодно і понуро. Глибшої симпатії, ніж у його очах, Ріарденові бачити не випадало.

«Я не маю на це іншої ради», – думав Ріарден безсонними ночами. Він не вмів жити інакше, ніж платити за те, чого потребував, нічого не просити у природи, не розрахувавшись із нею власними зусиллями, не випрошувати нічого в людей, не розрахувавшись власною працею. «Де взяти іншу зброю, якщо вартість перестала вже нею бути?» – думав він.

– Кажете, необмежений ринок? – стримано перепитав комерційний директор.

Ріарден звів на нього погляд.

– Схоже, мені вже бракує розуму, щоб домовлятися у тому стилі, що популярний сьогодні, – мовив він, відповідаючи на невисловлене запитання, яке наче повисло над столом.

Комерційний директор похитав головою.

– Ні, містере Ріарден. Або так, або так. Один і той же мозок не здатен одночасно осягнути і те, і те. Або ви вмієте керувати своїм підприємством, або здатні хвацько оббивати пороги у Вашингтоні.

– Може, варто вивчити їхній метод?

– Ви не здатні таке опанувати, з цього не вийде нічого доброго. У вас немає шансів перемогти в таких іграх. Хіба ви цього не розумієте? Ви маєте дещо таке, що можна відібрати.

Залишившись сам, Ріарден уже вкотре відчув несамовитий напад люті – болісний, гострий і раптовий, мов удар струмом… Лють, що виникла одночасно з усвідомленням того, що не можна домовлятися і співпрацювати зі справжнім відвертим злом, яке не криється і яке не має жодного права жити, і яке навіть не намагається виправдати свого існування. І тієї миті, коли Ріарден відчув гостре бажання воювати і вбивати задля самозахисту, перед ним виникла тлуста, єхидно всміхнена пика мера Баскома і пролунав його протяжний голос: «… з цією чарівною леді, яка, здається, не ваша дружина».

Підстави для справедливої люті раптом вивітрилися, натомість виник біль стидкої покори. «Я не маю права осуджувати, – думав Ріарден, – не маю права обвинувачувати,

не маю права гордо і чесно загинути в бою. Порушені обітниці, неозвучені бажання, зрада, брехня – все це на моєму сумлінні. То який же різновид гріхопадіння я маю право осудити? Який сенс міркувати про рівень морального занепаду? Хіба доречно торгуватися щодо кількості власного зла?»

Понуро сидячи за своїм столом, міркуючи про честь, що претендувати на неї він уже не мав права, про втрачене назавжди почуття справедливості, Ріарден і гадки не мав, що саме незламна чесність і непорушна гідність вибивали зараз із його рук останню зброю. Він опиратиметься грабіжникам, але лють і гнів уже погасли в нього в душі. Він битиметься, але як винний, як негідник із рештою негідників. Не промовляв цих слів, – їх повторював у ньому його моторошний, потворний біль: «Хто я такий, щоб першим кинути камінь?»

Почуваючись дедалі гірше, він схилився на стіл… «Даґні, Даґні, якщо я мушу заплатити за тебе таку ціну, – я її заплачу». Комерсант до кісткового мозку, він не знав іншого закону, крім як уповні оплачувати всі свої бажання.

Він пізно повернувся додому і безшумно піднявся до спальні. Ненавидів себе за те, що змушений жити крадькома, проте день у день чинив так уже кілька місяців поспіль. Обличчя родичів стали йому нестерпні, й він не розумів причини. «Не варто ненавидіти їх за власний гріх», – докоряв він собі, чудово розуміючи, що ненависть ця базується зовсім на іншому.

Тихо зачиняв за собою двері, мов утікач, який силкується бодай на мить перепочити. Так само тихо роздягався, збираючись лягати спати: йому не хотілося, щоб родичі знали, що він уже вдома, не хотілося жодного з ними спілкування, навіть опосередкованого, навіть щоб вони просто чули його присутність.

Одягнувши піжаму, завмер посеред кімнати, розкурюючи цигарку. Аж раптом двері до його спальні відчинилися. Єдина, хто мав право входити сюди, не постукавши, хоч ніколи цим правом не користалася, була Ліліан, тож Ріарден кілька секунд сторопіло роздивлявся її постать, не ймучи віри.

Вбрана вона була у стилі ампір у кольори блідого шартрезу, плісирована спідниця делікатно спадала від високої талії; відразу складно було сказати, що це: вечірня сукня чи нічна сорочка… Ні, таки сорочка.

Вона спинилася біля дверей, світло окреслило спокусливі

лінії тіла.

– Не варто, звісно, першою називатися незнайомцям, – почала вона стиха, – проте я змушена це робити: мене звуть місіс Ріарден.

Він не міг збагнути, що лунає в її голосі – сарказм чи прохання.

По-хазяйському владно і невимушено Ліліан причинила за собою двері.

– Ліліан, що сталося? – спокійно запитав він.

– Любий, не варто визнавати так багато і аж так відверто, – вона спроквола пройшлася кімнатою повз його ліжко і ліниво вмостилася у фотель. – До того ж у найбезглуздіший спосіб. Вважаєш, мені потрібні додаткові підстави, щоб претендувати на твій час? Невже мені слід записуватися на прийом у секретарки?

Ріарден стояв посеред кімнати з цигаркою в зубах і дивився на дружину. Йому геть нічого не хотілося казати.

Вона засміялася.

– Причина мого візиту така незвична, що тобі ніколи й на думку не спало б. Любий, чи будеш такий ласкавий жбурнути жебрачці кілька крихт свого коштовного часу? Чи дозволиш залишитися тут неофіційно?

– Добре, – мовив він, – залишайся, якщо хочеш.

– На жаль, не можу запропонувати тобі нічого важливого: ні замовлення на мільйон доларів, ні угоди з «Таґґарт Трансконтиненталь», ні рейок, ні мостів. Навіть пліток стосовно політичної ситуації. Хочу просто по-жіночому поговорити про геть несуттєві речі.

– Добре, вперед.

– Генрі, хіба є на світі дієвіший спосіб закрити мені рота? – мовила вона зворушливо-безпорадно і щиро. – І що я можу тобі тепер сказати? А що, як я хотіла розповісти тобі про новий роман Бальфа Юбанка, що він його обіцяє присвятити мені? Але хіба тобі це цікаво?

– Правду кажучи, геть нецікаво.

Ліліан знову засміялася.

– А якщо я не хочу знати правди?

– У такому разі не знаю, що тобі й сказати, – процідив Ріарден, відчувши, як через промовлену щиро подвійну брехню кров ударила в голову різким ударом; ця щирість породжена

таємницею, бажанням захистити себе від стороннього втручання у власне життя, а на це він уже не мав права.

– Нащо ж тобі неправда? – запитав він. – Задля чого?

– Знаєш, річ у немилосердності чесних людей. Ти не зрозумієш мене – чи все-таки зрозумієш? – коли скажу, що справжня відданість полягає у щоденній готовності брехати, дурити, ошукувати задля того, щоб зробити іншого щасливим, створити для нього реальність, якої він шукає, бо не сприймає тієї, що існує.

– Ні, – неквапно мовив Ріарден, – я цього не розумію.

– Насправді все дуже просто. Кажучи красуні, що вона гарна, ти не даруєш їй жодної втіхи, бо це лише факт, констатувати який тобі геть не важко. Зате, звеличуючи гидке каченя, ти офіруєш їй, принижуючи поняття краси. Який сенс кохати жінку за її чесноти? Вона заслуговує благоговіння, яке є платою, а не дарунком. Але справжній дар – це коли жінку люблять за гріховність, коли вона не заслуговує цієї любові. Кохати жінку за її гріхи – це зневажати заради неї чесноту. Саме в цьому істинний вияв любові, адже тоді чоловік офірує своє сумління, розум, чесність, а також свою безцінну самоповагу.

Ріарден приголомшено дивився на неї, не вірячи власним вухам. Почувши цю страхітливу наругу, він не міг і припустити, що людина справді здатна так думати; він намагався збагнути, нащо вона все це казала.

– І що таке кохання, любий мій, як не самопожертва? – невимушено поцікавилася Ліліан у стилі салонної розмови. – І чого варта самопожертва, якщо офірується не найкоштовніше і не найважливіше? Але сумніваюся, що ти здатен мене збагнути. Адже ти пуританин, твердий, як і твоя криця. І тому, як і належить пуританину, ти несамовитий егоїст, готовий занапастити весь світ, аби тільки ніщо не заплямувало твоєї бездоганної особи і не стало причиною твого сорому.

Неквапно, напружено і серйозно Ріарден зауважив:

– Я ніколи не був бездоганний.

Ліліан знову розсміялася:

– А який же ти зараз? Адже ти мені зараз не брешеш? – вона поворухнула оголеними плечима. – Годі, любий, не сприймай моїх слів серйозно! Це лише теревені.

Ріарден мовчки тицьнув цигарку в попільничку.

– Любий, – промуркотіла Ліліан, – насправді я прийшла сюди

лише тому, що подумала: «Колись же у мене був чоловік!» І захотіла його побачити.

Вона глянула на Ріардена: він стояв у протилежному кінці кімнати; високий, стрункий, мускулясте тіло підкреслювала темно-синя піжама.

– Ти став дуже привабливий, – мовила вона. – Останні місяці в тебе значно покращився вигляд. Ти помолодшав. А може, навіть пощасливішав? Принаймні, ти зараз не такий напружений. Хоча знаю, що клопотів у тебе зараз більше, ніж будь-коли; тепер ти нагадуєш радше командира бомбардувальника під час повітряного нальоту, але це лише зовні. Ти став вільніший всередині.

Ріарден здивовано подивився на Ліліан. Вона чи не вперше сказала правду; сам він не помічав, що змінився, не зізнавався собі. Її спостережливість вражала.

Останні кілька місяців вона рідко бачила чоловіка. Повернувшись із Колорадо, Ріарден уже не заходив до неї в спальню. Вважав, що Ліліан тільки потішить ця взаємна ізоляція. Зараз він міг лише здогадуватися про мотиви, що зробили її такою чутливою до змін у ньому, якщо це тільки не було почуттям значно глибшим, ніж він міг уявити.

– Я не помічав, – озвався він.

– Тобі личать ці зміни… Просто, з огляду на такі скрутні часи, вони дивують.

«Чи не запитання це?» – подумав Ріарден. Ліліан зробила паузу, ніби чекаючи на відповідь, проте не наполягала, а бадьоро продовжила:

– Знаю, що в тебе різні негаразди на заводі, та й політична ситуація стала геть загрозлива. Якщо вони ухвалять закони, які зараз усі обговорюють, тобі буде геть несолодко.

– Атож. Несолодко. Але ж, Ліліан, ти ніколи цим не цікавилася.

– Ні, неправда! – Ліліан подивилася Ріарденові прямісінько в очі; її погляд обволік знайомий йому серпанок, сповнений штучної загадковості та впевненості, що він не здатен крізь нього пробитися.

– Ця тема дуже мене цікавить… І річ не у ймовірних фінансових втратах, – додала стиха.

І Ріарден уперше замислився про те, що її недоброзичливість, сарказм, боягузлива звичка ображати,

прикриваючись посмішкою, можливо, геть не те, чим він завжди їх вважав… Можливо, це не спосіб завдати йому болю, а спотворена форма відчаю, породжена не бажанням примусити його страждати, а визнанням власного болю; ображена гідністю нелюбої дружини, таємне благання… І що всі ці натяки й еківоки, ухиляння і прохання зрозуміти – це зовсім не злість, а прихована любов. Він заціпенів від цієї думки, що стократ множила його провину.

– До речі, про політику. Генрі, у мене виникла цікава думка. Яке гасло у тих людей, до яких ти належиш? Отой ваш девіз? «Бізнес понад усе». Так, здається?

Ліліан зауважила його швидкий погляд, очі, що стали враз хворобливо-уважні й настороженi. Вона голосно засміялася.

– Кажи, – мовив стиха, і в голосі пролунала погроза.

– Навіщо, любий? Ти чудово мене зрозумів.

– Ні. Про що тобі йдеться? – запитання пролунало різко і без щонайменшого співчуття.

– Ти справді хочеш, щоб я принизилася до нарікань на долю? Банальних і обридливих нарікань?.. А я думала, мій чоловік пишається тим, що вважає себе вищим за решту людей. Хочеш, щоб я нагадала про те, що колись ти заприсягнувся зробити моє щастя метою свого життя? А чи можеш ти чесно і відверто сказати, щаслива я чи ні, якщо тебе не цікавить сам факт мого існування?!

Злива емоцій зійшла на Ріардена, завдаючи достоту фізичного болю. Слова дружини були воланням про прощення, накривши його хвилею темною пекучої провини. Так, він відчував жаль, але – холодний і потворний; жаль без співчуття. Ріардена охопила несподівана каламутна лють; голос, що він силкувався його стримати, гидливо кричав: «Чому я мушу слухати цю гнилу, підступну брехню? За що мені ці страждання – заради жалю? Пощо мені тягнути цю безнадійну ношу, беручи на себе вагу почуття, якого вона не хоче визнати, яке я сам не здатен зрозуміти, усвідомити чи бодай спробувати хоч якось оцінити? Якщо вона мене кохає, то чому, клята боягузка, не скаже про це відверто, поставивши нас обох перед фактом?» Але інший, іще гучніший голос, незворушно нагадував: «Не варто перекладати на неї провину, це давній вибрик усіх боягузів; ти винен, тому байдуже, що робить вона, це ніщо порівняно з твоєю власною провиною… І тоскно тобі

(адже тоскно?), бо вона каже правду, і ти це знаєш. Тому можеш коцюрбитися, клятий зрадник, правда на її боці!»

– Ліліан, а що може зробити тебе щасливою? – щонайспокійніше запитав він.

Дружина всміхнулася, розкуто схилившись на спинку крісла; вона уважно вдивлялася в його обличчя.

– Ох, любий! – мовила вона здивовано і ледь прикрено. – Це запитання ділка. Трюк. Пункт угоди, що звільняє від відповідальності.

Підвівшись, вона безпорадно, але вишукано, опустила руки.

– Що може зробити мене щасливою? Це маєш сказати мені ти. Ти мав мене цього навчити. Я не знаю. Це ти повинен був створити моє щастя і подарувати його мені. Це був твій обов’язок і твоя відповідальність. Але ти не єдиний чоловік на цім світі, який не виконав своєї обіцянки. З усіх боргів од цього відректися найпростіше. Ти завжди вчасно оплатиш доставлену тобі партію руди. Та коли йдеться про життя…

Ліліан узялася походжати кімнатою, жовто-зелені складки сукні вільними хвилями колихалися навколо її ніг.

– Розумію, що такі претензії непрактичні, – вела вона далі. – У наших стосунках я не маю ні застави, ні доручення, не маю ні гармат, ані ланцюгів. Я не маю над тобою, Генрі, жодної влади. Запорукою є лише твоя честь.

Ріарден дивився на неї, докладаючи неймовірних зусиль, щоб не відвести погляду від її обличчя, щоб бачити її… Щоб пережити це видовище.

– І чого ж ти хочеш? – спромігся запитати.

– Любий, на світі безліч речей, що ти їх мусиш розуміти сам, якщо справді прагнеш знати, чого я хочу. Скажімо, якщо ти вже кілька місяців поспіль відверто мене уникаєш, то невже мені не цікаво знати причину?

– Я мав неймовірно багато клопотів.

Ліліан стенула плечима.

– Дружина розраховує бути головним клопотом свого чоловіка. Я не знала, що, коли ти присягався відмовитися від усіх решти, твоя обіцянка не поширювалася на доменні печі.

Вона підійшла до Ріардена і, розгублено всміхаючись, що здивувало не лише чоловіка, але і її саму, обійняла його.

Інстинктивним і швидким рухом юного нареченого, який ухиляється від непроханого дотику шльондри, Ріарден

випручався з обіймів і відштовхнув дружину.

Відштовхнув і заціпенів, паралізований немилосердністю свого вчинку.

Ліліан приголомшено дивилася на нього; в її очах не залишилося ні таємниць, ні претензій, ні захисту; хай там як, але такої реакції вона не очікувала.

– Ліліан, пробач мені… – тихо попросив він; голос був сповнений співчуття і жалю.

Вона не відповіла.

– Пробач… Мабуть, я занадто втомився, – через силу додав Ріарден; його знищувала вже потрійна брехня: додалася нестерпна для нього невірність, але це начебто не стосувалося Ліліан.

Вона коротко всміхнулася:

– Що ж, якщо робота так на тебе впливає, можливо, це й на краще. Даруй, я просто спробувала виконати свій обов'язок. Я вважала тебе сенсуалістом, не здатним вивищитися над дикою твариною з канави. Але я не належу до звиклих бабратися в болоті хвойд.

Вона знову вимовляла слова сухо і неуважно, геть про них не замислюючись. Гарячково намагаючись знайти потрібну відповідь, її розум перетворився на суцільний знак запитання.

Зате Ріардена ці слова примусили обернутися до неї, відкрито поглянути їй в очі й запитати, не замислюючись про оборону.

– Ліліан, заради чого ти живеш?

– Яке брутальне запитання! Освічена людина нізащо б собі таке не дозволила.

– Добре, то заради чого живуть освічені люди?

– Можливо, вони нічого і не намагаються робити. Саме в цьому полягає їхня освіченість.

– На що ж вони тоді витрачають свій час?

– Принаймні, не на водогінні труби.

– Скажи, чому ти так потребуєш оцих шпильок? Я знаю, що ти презирливо ставишся до виготовлення водогінних труб – втовкмачила мені це вже дуже давно. Твоя зневага мені байдужа. Але навіщо ти весь час повторюєш одне і те ж?

Ріарден щиро здивувався, що його відповідь влучила в ціль; він не розумів, як це сталося, але результат був на обличчі Ліліан. А ще подумав, що всі його слова – чистісінька правда.

Ліліан сухо відповіла:

– До чого цей несподіваний допит?

Ріарден простодушно відповів:

– Я хочу знати, чи є в світі щось таке, чого ти справді хочеш. Якщо є, я готовий надати тобі все, що мені під силу.

– Ти готовий купити моє бажання? Лише це ти і вмієш – платити за речі. Хочеш легко відбутися? Ні, все не так просто, як тобі здається. Моє бажання не матеріального походження.

– І що ж це?

– Ти.

– Поясни, Ліліан, як ти сама розумієш свої слова? Сподіваюсь, не в тваринному сенсі?

– Ні, не в тваринному.

– І як же?

Ліліан уже стояла біля дверей. Обернулася до нього, підвела голову і холодно всміхнулася.

– Ти цього не зрозумієш, – сказала вона і вийшла.

Йому залишалося лише мордуватися від чіткого усвідомлення, що Ліліан ніколи не погодиться його покинути, що він ніколи не матиме права з нею розлучитися, що він їй винен за цю збочену симпатію, мусить поважати її почуття, що їх ніколи не зможе зрозуміти і на які не здатен буде відповісти… Він не відчував до неї нічого, крім цілковитої зневаги, що не потребувала роздумів, не сприймала жалю, докорів, власних закликів до справедливості… Але найтяжче, що він усвідомлював, – це огидну, масну відразу до власного вироку; він намагався вважати себе нижчим за жінку, якої не міг поважати.

А потім усі ці думки втратили для нього сенс, відійшовши в далеку далечінь. Залишилася тільки рішучість витримати і пережити будь-що…

Ріарден був водночас напружений і спокійний. Лежачи в ліжку, притиснувшись обличчям до подушки, думав про Даґні, про її струнке, чутливе тіло, яке тремтить від його дотиків. Шкодував, що вона зараз не в Нью-Йорку, – інакше він негайно вирушив би до неї, просто посеред ночі.

Юджин Лоусон сидів за своїм столом, як перед приладовою панеллю бомбардувальника, що мчить над континентом. Правда, іноді він про це забував, м’язи кволішали, немов увесь світ недостойний бути його супротивником. Лише великий

млявий рот зраджував його самовпевнену зовнішність: відкриваючи його, Лоусон спершу відстовбурчував нижню губу, яка ще певний час по тому гойдалася, немов жила окремим життям.

– Я цього не соромлюся, – повідомив Юджин Лоусон. – Міс Таґґарт, хочу, щоб ви зрозуміли: я зовсім не соромлюся своєї колишньої кар'єри, не соромлюсь і того, щоб був президентом «Національного громадського банку» в Медісоні.

– Я нічого не казала про сором, – стримано мовила Даґні.

– Я ні в чому не винен, адже, коли банк луснув, і сам втратив усі заощадження. Як на мене, така жертва багато чого виправдовує.

– Хотіла у вас дещо запитати про моторобудівну компанію «Двадцяте сторіччя», яка…

– Залюбки відповім на всі запитання. Я не маю чого приховувати, в мене чисте сумління. Якщо вважаєте, що ця тема здатна мене знітити, – ви помиляєтеся.

– Хочу довідатися про людей, яким завод належав тоді, коли ви здійснювали вкладення.

– То були хороші люди… Просто ідеальні. Вони убезпечували від будь-якого ризику. Я кажу про них, як про людей, хоча й послуговуюся фінансовою термінологією, як і належить банкіру. Надав їм на той завод гроші, бо вони їх потребували. Мені вистачало того, що людям потрібні гроші. На першому місці для мене, міс Таґґарт, була їхня потреба, а не власна жадібність. Потреба, а не жадібність. Мої дід та батько створили «Національний громадський банк», щоб сколотити власний капітал. Натомість я примусив служити їхні гроші високим ідеалам. Я не сидів на торбах зі своїм золотом, не вимагав зобов'язань від бідних людей, які потребували позики. Моїм гарантом було серце. Звісно, я надіявся, що в цій брутальній матеріалістичній країні мене хтось зрозуміє. Нагородою для мене, міс Таґґарт, стало те, чого не дано зрозуміти людям вашого класу. Відвідувачі, які сідали перед моїм робочим столом у банку, поводилися не так, як ви, міс Таґґарт. Це були тихі люди, не впевнені у собі, а боязкі, вимордувані клопотами. Винагородою для мене були їхні сповнені сліз вдячності очі, тремтячі голоси, благословення… Пригадую, одна жіночка поцілувала була мені руку, коли я надав позику, що в ній їй відмовили в решті банків.

– Якщо ваша ласка, назвіть мені імена власників моторобудівного заводу.

– О, цей завод був доленосний для регіону. І я цілком справедливо надав їм кредит. Працевлаштувалися тисячі людей, які були позбавлені засобів існування.

– Чи знали ви когось, хто працював на тому заводі?

– Безперечно. Я їх усіх знав. Мене цікавили люди, а не машини… Людський, а не фінансовий бік промисловості.

Даґні схилилася над столом.

– Чи знали ви когось із тамтешніх інженерів?

– Інженерів? О, ні. Я був занадто демократичний. Мене цікавили винятково робітники. Прості люди. І всі вони знали мене особисто. Заходжу, було, до лавки, а вони впізнають мене і вітаються: «Здоровенький був, Джине!» Так вони до мене і зверталися – Джин. Але переконаний, що все це вас аніскілечки не цікавить. Усе вже давно поросло чортополохом. А зараз ви приїхали до Вашингтона поговорити зі мною про свою залізницю, – він рвучко випростався, знову набувши пози пілота бомбардувальника. – Та не впевнений, чи можу гарантувати вам особливу увагу, адже звик ставити добробут нації вище за будь-які приватні привілеї та зиски, що…

– Я приїхала говорити з вами не про свою залізницю, – вже дещо роздратовано відповіла Даґні. – Не маю жодного бажання спілкуватися з вами на цю тему.

– Справді? – розчаровано запитав Лоусон.

– Справді. Мене цікавить моторобудівний завод. Чи можете ви назвати мені когось із тамтешніх інженерів?

– Навряд чи вони мене колись цікавили. Чиновники та вчені паразити ніколи мене не приваблювали. Я працював лише зі справжніми робітниками – людьми з мозолястими руками, завдяки яким той завод існував. Вони були моїми друзями.

– То назвіть мені кілька імен простих людей, які там працювали.

– Шановна міс Таґґарт, стільки води спливло… Їх там працювали тисячі, хіба я можу всіх пам’ятати?

– Може, ви бодай одного пам’ятаєте?

– Сумніваюся. В моєму житті було стільки людей, що я просто не здатен пригадати окремих краплин цього людського океану.

– Чи знали ви, що за продукцію виробляє завод? Які двигуни

вони виготовляли чи збиралися виготовляти?

– Аякже. Я завжди особисто цікавився всіма своїми вкладеннями і часто інспектував завод. Усе там було напрочуд добре. Вони творили дива. Побутові умови працівників були найкращі в країні. На кожному вікні висіли мереживні фіранки, на кожному підвіконні – квіти. У кожного біля будинку буяв сад. Вони збудували для своїх дітей нову школу.

– Ви щось знаєте про роботу науково-дослідної лабораторії при заводі?

– Атож, у них була просто чудова дослідна лабораторія, дуже прогресивна, динамічна, перспективна. В них були неймовірні плани.

– А ви, часом, не пригадуєте щось… про плани виробництва двигуна нового типу?

– Двигуна? Якого ще двигуна, міс Таґґарт? Я не мав часу занурюватися в деталі. Я переймався соціальним прогресом, загальним розквітом, братерством і любов'ю між людьми. Любов між людьми, міс Таґґарт. Саме вона є ключем до всього. Якщо люди навчаться одне одного любити, зникнуть усі проблеми.

Даґні відвернулася, бо вже не мала сили дивитися на ці драглисті вологі губи.

На постаменті в кутку кабінету лежав уламок каменя, на якому було викарбовано єгипетські ієрогліфи… В ніші неподалік розчепірила шість павучих рук індуська богиня… На стіні висіла несамовито складна математична діаграма – щось на кшталт прейскуранта «Замовлень поштою».

– Тож, якщо вас непокоїть доля власної залізниці, міс Таґґарт – а в цьому я не маю жодних сумнівів, – через певні ймовірні події, відверто скажу, що, хоча насамперед переймаюся добробутом країни, задля якого, не вагаючись, покладу на вівтар будь-чиї прибутки, я все-таки ніколи не був глухий до волань про допомогу і…

Поглянувши на Лоусона, Даґні зрозуміла, що саме цього він і чекає від неї, незалежно від актуальної для нього на цей момент мети.

– Я не збираюся обговорювати справ своєї залізниці, – повторила вона щонайстриманіше, хоча вже ледь не волала з огиди. – Якщо ви маєте стосовно цього особливу думку, звертайтеся до мого брата, містера Джеймса Таґґарта.

– Вважаю, що в такий складний час не варто втрачати

унікальної нагоди викласти свою позицію перед…

– Може, у вас збереглись якісь матеріали щодо цього заводу?

Даґні сиділа прямо, міцно стискаючи кулаки.

– Які там матеріали? Я вже, здається, вам казав, що, коли банк збанкротував, втратив усі свої заощадження, – Лоусон розслабився, його остаточно перестала цікавити ця розмова. – Але не шкодую. Я позбувся лише матеріальних благ, зате вперше в історії постраждав за ідею. Мене занапастили людські егоїзм і зажерливість. Я не зміг запровадити любов і братерство лише в одному невеличкому штаті, оточеному величезним натовпом, який прагне лише наживи і мріє хапонути зайвий долар. Це не моя провина. Але вони мене не здолали. Мене неможливо зупинити. Я борюся – глобально – за право служити своїм братам, людям. Кажете, матеріали, міс Таґґарт? Свої матеріали, пам’ять про себе, я залишив у серцях бідняків із Медісона, які до знайомства зі мною не мали жодного шансу.

Даґні не хотілося бовкнути зайвого, але не стрималася: пригадала стару прибиральницю, яка рачкувала, відмиваючи сходи.

– А чи бачили ви, на що перетворився той край зараз? – запитала вона.

– Я в цьому не винен! – вигукнув він. – Це все багатії, які вчепилися в свої гроші й не побажали пожертвувати ними, щоб урятувати мій банк та народ Вісконсину! Ви не маєте мені докоряти! Я втратив чистісінько все!

– Містере Лоусон, – тамуючи огиду, Даґні таки примусила себе поставити ще одне запитання, – можливо, вам вдасться пригадати бодай ім’я людини, яка очолювала корпорацію, що володіла цим заводом? Корпорацію, якій ви позичали гроші. Вона називалася «Об’єднані послуги». Хто був її президентом?

– А, отой? Пригадую. Лі Гансекер. Вельми достойний молодик, який вскочив у жахливу халепу.

– Де він зараз? Маєте його адресу?

– Здається, він мешкає десь в Орегоні. Ґренджвілль, Орегон. Мій секретар дасть вам його точну адресу. Але… Навіщо він вам? Міс Таґґарт, якщо ви намагатиметеся зустрітися з містером Веслі Моучем, то маєте знати, що він дуже уважно ставиться до моєї думки стосовно залізниць і всього такого…

– Не маю жодного бажання бачитися з містером Моучем, – підводячись, мовила Даґні.

– Тоді не розумію… мети вашого візиту до мене…

– Намагаюся розшукати одну людину, яка працювала в моторобудівній компанії «Двадцяте сторіччя».

– Нащо вам та людина?

– Хочу запропонувати йому роботу на своїй залізниці.

Лоусон недовірливо і дещо обурено розвів руками.

– Коли на кін поставлено такі важливі питання, ви гайнуєте час, шукаючи якогось найманого працівника? Запевняю, доля вашої залізниці значно більше залежить від містера Моуча, ніж від будь-якого працівника, навіть найкращого.

– До побачення, – попрощалася Даґні.

Вона вже зібралась виходити, аж раптом Лоусон істерично вереснув надщербленим голосом:

– Ви не маєте жодного права мене зневажати!

Даґні зупинилася і глянула на нього.

– Я не висловлювала про вас своєї думки.

– Я ні в чому не винен, бо втратив свої гроші, втратив свої гроші задля спільного блага і хорошої справи. Я робив усе з чистим серцем. Я нічого не прагнув для себе особисто. І зараз можу пишатися тим, що за все своє життя ні з чого не мав жодного прибутку!

Вона відповіла спокійним і рівним голосом, в якому лунало неприховане знущальне співчуття:

– Містере Лоусон, мушу визнати, з усіх зізнань, на які здатна людина, ця ваша заява, як на мене, найганебніша.

– Я ніколи не мав шансу! – убурювався Лі Гансекер.

Він сидів посеред кухні за столом, заваленим паперами.

Його обличчя потребувало бритви, а сорочка – прання. Визначити його вік було проблематично: опухле обличчя було порожнє, здавалося, життєві негаразди оминули його, хоча каламутні очі і сивувате волосся свідчили про втому. Насправді йому було лише сорок два роки.

– Ніхто не надав мені шансу. Мабуть, вони зараз тішаться з того, який я став. Не думайте, я все чудово розумію. Мене ошукали, позбавивши того, що мені належить від народження. І нехай не вдають благодійників. Це банда смердючих лицемірів.

– Ви про кого? – запитала Даґні.

– Про всіх, – заявив Лі Гансекер. – Усі люди за натурою – гади, і не має сенсу вдавати, що це не так. Справедливість? Ха-ха! Погляньте на це!

Він широким жестом обвів помешкання.

– Таку людину, як я, запхнули сюди!

Був лише полудень, але здавалося, що сутінки вже сходять над повислими вибляклими дахами і оголеними деревами цього дивного передмістя: наче й не містечко, але й селом його не можна було назвати. Стіни цієї кухні, здавалося, ввібрали в себе темряву та вологу. В мийці височів стосик брудного посуду, не помитого після сніданку; на плиті в баняку булькало якесь вариво: від пари, що здіймалася над ним, несло жирним дешевим м’ясом; запилюжена друкарська машинка стояла на столі посеред купи паперів.

– Моторобудівна компанія «Двадцяте сторіччя», – сказав Лі Гансекер, – була одна із найкращих в історії американської промисловості. А я – її президент. Цей завод був мій. Але мене позбавили шансу.

– Але ж президентом були не ви. Як я знаю, ваша корпорація називалася «Об’єднані послуги»?

– Так, але це одне і те ж. Ми купили той завод і планували працювати не гірше, ніж вони колись. Навіть краще. Ми мали для цього всі ресурси. До того ж хто такий той Джед Старнс? Та він ніхто, звичайний собі механік із глушини. Знаєте, з чого він починав? Він виник нізвідки. А моя родина колись належала до нью-йоркських чотирьох сотень. Дід був членом Національних законодавчих зборів. І не я винен, що батько не спромігся купити для мене машину, коли відправив учитися. А в решти хлопців авто були. Моя сім’я не гірша за їхні. Навчаючись у коледжі… То з якої ви газети?

Даґні йому представилась і здивувалася, але водночас зраділа, що Гансекер її не впізнав. Вирішила, що так навіть краще.

– Я не казала вам, що працюю в газеті, – відповіла вона, – мені потрібна інформація про моторобудівний завод не для публікації, а для мене особисто.

– О… – Гансекера це вочевидь розчарувало. І похмуро, ніби вона його щойно образила, продовжив: – А я вважав, що ви прийшли до мене по інтерв’ю, адже я пишу автобіографію.

Він кивнув на папери, розкидані по столу.

– Хочу багато чого розповісти. Збираюся… От же ж чорт! – раптом, згадавши про щось, гаркнув він.

Генсекер кинувся до плити, зняв покришку і з огидою взявся

помішувати вариво. Потім, ляпнувши лоєм на конфорку, жбурнув мокру ложку на плиту і повернувся до столу.

– Так-от, я збираюся написати автобіографію, якщо, звісно, мені нададуть можливість. – сказав він. – Хіба можна сконцентруватися на серйозній праці, паралельно роблячи якісь дурниці?

Він кивнув у бік плити.

– Теж мені друзі! Вони вважають, що, подбавши про мене, можуть експлуатувати, наче китайського кулі! А все лише тому, що я не маю куди подітися. У них же все добре, в моїх давніх душевних приятелів. Він палець об палець у себе вдома не вдарить, сидить лише в своїй дурнуватій крамничці канцтоварів. Невже його робота важливіша за книжку, яку я пишу? А ця валандається по магазинах і просить мене наглядати за її смердючим варивом. Хоча чудово знає, що письменнику потрібно зосередитися у спокійній атмосфері. Але її це не турбує. Знаєте, що вона сьогодні утнула? – нахилившись до Даґні над столом, він показав на покинуті в мийці тарілки. – Вона пішла на базар, навіть не доторкнувшись до посуду. Сказала, що потім помиє. Я знаю, чого вона прагне! Хоче, щоб посуд помив. Але я на це не поведуся. Залишу, як є.

– Чи можна поставити вам кілька запитань щодо моторобудівного заводу?

– Не думайте тільки, що цей завод був єдиною вартісною подією в моєму житті. Перед тим я обіймав чимало значних посад. Я мав важливі зв’язки з підприємствами, що виробляли хірургічне обладнання, картонні коробки, чоловічі капелюхи і пилососи. Звісно, така продукція не дозволяла мені розкрити всі свої таланти. Але моторобудівний завод… Це був для мене чималий шанс. Саме на це я і розраховував.

– А як вам вдалося його купити?

– Він просто на мене чекав. Цей завод був моєю здійсненою мрією. Його було зачинено через банкротство. Спадкоємці Джеда Старнса швиденьку його спекалися. Точно не знаю, що там сталося, але на заводі, схоже, орудували якісь шахраї, тому компанія і прогоріла. Залізничники зняли свою гілку. Завод нікому не був потрібен, ніхто не бажав його придбати. Але він таки існував, цей чудовий завод, разом із обладнанням, верстатами, всім, на чому Джед Старнс заробив свої мільйони. Це було саме те, про що я мріяв. Тому я зібрав друзів, і ми

створили корпорацію «Об'єднані послуги», нашкребли трохи грошенят. Але їх все одно бракувало, щоб викупити завод і почати виробництво, нам потрібен був кредит. Усе здавалося дуже переконливо і обнадійливо. Ми були молоді, сповнені енергії та надій на майбутнє, і на нас чекали великі досягнення. Та, думаєте, нас хтось підтримав? Дзуськи. Жоден із цих жадібних привілейованих круків! Як ми могли досягти чогось у житті, якщо нам не віддавали завод? Адже ми не здатні були конкурувати зі шмаркачами, які успадковують цілі фабричні мережі. А хіба доля не у всіх однакова? І чути не хочу про справедливість! Я гарував, як віл, намагаючись знайти людину, яка б позичила нам грошей. Але цей сучий син, Мідас Малліган, витиснув мене, мов цитрину.

Даґні насторожилася.

– Мідас Малліган?

– Аякже… Банкір, який зовні схожий на водія вантажівки і поводиться аналогічно!

– Ви знали Мідаса Маллігана?

– Знав? Та я єдина людина, якій вдалося його перемогти, хоча це не дало мені жодної користі!

Часом, із важким серцем, вона дивувалася зникненню Мідаса Маллігана, як дивуються з розповідей про покинуті кораблі, що плавають океаном, або про спалахи, які осявають небо, виникнувши нізвідки. Вона не вважала за необхідне розгадувати такі таємниці, хоча була переконана, що вони не мають права бути нерозгаданими. Вони мусили мати причини, хоча жодна з відомих причин їх не пояснювала.

Мідас Малліган колись був одним із найбагатших людей країни. Отже, його найдужче й осуджували. Він ніколи не втрачав жодного зі своїх вкладень; усе, до чого торкався, перетворювалося на золото. «Це тому, – казав він, – що я знаю, до чого варто торкатися». Ніхто не здатен був зрозуміти схему його інвестицій: він відмовлявся від угод, що їх усі вважали цілком безпечними, вкладаючи колосальні суми у підприємства, з якими відмовлялися мати справу всі банкіри. Тривалий час він виконував роль спускового гачка, випускаючи несподівані і неймовірно ефектні кулі промислового успіху в різні куточки країни. Це він вклав гроші у «Сталь Ріардена» відразу, щойно створилася ця компанія, надавши Ріарденові можливість придбати закинуту сталеливарню в Пенсільванії. Один

економіст назвав був його зухвалим і самовпевненим гравцем, на що Маллiган відповів: «Ви ніколи не розбагатієте з однієї простої причини: бо вважаєте грою те, що я роблю».

Подейкували, що, спілкуючись із ним, треба дотримуватися одного неписаного правила: якщо претендент на позику бодай натякав на особисту необхідність чи бодай на щось приватне, цим розмова і закінчувалася, – прохач більше ніколи не діставав можливості зустрітися з містером Маллiганом.

Якось його запитали, чи може він уявити собі людину, розпуснішу за ту, серце якої не знає жалю.

– Цілком, – відповів Мідас Маллiган. – Це особа, яка використовує чийсь жаль до себе як зброю.

Усю свою тривалу кар'єру він ігнорував будь-які закиди, крім одного. Насправді його звали Майкл, але колись якийсь розумний журналіст-дотепник назвав його Мідасом, і це прізвисько прилипло до нього; Маллiган вирушив до суду і наполіг, щоб його ім'я в законний спосіб змінили на Мідас. Суд задовольнив це прохання.

Сучасники дорікали йому єдиним непростимим для них гріхом: Маллiган пишався своїм багатством.

Але все це Даґні знала лише з чуток… Їй жодного разу не випало з ним поспілкуватися.

Мідас Маллiган зник сім років тому. Якось вранці він покинув свій будинок, і відтоді про нього ніхто не чув. Наступного дня після його зникнення всі вкладники «Банку Маллiгана» в Чикаго отримали листи з проханням забрати свої гроші, бо банк, мовляв, припиняє роботу. Розслідування виявило, що Маллiган заздалегідь усе ретельно спланував; його працівники лише виконали залишені ним вказівки. Країна ще не бачила такого філіграннного «банкротства». Всі вкладники отримали свої гроші аж до щонайменшої частки належних відсотків. Усі фонди банку було вроздріб продано різним організаціям. Згодом з'ясувалося, що баланс збігся до останнього пенні; залишку не було, тож «Банк Маллiгана» припинив існування.

Його вчинку так і не зрозуміли, жодних даних щодо особистої долі Маллiгана та долі його багатомільйонних статків не знайшли. Людина зникла разом із грошима, наче їх ніколи і не було. Він нікого не попередив про своє рішення; ланцюжка подій, що здатні були пояснити причину, теж не вдалося

вибудувати. Люди дивувались. Якби він хотів відійти від справ, то міг би неймовірно вигідно продати свій бізнес, а не нищити його. Відповіді не знав ніхто. Маллíган не мав ані сім'ї, ані друзів. Його прислуга нічого не знала: того ранку він, як завше, вийшов із дому і просто не повернувся; більше ніхто нічого не знав.

Багато років поспіль Даґні сприймала його зникнення, як щось страшне і немислиме: так, ніби за одну ніч безслідно зник якийсь із нью-йоркських хмарочосів, залишивши по собі лише пустку на розі двох вулиць. Така людина як Маллíган, із таким капіталом, що він забрав із собою, просто не могла безслідно зникнути; хмаросяг не здатен загубитися, він завжди височітиме над тим лісом чи рівниною, де вирішив прихиститися; навіть якщо його зруйнувати, залишиться переконлива купа уламків. Але Маллíган таки зник, і за сім років, що минули відтоді, серед безлічі чуток, здогадів, теорій та казочок для журнальних додатків, серед свідчень начебто очевидців, які бачили його в різних куточках планети, не було жодного переконливого пояснення.

З-поміж усіх оповідок одна була така безглузда, що Даґні мало не повірила, хоча все, що люди знали про вдачу Маллíгана, жодним чином її не підтверджувало. Казали, начебто весняного ранку, коли він зник, останньою його бачила старенька квітникарка, яка торгувала на перехресті біля «Банку Маллíгана». Вона запевняла, що він зупинився і купив букетик перших того року пролісків, і щасливішого обличчя вона ще зроду не бачила; Маллíган здавався юнаком на шляху неймовірного і безмежного життєвого простору; на його обличчі не було жодних ознак болю і негараздів прожитих років, сама лише радість, молодече завзяття і спокій. Букет він узяв у якомусь раптовому пориві та ще й по-змовницькому підморгнув старій, а потім сказав:

– А знаєте, я завжди все це страшенно любив… Люблю жити, – вона сторопіло подивилася на нього, а він пішов собі, перекидаючи букет із руки в руку, немов м'ячик, – плечистий, стрункий у своєму дорогому пальті солідного бізнесмена, – зникнувши зрештою серед прямокутних, гладких прямовисів адмінбудівель, у вікнах яких вигравало сонце…

– Мідас Маллігон був гріховодний сучий син. На його серці назавжди було викарбовано знак долара, – із хмарки ядучих

бульйонних випарів провадив Лі Гансекер. – Усе моє майбутнє залежало від якихось жалюгідних п’ятисот тисяч доларів. Для нього це була дрібниця, але коли я попросив у нього позику, він мені відмовив. Начебто через відсутність гарантій. Але де мені було взяти ті гарантії, якщо ніхто не давав мені шансів? Чому він позичав гроші абикому, лише не мені? Це ж дискримінація. Ще й познущався, сказавши, що через колишні невдачі мені не можна доручити навіть овочевий лоток, не кажучи вже про моторобудівний завод. А які-такі невдачі? У чому я винен, коли неосвічені продавці овочів відмовилися купувати в мене картонні коробки? Яке він має право судити про мої здібності? Чому моє майбутнє мало залежати від забаганки самодура-монополіста? Я не збирався спокійно таке терпіти, не міг забути такої наруги. Я подав на нього до суду.

– Що-що?

– Саме так, – гордо мовив Гансекер. – Я подав позов. Не сумніваюся, що це може видатися дивним у ваших відсталих східних штатах, але в Іллінойсі був один дуже гуманний і прогресивний закон, який міг мені зарадити. Це був перший такий позов, та мені трапився кмітливий і ліберальний адвокат, який погодився допомогти. У законі йшлося про «виняткову економічну потребу». Він забороняв дискримінувати людей, якщо йшлося про засоби на існування. Закон захищав переважно поденників, але ж його можна було використати для захисту власних інтересів і мені з партнерами. Тому ми звернулися до суду, розповіли про колишні невдачі, а я процитував слова Маллігана про те, що він не доручив би мені й овочевого лотка. І ми зрештою довели, що ніхто з членів «Об’єднаних послуг» не має ані престижу, ані кредиту – жодних засобів для існування. Тому купівля моторобудівного заводу – це єдиний шанс заробити на життя, й Мідас Маллiган не мав жодного права нас дискримінувати. Отже, згідно з законом, ми мали повне право вимагати в нього позики. Закон був цілком на нашому боці, але на розгляді позову головував суддя Наррангасетт. Це один із тих допотопних святенників у мантії, які чинять виключно з математичних міркувань, ігноруючи людські стосунки. Він скидався на мармурову статую, як ота, що з зав’язаними очима. Зрештою наказав присяжним винести вирок на користь Мідаса Маллігана, та ще й огидно прокоментував наші з партнерами дії. Але ми подали апеляцію, і він змушений був змінити вирок,

наказавши Маллігану видати нам позику на наших умовах. На виконання йому дали три місяці, але сталося непередбачене. Він безслідно зник разом зі своїми грошима. В його банку не лишилося й пенні, яким можна було відшкодувати наші законні вимоги. Ми витратили купу грошей на детективів, намагаючись його розшукати – всі так би вчинили, – проте довелося здатися.

«Ні, – думала Даґні, – ця історія, за винятком блювотного присмаку, не краща й не гірша за ту численну гидоту, що її з року в рік доводилося витримувати Мідасу Маллігану. Через аналогічні вироки він зазнав чималих втрат. Правила та постанови, позбавлені здорового глузду, вилилися йому в кругленькі суми; він стійко долав усі негаразди, боровся і працював іще завзятіше; навряд чи цей випадок здатен був його зламати».

– А що сталося з суддею Наррангасеттом? – якийсь підсвідомий здогад примусив її поставити це запитання. Цього суддю вона теж не знала, але запам’ятала його ім’я, що було пов’язане з найрізноманітнішими судовими справами. Зрозуміла раптом, що давно вже про нього не чула.

– Пішов у відставку, – відповів Лі Гансекер.

– Справді? – зойкнула Даґні.

– Ага.

– І коли?

– Приблизно через півроку після нашого процесу.

– І що ж він робить зараз?

– Хтозна. Відтоді про нього нічого більше не чути.

Помітивши легкий переляк на обличчі гості, Гансекер здивувався, хоча пояснити емоцію не могла й сама Даґні: це почуття теж виникло інтуїтивно.

– Будь ласка, розкажіть мені про цей моторобудівний завод, – вичавила з себе Даґні.

– Юджин Лоусон із «Національго громадського банку» в Медісоні надав нам нарешті кредит на купівлю заводу. Але він виявився жахливим жмикрутом, тому не захотів нам надалі допомагати. Не допоміг і тоді, коли ми розорилися. Але ми в цьому не винні. Від початку все йшло не так. Хіба здатен працювати завод без власної залізниці? Невже нам не належало мати залізницю? Я спробував їх умовити знову запустити ту гілку, але гадські людці із «Таґґарт Транс…» – Гансекер затнувся. – До речі, а ви часом не з тих Таґґартів?

– Я віце-президент і очільник виробничого відділу компанії «Таґґарт Трансконтиненталь».

Певний час він заціпеніло на неї дивився. В каламутних очах змагалися страх, ненависть і улесливість. Зрештою він невдоволено пробурчав.

– Я не потребую допомоги поважних персон. Не думайте, що я вас злякався і почну благати дати роботу. Я не жебрак. Що, не звикли, коли з вами так спілкуються?

– Містере Гансекер, буду вельми вдячна, якщо ви надасте мені потрібну інформацію про завод.

– Щось пізненько ви зацікавилися. Що сталося? Сумління допекло? Це завдяки вам Джед Старнс так непристойно розбагатів. Але з нами не поділилися й крихтою, хоча завод був такий само. Ми робили те, що й Старнс. Почали виробляти той самісінький двигун, на якому він купу років заробляв шалені гроші. А потім якийсь невідомий вискочень створив у Колорадо копійчану фабричку, «Мотори Нільсена» зветься, і взявся виробляти такий само двигун, але за півціни. Що нам було робити? Джедові Старнсу добре велося, у нього під ногами не плутався смертельно-небезпечний конкурент. Але що ми мусили робити? Як нам було змагатися з тим Нільсеном, якщо ніхто не забезпечив нас двигуном, кращим за його мотор?

– А ви мали доступ до Старнсової дослідної лабораторії?

– Аякже. Усе було, як за його керівництва.

– І персонал?

– Декотрі його люди. Багато хто звільнився, щойно завод зачинили.

– А його інженери?

– Вони всі позвільнялися.

– Ви найняли нових?

– Так, кількох… Але мушу зауважити, я не мав достатньо грошей, щоб тринькати їх на різні лабораторії. Я світу білого не бачив через фінансові проблеми, не міг дозволи навіть мінімальної модернізації та ремонту приміщень – завод просто ганебно зносився… За загальнолюдськими стандартами… Кабінети керівників – просто і грубо обтиньковані, біля них була крихітна ванна з умивальником. Запитайте в будь-якого психолога, кожен вам скаже, що в таких гнітючих умовах нічого хорошого не досягнеш. Я мав пофарбувати стіни свого кабінету в якісь веселіші кольори, встановити сучасну душову кабінку.

Потім я дуже витратився на новий буфет, ігрову залу для робітників і кімнату відпочинку. Адже треба підтримувати дух? Будь-яка освічена людина скаже вам, що духовний стан людини підтримує її оточення, а розум формують засоби виробництва. Але люди почали чекати, коли закони економічного детермінізму почнуть працювати на нас. Це можна зрозуміти, ми ніколи досі не мали власного моторобудівного заводу. От і змушені були дозволити засобам виробництва формувати наш розум. Але це тривало недовго. Нам просто не дали часу.

– Розкажіть мені про ваш дослідницький персонал. Над чим вони працювали?

– Я мав кількох перспективних і надійних хлопців, випускників найкращих університетів. Але нічого путнього з цього не вийшло. Хтозна, що вони там робили. Мабуть, просто протирали штани і проїдали зарплату.

– А хто очолював лабораторію?

– Та йдіть... Хіба я можу зараз таке пригадати?

– А імена інженерів-дослідників пам'ятаєте?

– Невже ви думаєте, я мав час спілкуватися з кожним найманим працівником?

– Може, хтось із них казав вам про експерименти з абсолютно новим… типом двигуна?

– Якого ще двигуна? Мушу вам нагадати, що керівник мого рівня не може весь час стирчати в лабораторії. Переважно я був у Нью-Йорку, в Чикаго, намагаючись знайти гроші, щоб урятувати завод.

– А хто у вас був генеральним директором?

– Дуже здібна людина, Рой Канніґем. Торік він розбився на машині. Кажуть, сів п'яний за кермо.

– Чи могли б ви назвати імена і дати адреси бодай когось зі своїх працівників? Усіх, кого пам'ятаєте.

– Хтозна, що з ними сталося. Не мав охоти стежити за їхньою долею.

– А чи збереглися у вас якісь заводські звіти?

– Авжеж, є.

Даґні вчепилася пальцями в край столу.

– А можна мені їх переглянути?

– Прошу!

Гансекер охоче скорився і мерщій вибіг із кімнати. Повернувшись, поклав перед нею товстий альбом із газетними

вирізками з його інтерв'ю та прес-релізами свого секретаря.

– Я теж був поважним підприємцем, – гордо мовив він. – Як бачите, мене можна назвати постаттю державного масштабу. Про моє життя можна написати книжку достоту загальнолюдського значення. Я вже давно її написав би, якби мав відповідні умови… і засоби виробництва, – Гансекер кивнув на друкарську машинку. – В неї весь час западають клавіші. А хіба можна відчути справжнє натхнення, коли твоя машинка нормально не друкує?

– Містере Гансекер, дякую вам, – Даґні встала. – Думаю, ви нічим більше не можете мені допомогти. А ви, часом, нічого не знаєте про спадкоємців Старнса?

– Занапастивши завод, вони всі кудись порозбігалися. Їх було троє: двоє синів і дочка. Востаннє я чув, що вони сховалися від ганьби в штаті Луїзіана, в Дюрансі.

Коли вона в останню мить обернулася, то побачила, як Лі Гансекер підстрибнув до плити, вхопив покришку від каструлі й негайно впустив її на підлогу, обпікши пальці та клянучи все на світі: бульйон таки википів.

Від Старнсових статків майже нічого не залишилося, а від спадкоємців – іще менше.

– Міс Таґґарт, вони мені не подобаються, – застеріг шеф поліції: літній, повільний і суворий чолов'яга з очима, сповненими гіркоти не через жаль за скоєним, а через чесність і законослухняність. – Є різні люди, вбивці та маніяки, але я чомусь вважаю, що з цими Старнсами нема чого спілкуватися порядній людині. Паскудна це братія, міс Таґґарт, – слизька і недобра… Так, двоє з них зараз мешкають у місті. Третій помер. Чотири роки тому вкоротив собі віку. Некрасива була історія. Він був наймолодший із них, Ерік Старнс. Належав до людей, які, розмінявши п'ятий десяток, вважають себе молодими і скиглять про свою тонку натуру. Цей весь час нюняв, що потребує кохання. Його утримували весь час різні жінки, всі старші за нього. З кожною жив доти, поки не знаходив чергову жертву. А потім захопився шістнадцятирічною дівчиною. Хороше дівчисько. Не хотіла мати з ним нічого спільного. Вона вийшла за хлопця, з яким була заручена. У день весілля Ерік Старнс заліз до їхнього будинку, і, повернувшись із церкви, вони знайшли його в своїй спальні: мертвого, брудного, з перерізаними венами… Знаєте, ще можна простити людині, яка

наклала на себе руки тихо. Ніхто не осуджуватиме ближнього за його страждання, бо чи знаємо ми, де межа людському терпінню? Але людина, яка перетворила свою смерть на виставу, завдаючи цим болю іншим людям, людина, яка покидає цей світ через злість… Цьому немає ні прощення, ні виправдання; така людина прогнила наскрізь і заслуговує лише на забуття – всім начхати на них, жодного співчуття… Такий ось був Ерік Старнс. Якщо маєте бажання, скажу вам, де знайти ще двох.

Скоцюрбленого на ліжку Джеральда Старнса Даґні знайшла в нічліжці. Волосся досі було чорне, але біла щетина на обличчі нагадувала мертвотний іній, що вкрив одутле лице. Він був смертельно п’яний і час до часу хихотів дурнуватим сміхом, сповненим несамовитої люті.

– Він прогорів, цей великий завод. Розорився, та й усе. Луснув. А вам, мадам, що до того? Зогнив завод. Усі зогнили. Кажуть, що я мушу перед кимсь вибачатись, але не дождуться. Чхав я на них. Усі пнуться наводити красу, коли скрізь гниль, суцільна чорна гниль – гниють машини, будинки, душі й байдуже, хто і як зогнив. Бачили б ви, що ці мудрагелі виробляли на кожну мою забаганку – це коли я був при грошах. Доктори, поети, інтелектуали, рятівники людства і ці, як їх там… ті, що возлюбили братів своїх. Варто було мені лише свиснути. Я чудово розважився. Тоді хотів чинити лише добро, але більше не хочу. Немає ніякого добра. Немає гадського добра в усьому проклятущому всесвіті. Хто буде митися, якщо зовсім не хоче лізти у воду, скажіть? Якщо хочете винюхати щось про завод, запитуйте у моєї сестроньки. Люба сестронька подбала про чорний день, тому їй зараз добре. Не аж так, щоб жерла філе-міньйон під соусом, але на гамбургер вистачає. Та хіба вона поділиться з братом бодай крихтою? Ця ідея була так само моя, як і її, та хіба ж вона дасть братові бодай пенні? Аякже! Підіть подивіться на ту герцогиню. Що мені до того заводу? До того звалища іржавих решток. Я за ковток алкоголю охоче продам вам усі свої права, привілеї і титули. Я – останній Старнс. Видатне було прізвище – Старнс. Хочете, продам? Ви вважаєте мене смердючим покидьком, але зараз усі такі. Багатенькі леді не кращі за нас. Я бажав добра всьому людству. Ага! Нехай вони тепер на пательні смажаться. Цікаво було б подивитися. Щоб ви всі повиздихали. Що з того? Що мені з

того?

На сусідньому ліжку застогнав сивий зморшкуватий волоцюга; з його дрантя викотилася п’ятицентова монета, що дзенькнула об підлогу. Джеральд Старнс підняв її, запхнув собі до кишені, поглянув на Даґні, злостиво всміхнувшись.

– Розбудите його, зчините галас? – просичав він. – А я скажу, що ви брешете.

Смердюча халабуда, в якій мешкала Айві Старнс, стояла майже за містом, на березі Місісіпі. Ошмаття моху, що звисали з даху, і вологе листя кущів навколо дверей робили їх схожими на слинявий рот; численні фіранки, що ними було обчеплено всю кімнату, не покращували враження. Смерділо з давно не митих закутків, зі срібних посудин із ароматичними паличками, що диміли біля кривих ніг якихось східних божків. Айві Старнс, мов лантух, сиділа на подушці у позі будди. Її вуста на опухлому блідому обличчі жінки, яка розміняла шостий десяток, склалися в маленький півмісяць, схожий на ротик розбещеної шестирічної дитини, яка потребує батьківської уваги. Очі нагадували дві калюжки. Вона монотонно, мов осінній дощ, сипала словами.

– Я не можу відповісти на твої запитання, дитя моє. Дослідна лабораторія? Інженери? Чому це я раптом маю про них пам’ятати? Цим цікавився мій батько, а не я. Батько був поганою людиною, його нічого, крім бізнесу, не обходило. Він не мав часу, щоб любити, не цікавився нічим, крім грошей. Ми з братами перебували в геть іншій площині, прагнули не клепати залізяччя, а творити добро. Ми прийшли на завод, маючи новий чудовий план. Одинадцять років тому. І зазнали поразки не через жадібність, егоїзм чи тваринну людську натуру, а через споконвічний конфлікт духу та матерії, душі та тіла. Ті люди не захотіли відректися від власної плоті, а ми лише цього від них і прагнули. Не пам’ятаю нікого з них. І не хочу згадувати… Інженери? Саме так, гемофілія почалася саме з них. Ага, я саме так і сказала: гемофілія… Вони повільно і невпинно стікали кров’ю. І почали втікати першими. Всі як один – дезертири. Наш план? Ми намагалися втілити в життя шляхетний історичний принцип: від кожного – за здібностями, кожному – за потребою. У нас на заводі всі, від прибиральниці й до президента, отримували однакову платню – необхідний мінімум. Двічі на рік відбувалися збори, і кожен розповідав про свої потреби, які виносилися на голосування, і більшість вирішувала долю

кожного. Прибуток заводу розподіляли справедливо. Премії встановлювали за потребами, штрафували – за здібностями. Хто потребував найдужче, загальним голосуванням отримував найбільше. А тих, хто менше виробляв, згідно з голосуванням, штрафували. Штрафи вони сплачували, працюючи понаднормово. Такий у нас був план, створений на засадах альтруїзму. Він передбачав, що люди керуватимуться не особистим зиском, а любов'ю до ближнього.

Холодний і непохитний голос у душі Даґні повторював: «Запам'ятовуй… запам'ятовуй кожну дрібничку… людині не часто випадає бачити втілене зло… дивися… запам'ятовуй… і колись ти знайдеш слова, щоб визначити його сутність…» Цей голос перекривав решту голосів, що марно силкувалися: «Дурниці, я все це вже чула… зараз усі таке кажуть… це все лише застаріла, неактуальна думка… але чому вона така нестерпна?.. чому я не здатна її витримати… не можу… не можу!»

– Дівчинко моя, що з тобою таке? Чому тебе трясе? Ти тремтиш?.. Що? Голосніше, я тебе не чую… Що вийшло з нашого плану? Залюбки розповім. Вийшло доволі поганенько, і щороку ставало дедалі гірше. Я втратила віру в людство. За якихось чотири роки план, створений не розумом, а щирою любов'ю і чистим серцем, завершився у товаристві полісменів, адвокатів і судового розгляду щодо банкротства. Та я усвідомила свою помилку; я забула про світ машин, підприємців і грошей, закріпачений світ матерії. Я вчуся звільняти дух завдяки таємницям, що їх нам дарує Індія; вчуся звільнятися від рабства плоті, долати матеріальну природу, коли дух возвеличується над тілом.

Крізь сліпучу, розжарену до білого кольору лють Даґні бачила довгу бетонну смугу, що була колись дорогою, бур'яни, що попроростали з тріщин, і постать людини над плугом.

– Але ж, дівчинко, кажу ж тобі, що нічого вже не пам'ятаю… Я не знаю, як їх звуть, і навіть гадки не маю, яких шахраїв й авантюристів наймав мій батько в свою лабораторію!.. Ви що, не чуєте мене?.. Я не люблю, коли мене так допитують… Припиніть молоти одне і те ж… Невже ви знаєте лише слово «інженер»?.. Ви мене чуєте?.. Що з вами таке?.. Мені… Мені не подобається ваше обличчя, ви… Дайте мені спокій. Я вас не знаю, я не зробила вам нічого поганого! Я літня жінка, не треба

на мене так дивитися… Не наближайтеся! Не підходьте, бо я кликатиму на допомогу! Я… О, так, так, авжеж, я його знаю! Головний інженер, так. Він керував лабораторією. Так. Вільям Гастінґс. Так, Вільяма Гастінґса я пам'ятаю. Він переїхав до Брендона у Вайомінґ. Звільнився наступного дня після того, як ми почали втілювати наш план. Він був другий, хто від нас пішов… Ні, першого не пригадую. Не пам'ятаю, хто пішов перший. Якась геть незначна людина.

Їй відчинила сивувата жінка, яка мала такий шляхетний вигляд, аж Даґні не відразу зауважила, що на господині звичайнісінький домашній халат.

– Чи можу я поспілкуватися з містером Вільямом Гастінґсом? – запитала Даґні.

Жінка кинула на неї короткий, але уважний, допитливий і серйозний погляд.

– А як вас звуть?

– Мене звуть Даґні, я із «Таґґарт Трансконтиненталь».

– О! Проходьте, будь ласка. Я – місіс Вільям Гастінґс.

У кожному мовленому нею слові вчувалася насторога, ввічлива нашорошеність. Вона поводилася люб'язно, але не всміхалася.

Оголені дерева обабіч узвозу, що вів до її скромного будинку, розташованого в промисловому передмісті, врізалися в холодне яскраво-синє небо. Стіни вітальні було обшито сріблясто-сірою тканиною; сонце вигравало на кришталевій підставці під лампою з білим абажуром; з-за відчинених дверей було видно білі, в червоні горохи, шпалери на кухні.

– Міс Таґґарт, ви з моїм чоловіком були колегами?

– Ні, я не була знайома з містером Гастінґсом. Але хотіла перебалакати з ним щодо надзвичайно важливого для мене питання.

– Мій чоловік уже п'ять років, як помер.

Даґні розчаровано заплющила очі; отже, людина, яку вона так довго шукала, саме тут і жила, а Ріарден угадав: винахідник помер, і саме тому його двигун опинився в купі сміття.

– Мені страшенно прикро, – мовила вона одночасно до себе і до місіс Гастінґс.

В усмішці, яка дещо пом'якшувала риси місіс Гастінґс, прочитувалася туга, проте на обличчі не було відбитку трагедії, – лише рішучість і впокорене спокійне світло.

– Місіс Гастінґс, чи можна у вас дещо запитати?

– Звісно, прошу, сідайте.

– Ви щось знали про наукову діяльність свого чоловіка?

– Дуже мало. Точніше, нічого. Вдома він ніколи не розповідав про свою роботу.

– Він колись був головним інженером моторобудівної компанії «Двадцяте сторіччя»?

– Так, він працював там за контрактом вісімнадцять років.

– Саме про це я й хотіла розпитати, а також, чому містер Гастінґс звільнився з компанії. Чи знаєте ви, що сталося на заводі?

Жінка сумно і скептично всміхнулася.

– Я й сама хотіла би про це дізнатися, – мовила вона. – Та боюся, це назавжди залишиться загадкою для мене. Я знаю, чому мій чоловік звільнився з заводу. Це сталося через моторошну організацію праці, започатковану спадкоємцями Джеда Старнса. Він не зміг працювати з тими людьми. Але там сталося ще щось. Мені завжди здавалося, що на заводі відбулося таке, про що він не хотів мені казати.

– Для мене важливий будь-який натяк на те, що там могло скоїтися.

– На жаль, я не маю жодного такого натяку. Я намагалася довідатись, але здалася, так нічого не збагнувши і не з'ясувавши. Коли мій чоловік покинув «Двадцяте сторіччя», ми переїхали жити сюди, і він очолив інженерний відділ «Акма Моторс». Тоді це був дуже успішний концерн. Робота подобалася чоловікові. Він ніколи не потерпав від внутрішніх протиріч, не сумнівався у своїх вчинках, був гармонійною людиною. Та коли ми переїхали з Вісконсина, мені весь рік здавалося, наче щось його мучить, наче він намагається впоратися з особистою нерозв'язаною проблемою. Якось уранці він прийшов до мене і сказав, що звільнився з «Акма Моторс» і збирається покинути свою справу. Але ця робота була його життям, він її любив. Однак, він здавався спокійним, упевненим і щасливим – уперше відтоді, як ми переїхали. Він попросив мене не розпитувати про причини свого рішення. Тому я не протестувала і не ставила запитань. Ми мали дах над головою, сякі-такі заощадження, щоб скромно прожити на них до смерті. Я так нічого й не дізналася. Тут було тихо, спокійно і щасливо. Здавалося, що він глибоко чимсь задоволений; такого

дивовижно ясного духу я ніколи досі в нього не помічала. В його поведінці не було нічого дивного. Хіба що іноді, дуже рідко, він ішов, не кажучи мені, куди саме. Останніх два роки свого життя, влітку, він на місяць виїздив із дому, і теж не казав мені, куди їде. Але загалом жив, як завжди. Багато працював, у підвалі нашого будинку обладнав для себе наукову лабораторію. Не знаю, куди він подів папери та експериментальні моделі. Після його смерті мені не вдалося нічого знайти. П'ять років тому він помер від серцевого нападу, – в нього і раніше виникали з цим проблеми.

Даґні безнадійно запитала:

– Ви бодай приблизно знали, над чим працює ваш чоловік?

– Ні. Я зовсім не розуміюся на техніці.

– Може, ви знайомі з колегами чи співробітниками, які знали про його дослідження?

– Ні. Коли він працював у «Двадцятому сторіччі», то затримувався на заводі так довго, що в нас майже не залишалося одне для одного часу. Тому весь вільний час ми завжди були тільки вдвох, не любили світського життя, і він ніколи не запрошував додому колег.

– Працюючи в «Двадцятому сторіччі», він ніколи не згадував про те, що винайшов двигун, мотор цілком нового типу, здатний змінити розвиток техніки?

– Мотор? Так. Кілька разів він про нього розповідав. Казав, що це неймовірно значуща річ. Але винайшов його не він, а його молодий помічник.

Помітивши, як змінився у Даґні вираз обличчя, вона неквапно, без докору, лише трохи сумно, додала:

– Розумію… вас.

– Пробачте! – розгубилася Даґні, збагнувши, що раптове щасливе передчуття проступило усмішкою на її обличчі та вирвалося полегшеним зітханням.

– Усе правильно. Я вас розумію. Ви шукаєте винахідника цього новітнього двигуна. Не знаю, чи він іще живий, але сподіваюся, підстав вважати, що це не так, немає.

– Я готова півжиття віддати, щоб дізнатися, хто це, і знайти його. Місіс Гастінґс, це неймовірно важливо. Як його звуть?

– Я не знаю. Я не знаю ні його імені, ні де його шукати. Чоловік не знайомив мене зі своїми підлеглими. Сказав лише, що в нього працює молодий інженер, який невдовзі переверне

світ. Мій чоловік нічого так не цінував у людях, як обдарованість. Мені здається, що він цінував лише цього хлопця. Сам він цього не казав, але я чудово бачила, як він розповідає про свого помічника. Пригадую день, коли вони закінчили працювати над двигуном… З якою гордістю чоловік сказав тоді: «А йому ж лише двадцять шість років!» Це було приблизно за місять до смерті Джеда Старнса. Але більше він ніколи мені не казав про мотор того молодого інженера.

– І ви геть нічого не знаєте про його подальшу долю?

– Ні.

– Може, хоч приблизно уявляєте, де його шукати?

– Ні.

– Бодай якийсь натяк, ключ, що допоміг би мені?

– Ні. Скажіть, а цей мотор справді такий неймовірно цінний?

– Його вартість не можна означити жодними цифрами.

– Дивно… Знаєте, колись, через кілька років, як ми переїхали з Вісконсину, я запитала в чоловіка, що сталося з тим винаходом, який він так вихваляв. Він якось дивно на мене поглянув і відповів: «Нічого».

– Чому?

– Він більше нічого мені не сказав.

– Може, пригадаєте когось із колишніх працівників «Двадцятого сторіччя», які могли знати цього молодого інженера? Його друзів?

– Ні, я… Заждіть! Заждіть, здається, я дещо пригадала. Спробую допомогти вам знайти одного з його друзів. Не знаю, як його звуть, але пам’ятаю його адресу. Дивна історія. Зараз я вам усе поясню. Якось увечері, коли ми вже тут мешкали років зо два, чоловік почав кудись збиратися, а мені теж потрібна була машина, і він попросив забрати його після вечері з ресторану на залізничному вокзалі. Він не сказав, із ким вечерятиме. Під’їхавши до вокзалу, я побачила його в товаристві двох чоловіків. Один із них був молодий і високий, а другий – літній, але дуже приємний зовні. Я навіть зараз могла б їх упізнати, таких неможливо забути. Помітивши мене, чоловік із ними попрощався. Вони пішли на платформу, поїзд уже підходив. Показавши в бік хлопця, чоловік сказав: «Бачиш? Ото і є помічник, про якого я тобі розповідав». «Видатний винахідник?» – запитала я. «Саме він».

– І все? Більше він нічого вам не сказав?

– Нічого. Це було дев’ять років тому. А минулої весни я поїхала в гості до свого брата в Шаєнн. Якось він повіз мене на тривалу прогулянку. Ми заїхали в дику місцину в самісінькому серці Скелястих гір, і вишли біля якоїсь кав’яреньки, щоб попоїсти. За прилавком стояв сивочолий чоловік. Поки він готував для нас сандвічі й каву, я весь час його роздивлялася. Здалося, що я його знаю, але не могла зрозуміти, звідки. Коли ми вже від’їхали звідти на кілька кілометрів, я пригадала. Тому вирушайте туди. Кав’ярня розташована в горах трохи західніше від Шаєнна, на вісімдесят шостому шосе, поблизу невеличкого промислового селища мідеплавильного заводу «Леннокс». Хоч як це дивно, я переконана, що за кельнера там був добродій, якого я бачила на залізничному вокзалі разом із молодим кумиром свого чоловіка.

Кав’ярня притулилася на самісінькому верхів’ї довгого і складного підйому. Скляні стіни яскраво вилискували на тлі скель і сосен, що хвилястими шерегами спускалися назустріч призахідному сонцю. Внизу вже було темно, але в кав’ярню досі пробивалося тьмяне світло – немов тиха сутінкова калюжка.

Сидячи в куточку при шинквасі, Даґні дожовувала сандвіч.

Нічого смачнішого вона досі не куштувала. Сандвіч складався з найпростіших інгредієнтів, але підібрані вони були неймовірно майстерно. Поруч двоє робітників закінчували поратися зі своєю вечерею; вона чекала, коли вони підуть, роздивляючись кельнера.

Чоловік був стрункий і високий; його ніби огортав серпанок шляхетності. Він чудово б уписувався в інтер’єр старовинного замку. Але, хоч як це дивно, така шляхетність була доречна і тут, у цій кав’ярні. Біла куртка на ньому здавалася фраком. Рухи були впевнені, як у майстра, – легкі й чіткі. Сухе обличчя і сиве волосся напрочуд гармонували з холодною блакиттю очей, але ця сувора ввічливість приховувала ледь вловну глумливу нотку, яка зникала, щойно її помічали.

Повечерявши, робітники розплатилися, залишили чайові та й пішли собі. Вона спостерігала, як господар прибирав після них тарілки, як клав у кишеню білої куртки монети, як точними і вивіреними рухами протирав стійку. Потім обернувся і ніби випадково поглянув на Даґні. Але вона не сумнівалася, що він зауважив нью-йоркський костюм, модельні туфлі на високих підборах, сам образ жінки, яка не звикла марно гаяти часу;

холодні пильні очі відверто промовляли – він чудово розуміє, що його остання клієнтка нетутешня. Він чекав, що вона сама пояснить причину свого візиту.

– Як бізнес? – озвалася вона.

– Досить погано. Наступного тижня мають прикрити ливарню Леннокса, тому мені теж доведеться звідси їхати, – відповів він чистим і професійно-душевним голосом. – Іще не вирішив.

– Але що робитимете?

– Хтозна. Може, відкрию гараж чи осяду в якомусь містечку.

– Не варто! Не варто змінювати фах такому чудовому майстру. Ви мусите й далі куховарити.

Його рот скривила дивна усмішка.

– Ви справді так вважаєте? – дещо напружено запитав він.

– Ще б пак! Чи не думали створити свій бізнес у Нью-Йорку? – він здивовано подивився на Даґні. – Я цілком серйозно. Можу запропонувати вам місце на великій залізниці, працюватимете у вагоні-ресторані.

– Може, поясните причину такої дивної пропозиції?

Вона взяла з тарілки сандвіч, загорнутий у білу паперову серветку.

– Ось одна з причин.

– Дякую. А решта?

– Навряд чи ви жили колись у великому місті, інакше б знали, як складно там знайти компетентну людину на будь-яку посаду.

– Я знаю про цю проблему.

– Справді? Тоді ви мене розумієте. Як ви поставитеся до роботи в Нью-Йорку з окладом десять тисяч доларів на рік?

– Ніяк.

Даґні остовпіло поглянула на нього, бо вже передчувала була чудову перспективу відкрити і винагородити майстра.

– Ви, мабуть, не зрозуміли мене, – тільки й спромоглася сказати.

– Ні, я вас добре зрозумів.

– І відмовляєтеся?

– Так.

– Чому?

– Це моя особиста справа.

– Але навіщо вам нидіти тут, якщо можна знайти собі кращу

роботу?

– Я не шукаю кращої роботи.

– І вам не хочеться заробляти більше?

– Ні. А чому ви так наполягаєте?

– Бо ненавиджу, коли люди розтринькують власний хист!

Він розважливо і щиро відповів:

– Я теж.

Те, як чоловік промова цих два слова, примусило Даґні відчути з ним якийсь глибокий зв'язок; несподівано вона порушила власний неписаний закон: ніколи нікому ні на що не скаржитися.

– Мене вже від них нудить! – і злякалася свого голосу, що зірвався раптом на крик. – Я шукаю людей, які по-справжньому вміють робити те, за що взялися!

Притиснувши руку до очей, вона намагалася погамувати задавнений відчай, якого сама не хотіла визнавати; Даґні й гадки не мала про його справжні масштаби і про те, стільки нервів забрали в неї всі ці пошуки.

– Даруйте, – стиха мовив власник кав'ярні. Він не вибачався, а по-справжньому співчував.

Даґні звела очі, чоловік усміхнувся, і вона зрозуміла, що ця усмішка покликана розірвати зв'язок, що виник між ними: в його реакції відчувалася прихована глумливість. Він мовив:

– Щось мені мало віриться, що ви проїхали від Нью-Йорка до Скелястих гір, шукаючи кухаря для вагону-ресторану.

– Ні. Я приїхала сюди з іншою метою, – опершись обома руками об стійку, Даґні нахилися вперед; вона знову здатна була контролювати себе перед небезпечним супротивником. – Чи років із десять тому ви були знайомі з молодим інженером, який працював тоді в моторобудівній компанії «Двадцяте сторіччя»?

Пауза тривала кілька довгих секунд; Даґні не розуміла зверненого до неї погляду, сповненого напруженої, пильної уваги.

– Так, був, – відповів нарешті чоловік.

– Можете сказати мені його ім'я та адресу?

– Навіщо?

– Конче маю його знайти.

– Цього хлопця? І чим же він так відзначився?

– Він зараз найважливіша людина на світі.

– Невже? І чому це раптом?
– Ви знаєте про його роботу?
– Знаю.
– А про те, що він винайшов дещо колосальне?
Чоловік знову довго думав, перш ніж відповісти.
– Як вас звуть?
– Даґні Таґґарт, віце-пре…
– Так, міс Таґґарт. Я знаю, хто ви.

Співрозмовник сказав це суто з формальної поваги, але їй здалося, що той знайшов відповідь на докучливу загадку і позбувся сумнівів.

– Тож ви можете зрозуміти, чому він мене цікавить, – мовила Даґні. – Я здатна надати йому потрібний шанс і готова заплатити, скільки він забажає.

– Скажіть, будь ласка, що саме вас зацікавило?
– Його двигун.
– А як ви про нього довідалися?

– Знайшла зламану модель серед мотлоху на заводі «Двадцяте сторіччя». Її занадто пошкоджено, щоб поновити чи зрозуміти конструкцію, але цілком вистачає, щоб зрозуміти принцип дії і те, що цей винахід здатен урятувати мою залізницю, мою країну й усю світову економіку. Тільки не варто розпитувати, як мені вдалося вийти на слід винахідника. Все це не має тепер жодного значення – навіть власне життя і робота для мене зараз не надто багато важать… У мене одна мета: я мушу його знайти. І не запитуйте, як я вийшла на вас. Ланцюг обривається тут. Кажіть його ім’я.

Кухар уважно її слухав, не рухаючись, дивлячись просто в очі; його пильний погляд, здавалося, вбирає кожне слово, а потім, невідь із якою метою, відкладає в архів пам’яті. Він довго мовчав, а потім мовив:

– Ваші пошуки закінчено, міс Таґґарт. Ви його не знайдете.
– Як його звуть?
– Я не маю права розповідати про нього.
– Він живий?
– Я нічого не можу вам сказати.
– А як звуть вас?
– Г’ю Акстон.

Даґні здавалося, що вона божеволіє; розгублена, долаючи німий, незбагненний жах, повторювала собі: «В тебе істерика…

ні, дурниці… це лише збіг…» – та водночас розуміла й ні на мить не сумнівалася, що перед нею стоїть Г'ю Акстон власною персоною.

– Г'ю Акстон? – насилу спромоглась вичавити вона. – Філософ?.. Останній із адвокатів розуму?

– Або ж перший провісник його повернення.

Потрясіння Даґні не здивувало її співрозмовника, хоча він і вважав це почуття перебільшеним. Поводився він дружньо і невимушено, не приховав свого імені й не шкодував, що гостя його тепер знає.

– Не сподівався, що нині така молода леді впізнає моє прізвище ще й надасть йому значення, – мовив він.

– Але… що ви робите тут? – вона обвела поглядом кав'ярню. – Це ж безглуздо!

– Невже?

– Що це? Жарт? Експеримент? Таємна місія? Чи ви досліджуєте щось особливе?

– Ні, міс Таґґарт. Я заробляю собі на життя, – пролунала цілком щира відповідь.

– Докторе Акстон, я… це неймовірно, це… але ж ви… ви – філософ… найвидатніший із сучасних філософів… нащо це вам?

– Бо я – філософ, міс Таґґарт.

І Даґні це цілком усвідомила, як і те, що її впертість і самовпевненість серйозно постраждали: ця людина їй не допоможе, всі її запитання марні; він і слова не скаже ні про винахідника, ні про свої подальші плани.

– Міс Таґґарт, ваші пошуки закінчено, – стиха повторив він, немов підтверджуючи – як вона і припускала, – що здатен читати її думки. – Ці пошуки безнадійні. Тим більше, що ви й гадки не маєте про те, яка це заплутана справа. Раджу марно не винаходити аргументів і викрутасів, щоб витягнути з мене потрібну для вас інформацію; вмовляти мене теж немає сенсу. Повірте: це-не-має-сенсу. Ви ж самі сказали, що ланцюг закінчується мною. Це глухий кут. І не варто гаяти час і гроші на решту способів розслідування: не наймайте, будь ласка, детективів. Вони нічого не зможуть довідатися. Можете знехтувати моїм попередженням, але я вважаю вас розумною людиною, і, сподіваюся, ви здатні збагнути: я знаю, про що кажу. Пора здаватися. Секрет, який ви намагаєтеся розгадати,

пов'язаний зі значно більшою таємницею, ніж винахід двигуна, що працює на атмосферній електроенергії. Можу вам лише натякнути, що завдяки природі та суті буття суперечностей не існує. Якщо ви не здатні збагнути, що геніальний винахід може валятися на звалищі, а філософ залюбки працює кухарем у генделику, – перевірте свої засновки. Один із них може виявитися хибним.

Даґні здригнулася, згадавши, що вже чула ці слова від Франциско. А ця людина була одним із його вчителів.

– Як скажете, докторе Акстон, – погодилася вона. – Я не розпитуватиму більше. Але дозвольте поставити вам запитання на зовсім іншу тему.

– Запитуйте.

– Доктор Роберт Стадлер якось мені сказав, що коли ви з ним викладали в університеті Патріка Генрі, у вас було троє улюблених студентів, троє талановитих юнаків, яким ви пророкували величне майбутнє. Одного з них звали Франциско д'Анконія.

– Так. Другий – Раґнар Даннескольд.

– А третій?

– Його ім'я вам нічого не дасть; він не став відомим.

– Доктор Стадлер казав, що ви з ним конфліктували через тих хлопців, бо кожен із вас ставився до них, як до власних дітей.

– Конфліктували? Та де йому… Він програв це змагання.

– Скажіть, а чи пишаєтеся ви цими хлопцями зараз?

Акстон дивився на останні сонячні промені, що згасали десь далеко в горах; його обличчя нагадувало обличчя батька, сини якого стікають кров'ю на бойовищі. Він мовив:

– Пишаюся. До того ж значно більше, ніж колись сподівався.

Уже майже геть стемніло. Акстон рвучко обернувся, дістав із кишені пачку цигарок, витягнув одну. Згадавши про Даґні, наче на мить устиг про неї забути, запропонував закурити. Вона взяла цигарку, а він швидко запалив обидві одним сірником; залишилося лише два світлячки у засклeній кав'ярні й у всьому просторі довкола.

Даґні підвелась, оплатила рахунок і мовила:

– Дякую, докторе Акстон. Я не надокучатиму вам проханнями, не дошкулятиму хитрощами. Не найматиму детективів. Але мушу вас попередити, що не здамся і шукатиму

винахідника далі. І я його знайду.

– Лише тоді, коли він сам цього захоче.

Поки вона йшла до своєї автівки, Акстон погасив у залі світло; помітивши біля дороги поштову скриньку, вона завважила абсолютно неймовірну деталь. На ній було написано: «Г'ю Акстон».

Даґні вже далеко від'їхали зміїстою дорогою, вивіски кав'ярні давно не було видно, і лише тоді вона усвідомила, що цигарка дуже їй засмакувала: не схожа була на жодні інші. Піднісши недопалок до приладної дошки, вона намагалася роздивитися виробника. Виробника не було, лише торгова марка. На тонкому білому папері золотом було витиснено знак долара. Досі вона не бачила нічого схожого.

А потім пригадала старого з газетного кіоску на Терміналі (чи вокзалі «Таґґарт», як його колись називали). Вона всміхнулась і вирішила приберегти цей трофей для колекції старого. Загасивши цигарку, поклала недопалок у сумочку.

П'ятдесят сьомий потяг уже простягнувся на пероні; він от-от мав вирушити до «Вузла Ваятта», коли Даґні, діставшись до Шаєнна і повернувши машину в гараж, у якому її винаймала, вийшла на платформу. До прибуття нью-йоркського експреса, що вирушав на південь, було півгодини. Відійшовши в кінець платформи, втомлено оперлася об ліхтарний стовп; Даґні не хотілося, щоб станційні працівники її помітили і впізнали. На платформі стояло кілька груп людей, які жваво щось обговорювали, частіше, ніж завжди, виринали назви газет.

Згадуючи своє велике досягнення, вона подивилася на освітлені вікна п'ятдесят сьомого, уявляючи, як затишно в ньому мандрувати. Цей потяг от-от мав вирушити гілкою «Лінії Джона Ґолта»: повз міста, повз гірські крутосхили, повз зелені вогні семафорів, біля яких стовбичать радісні люди, повз долини, звідки в небо злітають ракети.

Нині до дахів вагонів тягнулося голе гілля, на якому де-не-де висіло сухе листя; пасажири, заходячи до вагонів, куталися в хутро і теплі шарфи. Вони вже звикли до нової лінії і сприймали її, як належне…

«Ми це зробили, – подумала Даґні. – Принаймні це ми зробили».

Вона занурилася в спогади, аж раптом її привернула розмова двох чоловіків, які стояли в неї за спиною.

– Але ж не можна так ухвалювати законів, це занадто швидко… Занадто швидко!

– Це не закони, а директиви.

– Отже, вони незаконні.

– Ні, бо минулого місяця вони ухвалили закон, що дозволяє їм видавати директиви.

– Не думаю, що варто закидати людей директивами так раптово… Це як грім на голову.

– Але хіба є час на пустопорожні балачки, коли йдеться про національні інтереси?

– Не думаю, що це справедливо. До того ж, тут кінці з кінцями не сходяться! Як викрутиться Ріарден, якщо тут ідеться…

– Що тобі той Ріарден? У нього й так достатньо грошей. Виплутається.

Кинувшись до найближчого кіоску, Даґні купила вечірню газету.

Усе було на першій же шпальті. Веслі Моуч, верховний координатор Бюро економічного планування та національних ресурсів, в ім’я національних інтересів, випереджаючи події, видав низку директив.

Залізницям країни наказано обмежити максимальну швидкість до ста кілометрів на годину, а максимальну довжину потягів – шістдесятьма вагонами. І пускати однакову кількість потягів у всі п’ять сусідніх штатів. Задля успішного виконання цієї директиви країну поділено на відповідні зони.

Сталеливарним заводам країни наказано обмежити максимальне виробництво будь-якого сплаву до обсягів решти підприємств цієї галузі й надавати частку від своєї продукції кожному охочому покупцеві.

Усім виробничим підприємствам країни, незалежно від їхнього розміру і напрямку діяльності, без спеціального дозволу Бюро економічного планування та національних ресурсів заборонено покидати місцеперебування.

Щоб компенсувати залізницям додаткові витрати і пом’якшити процес реформування, оголошено п’ятирічний мораторій на повернення вкладів і виплату відсотків з усіх цінних паперів залізничних компаній – гарантованих і негарантованих, конвертованих і неконвертованих.

Щоб отримати кошти на утримання чиновників, які

стежитимуть за виконанням зазначених директив, штат Колорадо обкладено особливим податком, що становить п’ять відсотків від загальної суми продажів його промислових концернів, оскільки він найміцніший і здатен витримати тяжкість екстреної ситуації.

І ось Даґні викрикнула заборонені слова, що примовляти їх не дозволяла ні гордість, ані вимоги самостійно знаходити раду за будь-якої ситуації… За кілька кроків від неї стояв чоловік. Вона навіть не помітила, що це звичайнісінький голодранець, і вигукнула, бо сталося непоправне, а він випадково опинився поруч:

– Що ж нам тепер робити??

Сумно всміхнувшись, занедбаний дядечко мовив:

– А хто такий Джон Ґолт?

Її жахало не так становище «Таґґарт Трансконтиненталь», не думка про Генка Ріардена, якого роздирали на шматки, а страх за Елліса Ваятта. У неї перед очима стояло тільки дві картинки: незворушний Елліс Ваятт, який докоряв їй у кабінеті: «Тепер ви здатні мене знищити; можливо, я змушений буду піти, але якщо це станеться, я прихоплю з собою усіх вас», і та несамовита лють, коли він розтрощив келих об стінку.

Ці два спогади викликали в її душі передчуття близької жахливої біди, а також те, що вона її мусить відвернути. Треба було знайти Елліса Ваятта і зупинити його. Даґні не знала, що саме може статися, розуміла лише одне: його треба стримати.

Нагадала собі, що єдиний обов’язок людини – діяти. Нехай вона лежатиме під руїнами будівлі чи її буде розірвано на кавалки під час повітряної атаки, і хоч як би вона почувалася, – діяти. І Даґні помчала платформою. Побачивши начальника станції, гукнула:

– Затримайте п’ятдесят сьомий, я наказую! – а потім, угледівши телефон-автомат, що зачаївся в закутку, продиктувала операторові міжміського зв’язку номер Елліса Ваятта.

Заплющивши очі й прихилившись до стінки телефонної будки, вона вслухалась у мертве дзижчання металу, що перетворювалося на далекий дзвінок. Відповіді не було. Гудок вкручувався у вухо, дедалі дужче примушуючи спазмувати її тіло.

Даґні вчепилась у слухавку, ніби це саме вона винна, що

Ваятт не чує телефону.

Їй хотілося, щоб дзвінок лунав голосніше, геть забувши про те, що сигнал у її вусі відрізняється від того, який лунає зараз у Елліса вдома. Вона не помічала, що кричить: «Еллісе, не треба! Не треба! Ні!..» Аж нарешті почула сповнений докору голос телефоністки:

– Ваш абонент не відповідає.

Сидячи біля вікна п’ятдесят сьомого потяга, вона слухала, як колеса стукають об рейки з ріарден-металу. Сиділа, покірно гойдаючись у такт руху. За чорним блискучим склом пропливав край, що його вона не хотіла бачити. Це була її друга поїздка новою гілкою, і Даґні намагалася не згадувати про першу.

Пайщики «Лінії Джона Ґолта» доручили їй під чесне слово свої гроші, зібрані й заощаджені роками наполегливої праці; вони повірили в її хист, у її працьовитість, як у свої власні. Тепер вона, Даґні Таґґарт, змушена передати їх у руки грабіжників: не буде більше жодних поїздів, не буде вантажів, лінія перетвориться на трубу, за допомоги якої Джим Таґґарт висмоктуватиме з пайщиків гроші й кластиме їх до своєї кишені, не заробивши, а як винагороду за те, що дозволив іншим обібрати власну залізницю… Облігації «Лінії Джона Ґолта», які ще сьогодні вранці слугували запорукою економічної стабільності й майбутнього її власників, протягом якоїсь години перетворилися на пошматовані клапті паперу, яких уже не придбає ніхто… На клапті, що не мають ані ціни, ні майбутнього, ні сили – крім тієї, яка потрібна буде, щоб захряснути двері й зупинити колеса останньої надії країни… І «Таґґарт Трансконтиненталь» перетворилася з паростка, що живиться власним соком, на канібала, який пожирає ще не народжених дітей, які могли б стати видатними.

«Податок у Колорадо, – подумала вона, – це гроші, що їх збираються витягувати з Елліса Ваятта на утримання тих, хто його зв’яже, позбавить можливості існувати; істот, які дбатимуть лише про те, щоб забрати в нього поїзди, цистерни, трубопроводи з ріарден-металу… З Елліса Ваятта, який не має тепер ані захисту, ні права голосу, ні зброї… А найгірше – його перетворено на саморуйнівний інструмент, що допомагатиме вбивцям, стане виробляти для них їжу та знаряддя праці… З Елліса Ваятта, світлу енергію якого обернено проти нього ж і перетворено на удавку… З Елліса Ваятта, який прагнув

перетворити нафтові сланці на невичерпні джерела пального… З Елліса Ваятта, який мріяв про другий Ренесанс…»

Даґні сиділа, згорбившись, поклавши голову на руку, опущену на вузький віконний карниз, а повз неї в темряві пролітали лагідні вигини синьо-зеленавих рейок, гори, долини і нові міста Колорадо.

Вагон смикнувся, і Даґні мимоволі випросталася. Це була вимушена зупинка; платформу невеличкої станції запрудили люди, – всі вони дивилися в один бік. Пасажири прилипли до вікон. Скочивши з місця, Даґні побігла поміж кріслами й вибігла східцями вниз на платформу, в пронизливий холод вітру.

Вона не відразу помітила, що сталося, і її відчайдушний крик врізався у приглушений клекіт натовпу; саме це вона й очікувала побачити, саме цього й боялася. Між двох гір, осяваючи новітньою зорею небо, гори, будинки та стіни станційних будівель, над родовищами «Нафти Ваятта» здійнялась суцільна вогняна стіна.

Згодом їй сказали, що Елліс Ваятт зник, залишивши по собі лише дошку, прибиту цвяхами до стовпа біля підніжжя гори… Побачивши на дошці його почерк, вона зрозуміла, що чекала побачити саме ці слова: «Покидаю все таким, як було до мене. Беріть. Це все ваше».

Додаткова інформація

ХТО МИ Є

Ми стартували у вересні 2006 року в Києві. Сьогодні ми працюємо майже у всіх сегментах українського книжкового ринку і видаємо художню прозу, історичну мемуаристику, ділову та світоглядну літературу й есеїстику.

Ви розгорнули одну з наших книг, яку ми створювали для того, щоб вразити, здивувати й об'єднувати читачів. Яка ціль будь—якого автора, опублікованого нами?

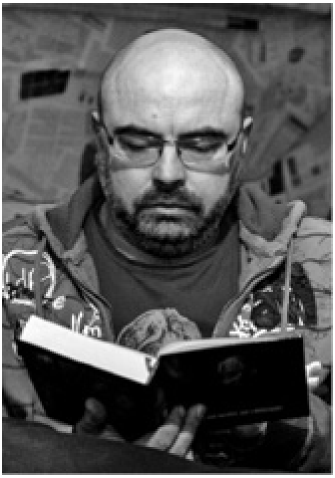
Розважити і навчити новому? Так. Ми працюємо для інтелектуального задоволення найвибагливішого читача. Прославитися? Цілком можливо, ми видаємо найнесподіваніші тексти, які нам вдалося знайти. Якщо ви щойно прочитали найцікавішу і найкориснішу у вашому житті книгу, розкажіть нам про неї.

Ми працюємо, щоб зацікавити вас особисто.

Якщо ми допоможемо вам створити нові ідеї, сенси, проекти і цінності – ми здійснимо українську культурну революцію і на рівні думок, емоцій, і в реальності. Ми віримо в соціальний капітал.

Революція Гідності триває. Революційне мислення і вільні мізки – це наш з вами капітал. Українці прагнуть бути ближчими до європейського культурного простору та шукають концептуальні ультрасучасні культурні ініціативи, яких не було до сьогодні.

Будьте з нами!

Владислав Кириченко,
засновник агенції «Наш Формат», громадський діяч, меценат
www.facebook.com/omnitip

Антон Мартинов,
директор агенції «Наш Формат»
www.facebook.com/antonio.martynov

ТВОЯ КУЛЬТУРНА РЕВОЛЮЦІЯ – НАШ ФОРМАТ

Ми в Facebook!

Приєднуйтесь до нас в Facebook!

Все найцікавіше з перших вуст: www.facebook.com/NashFormat

Наш Формат
Головна
Знайти друзів
ВЕЛИЧНІ ЗА ВИБОРОМ
Джим Коллінз
Мортен Т. Хансен
МАЙДАН ЕВОЛЮЦІЯ ДУХУ
ЗМІНИТИ МАЙБУТНЄ
ОЧИМА РАЙОННОГО ГЕБІСТА
АКТУАЛЬНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МАГАЗИН
НАШ формат
Наш Формат
Виріб/Послуга
Вподобано
Відстежується
Повідомлення
Життєпис
Інформація
Світлини
Вподобали
Більше
ЛЮДИ
Уподобань: 4 488
Yaroslaw Gadzinsky, Anton Martynov та ще 18 вподобали це.
+15
Порадьте цю сторінку друзям
ПРО СТОРІНКУ
http://nashformat.ua/
Актуальний український магазин
http://nashformat.ua/
Запропонувати зміни
СВІТЛИНИ
СЕРБІНА
ДОПИСИ ДО СТОРІНКИ
Кириченко Владислав
29 вересня о 9:42
https://www.facebook.com/cdvrua/photos/a.183433928347745.44489.152668568090948/832342443456887/?type=1 будем вдячні!
Подобається · Коментувати
1
Наш Формат поширює посилання.
8 жовтня
«Наш Формат» презентує таємну історію «Очима районного гебіста»
nashformat.ua
Наша агенція займається випуском книжкової продукції, записом аудіокниг, виробництвом одягу з символікою, розробкою інтернет-проектів. Також ми
Подобається · Коментувати · Поділитись
Це сподобалося 2 особам.
Наш Формат
7 жовтня · Відредаговане
Друзі-бібліомани і всі бібліофани!
10.10, вечір п'ятниці. Провулок Бєлінського, 5. Ми відчиняємо двері в оновлений клуб-кафе «Наш Формат». З невимовною радістю запрошуємо і в нашу бібліотеку.
Прийди і ти знайдеш те, що потрібно для сам... Показати більше...
Подобається · Коментувати · Поділитись
20 Shares

ЩО МИ РОБИМО

Перші книги «Нашого Формату» вийшли в співпраці з видавництвами—партнерами в 2008 році, але активне книговидання агенції розвивається з кінця 2012 року. Це спільний видавничий проект «НФ» і львівського історичного Центру Досліджень Визвольного Руху – «Наш формат історії», де вийшла серія книг історика Володимира В'ятровича **«Історія з грифом «Секретно»** (2012; 2013), «*Сила волі. Євген Коновалець*» Ігоря Дерев'яного та інші. Історична книга «*Козацький оберіг*» Дмитра Білого потрапила до «довгого списку» премії «Дитяча книга року ВВС—2013».

Найбільшу популярність серед українців здобув лонгселер всеукраїнського мистецько—культурного проекту Антіна Мухарського **«Жлобологія»**, в якій феномен жлобства відверто описали скандальні, знамениті митці й науковці.

З 2014 року ми почали роботу над серією світових бестселерів українською мовою. Видавництво «Наш Формат» готує до друку 20 топових світоглядних і бізнес—книг. Першими світ побачать – **«Величні за власним вибором», «Від хорошого до величного»** американського економіста Джима Коллінза і **«Моє життя та робота»** Генрі Форда.

На кожен наш паперовий варіант ми видаємо електронні версії книг, які можна придбати на сайтах: nashformat.ua, smart.kyivstar.ua, store.obreey.com. Планується розміщення на iTunes, Amazon Store, Google Book, iBookstore, Kobo Bookstore та інших світових ресурсах.

«Наш Формат» запрошує до співпраці видавництва, торговельні мережі, радіостанції, українські ЗМІ, щоб разом сприяти розвитку українського мистецтва та культурного простору.

Маєте до нас пропозицію видання/перевидання цікавої книги? Пишіть на електронну адресу директорові видавництва Антону Мартинову: martynov@nashformat.ua

Арт—простір

Мистецька агенція «Наш Формат» організовує у власному клубі за адресою: **м. Київ, пров. Бєлінського,** 5 – зустрічі з письменниками та громадськими діячами, музичні концерти українських гуртів і майстер—класи. Підписуйтесь на нашу

розсилку на

www.nashformat.ua, у www.facebook.com/nashformat і залишайтеся в курсі останніх подій українського культурного фронту.

Для преси

Відділ маркетингу та PR

(044) 222—53—49, (097) 904—36—96

pr@nashformat.ua

Для музичних гуртів

Видавництво дисків

(044) 222—53—49, (097) 595—62—43

pub@nashformat.ua

Для гуртовиків

Відділ збуту

(044) 222—53—69, (067) 247—57—17 order@nashformat.ua

Для клієнтів

Інтернет—магазин

(044) 222—53—49, (067) 247—57—37

client@nashformat.ua

Інтернет—магазин www.nashformat.ua

пропонує україномовний культурний продукт – книги, музику, аудіокниги, широкий асортимент українського кіно, символіку та подарунки—сувеніри.

Швидка доставка замовлень здійснюється по Україні та світу через найзручніші методи доставки. Оплата – готівкою, карткою Visa/Mastercard, Webmoney, Privat24, PayPal. Асортимент крамниці – понад 10 000 найменувань.

Музичний лейбл «Наш Формат» і запис аудіокниг

Ми першими в Україні розпочали випуск україномовної аудіокниги й записали понад 200 аудіокниг.

«Наш Формат» також видав найкращі надбання світової та української літератури, яка входить у навчальні програми загальноосвітніх навчальних закладів країни. Наші аудіокниги озвучували: Ада Роговцева, Наталя Сумська, Петро Панчук, Борис Лобода, Євген Нищук та інші актори театру і кіно. Студія звукозапису агенції – чи не єдина в Україні саундпродакшн—студія, яка спеціалізується на записі аудіокниг. У нас записані: *«Залишинець. Чорний Ворон»* Василя Шкляра (2011), *«Доба. Сповідь молодого бандерівця»* Антіна Мухарського (2012), *«Лексикон інтимних міст»* Юрія Андруховича (2012), *«Весняні ігри в осінніх садах»* Юрія Винничука (2011).

Масштабний благодійний проект «Київстар» дарує казку дітям» ми здійснили разом з оператором мобільного зв'язку «Київстар» у 2012 році. 60 волонтерів—працівників найбільшого оператора озвучили 22 дитячі казки, зокрема українських і зарубіжних письменників. Проект охопив 12 інтернатів по всій Україні.

Ми записали аудіодиски: *«Мандри» – альбом «Світ», Орест Лютий – «А я не москаль», «Тартак» – «Сімка», «Рутенія» – «Неопалима Купина», «Пропала Грамота» – «Чудернацька Сила» etc.*

Виробництво одягу.

Принти на футболці – це форма самовираження і персональна ідеологія. Сьогодні модно й престижно носити на собі українські інтелектуальні гасла та принти витворів художників. Наші креативні футболки та реглани – з високоякісних українських матеріалів.

Де можна купити наші книги

Наш Формат
м. Київ, провулок Бєлінського, 5; тел. 044 234 82 25
Інтернет—магазин
www.nashformat.ua (044) 222—53—49
Інтернет—магазин
м. Київ, просп. Московський, 6;
www.audiobooks.ua тел. (044) 587—94—45
Інтернет—магазин
м. Київ, вул. Фрунзе, 160—Ю;
www.yakaboo.ua тел.044 225—05—05
Наукова думка
м.Київ, вул. Грушевського, 4; тел. (044) 278—06—96
Сяйво
м.Київ, вул.Червоноармійська, 6; тел. 235—43—66, 261—43—53
Книгарня «Є»
м. Київ, вул. Лисенка, 3; тел. 235—88—50
Книгарня «Є»
м. Київ, пр. Повітрофлотський 33/2; тел. 275—67—42
Книгарня «Є»
м. Київ, вул. Спаська, 5; тел. 351—13—38
Книгарня «Є»
м. Київ, вул. Саксаганського; 107/47, тел. 383—61—49
Смолоскип
м. Київ, вул. Межигірська; 21 тел. 425—45—09
ФОП Лисенко А.
м. Київ, ринок «Петрівка» 58; ряд, 3—4 місце
ФОП Гунько Ю.В.
м. Київ, ринок «Петрівка» 34; ряд, 3—4 місце
Українська книгарня
м. Львів, проспект Шевченка, 8; тел. (032) 272—16—30
Книгарня НТШ
м. Львів, проспект Шевченка, 8; тел. 237—12—29
Книгарня «Є»
м. Львів, проспект Свободи, 7; тел. 272—85—74
Центр української книги
м. Львів, вул. В. Великого, 36; тел. 240—21—90

Ноти
м. Львів, пр. Шевченка, 16; тел. 261—19—64
Глобус
м. Львів, площа Галицька, 12; тел. 274—01—77
Наш Формат
м. Львів ,вул. Братів Рогатинців, 24; тел. 032 236—70—69
Книгообрій
м. Львів, вул. Бузкова, 2; тел. 245—00—64
Книгарня на Федорова
м. Львів, вул. Ставропігійська, 4; тел. 255—04—18
Арка
м. Івано—Франківськ, Вічевий майдан, 3; тел. 23—04—60
Букініст
м. Івано—Франківськ, вул. Незалежності, 19; тел. 75—13—71
Лілея—НВ
м. Івано—Франківськ, вул. Незалежності, 18/2; тел. 55—91—70
ФОП Дольник В.П.
м. Одеса, вул. Троїцька, 30; тел. (048) 724—62—02
Рівнекнига
м. Рівне, вул. Островського, 16; тел./факс. (0362) 22—35—97
Підручники і посібники
м. Тернопіль, вул. Поліська, 6; тел. (0352) 43—15—15
Книжкова хата ФОП Вацик Ю. Я.
м. Тернопіль, вул. Подільська, 44; тел. 23—63—55
ФОП Домарецький О.Г.
м. Тернопіль, вул. Подільська, 44; тел. 25—16—00
Книгарня «Є»
м. Харків, вул. Сумська, 3; тел. (057) 731—59—49
Книжковий світ
м. Хмельницький, вул. Подільська, 25; тел. (0382) 65—60—73

Літературно-художнє видання

Айн Ренд
Атлант розправив плечі
Частина перша
Несуперечність
ТОВ «НФ»
Україна, м. Київ, 01032, пров. Бєлінського, 5,
тел./факс: (044) 273—29—17
Свідоцтво ДК № 4722 від 19.05.2014
e-mail: pub@nashformat.ua, nashformat.ua